

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ İDARİ/ASKERİ ÜNVAN VE
TERİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Burcu TUNÇAY KARASAKAL

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir
Ağustos 2023

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ İDARİ/ASKERİ ÜNVAN VE
TERİMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Burcu TUNÇAY KARASAKAL

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir
Ağustos 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Burcu TUNÇAY KARASAKAL

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Kırgız Türkçesindeki İdari/Askeri Ünvan ve Terimler Üzerine Bir İnceleme” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Burcu TUNÇAY KARASAKAL

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ danışmanlığında Burcu TUNÇAY KARASAKAL tarafından hazırlanan “Kırgız Türkçesindeki İdari / Askeri Unvan ve Terimler Üzerine Bir İnceleme” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

31 /08 / 2023

JÜRİ

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Üye: Doç. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Erdiñ DEMİRAY

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /..... / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... / 2023

Dr. Öğretim Üyesi Volkan Recai ÇETİN
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez sürecim boyunca desteklerini ve kaynaklarıyla beni destekleyen sayın hocam, Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ'a maddi manevi yanımda olan Annem, Eőim, bir an bile yanımdan ayrılmayan kedim Gece'ye desteklerinden dolayı teőekkürlerimi sunarım.

**KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ İDARİ/ASKERİ UNVAN VE TERİMLER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**
Burcu TUNÇAY KARASAKAL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos
2023
Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

ÖZET

Dünya kültür mirasına katkı sunmuş milletlerin en eskilerinden biri de Türklerdir. Türkler, Sibiryaya ve çevresinde meskûn oldukları dönemde göçebe yaşam şeklini benimsemiştir. Türkler, konar-göçer yaşam tarzından dolayı sürekli yer değiştirmelerine karşın çok zengin bir kültürel miras oluşturmayı başarmışlar ve dünya ailesi içerisinde önemli kültürel miras temsilcisi olmuşlardır. Bunun sonucu olarak dünya kültür mirasına büyük katkıları olan Türkler büyük devletler ve imparatorluklar kurup askeri ve idari başarılarını kanıtlamışlardır.

Türklerin uzun süre atlı-göçebe olmaları onların askeri ve idari kabiliyetini geliştirmiş, bu kabiliyet onlara birçok coğrafyada başarılar kazandırmış, devletler ve imparatorluklar idare etmişlerdir. Türkler sadece savaşmamışlar, onlar geliştirdikleri idari ve askeri sistemlerle dünyaya bir örnek oluşturmuş, birçok medeniyet söz konusu sistemden örnek alarak devletler kurup askeri düzenlemelerini gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde de dünyada bilinen ilk düzenli orduyu ve onluk sistemi kuran Türkler, askeri disiplin ve yetenekleri ile dünyaya örnek oluşturmaya devam etmektedir. Türklerin bir kolu olan Kırgız Türklerinin yaşam tarzları da genel anlamda diğer Türk boylarından farklı değildir. Kırgız Türkleri de gerek kurdukları devletlerin yaşaması, gerekse mensup oldukları imparatorluk kültürleri içerisinde askeri kabiliyetleri ile temayüz etmiş, büyük çatışmaların ve olayların neticesinde destanlar yaratmasını bilmiş, Türk boylarından birisidir. Bugün dünyanın bilinen en uzun destanı olan Manas destanını yaratmışlardır.

Bu çalışmada Kırgız Türkçesinde yaşayan (geçmişte ve günümüzde) idari ve askeri unvan ve terimlerin araştırılması ve hangi dillerden alıntı yapıldığının belirlenmesi ve morfolojik görünümlerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmamızın temel amaçlarından biri de Kırgız Türkçesinde var olan alıntı sözcüklerin Türkçeleştirilmesine destek olmak aynı zamanda, Türkiye'deki terim ve unvanların Türkçeleştirilip Türkiye Türkçesine yeniden kazandırılması, Türk topluluklarının idari ve askeri unvan ve terimlerinde birlik sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, İdari terim, idari ünvan, askeri terim, askeri ünvan, etimoloji

**A STUDY ON ADMINISTRATIVE / MILITARY TITLES AND TERMS IN
KYRGYZ TURKISH**

Burcu TUNÇAY KARASAKAL

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature, Master's
Degree, August 2023**

Consultant: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

ABSTRACT

One of the oldest of the nations that have made contributions to the world cultural heritage is the Turks. The Turks adopted a nomadic way of life during the period when they were settled in Siberia and its surroundings. Despite the constant displacement due to the nomadic lifestyle, they have been able to create a very rich cultural heritage and have become the cultural heritage representative of the world. As a result of this, the Turks, who have made a great contribution to the world cultural heritage, have established great states and empires and proved their military and administrative achievements to the world. The fact that the Turks have been horse-nomads for a long time has improved their military and administrative abilities, this ability has given them success in many geographies, they have ruled states and empires.

The Turks did not just fight, they set an example to the world with the administrative and military systems they developed, many civilizations established states by taking the example of the system in question and carried out their military arrangements. Today, the Turks, who established the first known regular army and the decimal system in the world, continue to set an example to the world with their military discipline and abilities. The lifestyle of the Kyrgyz Turks, who are a branch of the Turks, is also not different from other Turkish tribes in a general sense. Kyrgyz Turks are also one of the Turkish tribes who have been in contact with their military capabilities both in the life of the states they have established and in the imperial cultures they belong to, and have known how to create epics as a result of great conflicts and events. They created the epic of Manas, which is the longest known epic in the world today.

In this study, it is aimed to investigate the administrative and military titles and terms living in Kyrgyz Turkish (past and present), to determine which languages are quoted and to reveal their morphological appearance. Turkish translation One of the main objectives of our study is to support the Turkification of the quoted words existing in Kyrgyz Turkish, at the same time, it is aimed to Turkish the terms and titles in Turkey and to restore them to Turkish Turkish, to ensure unity in the administrative and military titles and terms of the Turkish communities.

Keywords: Kyrgyz Turkish, Administrative term, administrative title, military term, military title, etymology

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

GİRİŞ	1
KIRGIZ TÜRKLERİ, DİL VE EDEBİYATI	1
A. KIRGIZ TÜRKLERİ	1
A.1. Kırgız Adı ve Kökeni.....	1
A.2. Kırgız Adı Üzerine Etimolojik Görüşler.....	4
B. KIRGIZ TÜRKLERİNİN TARİHİ	5
B.1. Kırgızların Coğrafyası ve Sosyo-Ekonomik Koşulları	11
C. KIRGIZ TÜRKÇESİ.....	12
D. KIRGIZ EDEBİYATI	14

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ TERİMLER VE ÜNVANLAR

1.1. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ TERİMLER.....	18
1.1.1. TÜRKÇE KÖKENLİ İDARİ TERİMLER.....	18
1.1.2. MOĞOLCA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER.....	37
1.1.3. ARAPÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER.....	38
1.1.4. FARŞÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER	46
1.1.5. RUSÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER	49
1.1.6. DİĞER DİL KÖKENLİ TERİMLER	59
1.2. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ ÜNVANLAR	60
1.2.1. TÜRKÇE KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR	60
1.2.2. MOĞOLCA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR	79

1.2.3. ARAPÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR.....	81
1.2.3. FARSÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR.....	86
1.2.4. RUSÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR	90
1.2.5. DİĞER DİL KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR	95

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKESİNDE ASKERİ TERİMLER VE ÜNVANLAR

2.1. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ASKERİ TERİMLER	100
2.1.1. TÜRKÇE KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER	100
2.1.2. MOĞOLCA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER.....	167
2.1.3. ARAPÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER.....	174
2.1.4. FARSÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER.....	183
2.1.5. RUSÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER.....	189
2.1.6. DİĞER DİL KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER	228
2.2. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ASKERİ ÜNVANLAR.....	231
2.2.1. TÜRKÇE KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR.....	231
2.2.2. MOĞOLCA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR.....	259
2.2.3. ARAPÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR.....	260
2.2.4. FARSÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR	264
2.2.5. RUSÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR	270
2.2.6. DİĞER DİL KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR.....	289

SONUÇ..... 291

KAYNAKÇA 298

ÖZ GEÇMİŞ

KISALTMALAR LİSTESİ

ask.:askeri

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

edb.: Edebi dil

esk.: Eski

folk.:folklorik

hlk.:halk ağzı

kon.:konuşma dili

mec.: mecaz anlam

MÖ: Milattan önce

Nu: Numara

s: Sayfa

S: Sayı

tar.:tarihi

TDAV: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDK: Türk Dil Kurumu

TFA: Türk Folklor Araştırmaları

TKAE: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd.,: ve diğerleri

V: Volume

Yay.: Yayınları

KIRGIZ TÜRKÇESİ ALFABESİ

Kiril		Latin
Büyük	Küçük	(Büyük, Küçük)
А	А	A, a
Б	Б	B, b
В	В	V, v
Г	Г	G, g
Д	Д	D, d
Е	Е	E, e/ye
Ё	Ё	Yo, yo
Ж	Ж	J/C, j/c
З	З	Z, z
И	И	İ, I
Й	Й	Y, y
К	К	K, k
Л	Л	L, l
М	М	M, m
Н	Н	N, n
Ң	Ң	Ñ, ñ
О	О	O, o
Ө	Ө	Ö, ö
П	П	P, p
Р	Р	R, r
С	С	S, s
Т	Т	T, t
У	У	U, u
Ү	Ү	Ü, ü
Ф	Ф	F, f
Х	Х	X, x
Ц	Ц	Ts, ts
Ч	Ч	Ç, ç
Ш	Ш	Ş, ş
Щ	Щ	Şç, şç
Ъ	Ъ	Kesme işareti
Ы	Ы	I, ı
Ь	Ь	Yumuşatma işareti
Э	Э	E, e
Ю	Ю	Yo, yo
Я	Я	Ya, ya

Uygulanılan Yöntem

Kırgız Kiril alfabesinde harflerin dizilişii Türkçe Latin alfabesinden farklı olduğu için Sözcüklerin dizilimi Türk Latin alfabesi sistemine göre sıralanmıştır. Bölümleme düzeninde şu sıra izlenmiştir.

1. Sözcüklerin Latin harferiyle koyu olarak yazımı
2. Sözcüklerin önce Latin alfabesi ile sonra da parantez içinde Kiril harleriyle yazımı.
3. Sözcüklerinin anlamlarının verilmesi
4. Anlamları verilen sözcüklerin etimolojik ve morfolojik olarak incelenmesi şeklindedir.

GİRİŞ

KIRGIZ TÜRKLERİ, DİL VE EDEBİYATI

A. KIRGIZ TÜRKLERİ

A.1. Kırgız Adı ve Kökeni

Belirli bir gruba ait adlar yüzyıllar içinde oluşmuş ve biçimlenmiştir. Bu adlandırmalar dönem dönem değişikliklere maruz kalarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tezimizin konusunu oluşturan Kırgız Türkleri bağlamında, bu bölümde Kırgız adı ve Kırgız adı üzerine yapılan farklı etimolojik ve morfolojik çalışmalara değinilecektir. Bir ulusu tanımlamak ve tanımak için öncelikle ulus adının kökenine inilmesi gerekmektedir. Kırgız adının geçtiği tarihi kayıtların incelenmesi, Kırgız budun adının günümüze gelene kadar değişimi ve çeşitliliğini görmek açısından son derece önem arz etmektedir. Bunlardan ilki ve en eski kayıtlar olarak bilineni Çin kaynaklarında olanlardır.

Kırgız budun adı ilk kez MÖ 203-201 yılları arasında Çin kaynaklarında yer almıştır (Kafesoğlu, 1997:139). Çin tarihçilerinin arasında ünlü olan Sima Tsıyan'ın verdiği bilgiler içerisinde Kırgız adı geçmektedir (Kıldıroğlu, 2013:30; Gömeç, 2002:16).

Yine Sima Tsıyan'ın verdiği bilgilere göre Kırgızların Hunlar tarafından ele geçirilmeleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Han ailesi zamanında Kırgız budun adı Ko-k'un şeklinde geçmektedir. Bu adlandırma Kırgız adının tarihte bilinen ilk biçimidir (Kıldıroğlu, 2013:30; Osmonov, 2013: 147).

Çin hanedanlıklar dönemleri boyunca Kırgızlar bağlamında değil Türk budun adı üzerine her dönemde farklı adlandırmalarda bulunmuşlardır. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. Öncelikli sebebi Çince çeviri yazısı ile ilgilidir (Kıldıroğlu, 2013:30). “Kırgız” sözcüğünün telaffuzunun Çince’de her zaman aynı olmadığı görülmektedir. Kırgız budun adına eski Çin kaynaklarında rastlanması, Kırgız Türklerinin tarihteki rolünü ve komşu olduğu milletler üstündeki etkisini Kırgız adı ile çok eski çağlardan beri varlığını kanıtlar (Kayıpov, 2002:2).

Kırgız adının geçtiği bir diğer kaynak ise Türk yazıtlarıdır. Költegin, Bilge Kağan, Moyon-Çur (759) veya Şine Usu ve Suci Yazıtında Kırkız şeklinde yer almaktadır. Yazıtlarda bulunan şekiller Kırkız şeklinde olup hemen hemen birbirinin aynısıdır. Türk halkları arasında 6.yüzyıldan beri Kırgız budun adı bugünkü şekline en yakın biçimde kullanılıyordu (Kıldıroğlu, 2013:30; Kara, 2013: 1751).

Arapça ve Farsça kaynaklarda Kırgız budunsal adı, Arap kaynaklarında, Hırkız, Fars kaynaklarında Hırhız, Kırkız şekillerinde, Türk kaynaklarında ise Qırqız, Qırgız, Kırgız olarak kaydedilmiştir. Arapça ve Farsça kaynaklarda yer alan sesletimler hemen hemen birbirine benzer ve yazıtlardaki şekline yakındır (Kıldıroğlu, 2013:32;Kalkan, 2006:39).

Batı ve diğer kaynaklarda geçen Kırgız adı, bugüne kadar keşfedilen Batı kaynaklarında yalnızca Eski Yunan kaynaklarında Kırgız budun adı geçmektedir. Türklerin Batı ile ilişkilerinin yoğun olduğu 568 yılında Batı Türk Kağanlığına Bizans elçisi olarak gelen Zemarh'ın ziyaretiyle ilgili yazdığı bilgilerde Kırgız adı Herhiz biçiminde yer almaktadır (Kıldıroğlu, 2013:34; Kalkan, 2006:39).

Sekizinci yüzyıla ait bir Tibet metninde de Kırgız adı Khe-rged, Gir-tis, Hir-kis biçimlerinde kaydedilmiştir (Clauson, 1957:1283).

Moğol kaynaklarında ise Kırgız budunsal adı Kirgut, Kırgut ve Kergut biçiminde geçmektedir (Pelliot, 1949:93).

Kırgızlar, Kalmuk ve Çinliler tarafından 17-19. yüzyıllarda Burut olarak da adlandırılmıştır (Karatayev, 2003:24;İdil, 2012:7).

Bu dönemlerde Kırgızlar ve Kalmuklar arasında siyasi ilişkiler görülür. Bundan dolayı Kalmuklar kendi dillerinde suçlular, kâfirler ve “kaçaklar” anlamına gelen Burut adını takma ad olarak Kırgızlar için kullanmışlardır. Aristov, Kırgızlara verilen Burut adının börü adından geldiğini belirtmektedir. Bu duruma delil olarak Adıgine boy birliği içerisine giren Börü boyunun özel adını kanıt göstermektedir. N. A. Aristov’un fikrine göre burut (buru+t) börü etnoniminin fonetik olarak değişime uğramış halidir (-t çoğul ekidir).(Coldoşyev, 2014:30).

Kırgız tarihçisi O. K. Karatayev, N. A. Aristov'un bu fikrinin ilmi ölçülere uyduğunu söyleyerek etnik adın Börü ile ilgili olduğunu kabul etmektedir. “Burut etnoniminin eski şekli börü (börü+t-pürüt-burut) şeklinde idi (Coldoşyev, 2014:30). Ayrıca Burut Kırgızların eski adlandırılmalarından biri olup börü “kurt” anlamına gelmektedir. Börü Kırgızların İçkilik kolunun genel ongunudur. İçkilik boyu Kırgızistan’ın güneybatısında bulunan Batken vilayetindeki Batken, Kadamcay, Leylek vilayetlerinde ve Oş vilayetine bağlı Nookat vilayeti ile bugünkü Özbekistan ve Tacikistan’a bağlı komşu bölgelerde toplu olarak yaşarlar (Alimov,2011:25).

Bu nedenle Burut adıyla ilk kez İçkilik kolu adlandırılmıştır. Daha sonra onlar bütün Kırgız boy birliğinin içine içkilik adı ile dâhil olmuşlardır (Coldoşyev, 2014:33).

Bazı kaynaklarda Kırgızların kurtlardan gelen soylar olarak gösterilmemesine karşın. Ortak köklere iye olan Türklerde kurt önemli bir ongunudur. Diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda da kurt ongununun önemli bir yeri vardır. En sevilen Kırgız milli oyunlarından birinin adının Kök Börü olması, ayrıca Kök cal deyiminin "boz yeledi kurt" ve "kahraman", "cesur" anlamlarında kullanılması, kurt ongununun Kırgız Türkleri arasında da özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Kıldıroğlu, 2013:35-36).

A.2. Kırgız Adı Üzerine Etimolojik Görüşler

Kırgız adı üzerine bugüne kadar birçok etimolojik ve morfolojik çalışma vardır. Ancak halen Kırgız adının anlamı ve morfolojik birleşimi üzerinde görüş birliğine varılamamıştır. Bu görüşlerden bazıları şunlardır; V. Radloff Kırgız adının Kırk ve yüz sayılarından (Kırkk+yüz) oluştuğunu, kırk kişilik topluluk anlamına geldiğini ileri sürüp bunu Orhun ve Yenisey yazıtlarına dayandırmıştır (Radloff, 1929:18-19).

Bir diğer görüş ise D. Banzarov, L. Ligeti tarafından ileri sürülen kırk sayısına Eski Türkçe'deki /-z/ arkaik çokluk ekinin getirilmesiyle oluşan kırk-ı-z sözcüğüdür. Sözcüğün verdiği anlam ise; kırk boy, kırk oymak anlamlarına gelmektedir. /-z/ arkaik çoğul eki ile oluşan başka Türk boy adlarının da bulunduğunu iddia etmiştir. Oğuz adının (Ok-u-z), On ok terimi de on oymağı simgelediği düşünülmektedir (Kıldıroğlu, 2013:37).

Bir diğer görüşe göre gene Kırk sayısına uuz (Oğuz) adının eklenmesi ile oluşturulan Kırguz sözcüğünün zamanla Kırgız biçimine dönüştüğü şeklindeki görüştür. Bu görüşü savunanlar Oğuz Han destanındaki "Oğuz Han soyağacında"nda Kırgız'ın Oğuz Han'ın torunlarından biri olarak belirtilmesini kanıt olarak göstermektedirler. (Kıldıroğlu, 2013:37).

Yine bir başka görüşe göre A. Vambery tarafından ortaya atılmıştır. Onun fikrine göre Kırgız adı kır-kes', 'kır-kez' kırlarda gezen anlamına gelmektedir (Kıldıroğlu, 2013:37).

A. N. Baskakov'a göre, Kırgız sözcüğünün ilk hecesinde bulunan qurgu-quruq "kızıl" anlamına geldiğini kabul etmiştir. Bununla birlikte sözcüğün ikinci kısmına farklı bir yorum getirerek: Kırgız adı quruq oquz yani Kızıl Oğuzlar anlamına geldiğini görüşünü ortaya atmıştır. Kızıl sözcüğü aynı zamanda "Güney" anlamına gelmektedir. A.N. Baskakov bundan yola çıkarak Kırgız budunsal adının Güney Oğuzları anlamına da gelebileceğini iddia etmiştir (Baskakov, 1964:91-93).

Ünlü Türk tarihçisi Zeki Velidi Togan da ismin Kırk-er (Kırkkışı) manasını taşıdığını yazmaktadır.

O. K. Karatayev gibi bilim adamları adın kırk sayısı ile mutlak bir ilgisi olduğunu ileri sürerek bunu Kırgızların 40 boydan oluşması ve destanlarda Kırgız kahramanlarının genellikle 40 kişiden, Kırgız devlet teşkilatının kırk boydan meydana gelmesi, efsanelerde Kırgızların Kırkkızdan türediği hakkındaki bilgilerle desteklemektedirler (Kıldıroğlu, 2013:39-40).

Pek çok Kırgız şeceresinde kendilerini Oğuz Kagan'a bağlamaları da dikkate değerdir. Bunun yanısıra Kırgızların kökenine dair efsanelerde özellikle kırk tane kız motifyle karşılaşılması dikkat çekicidir (Gömeç, 2011:5-6)

Kırk beş bin seçkin muharip çıkararak bu millet oldukça kalabalık idi. Arazileri yazın bataklık, kışın da kar ile kaplı idi. Bu kavim uzun boylu, kumral saçlı, beyaz yüzlü, mavi gözlü idi. (Orkun, 1946:183). Bu bilgilere dayanarak: Kendi görüşüme göre ise Kırgız Türklerinin daha önce yaşadığı coğrafi koşullara da bakarak Türklerin aslında beyaz tenli oldukları bugün bilinen bir gerçektir. Kırgız adı; Kır kuu “beyaz, ak, soluk, soluk sarı” anlamlarına gelmektedir (Meskhizde, 2006:39). Buradan yola çıkarak Kırkuu-z şeklinde olup sondaki /-z/ arkakik çokluk eki olabileceğini düşünmekteyiz. Kırkuuz yani aklar, beyazlar anlamına gelmesi muhtemeldir.

B. KIRGIZ TÜRKLERİNİN TARİHİ

Bir ulusun dil ve edebiyatı o ulusun tarihi ve tarihinde yaşadığı olaylarla yakından ilişkilidir. Bu yönden bir dil, lehçe ya da edebiyatını incelerken o dili konuşan ulusun yaşadığı olayların ve durumların bilinmesi önem arz etmektedir. Savaşlar, zorunlu ve kendiliğinden göçler, farklı uluslarla komşuluk, egemenliklerin değişmesi sonucu farklı uluslarla birlikte yaşamak gibi olaylar kültürü, dili ve edebiyatı doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden önce Kırgız tarihine kısaca değinilecektir.

Tarihte Kırgız adına ilk kez MÖ 200 yılında Çin kaynaklarında rastlanmaktadır (Cumakunova, 2004:76; Akıner, 1995:279). Kırgız Türkleri hakkındaki bilgilere Çin kaynakları, Köktürk yazıtları, Fars, Bizans, Arap, Moğol ve Rus kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır (Alimov, 2013:4). “Kırgız” adı ilk olarak Köktürk yazıtlarında geçmiştir (Budak, 1997:11; Kara, 2013: 1751).

Moğollar'dan öncesi dönemlerdeki Türkistan'ın doğu bölümündeki durumu hakkında bildiğimiz hemen hemen bütün bilgiler, Çin'in resmi eserlerinden alınmıştır. Burada halk adları, diğer özel adlar ve coğrafya adları orijinal şekilleriyle Çince transkripsiyonlarıyla aktarılmaktadır (Barthold, çev. Aşçı, 2002:1).

Daha önce de bahsedildiği üzere Kırgız Türkleri MÖ 201 yıllarında Hunların egemenliği altına girmişlerdir (Caferoğlu, 1988: 29; Gömeç, 2002:9; Esin, 1978:51). Bu esnada Kırgızlar Hunların batısında Hun karargâhından yedi yüz kilometre uzaklıkta bulunmaktaydı. Güneyde Uygurlar vardı (Orkun, 1946:183; Anadol, 1996:240).

Kırgızlar Hunların içinde, ilk zamanlarda Yenisey nehri hattında yaşayıp daha sonraki dönemlerde güneye inerek Tanrı dağları bölgesine yerleşmişlerdir. Kırgız Türklerinin ülkelerine gelişini bazı araştırmacılar Cengiz Han ile ilişkilendirilse de miladî yıllarda Tanrı dağlarının doğusuna yerleştikleri ve Çin şehri Yan-tsi'nin kuzeyinde, Ak dağların yanında yaşadıkları kanıtlanmıştır. Milattan sonraki yıllarda Hunlar kuzeyde ilk yerleşim yerlerindeyken Çinlilere yenilirler ve güneye çekilmek durumunda kalırlar. Çin, MS 180'li yıllarda Doğu ve Batı Türkistan'ı tamamen egemenliği altına alır. Böylece Kırgızlar Çin'in yönetimi altına girerler (Ögel, 1948:259-277).

Hun devletinin yıkılmasından sonra Kırgız Türkleri IV. yüzyılda büyük bir devlet kurarlar. Bu devlet Çin kaynaklarında "Hakas Kağanlığı, devleti" adıyla geçmektedir (İnan, 1998: 39-40).

Kırgızlar IV. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Çin'de yeni kurulan ve yaygınlaşan Tabgaçların egemenliği altına girmişlerdir. Bazı Kırgız boyları IV. yüzyılın sonu ile V. yüzyılın başında Juan-Juanların yani Avarlar'ın egemenliği altına girmiştir (Osmonov, 2013: 154; Gömeç, 2002: 19).

Köktürk Kağanlığı Egemenliği, VI. yüzyılın ikinci yarısında (560 yılında) Köktürk Kağanlığı (552-653) Hakanı Mukan zamanında hakanlığa bağlanmışlardır (Kafesoğlu, 1997: 139; Saray, 1993: 16; Caferoğlu, 1988: 29; Gömeç, 2002:20). Kırgız Türkleri

bu dönemlerde bugünkü Yenisey Irmağının büyük kolu Yeni Çay'ın bulunduğu bölgedeki vadilere yerleşmişlerdir (Roux, 2007: 86; Barthold, 2006: 25).

709 yılında Kırgızlar bir Türk boyu olan Çiklerle anlaşma yaparak Köktürlere isyan etmişlerse de, 710 yılında tekrar egemenlik altına alınmışlardır. (Gömeç, 1999:101).

Köktürk yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, Köktürklerin Kırgızların üzerinde egemenlik kurması kolay olmamıştır. Her iki dönemde de ancak uzun ve çetin mücadelelerden sonra Köktürklerin egemenlik kurması mümkün olmuştur (Budak, 1997:13). Bu durum yazıtlarda da geçmektedir. Kırgızlara baş eğdiren Köktürkler, onların yerleri olan Köğmen bölgesi için de şöyle diyorlardı: "*Köğmen'in yer ve Suları sahipsiz kalmasın diye: "Azmış Kırgız milletini düzenleyerek yaratıp geldik!..."*" (Ögel, 1971:23).

Bağımsız Kırgız Devleti: Uygurların 745'te Köktürk devletini yıkarak Uygur Kağanlığını kurmalarıyla birlikte Kırgız Türkleri Uygur Kağanlığına bağlanırlar. Kırgız Türkleri 840 yılında Uygur devletini yıkarak yüzlerce yıl sonra Ötüken'de yeniden kendi devletlerini kumuşlardır. Bu durum kültürel alanda yeniden toparlanmalarına, hatta Köktürk ve Uygur yazı dilini kullanarak kendi yazıtlarını diktirmelerine aracı olmuştur. Bu dönemde Kırgız Türkleri Tanrı Dağları, Talas, Issık-Köl ve Pamir Dağlarının eteklerinde yaşamaktadırlar. (Kafeoğlu, 1997: 139; Caferoğlu, 1988:29; İnan, 1998: 40).

Kırgız Türklerinin 9. Yüzyılda kurdukları devletin genişleyerek imparatorluk seviyesine çıktığını iddia eden araştırmacılar mevcuttur. Kırgız Türklerinin kurduğu bu devletin başından geçen olaylar ve kültürel miras daha sonra kendini destanlarda ve halk hikâyelerinde göstermiştir.

Karahanlı Devleti Egemenliği: 840 yılında Uygur Devleti'nin Kırgız Türkleri tarafından yıkılmasıyla, X-XII. yüzyıllarda Karahanlı devletinin egemenliği altına giren Kırgız Türkleri, bu dönemlerde Yedi Su bölgesinde yaşamışlardır. Satuk Buğra Han'ın 944-945'te İslâm'ı kabul etmesiyle, Karahanlılar Türkistan'da ilk Türk-İslâm devleti niteliğini kazanmış, bu tarihten itibaren Türkler arasında İslâmlaşma

hızlanmıştır. Ayrıca Müslüman Arap tüccarlarıyla münasebetler diğer Türklerle birlikte Kırgız Türklerinin de İslâm kültürüyle tanışmasını sağlamıştır. Bu dönemde İslâm'ı kabul etmeye başlayan Kırgız Türklerinin bazı örf ve âdetlerinde yer yer ve kullandıkları bazı dinî kavramlarda değişmeler olmuştur (Erşahin, 1999:405-406;Osmonov, Asankanov, 2003:18).

Moğol Egemenliği Şüphesiz Kırgız Türklerinin tarihindeki en önemli olaydır. XIII. yüzyılda Cengiz Han'ın askerleri tarafından Yenisey'den Altay dağlarına sürülmeleridir (Cirtautas, 1993:11). Cengiz Han 1207'de Kırgız Türklerini egemenliğine alır (Kafesoğlu, 1997:140; Kalkan, 2006:109; Gömeç, 2002:30). Moğol egemenliği boyunca Kırgız Türkleri Moğollar ile sürekli çatıştıkları için farklı bölgelere parçalar halinde göç ettirilmişlerdir (Kalkan, 2006:109-110). Kırgız Türkleri XIV. yüzyılda İrtiş bölgesinden Issık-Köl'e kadar olan alanda Moğollar ile birlikte yaşamışlardır (Kalkan, 2006:113). 1227'de Cengiz Han'ın ölmesiyle, egemenliği altına aldığı yerler dört oğlu arasında bölüştürülür. Türkistan bölgesi Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'a verilir (Vladimirstov çev. Hasan Ali Ediz, 1950:19). Böylece Tanrı dağlarında yaşayan Kırgız Türkleri Çağatay'ın, Yenisey bölgesinde yaşayan Kırgız Türkleri ise Tuluy'un egemenliğine geçer (Vladimirstov çev. Hasan Ali Ediz, 1950:19). 1315'li yıllardan itibaren Çağatay ailesinin zayıf düşmeye başlaması, 1340'lı yıllarda ülkenin doğusunun Moğolistan diye tanımlanan idarenin, batısının 1365-1370'li yıllardan itibaren Timurluların eline geçmesi ve yaşanan sürekli mücadeleler neticesinde Kırgız Türkleri Tanrı Dağları bölgesinde toplanmaya başlamış ve doğudaki Moğolistan Hanlığı egemenliğinde kalmışlardır (Kalkan, 2006:113-118).

Kırgız Türkleri 1399 yılından itibaren Kalmukların saldırıları nedeniyle Tanrı Dağlarının batısına ve Issık-Köl'ün etrafına göç etmişlerdir. Kırgız Türklerinin göçleri parçalar şeklinde olmuş ve Tanrı Dağları, Yedisu ve Doğu Türkistan topraklarının farklı alanlarına yerleşmişlerdir (Kalkan, 2006: 121). Kırgız Türkleri, 1480'li yıllarda şimdiki Kırgızistan'ın kuzey bölgelerini içine alan devletlerini kurmuşlardır. Daha sonra da Altay'dan batıya doğru Kırgız Türklerinin göçleri devam etmiştir (Kalkan, 2006: 123-125).

Yarkent Hanlığı Egemenliği dönemi: Çağatay Han'ın on üçüncü kuşaktan torunu, aynı zamanda büyük Timur'un beşinci kuşaktan torunu Babür'ün dayısı olan Ahmet Alca Han'ın oğlu Said Han (1484-1533) Kaşgar, Yarkent ve Hoten şehirlerini işgal ederek Türkistan'da 1514'te Yarkent Hanlığını kurar. Kırgız Türkleri hemen hemen yüz yetmiş yıl bu hanlığın egemenliği altında kalırlar. Yarkent Hanlığı zamanında hanlığın güvenliğinden sorumlu olmuşlardır. Ancak yöneticiler Kırgız Türklerini, diğer halklardan ayırıp ayrımcılık yapıp zor duruma düşürdükleri için Kırgız Türkleri onlara da isyan etmiştir (Gömeç, 2002: 43).

Uzun zamandır baskılar sonucu kuzeybatı yönüne doğru göç etmekte olan Kırgız Türklerinin bir bölümü XVII. yüzyıl sonu, XVIII. yüzyıl başında Cunganların yani Kalmukların yoğun saldırıları sonucunda batı Tanrı dağları, Fergana ve Pamir dağlarına doğru göçerler. XVIII. yüzyıl ortasında Cunganlar yani Kalmuklar dağılınca Kırgız Türkleri eski yerlerine dönmüşlerdir. Fergana'ya gidenler Kuzey Kırgızistan'a, Pamir'e gidenler ise Alay-Fergana dağlarına yerleşmişlerdir. Bu olay Kırgız Türkçesini de etkilemiştir. Kırgız Türkçesinde iki büyük ağız grubunun oluşmasına neden olmuştur (Gömeç, 2002:45). Kırgız Türklerinin XVII-XVIII. yüzyıllardaki Cunganlarla mücadeleleri Türk ve dünya kültür tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Manas destanında da geçmektedir.

Hokand Hanlığı Egemenliği dönemi: Orta Asya'da Moğol egemenliği bittikten sonra Kırgız Türkleri önce Kalmukların idaresi altına girmişler ve sonra da 1703 yılında Altayların kuzeyinden Tanrı dağlarının güney batı taraflarına göç ederek, 1700 yılında kurulmuş olan Hokand devletinin egemenliğine kendi iradeleri ile girmişlerdir. Bölgeye Kırgız Türklerinin yoğun göçüyle nüfusun ve askerî gücün çoğunluğunu oluşturan Kırgız Türkleri, kısa sürede Hokand devletinin idaresine geçerler. Böylece Kırgız Türklerinin tarihinde yeni bir bağımsız devlet dönemi başlamıştır. Türkistan'da gittikçe büyüyen bu hanlık Çin'i rahatsız eder ve 1757 yılında Çin kuvvetli bir ordu göndererek hanlığa ağır bir darbe vurur (Gömeç, 2002: 46; Kara, 2013: 1751).

Rus İşgali: Hokand Hanlığının XIX. yüzyılda güçlenmesi Buhara Hanlığında rahatsızlığa neden olmuş ve bu iki hanlık arasında gerginlik başlamıştır. Orta Asya

Türk hanlıkları arasındaki çekişmelerin kanlı geçmesi ve uzun sürmesiyle zaten Türkistan'da ilerlemekte olan Ruslar bu bölgeyi kolayca ele geçirmişlerdir. 19 Şubat 1876 yılında Hokand Hanlığı Ruslar tarafından yıkıldıktan sonra yerine bugün Kırgızistan toprakları olarak tanımlanan alanların büyük kısmı üzerinde Fergana bölgesi kurulur (Türkmen, 1995:2; Kara, 2013:1752). 1860-1870 yılları arasında Kırgız Türklerinin toprakları Ruslar tarafından işgal edilir (Kara, 2013: 1752).

Kırgız topraklarının en verimli yerlerine ve doğal kaynaklarına el konulup bölgeye akın eden Rus göçmenlere verilmesi, Kırgız halkını ağır vergilerle ezmeleri ve bardağı taşıran olay olmuştur. Rus Çarlığının 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı ve bu savaşta Rusya'nın da yer alması, 25 Haziran 1916'da 19-43 yaş arası tüm erkekleri askere alma kararı büyük bir isyana neden olur (Dıykanbayeva, 2014:117). Diğer Türk halklarıyla birlikte Kırgızlar Ruslara karşı büyük bir ayaklanma başlatır olur (Dıykanbayeva, 2014: 117). Kırgız Türkleri o dönem içerisinde temel ihtiyaçlarını bile karşılayacak durumda bile değilken bağımsızlıkları için mücadele etmişlerdir. 1916 yılındaki kırımında iki gün içerisinde elli yaş üzerindeki tüm erkekler öldürülmüş, üç yüz bin Kırgız Türkü de Çin'e doğru kaçmaya çalışmıştır (Alimov, 2013:5-6). Bu kaçış esnasında iklim ve doğa koşullarının zorluğu nedeniyle Kırgız Türkleri büyük kayıplar vermiştir. 1916-1917 yıllarında Kırgız nüfusunun %25'i hayatını kaybetmiştir (Alimov, 2013:6; Özkan, 2007:130). Bu olay tarihe kara bir leke olarak Ürkün katliamı olarak geçmiştir.

1918'de ilân edilen Türkistan Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun ilk özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti idi. Böylece 1918'de Kırgızistan, Rusya Federasyonu bünyesindeki Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası hâline geldi (Kara, 2013: 1756). Uzun mücadeleler sonucunda 14 Ekim 1924'te Kırgız Özerk Bölgesi kuruldu, 1926'da da Kırgızistan'a Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti statüsü verildi. Bu durum halkın sürekli toprak, ekonomi ve kültür ortaklığının gelişmesi için şartları oluşturacak ve Kırgızların dilindeki şive farkı kalkarak ortak millî dilin gelişmesine yol açacaktı (Kara, 2013:1759).

1929-1932 yılları arasında Stalin milliyetler politikasını yürürlüğe koyduğunda diğer Türk toplulukları gibi Kırgız Türkleri de büyük kayba uğramışlardır. Komünist

yönetim döneminde yazılan tüm tarih kitaplarında Kırgız Türklerinin Sovyetler Birliğine isteyerek katıldıkları yazılmıştır (Dıykanbayeva, 2014:113). Ancak Kırgız Türkleri, Sovyetler döneminde de bağımsızlıkları için sürekli mücadele etmişlerdir. Yetmiş yıllık zaman zarfında Sovyet yönetimi, bağımsızlık için savaşımları halka düşman ve terörist olarak göstermiştir. Bu insanları halk düşmanlığıyla suçlayarak 1937-1938'de Stalin döneminde katledilmişlerdir. Kırgızistan 5 Aralık 1936'da egemen bir cumhuriyet olarak SSCB'ne katılmıştır (Özkan, 2007: 130;Gömeç, 2002: 58-59).

1954'ten sonra Stalin'in sert rejmi, Sovyet hükümetince kısmen de olsa yumuşatılmıştır. 1980'li yılların ortalarında Gorbaçov'un ülkenin yönetimi ele almasıyla açıklık ve yeniden yapılanma dönemi başlamıştır. Yumuşama dönemi Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açmıştır (Alimov, 2013:6). Birliği'in dağılmasıyla 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilân etmiştir.

B.1. Kırgızların Coğrafyası ve Sosyo-Ekonomik Koşulları

Kırgızistan Türklerinin bulunduğu ülke olan Kırgızistan'ın bugünkü yüzölçümü 198.500 km² ve nüfusu 6.523.000'dur. Başkenti Bişkek eski adı ile Frunze şehridir. Kırgızistan'ın Bişkek'ten sonra ikinci büyük şehri Oş'tur. Kırgızistan coğrafi konum olarak dört bir yanında komşulara sahiptir. Kuzey sınırında Kazakistan, batı sınırında Özbekistan, güney sınırında Tacikistan, güneydoğu ve doğu sınırı boyunca Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) ile komşudur. Ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti, resmi dili Kırgız Türkçesidir. Çuy, Isık Kөл, Oş, Talas, Celalabad, Narin ve Batken adlı yedi idari bölgeye ayrılmıştır ve çok partili demokratik bir rejimle yönetilmektedir (Saray, 1993:7)

Kırgızistan'ın ekonomisi başta hayvancılık olmak üzere tarıma dayanmaktadır. Faal nüfusun % 84'ü tarım ve ormancılık alanlarda çalışmakta ve millî gelirin % 40'ı tarım ve ormancılık sektöründen sağlanmaktadır. Tarım alanından sağlanan gelirin %50'den fazlası hayvancılıktan sağlanmaktadır. Tarım ürünleri arasında buğday, arpa, mısır, tütün, pamuk ve patates önemli bir yer tutmaktadır. (Buran, Alkaya, 2015: 322)

C. KIRGIZ TÜRKÇESİ

Daha önce de bahsedildiği üzere, bir ulusun dil ve edebiyatı o ulusun tarihi ve tarihinde yaşadığı olaylarla yakından ilişkilidir. Bu yönden bir dil, lehçe ya da edebiyatını incelerken o dili konuşan ulusun başından geçen olayların ve durumların bilinmesi önem arz etmektedir. Savaşlar, göçler, farklı uluslarla komşuluk ya da birlikte yaşamak gibi olaylar dili ve edebiyatı doğrudan etkilemektedir.

Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubu lehçeleri içerisinde yer alır. Kırgız Türkçesi kuzey, güneydoğu ve güneybatı olmak üzere üç ana ağza ayrılır. Kırgız Türkçesi tarihî olarak üç gelişim devresi içerisinde ele alınır (Buran, Alkaya, 2015:319).

Yazı dilin semboller yardımıyla kalıcı aktarım şeklidir. Bu yüzden önce alfabelerle başlamak gerekirse; Yenisey yazıtlarının Eski Kırgız Türklerine ait yazılar olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Kırgız Türkçesiyle ilgili olarak Yenisey yazıtları dışında geçmiş dönemlere ait elde yazılı belge yoktur. Şu an için Kırgız Türkçesinin ilk yazılı kaynakları Yenisey’de bulunan yazıtlardır. Bu yazıtlarda Köktürk alfabesi (Runik alfabe) kullanılmıştır. Tarihte en çok alfabe değiştiren ulusların başında Türkler gelir. Türkler Köktürk Devleti döneminde Runik alfabe, Uygurlar döneminde Uygur alfabesi, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra Arap alfabesi, yakın zamanlarda da Latin alfabesi ve Kiril alfabesini kullanmışlardır. Kiril alfabesini kullananlar arasında da bir birlik yoktur. Yani aynı işaret farklı seslere karşılık gelebilmektedir. “Karahanlı döneminden Latin ve Kiril alfabesine geçinceye dek Türk boyları Arap alfabesini kullanmışlardır. 1926 yılında Bakü’de gerçekleşen ilk Türkoloji Kurultayında alınan kararla Türk boyları Latin alfabesine geçerler” (Alimov, 2013:7). Ancak bu sırada (1928) Türkiye’nin de Latin alfabesine geçmesi Rusları endişelendirir ve Türk boyları arasındaki iletişimi engellemek amacıyla yönetimleri altındaki Türk boylarının alfabesi 1940 yılında Kiril olarak değiştirilir.

Eski Kırgız Türkçesi (VII.-IX. yüzyıllar): Konuşulduğu alanda eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile sürekli ilişkide bulunmuştur. Bunlarla birçok ortak yönleri vardır. Yunusaliyev ise bu dönemi Kırgız Türkçesinin en eski dönemi olarak tanımlamış, (IX-X. yüzyıllara kadarki dönem). Bu dönemde şimdiye kadar keşfedilen yalnızca Yenisey yazıtları bulunmaktadır (Yunusaliyev, 1971:57).

Orta Kırgız Türkçesi (X. XV. yüzyıllar): Bu dönemden elde belge bulunmaz. Kırgız boyları arasında sıkı bir bağ vardır. Göçebe bir halkın dili olarak, halk arasında ve halk edebiyatında işlenmiştir.

Yunusaliyev'e Kırgız Türkçesinin orta devri (X. yüzyıldan XV-XVI. yüzyıllara kadarki dönemdir. X. yüzyıldan itibaren özellikle de XII-XIII. yüzyıllarda, Yenisey Kırgızlarının büyük bir kısmı batıya doğru göç etmeye başlar. Bu sırada Kırgızlar uzun süre Altay'da kalıp oradaki Türkçe konuşan Altaylılar ile yakın temasa geçerler (Cumakunova, 2004: 83; Özkan, 2007: 132). Kırgız Türkçesinin Kıpçakçalaşma süreci de bu dönemde başlar. Bu döneme ait yazılı bir belge yoktur. Ancak bu dönemde Kırgız Türkçesini hem Kuzeydoğu Türk lehçelerinden hem de sonradan komşu oldukları Kıpçak lehçelerinden ayırıp sadece Altay Türkçesiyle yakınlaştıran bazı olaylar meydana gelmiştir (Cumakunova, 2004:83). Bu dönem Kırgız Türkçesinin Orta dönemini oluşturur.

Yeni Kırgız Türkçesi (XV. yüzyıldan sonra): XVIII. yüzyıl ortalarından sonra Kırgız Türkçesine İslamiyetin kabulüyle Arapça ve Farsça sözcükler girmeye başlar. XVIII. yüzyıl ortalarından Ekim devrimine kadar ağızlar arası ayrılıklar oluşur. Son dönemde ise, ağızlar arası ayrılıklar azalır. Ortak yazı dili arama çabaları başlar. Kırgız Türkçesi son dönemlerde edebiyat dili özelliği kazanır. Kırgız Türkleri 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesini, 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesini kullanmışlar, 1940'dan sonra da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Kırgız Türkleri, bugün de Kiril alfabesini kullanmaktadırlar. Kırgızistan'da % 57 oranında ana dil olarak Kırgız Türkçesi korunmaktadır. 21 Ağustos 1991 Kırgızistan bağımsızlık bildirgesi ile Kırgız Türkçesi resmî dil olarak ilan edilmiştir. Okullarda ve üniversitelerde Kırgız Türkçesi ile eğitim yapılmaktadır (Buran-Alkaya, 2015: 319). Yunusaliyev'e göre Yeni Kırgız Türkçesi devri (XVI. yüzyıldan günümüze kadar): Kırgızlar Altay döneminden sonra Tanrı Dağlarının eteklerine yerleşirler ve Kırgız Türkçesi de XV-XVI. yüzyıllarda son, yani bugünkü şeklini alır (Özkan, 2007:132). XVI-XVIII. yüzyıllarda Kırgızlar önce Doğu Türkistan'a, sonra Tanrı Dağları bölgesine yerleşerek Uygurlarla yakın temasta bulunmuşlardır. Cungarların yani Kalmukların Doğu Türkistan ve Orta Asya'ya sürekli baskı yapmaları nedeniyle Kırgızlar daha güneye

inmişler, Özbek, Uygur ve Taciklerle birlikte yaşamışlardır. XVIII. yüzyılda Cungarların baskısı sona erince Kırgızlar bugün yaşadıkları bölgelere yeniden göçmüşlerdir (Özkan, 2007: 33)

D. KIRGIZ EDEBİYATI

Kırgız Edebiyatı sözlü edebiyat ve yazılı edebiyat olarak iki grupta ele alınmaktadır. Kırgız Türkleri de diğer halklar gibi, tarihleri boyunca başlarından pek çok olay geçirmiş, bu yaşananlar da Kırgız sözlü ve yazılı edebiyatına yansımıştır. Biz bu bölümde kısaca yazılı edebiyata değineceğiz. Yazı dilin semboller yardımıyla kalıcı aktarım şeklidir.

Sovyet döneminden önce Kırgızlar arasında eğitim ve eğitim yerlerinin azlığından dolayı Kırgız Türklerinde okur-yazarlık durumu oldukça düşüktür. Bu durumun başlıca sebeplerinden birinin Kırgız Türklerinin konar-göçer şeklinde yaşamalarıdır. Kırgız halkının büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraştığı için, kışlak ve yaylak hayatı sürdüren Kırgız Türkleri sadece belli merkezlerde okuma-yazma ve özellikle Kur'an öğretilen mekteplere sahiptiler. Kırgız Türkleri arasında yetişen yazar ve şairler ile din adamları çoğunlukla Taşkent, Buhara, Semerkand ve Hive medreselerinde eğitim görürlerdi. Ancak bu eğitim yuvalarının sayıları oldukça yetersizdir. Bu yüzden, yetişen bu aydın insanların sayısının da az olduğunu ve Kırgız toplumuna olan etkilerinin çok az olduğunu belirtmek gerekir (Saray, 1993:10;Özgen, 2014:34).

Kırgızistan'da mektep ve medreselerin yaygınlığı bu asrın başlarına rastlamaktadır. Mektep ve medreselerin sayılarının artmasına ve hatta öğrencilerin sayılarının da fazlalaşmasına rağmen, Kırgızlar, istedikleri eğitim seviyesine bir türlü ulaşamamışlardır. Bunun en büyük sebebi, XIX. asrın ikinci yarısında Rus işgaline uğradıktan sonra Rusların, Kırgızistan'da tatbik ettikleri eğitim sistemidir (Saray, 1993:10;Koç, 2009:23).

Önderliğini N. İlminski'nin yaptığı Rus eğitim sistemi ve siyaseti çerçevesinde açılan Rus-Tatar, Rus-Kazak ve Rus-Kırgız okullarında Müslüman Türk çocuklarının Rusça eğitimi görmeye ve Müslümanlığı bırakıp Hristiyanlığı kabule zorlanmalarıdır.

İlminski'nin 1896'da ölmesinden sonra eğitim sahasındaki bu Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma hareketleri kısmen durmuştur. Ayrıca, töresine ve dinine bağlı olan Kırgız Türkleri, Rus okullarına tepki göstermeye başlamıştır. Bu tepkinin gelişmesinde, Rus idaresine düşen Türk halklarının Müslümanlığını kaybetmeden modern bir eğitim sistemi ile ilerleyebileceklerini gösteren Gaspıralı İsmail Bey'in fikirleri etkili olmuştur. Buna rağmen, Kırgız Türkleri arasındaki eğitimin, özellikle zorunlu eğitimin başlaması oldukça gecikmiştir (Saray, 1993:11;Koç, 2009:24;Özgen, 2014:28).

Kırgızistan'da modern manada eğitim Sovyet döneminde başlamıştır. Ancak eğitimdeki aksaklıkları düzeltmek oldukça zaman almıştır. Mesela, Kırgızistan'da 7 yıllık ilkokulu bitirme mecburiyeti 1934'te konmuştur. Aynı şekilde, kız çocuklarının tamamını bu okullarda okutma mecburiyeti ise 1950'lerin başında gerçekleşmiştir. Sovyet yönetiminin en çok ihmal ettiği cumhuriyetlerin başında Kırgızistan gelmektedir. Nitekim Kırgızistan İlimler Akademisi dahi 1965 yılında kurulmuştur. Sovyetler, uzun süre Kırgızları hayvan yetiştiren göçebe halk durumunda bırakmış, diğer Sovyet Cumhuriyetlerine götürülen hizmetlerin çok azı Kırgızlara götürülmüştür. Ancak, Kırgızistan 'ı Sovyetlerin et ve hayvan stoku yapan bir ambar konumunda bırakmaktı. Bu yanlış politika neticesinde Kırgız Türklerine eğitim ve ilim alanlarında çok az hizmet götürülmüş, bu ise, onların geri kalmalarına sebep olmuştur (Saray, 1993:11;Koç, 2009:25).

Türk tarihinin ilk devirlerinde bazı dramatik gelişmelere karşılaşılan Kırgız Türkleri, özellikle Uygur Devleti'ni yıktıktan sonra kurdukları müstakil Kırgız Devleti (840-920) zamanında kendi kitabelerini dikmişlerdir. O zamanki yazı dilinde olduğu sanılan bu kitabelerin, bugünkü Çin sınırları içinde kalması ve ortaya çıkarılmasına izin verilmemesi, Kırgız Türklerinin kültür ve tarihleri ile ilgili en önemli malzemenin karanlıkta kalmasına sebep olmaktadır. Sovyet döneminden önce, Gaspıralı İsmail Bey çağında yetişmiş olan Kılıç Manurkan Kırgız Türkçesindeki ilk eserini 1911 yılında neşretmiştir (Saray, 1993:12;Özgen, 2014:21).

Manurkan'ın "Zelzele" adını taşıyan bu eseri, bugün Kırgız kültür tarihinin en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir (Özgen, 2014:59). Bunu, 1913'de Esenkah

Arabay'ın yeni alfabe denemesi ile Osman Sadık ile Manap Sabdan'ın yazdıkları Kırgız tarihleri (1914) takip etmiştir. Kırgız Türklerinin eski şanlı günlerini idealleştirerek Rus işgaline isyan eden Kılıç, Kalmurza, Toktogul, Sagınbay ve İsak gibi edip ve şairlerin eserleri de Kırgız kültürünün kıymetli unsurlarıdır. Bu yazar ve şairler, bütün güçleri ile Kırgız halkının milliyetçilik esasları dâhilinde yeniden yapılanması için gayret göstermişlerdir. Kazak Türklerinin milli şairi Magcan Cumabay'ın tesiri ile yazan ve Kazak Türkleri ile Kırgız Türkleri'nin birleşerek kuvvetli ve m üstakil yeni bir devlet kurmalarını savunan Sadık Karaç, Kasım Tınıstan, B. Kenasrin ve Ş. Köken Kırgız edebiyatının şahsiyetlerini oluştururlar (Saray, 1993:12; Cigitov, 2003:7).

Kırgız Türklerinin eski devirdeki mücadelelerini tasvir ederken diğer taraftan dinliyecilerini bugünün ve yarının şartları içinde yapılması zorunlu olan mücadeleye de hazırlamak amacıyla, bir milli kuvvet kaynağı vazifesini görmüştür. Manas Destanı buna en güzel örnektir (Saray, 1993:13).

Kırgız Türklerinin yazar ve şairleri, Sovyet döneminin ilk yıllarında da eserlerinde milli temayı işlemekten çekinmemişlerdir. 1924'de bugünkü sınırları içinde, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduktan sonra bazı neşir organlarının kurulup faaliyet göstermesine izin verilmiştir. 1926'da devlet neşriyatının fiilen başlaması ile "Kızıl Kırgızistan" ile "Erkin Tav" (Hür Dağ) dergileri ile "Canı Madaniyat Colunda" (Yeni Medeniyet Yolunda) mecmuasının faaliyete geçmeleri Kırgız Edebiyatının modern manada gelişmesine yardımcı olmuştur. İşte bu yıllarda verimli bir neşriyat hayatına girilmiştir. 1924'de şiirleri ile ortaya çıkan Tokombay'ın 1916 Milli ayaklanmasını canlandıran "Kanlı Yıllar" adlı manzum eseri, aynı konuyu işleyen Turusbek'in ilk müzikli dramı, Tokombay 'ın "Altın Kız", Elebay'ın Kırgız köy hayatını tasvir eden romanı, Sadıkbek'in, "Ken-Su" romanı, Malik'in Çocuk Hikâyeleri ile Bayalın, Namat, Kırbaş ve Campurcın gibi ediplerin eserleri Kırgız Türklerinin milli kültürünü oluşturmada büyük katkıları olmuştur (Saray, 1993:13; Özgen, 2014; 32).

II. Dünya savaşından sonra Sovyet rejiminin Rus olmayan Cumhuriyetlere uyguladığı Sovyetleştirme operasyonu, Kırgız edip ve şairlerine zor zamanlar yaşatmıştır. Kimi edip ve şair bu baskıya dayanamayıp eserlerinde Sovyet tipi insanı canlandırmaya

çalışmış, kimisi de Kırgız milli tarihinin ve kültürünün önemli olaylarını cesurca işlemeye devam etmişlerdir. Eserlerinde milli temaları işleyenlerin başında Tölögön Kasımbek ile Cengiz Aytmatov geliyordu. "Sıngan Kılıç" (Kırık Kılıç) adlı tarihi romanında Hakand Hanlığı'nın Rus işgaline uğrumasını anlatan Tölögön Kasımbek, kendisine yapılan bütün baskılam rağmen romanının muhtevasını değiştirmemiştir. Tıpkı Kasımbek gibi, Cengiz Aytmatov da eserlerinde milli konuları işlemekten yılmamıştır. Daha önce bazı eserlerinde Sovyet tipini canlandıran Aytmatov, Sovyet dünyasında oldukça popüler hale gelmişti. Fakat çok geçmeden Sovyetleştirmenin Kırgız Türklerinin kendilerine mahsus milli kültürleri ile birlikte herşeylerini alıp götüreceğini gören Aytmatov, tutumunu değiştirerek bütün gücüyle ana dilini ve milli kültürünü savunmaya başlamıştır. "Tilim, Ana Tilim" diye Kırgız Türkçesinin varlığını savunduğu seri halindeki yazılarına, konularını Kırgız milli kültürüne dayandıran birbirinden güzel eserlerle devam etmiştir. Aytmatov'un Türkiye Türkçesi ile muhtelif yabancı dillere tercüme edilen eserlerinin bazıları şunlardır: Dişi Kurdun Rüyaları Cemile-Sultan Murat (Hikâyeler), Yıldırım Sesli Manasçı-Yüzyüze-Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek (Hikâyeler), Beyaz Gemi, Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut (Saray, 1993:13)

Tölögön Kasımbekov ile Cengiz Aytmatov'dan sonra milli ve dini hisleri kuvvetlendiren eserler veren ünlü edip ve şairlerin başında Ali Tokombayev ile Ramis Rıskulov gelmektedir. 1950'de yazdığı "Kanlı Yıllar" adlı eserinde Kırgız Türklerinin milli ve dini değerlerine yer verdiği için pan-islamist ve pan-turanist olarak tenkit edilen Tokombayev, Kırgız halkının manevi değerlerini cesaretle savunmaya devam etmiştir. Şair Ramis Rıskulov da 1960'lı yıllarında başında yaptığı konuşmalarda Kırgız milli kültürünün Komünist Partisi'nin müdahalesinden ve yönlendirmesinden uzak, serbest bir şekilde işlenmesi gerektiğini ifade etmiştir ki, onun bu cesur tutumu pek çok meslektaşının tasvip ve desteğini görmüştür (Saray, 1993:14).

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ TERİMLER VE ÜNVANLAR

1.1. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ TERİMLER

Kırgız Türkçesindeki İdari terimlerin sözlük anlamları, kökenleri ve morfolojik görünümleri verilecektir. Bazı terimler ünvanlar şeklinde bazı ünvanların ise terim şeklinde kullanılmıştır.

1.1.1. TÜRKÇE KÖKENLİ İDARİ TERİMLER

A

Aksaray (Аксарай), Saray, hükümdar konağı (Yudahin, 1998:15;Toktonaliyev, vd., 2010:58). Türk kültüründe renklerin önemi üzerine daha önce araştırmalar yapılmıştır. Türkler renklere anlamlar yükleyip hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Özellikle de sosyal, siyasal ve kültürel dokularda renklere yer vermişlerdir. Ak renginin idari ve askeri alanlarda sık sık kullanıldığını görülmektedir. Ak rengin soyluluk ifade ettiği, aynı zamanda idari işlerin yönetildiği alanlarda törenlerde, hanlarda ve üst düzey askeri bazı rütbelerde kullanılmıştır. Sözcük Türkçe bir kök olan ak “beyaz” sözcüğüne Farsça saray “Hükümdarın, devlet büyüklerinin oturduğu yapı” anlamındaki sözcük eklenerek oluşmuştur. Aksaray birleşik adı birçok dünya ülkesinde hükümet konağı, meclis gibi yerlerin adlandırmalarında Aksaray, Akev gibi terimler kullanılmaktadır.

Ak Kiyizge Saluu (Ак Кийизге Салуу), Türk-Moğol ellerinde Han çıkarma, yükseltme, tahta çıkarma töreni. Boy beylerinin, aksakallılarının iyi dileklerini söyleyip, iyi dileklerin bir sembolü olarak beyaz renkte bir keçeden yapılmış halının üzerine Han'ı çıkarıp, başlarından yukarıya kaldırıp obayı yedi kez

dolaştırıp(döndürüp), herkese Hanın kim olduğunu gösterme, baş eğdirme törenidir. Deyimin ilk hecesi ak “beyaz renk” “iyi niyet, temizlik, saflık, liderlik, yönetim” gibi anlamlar taşımaktadır. Kiyiz sözcüğü ise “keçe” anlamına gelen Kırgız Türkçesine ait bir sözcüktür. Üçüncü sözcüğümüz ise sal- fiilidir. “koymak, yerleştirmek” anlamında kullanılmıştır. Ak sözcüğü yalın olarak kullanılmış olup, kiyiz-ge sözcüğünde yönelme durumu eki kullanılmıştır. Sal-uu sözcüğünde ise Kırgız Türkçesinin fiilden ad yapan eki “uu” yani mastar eki almıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:58).

Aküy (Акүй), 1. Keçeden yapılan ak renkli otağ. 2. Kağan ve hükümdar için kurulan çadır, otağ. 3. Beyaz saray. Sözcük iki kelimeden oluşmaktadır. Ak sözcüğü “beyaz renk, iyi niyet, temizlik, saflık, liderlik, yönetim” gibi anlamlar veren anlamlar taşımaktadır. Sözcüğün ikinci kısmı ise üy “ev” anlamına gelmektedir. Daha önce de Aksaray sözcüğünde yapılan açıklamanın ve tanımın bire bir Kırgız Türkçesindeki şeklidir. Burada Farsça bir sözcük olan saray sözcüğü yerine Türkçe bir sözcük olan üy “ev” sözcüğü kullanılmıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:60).

At Sirtında, Üstündö (Ат Үстүндө), Yöneticilik “*Büt ömürü at üstündö ötüp, kanıcanın eldin kızıkçılıgına bağıştagan.*” (Tüm hayatı at sırtında geçirerek tüm ömrünü halkın çıkarı için adamıştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:128). Türk kültüründe atların özel bir yeri vardır. Kâşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lügat-it-Türk adlı eserinde “At Türkün kanadıdır” sözünden anlaşılacağı üzere, konar-göçer Türklerin yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur (Sümer 1995:1-2).

Sakalar ve ProtoTürklerin askerî sistemleri tümüyle atlı süvari birliklerinden kurulmuş ve komşuları olan yerleşik kavimlere sürekli akınlarda bulunmuşlardı. Hatta zamanla Saka süvarileri MÖ 648-330 yılları arasında bugünkü İran’da kurulan Ahamenit Devleti’nin ordu teşkilatının bir kısmını da teşkil etmiştir (Arheologiya Kazahstana 2006: 133;Belek, 2015:116).

Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan atlar, hemen hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca bu sözcüğün üzerinde durulacak olursa Türk kültürü ve yaşantısına, hayata bakış açısına kadar pek çok alanda bilgi edinilebilir. Atlar Türk kültüründe konar-göçer yaşamın en önemli parçasıdır. Türk topluluklarına diledikleri

zaman, hızlı bir şekilde yer değiştirebilmeyi, hızlı ve kolay hale getirmiştir. Atlar aynı zamanda Türk kültüründe kutsal kabul edilmiştir. Soyluluk göstergesi olarak da atlar kullanılmıştır. Savaşlarda da atlar Türk halklarının en büyük yardımcısı ve düşmanlarından daha üstün olmalarını sağlamışlardır. Deyimleşmiş bir yapıya sahip olan ikileme, at sözcüğü yalın halde bulunurken üstün-dö +D²Ö⁴ bulunma durumunu almıştır.

Atık- (Атык-), Ünvan almak, tesmiye edilmek, lakaplanmak (Yudahin, 1998:58). Sözcük at- fiil köküne gelen -k “fiilden ad yapan bir yapım ekidir. Atamak, atanmak anlamlarına da gelmektedir (Öner, 1998:79).

Atkaruuçu Biylik (Аткаруучу Бийлик), Yürütme, devletin yürütme organı: “*Atkaruuçu biylik menen cergiliktüü özün-özü başkaruu biyliginin başçısı bir adamda birikken.*” Yürütme organı ile yerel yönetimin idaresi tek bir kişide toplanmıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:133). İlk sözcüğün morfolojik olarak incelediğimizde; at-kar-uu-çu ya da at- kar- uuçu şeklinde çözümlenebilir. At- fiil köküne -kA⁸r fiilden ad yapan bir yapım eki gelmiştir. Devamlılık ve aşırılık anlamlarını katar. Son ek ise +uuçu bu ek de tıpkı -kA⁸r gibi devamlılık ve çokluk anlamı katmaktadır. İkinci sözcük ise Biy “bey, yönetim, başçı, başçılık” gibi anlamlara gelen ve ünvan grubu sözcüklerden terimleştirilen sözcüktür. Biy sözcüğüne gelen +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; at-kar-uu+çu biy+lik şeklindedir.

B

Baga (Бага), 1. tar. Eski Kırgız kağanlığında yerel yönetim. 2. tar. Kağan tarafından görevlendirilen bölge yöneticisi. 3. tar. Askerî rütbe (Toktonaliyev, vd., 2010:150). Baga sözcüğünün kısaca etimolojik açıklaması konusunda kökeni ve işlevinin ne olduğu hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar sözcüğü kaplumbağa ve kurbağa sözcüklerindeki bağa/baga ile ilintili bulurken kimi araştırmacılar sözcüğün bağ- fiilinden geldiğini “bağlı olmak, bulunmak” durumuna işaret ettiğini ifade etmişlerdir. Baga sözcüğü aynı zamanda eski Türk yazıtlarında da sıkça geçmektedir. Gömeç’e göre бага sözcüğünün kullanım alanı: Birden fazla Türk

boyunun birleşiminden oluşan siyasi birliğin başkanını ifade eder (Gömeç, 2010:79). Sözcüğün idari bir terim ve ünvan olarak kullanılmasının yanı sıra Askeri bir ünvan olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Yine Gömeç'e göre Baga: İdarî bir ünvan olarak gösterilmekte olup, "bag" sözcüğü ile ilişkilidir. "bag" sözcüğü bir ulus oluşturmuş boyların askerî komutanları için kullanılmıştır (Gömeç, 2000:931). Köktürk yazıtlarında; бага bir ünvan olarak; ...*ök kagan kışdım Bilge Tonyukuk boyla бага tarkan* (Tonyukuk 6). (Türk, 2020:265). Şeklinde geçmektedir.

Baş Bol- (Баш Бол-), 1. Yönetmek, önderlik etmek, yönetici olmak: "*Akılı bar azamat, on beşinde elge baş bolot.*" –Makal Lakaptar. (Akıllı yiğit on beş yaşında halk yöneticisi olur.) 2. Baş (veya başı) çekmek: "*Kız Kılçike baş bolup / Seyitti karay cönödü.*" –Cusup Mamay "Manas". (Kız Kılçike baş çekip/Seyit'e doğru gittiler.) (Toktonaliyev, vd., 2010:192). Baş sözcüğü ile birleşik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Baş daha önce de belirtildiği üzere baş, başçı, başçılık, başkar-,başkarma sözcüklerinde kullanılan baş ile kökteştir. Baş köküne gelen bol- /ol-/ yardımcı fiili ile türetilmiş birleşik yapı bir terimdir.

Başçılık (Башчылык), Başa geçme, rehberlik, yöneticilik, başkanlık (Yudahin, 1998:95;Toktonaliyev, vd., 2010:198). Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırılmaları yapılmaktadır. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. Sözcüğe gelen yine Türkçe bir ek olan +çI⁴ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+çı+lık şeklindedir.

Başkar-(Башкар-), 1. Yönetmek, idare etmek: "*Ökmöttün işin Premyer-Ministr başkarat.*" Hükûmet işlerini Başbakan yönetir. 2. Yönetmek, başkanlık etmek, bir

toplantı veya topluluğu, başkan olarak yönetmek: “*Bul cıyındı Asan aksakal başkardı.*” Bu toplantıya Asan aksakal başkanlık yaptı. 3. Yönetmek, yön vermek, yönlendirmek (Yudahin, 1998:96). Sözcük, başçı, başçılık gibi sözcüklerin türetiminde kullanılan baş sözcüğü ile türetilmiştir. Anlam bakımından baş sözcüğü başta olmak, yönetmek anlamlarına gelmektedir. Baş isim köküne +kA⁴r- addan fiil yapan bir yapım eki gelmiştir. Devamlılık ve aşırılık anlamlarını katar. Sözcük terim olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş-kar- şeklindedir.

Başkarma (Башкарма), 1. Başçı, başkan, bir topluluğun, bir toplantının veya bir derneğin başında bulunan kimse, reis: “*Başkarma söz süylödü.*” Başkan konuştu. 2. esk. Sovyet döneminde devlet çiftliği müdürü, başkan: 2. İdare etme (Yudahin,1998:96;Toktonaliyev, vd., 2010:196). Sözcük hem terim hem ünvan olarak kullanılmaktadır. Daha önce bahsi geçen baş, başçı, başçılık, başkar- sözcükleriyle kökteştir. Başkar- fiiline ek olarak gelen fiilden ad yapan ek +mA⁴ gelerek türetilmiştir. Ek Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumuna uymadığı için bazı örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden ek Kırgız Türkçesinde arkaik olarak yaşamaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş-kar-ma şeklindedir.

Başkaruu, (Башкаруу), Başa geçme; idare; *başkaruu mekemesi* “idari kurum” *başkaruu bölümü* “idari kısım, şube” (Yudahin, 1998:96). Sözcük, başçı, başçılık gibi sözcüklerin türetiminde kullanılan baş sözcüğü ile türetilmiştir. Anlam bakımından baş sözcüğü başta olmak, yönetmek anlamlarına gelmektedir. Baş köküne +kA⁴r- addan fiil yapan bir yapım eki gelmiştir. Devamlılık ve aşırılık anlamlarını katar. Bir sonraki ek ise Eski Türkçede /-g/ şeklindedir. Ekin tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Günümüz Kırgız Türkçesinde ise -UU şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinin karakteristik bir özelliği olarak görülmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş-kar-uu şeklindedir.

Başkaruuçuluk, (Башкаруучулук), Müdür, yöneticilik görevi (Yudahin, 1998:96). Sözcük, başçı, başçılık gibi sözcüklerin türetiminde kullanılan baş sözcüğü ile türetilmiştir. Anlam bakımından baş sözcüğü başta olmak, yönetmek anlamlarına gelmektedir. Baş ad köküne +kA⁸r- addan fiil yapan bir yapım eki getirilmiştir. Sözüğe eklenen diğer ek ise -UUçU ekidir. Bu ekin kökeni Kırgız Türkçesinin asıl fiilden isim

yapan eki /-g/ ekine addan ad yapan /+çI², +çU²/ ekinin gelmesi ile oluşmuştur. /-g/ ekinin tarihsel süreçteki değişimi: -ig> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Bu eke eklenen /+çI², +çU²/ ekinin vokali gerileyici ses benzeşmesine uğrayarak, yuvarlak dar olarak kalıplaşmıştır. Son ek ise Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; baş-kar+uu+çu+luk şeklindedir.

Baştoo (Баштоо), 1. Başlama 2. Rehberlik 3. Yönetim (Yudahin, 1998:9). Sözcüğün kökü baş adına eklenen ve Eski Türkçe'den bu yana işlek bir şekilde kullanılan Eski Türkçede -g/-y şeklinde olan ek Kırgız Türkçesinde; başkaw> baştow > baştoo şeklinde bir seyri vardır. Vokalle biten fiillerden sonra ekin gövde ile birleşen ilk ve ikinci vokali geniş yuvarlaktır. (Kasapoğlu Çengel, 2005:147-148). Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+too şeklindedir.

Baştuuluk, (Баштуулук), *Bir baştuuluk*: tek başlılık, mutlakiyet (Yudahin, 1998:97). Sözcüğün kökü baş adına eklenen ve Eski Türkçe'den bu yana işlek bir şekilde kullanılan Eski Türkçede -g/-y şeklinde olan ek Kırgız Türkçesinde; başkaw> baştow > baştoo şeklindedir. Kırgız Türkçesinde bu ek, /-A², -O² / geniş ünlüleriyle biten fiillere -oo/-öö; ünsüzle ve dar ünlüyle biten fiil kök ve tabanlarına -uu-üü şeklinde eklenir (Kasapoğlu Çengel, 2005:148). Son ek ise +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+tuu+luk şeklindedir.

Bayrak (Байрак), Bayrak sancak “*Manastın bayrağı biyik koyuldu.*” O.Berdigulov. Manas’ın bayrağı yüksek yere dikildi. Bayrak, Püsküllü bayrağın meşe ağacından yapılmış sopası (Toktonaliyev, vd., 2010:160). Sözcüğün birleşiminde üç morfem var olduğunu düşünmekteyiz: bay-ra-k ilk hecedeki morfem Moğolcadaki bayar “bayram, sancak” sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. M. Ryacyanen de bay kökünü Hakas Türkçesi lehçesindeki “toy, toylou” anlamına gelen sözcüklerin de bu anlamı verdiğini söylemiştir. İkinci hecedeki ek ise fiilden fiil yapan ektir. Bununla birlikte bay kökü isim-fiil yapısındadır diye kanıt sunan E.Z. Kacibekov’un fikri olan sinkretizm yani usluup karışıklığı vardır. O halde eski şekli (-k) olsa ayrık, carık gibi sözcüklerde olduğu gibi fiilden isim yapan ek olduğunu düşünmekteyiz.

(Abduvaliyev, 2005: 107). Sözcüğün Batrak<bayrak yani tuğ anlamına geldiği bilinmektedir. Ancak Doğudaki Türkler, bayrak yerine de tuğ kavramını kullanmışlardır. Bağımsızlık bayrakla belirlenirdi. Komutanlarının boy beylerinin, Türk halkları içindeki itibarı ve saygıları da yine bayraklarının şekline ve sayısına göre belirlenirdi. Tuğ ile bayrak arasındaki fark birine karıştırılmaktadır. Tuğ ve bayraklar farklı kavramlardır. Tuğ bir devletin bağımsızlık sembolüdür. Tuğ resmidir. Bayrak ise köklerini sihirden ve dinden alırdı. Göğün ve geçmişin renklerini taşır (Ögel, 1988:247).

Birimdik (Биримдик), Birlik, koalisyon (Yudahin, 1998:123). Sözcüğün kökü sayı adı belirten bir adından gelmektedir. Bir sayı belirten ada gelen /+Im/ addan ad yapım eki gelerek oluşturulmuştur. Yine addan ad yapan ve Türk dillerinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapım eki eklenmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; bir+im+dik şeklindedir.

Biyle- (Бийле-), İl, idare etmek; tasarruf etmek; emretmek, yönetmek. 1. Yönetmek, idare etmek: “*Kıtaydı bütün biyle -dep...*” Çin’in tamamını yönet!” diye... (Yudahin 1998:124; Toktonaliyev, vd., 2010:226). Eski Türk devlet oluşumlarında beg, boyların başında bulunan yöneticilerin aldıkları bir ünvanıdır. Tarihî kaynaklarda ilk kez (MÖ 209-174) yıllarında "Mo-tun Vixtun-Biktun=Beg-tun" yani "beg nesli" şeklinde Asya Hun imparatoru Mo-tun 'un adında geçmektedir (Altheim, 1959:23). Doğu Türkçesinde beg<biy şeklinde görülmektedir. Biy sözcüğüne eklenen addan fiil yapım eki olan -LA⁴ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; biy-le- şeklindedir.

Biylik (Бийлик), 1. Hâkimiyet, yönetmek; *Sovet biyligi*, Sovyet hâkimiyeti; *öz biyligi menen*: kendi selahiyetiyle; 2. esk. Diktatörlük; 3. tar. Bey vaziyeti yahut vazifesi (Yudahin 1998:124). 1. Yönetim, yönetme işi, idare: “*Başka biylik, başka mamleket alar üçün keregi çok ele.*” –Canı Ala-Too. (Onlara başka yönetimin, başka devletin gereği yoktu.) 2. İdarecilik, yöneticilik: “*A. Tokombaevge biylik kelgen.*” – A. Murzayev, A. Musayeva. (A. Tokombayev, idareciliğe geldi.) 3. mec. Yöneticiler, idareciler: “*Biyliktin sözün süylögön / Camandarıñ köp boldu.*” –Ö.Begaliyeva. Yöneticilere yalakalık eden / Kötü insanlar çoğaldı (Toktonaliyev, vd., 2010:226).

Eski Türk devlet oluşumlarında beg, boyların başında bulunan yöneticilerin aldıkları bir unvandır. Tarihî kaynaklarda ilk defa (MÖ 209-174) yıllarında "Mo-tun Vixtun-Biktun=Beg-tun" yani "beg nesli" şeklinde Asya Hun imparatoru Mo-tun 'un adında geçmektedir (Altheim,1959:23). Biyle teriminde olduğu gibi biy yani beg<bey sözcüğüne eklenen +L³I⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; biy+lik şeklindedir.

Biylöo (Бийлөө), İl, idare, hüküm sürme; idari yolla; *el biylöo bölümü*: idari kısım, şube (Yudahin 1998:124). Biyle-, biylik sözcüklerinde olduğu gibi sözcüğün ilk kısmı beg<bey<biy şeklindedir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; biy+löö şeklindedir.

Biylöoçülük (Бийлөөчүлүк), İdare etme, hüküm sürme (Yudahin 1998:124). Biyle-biylik, biylöo sözcüklerinde olduğu gibi sözcüğün ilk kısmı beg<bey<biy şeklindedir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçe'deki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Yine bir addan ad yapım eki olan +çI², +çU² eki eklenmiştir. Son ek ise +L³I⁴k addan ad yapım ekidir. Sözcüğün morfolojik görünümü; biy+löö+çü+lük şeklindedir.

Boluş (Болуш), 1. tar. Sovyetler Devriminden önce ve SSCB'de 30'lu yıllara kadar bir idareci tarafından yönetilen bölge, nahiye. 2. Bu bölgenin yöneticisi. (Toktonaliyev, vd., 2010:245). Nahiye başçısı (Yudahin, 1998:128). Sözcük bol- "olmak, var olmak" anlamına gelen fiile fiilden ad yapan /-I⁴ş/ eki eklenerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bol+uş şeklindedir.

Boluştuk (Болуштук), Nahiye, bölge yöneticiliği (Toktonaliyev, vd., 2010:245;Yudahin, 1998:128). Sözcüğün kökü bol- yani ol- fiilidir. (b)ol- fiiline eklenen /-I⁴ş/ fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Boluş sözcüğü yardımcı, yardım anlamlarına gelmektedir. Yine sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak

kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel,2005:52).Sözcüğün morfolojik görünümü; bol+uş+tuk şeklindedir.

Boyla (Бойла), tar. Orta Çağ'da Kırgız Devletinde en yüksek ünvan (Toktonaliyev, vd., 2010:241). İlk kez Kök Türk yazıtlarından, Bilge Kagan Yazıtı ile Tonyukuk Yazıtının I. Taşında "*Boyla Baga Tarkan*" ünvanı ile karşılaşılmaktadır. [bo]yla tarka[n] "Boyla Tarkan" İlk olarak "Baga" ile birlikte kullanılan "Boyla" ünvanına "rütbe, yüksek bir ünvan, devlet kurulu üyesi, şeref ünvanı" anlamları verilmiştir (Gömeç, 2010:74). Clauson, "Boyla" ünvanının Hunlar döneminde de kullanılan "Kağan'a yakın bir rütbe olduğunu belirtmektedir (Gömeç, 2010:76). Uygur Devletinin ilk kağanı, daha önce Ku-li Fei-lo "Boyla" ünvanıyla anılmıştır. Diğer bir Uygur Kağanının adı "Kutluk Boyla"dır. Le Coq'un ikinci Turfan seferinde bulduğu, orta Farsça bir yazma belgede de bir Uygur kağanının etrafındaki yüksek görevliler sıralanırken "boyla tarkan" ünvanı yer almaktadır. Boyla ünvanı, Türklerin yaşam tarzı olan boy yapısı ile de ilişkilendirilebilir. Bilindiği gibi Dede Korkut Hikâyelerindeki Korkut Ata her anlattığı destanın sonunda "boy boylar, soy soylar" ifadesini kullanarak hakkında bilgi verdiği boyun meşrulaştığını ortaya koymaktadır. Artık bu tarihten itibaren söz konusu sülale, geçmişi tarihî destanlara da dayandırılan, nizamı ve sosyal yapısı bütün bir millet tarafından tasdiklenen siyasî bir yapı özelliğini kazanmaktadır. Dolayısıyla "boyla" ünvanı bu anlam üzerinden de değerlendirilmelidir (Gömeç, 2010:78).

Hakan, Kağan ünvanına yakın bir seviyeyi gösterdiği öne sürülmüştür. Sözcüğün kökenini Asya Hunlarına kadar gittiği düşünülmektedir. Ancak ilk olarak Köktürk Yazıtlarında geçen Boyla ünvanı hakkındaki araştırmalarda bu kavram için: rütbe, yüksek ünvan, devlet kurulu üyesi, şeref sanı gibi anlamlara gelmektedir (Donuk, 1988:10). Eski Slavlarda askeri sınıfı ifade eden Boyar sözcüğünün kökeni Türkçe boyla ünvanından geldiğini belirtilmiştir (boyla+r < boylar < boyar) (Donuk, 1988:10).

Budun (Будун), Budun, ulus, millet (Karasayev, 1996:203). Sözcük Orhun Yazıtlarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ulus, millet, topluluk gibi anlamlara gelmektedir. Orhun yazıtlarında yabancı milletler belirtilirken Kırgızlar ve diğer bazı Türk toplulukları için de kullanılmıştır. Sözcüğün "budun" değil "bodan" olması

gerekir "bod" sözünün "+ n" çoğul ekinin ilavesiyle meydana gelen bodun, "boylar birliği" demektir (Ögel, 1971:38; Donuk, 1988:71).

Budun sözcüğünün kökünü oluşturan Bod "boy" Eski Türkçedeki d<y değişimi görülmektedir. Eski Türk sosyal yapısında belirli bir topluluk birimini göstermektedir. Şöyle ki, aileler veya soylar bir araya geldiği zaman "boy" oluşuyordu. Boyların kendi toprakları, kendilerine özgü boy damgaları, hayvan sürüleri ve silahlı güçleri vardı. Her Boy'un başında bir "bey" bulunurdu (Kafesoğlu, 1995:202).

C

Carname (Жарнама), Buyrultu, emir hükümet ilanı (Yudahin 1998:183; Toktonaliyev, vd., 2010:431). Sözcük Türkçe yar- "yarmak, tahlil etmek, hükmetmek, yargılamak" anlamlarına gelen bir kökten türetildiği düşünülmektedir. Türklere ait en eski kaynaklarda yarlıg ifadesi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Sözcük Kırgız Türkçesinde car "yar-" köküne eklenen name yani mektup anlamına gelen Farsça bir ismin eklenmesi yoluyla türetilmiştir (Donuk, 1988:91). Sözcüğün morfolojik görünümü; car+nama şeklindedir.

Cerge (Жерге), 1. Sıra, saf, 2. Hanın karargâhı, sarayı: *askerdi arbin baştapsız, cetim tul katın, cergenğdi karan taştapsız* folk. "Büyük ordu şevkettin öksüzleri, dul kadınla ve karargâhını bakımsız bıraktın" (Yudahin 1998:203). Sözcük yer, zemin, sıra anlamına gelmektedir. Sözcüğe gelen /+ge, +gö; +ka/ eki birkaç sözcükte görülmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2005:113). Sözcüğün kökenini birçok kaynak Moğolca olarak vermiştir. Ancak sözcüğün Türkçe ve Moğolcanın ortak sözcüğü olduğunu düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; cer+ge şeklindedir.

Cetekçilik (Жетекчилик), Yönetim, sevk ve idare etme; güdüm; şeflik (Toktonaliyev, vd., 2010:459). Cetek, Cetekçi sözcükleriyle kökteş ve aynı anlama gelmekte olan terimdir. Sözcük yet- "yetmek, varmak, erişmek vb." anlamlarına gelen fiil köküne gelen -A²k fiilden ad yapan ek eklenmiştir. Bir sonraki ek ise Türk dillerinde işlek bir kullanımı olan +çI², +çU² eki eklenmiştir. Son ek ise +L³I⁴k addan ad yapım ekidir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cet-ek+çi+lik şeklindedir.

Cetekte- (Жетекте-), 1. Götürmek, sürmek, yedeğine almak. 2. Yönetmek, yönlendirmek, idare etmek: “*Akmaral biy ansamblin cetektedi.*” –K. Bekturganova. Akmaral dans grubunu yönetti (Toktonaliyev, vd., 2010:459). Sözcük yet- “yetmek, varmak, erişmek vb.” anlamlarına gelen fiil köküne gelen $-(A^2)k$ fiilden ad yapan ek eklenmiştir. Bir sonraki ek ise addan fiil yapan $+D^2A^4$ gelerek terim anlamlı sözcük oluşturulmuştur. Sözcüğün morfolojik görünümü; cet-ek+te- şeklindedir.

Cıgaluu (Жыгалуу), *Cıgaluu möör* (destanda) hükümdar, han mührü (Yudahin 1998:207). Sözcüğün kökü cıga “Kağan kalpağı, sorguç, tuğ süsü” gibi anlamlara gelen sözcüktür. Sözcüğe eklenen addan ad yapan $+L^3UU^2$ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cıga+luu şeklindedir.

Cıyış (Жыйыш), 1. Yığma 2. vergi toplama (Yudahin 1998:215). Sözcüğün kökü cıy- “yığmak, toparlamak, bir araya getirmek, toparlamak” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Sözüğe eklenen $-ş-$ fiilden ad yapan eki eklenerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cıyış şeklindedir.

Cogorku Keleş (Жогорку Кеңеш), Kırgızistan Parlamentosu (Toktonaliyev, vd., 2010:468). Birleşik sözcüğün ilk kısmında yer alan cogorku “yüksek, yüce, yukarıdaki” anlamlarına gelmektedir. Keleş “danışma, konuşma, bir konu etrafında tartışma, müzakere” anlamlarına gelmektedir. Morfolojik görünümü; cogoru+ku

Col Başçılık (Жол Башчылык), 1. Komutanlık, kumandanlık: “*Almambet col başçılıkka dayındalat.*” Almambet kumandanlığa tayin edilir. 2. Önderlik, liderlik (Yudahin 1998:220). Birleşik adın ilk kısmı olan col “yol, zemin, patika” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük ise baş “baş, kafa, en uç kısım, lider” anlamlarına gelmektedir. Son kısım ise addan ad yapan ve Türk dilinin en işlek eklerinden biri olan $+çİ^2$, $+çU^2$ eklenmiştir. Bu unvana terim anlamı katan yine işlek eklerden biri olan $+L^3İ^2k$, $+L^3U^2k$ ekidir. Morfolojik görünümü col baş+çı +lık şeklindedir.

Curt (Журт), 1. Yurt, oba, ülke “*cıyılğan curt*” toplu halk. 2. ülke, öz memleket, vatan; “*ata curtu*” baba yurdu, öz vatan, köy (Yudahin, 1998:234). Sözcüğün kökü Eski Türkçesi ur- “vurmak” anlamına gelen sözcükten gelmektedir.

Curtçuluk (Журтчулук), 1. Cemiyet, topluluk, kamoyu, *curtçuluk kuruluşu*: cemiyet nizamı 2. aynı cemiyet, birlik üyeleri arasındaki birlik *curtçuluk kıl-* birlikle, vifakla iş görmek (Yudahin,1998:234). Sözcüğün kökü Eski Türkçesi ur- “vurmak” anlamına gelen sözcükten gelmektedir. Curt sözcüğüne +çI² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k isimden isim yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü: curt+çu+luk şeklindedir.

E

El (Эл), 1. Kabile, soy, millet, vatan; öz ülke; öz halk; “*el komissarı*” halk komiseri, Vekil memleket; devlet; *çet el* “yabancı millet, ülke (Yudahin 1998:324). Asya Hun'larından beri mevcut olan "il" sözcüğü "istikrarlı devlet" anlamına geldiği yazıtlarda geçen bazı ifadelerden anlaşılmaktadır; “*Yukarıda gök çökmedikçe, aşağıda yer delinmedikçe Türk bodununun il'ini, töresini kim bozabilir?*”

Eski Uygur yazmalarında İl, el sözcüğü devlet anlamında kullanılmıştır. Türk yazıtlarında geçen “*İlledük*” İl sahibi kıldık, “illig” il sahibi gibi ifadelerden anlaşılacağı üzere devlet anlamında kullanılmıştır. Yine Köktürk Kağanı olan İteriş adındaki il yine aynı anlamda ülkeyi, devleti derleyip toplayan anlamına gelmektedir (Donuk, 1988:73-76). Clauson, el sözcüğü için “asıl anlamı politik birlik; örgütlenmiş ve yönetilen birim” olarak açıklamaktadır (Clauson, 1972:121).

Elçi (Элчи), Elçi, sefir, elçi, haberci; 2. kendi kabilesini, kendi soyunu seven; halkçı (Yudahin 1998:325). Elçi, Taraflar arasında düşmanlar, rakipler vb. konuşmayı ve bazı bilgileri iletmekle görevli asker ve görevli kişidir. Moğol dilinde de elçi “ulak, büyükelçi” anlamlarında karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:98). Elçi, tüze. Başka bir devlet huzurunda kendi devletini temsil eden kişidir (Püsküllüoğlu, 2003:208). Sözcüğü kökü olan el sözcüğü, kabile, soy, millet, vatan, memleket; devlet; *çet el* “yabancı millet, ülke anlamına gelmektedir. El sözcüğüne gelen ve addan ad yapım eki olan /+çI², +çU²/ gelmiştir. Morfolojik görünümü El+çi şeklindedir.

Elçikana (Элчикана), Elçilik, sefarethane (Yudahin 1998:325). Sözcüğü kökü olan el sözcüğü, kabile, soy, millet, vatan, memleket; devlet; *çet el* “yabancı millet, ülke anlamına gelmektedir. El sözcüğüne gelen ve addan ad yapım eki olan /+çI², +çU²/ gelmiştir. El sözcüğüne eklenen ev, konut anlamlarına gelen Farsça “kana, hane” anlamına gelen sözcük getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü el+çi+kana şeklindedir.

Elçilik (Элчилик), 1. Kabile kuruluşuna, nizamına bağlılık; 2. sefir, elçi vazifesi yahut mevkii (Yudahin 1998:325). Sözcüğü kökü olan el sözcüğü, kabile, soy, millet, vatan, memleket; devlet; *çet el* “yabancı millet, ülke anlamına gelmektedir. El sözcüğüne gelen ve addan ad yapım eki olan +çI², +çU² gelmiştir. Son olarak ise addan ad yapım eki olan /+L³I²k, +L³U²k/ getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü el+çi+lik şeklindedir.

Eldes (Элдеш), Soydaş, yurttaş (Yudahin 1998:325). Sözcüğün kökü, El, halk, memleket anlamlarına gelen bir sözcüktür. Türkçenin işlek eklerinden biri olan ve bağlılık, ortaklık, eşlik etme anlamları katmaktadır. Kırgız Türkçesinde ekin l’li şekli de vardır. Ayrıca yuvarlak ünlülü şekiller de Kırgız Türkçesinde dudak uyumu bağlı olarak sonradan oluşmuştur. Vokallerle ve bazen /r/ ile biten adlara /+IA²ş, IO²ş/ tonlu ünsüzle biten adlara /+dA²ş, +dO²ş/ tonsuz ünsüzle bitenlere ise /+tA²ş, +tO²ş şeklindedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; el+deş şeklindedir.

İ

İnal (Инал), Eski zamandaki Kırgızların ülke yönetiminde kullanılan bir terimdir (Toktonaliyev, vd., 2010:553). Karşımıza 8. Yüzyıl Uygur Budist metinlerinde ve Turfan metinlerinde inal, olarak karşımıza çıkmaktadır. DLT’ de ise “*anası hatun kökten, babası halktan olan gençler için*” olarak kullanılan bir tabir olarak geçmektedir. Selçuklu döneminde de kullanılan bir unvandır. Kırgızlar bu ünvanı padişah olarak da kullanmışlardır (Donuk, 1988:16).

K

Kanduu (Кандуу), Hana malik olan “*kanduu cur*” hanı olan millet (Yudahin 1998:397). Kan “han” ad köküne gelen addan ad yapan +I³UU² eki gelmiştir. Bu ek tarihi Türk yazı dillerinde /+II²g, +IU²g/ şeklinde olan ekin son sesi /g/ sızıcılaşarak

/w/’ye dönmesiyle Kırgız Türkçesinin ağızlarında /IU²w/ şeklini alırken /w/ sesini erimesi sonucu /+IUU²/ şekli temsil etmektedir. Ek başlangıçtan beri ünlü uyumuna bağlı olan ek, Kırgız Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü kullanılır. Ekin d,t,l’li biçimleri ünsüz uyumu sonucu ortaya çıkmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kan-duu şeklindedir.

Kanlık (Канлык), Hanlık: 1.“*kandık kur-hanlık*” devlet kurmak 2. hanlık etmek, hüküm sürmek (Yudahin 1998:397). Sözcüğün kökü olan Kan, eski Türk devletlerinde kağanların, devlet başkanlarının en sık kullandığı ünvardır. Karşımıza ilk kez Orhun yazıtlarının Tonyukuk yazıtında çıkmaktadır (Donuk, 1988:27) *kañ baba: kañi lisün tay señün başadu...* (BK G 11) (Türk, 2020:268). Kan sözcüğüne /+L³I²k, +L³U²k/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü kan+lık şeklindedir.

Karamak (Кармак), İdare, yönetme, yönetim, çekip çevirme. “*Birok sizdin karamaktağı cerdi öz közüm menen körgönüm durus boloor.*” –B.Maksutov. (Fakat sizin idarenizdeki toprağı kendi gözümle görmem iyi olur.) (Toktonaliyev, vd., 2010:649). Sözcüğün kökü kara- “bakmak, soruşturmak, ilgilenmek, yönetmek” anlamlarına gelmektedir. Kırgız Türkçesinde çok sık rastlanmayan fiilden ad yapan -mA²k, -mO²k eki getirilerek türetilmiştir. Morfolojik tahlili kara-mak şeklindedir. Bu sözcük Kırgız Türkçesinde arkaik olarak yaşamaktadır.

Kemenger (Кеменгер), Hâkim, akıllı, dahi, önder (Yudahin 1998:436;Toktonaliyev, vd. 2010:656). Sözcüğün kökünün kementay “keçeden yapılmış olan üst giyim” anlamına gelen sözcükle kökteş olduğunu düşünmekteyiz. Kemen “keçe” anlamına gelmesi yüksek ihtimal dâhilindedir. Burada önder, dahi anlamına gelmesinin sebebi ise daha önce belirttiğimiz üzere ak kiyizge saluu “ak kiyiz “halı” çıkarma geleneğinde olduğu gibi önderlerin yani yöneticinin keçe üzerine çıkarılmasıdır. Kemen sözcüğüne gelen ve Farsça bir ek olan +ger meslek adları yapan ve işi yapanı belirten bir ektir (Kapasoglu Çengel, 2005:122).

Keleş (Кеңеш), 1. Müşavere, danışık. “*kengeş sal-*“ müşavere etmek; *cakşı kengeş-carım ırıs ats.* “İyi nasihat muvaffakiyetin yarısıdır.” 2. Sovyet, şura; “*ayıl keleşi*” Köy Sovyeti; “*El Komissarlar Keleşi*” Halk komiserleri Sovyeti (Yudahin 1998:438).

1. Danış, görüş: “*Emne keñeş aytasız? -dedi.*” Bu konudaki görüşünüz nedir, dedi. 2. Yerel yasama organı üyeleri. 3. Kurul, konsey, asamble: “*Studenttik keñeş.*” Öğrenci konseyi (Toktonaliyev, vd., 2010:690). Meclis, müşavere şura (Nişanyan, 2018:435). Sözcüğün kökü Eski Türkçe, keñeş “danışma, konuşma müşavere” anlamın gelen sözcüktür. Keñeş sözcüğünün kökeni hakkında farklı etimolojik görüşler bulunmaktadır (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/keñeş_11_Haziran_2023).

Keñeşçilik (Кеңешчилик), 1.Sovyet hâkimiyetine ait bütün evsaf 2. Sovyet hâkimiyeti (Yudahin 1998:438). Sözcüğün kökü Eski Türkçe, keñeş “danışma, konuşma müşavere” anlamın gelen sözcüktür.

Keñeş sözcüğünün kökeni hakkında farklı etimolojik görüşler bulunmaktadır (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/keñeş_11_Haziran_2023).

Sözcüğe +çI⁴ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü keñeş+çi+lik şeklindedir.

Keñeşme (Кеңешме), Müşavere, danışma, istihsal, üretim müşaveresi (Yudahin 1998:438). Sözcüğün kökü Eski Türkçe, keñeş “danışma, konuşma müşavere” anlamın gelen sözcüktür. Keñeş sözcüğünün kökeni hakkında farklı etimolojik görüşler bulunmaktadır (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/keñeş_11_Haziran_2023). Sözcüğe fiilden isim yapan -mA²,-mO² eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü keñeş-me şeklindedir

Körçülük (Көрчүлүк), Çoğunluk, halk kümesi, cemiyet, topluluk;“*köpçülökkö paydaluu emgek*” topluluğa faydalı emek (Yudahin, 1998:505). Sözcüğün kökü olan köp “çok, fazla, kalabalık” anlamlarına gelen Türkçe kökenli bir sözcüktür. Sözcüğe gelen addan ad yapım eki olan +çI², +çU² getirilmiştir. Yine sözcüğe eklenen addan ad yapım eki olan /+L³I²k, +L³U²k/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; köp+çü+lük şeklindedir.

Kösömdük (Көсөмдүк), Kılavuz vaziyeti, mevkii, önderlik, rehberlik (Yudahin, 1998:509). Sözcüğün kökü kösöm yani kösem sözcüğünün kökeni belirsizdir. Anlamı sürünün önünde bulunan lider koçtur. Kösöm sözcüğüne eklenen addan ad yapan /+L³I²k, +L³U²k/ getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü kösöm+dük şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6sem> 12 Mart 2023).

Kötörülüş (Көтөрүлүш), Kıyam, isyan, ayaklanma, başkaldırma (Yudahin, 1998:511). Sözcüğün kökü kötör- “kaldırmak, yükseltmek, yüceltmek, isyan etmek vb.” anlamlarına gelen bir fiildir. Kötör- fiiline gelen /-l/ edilgen fiilden fiil yapan ek gelmiştir. Son ek ise fiilden ad yapan /-ş/ ekidir. Morfolojik görünümü; kötör-ü-l-ü-ş şeklindedir.

Kıl Takıya (Кыл Такыя), Makam ve mevkii bildiren süslü başlık (Toktonaliyev, vd., 2010:867). Sözcüğün ilk kısmı olan kıl “tüy, kuyruk, kıl ” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük ise Arapça taqiya(t) “korunma, sakınma” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/takke> 23 Haziran 2023). Birçok Türk boyunda olduğu gibi Kırgız Türklerinde de bazı hayvanların postundan şapka, başlık yapma geleneği vardır. Bu tür hayvan postundan yapılan başlıkların genellikle makam ve mevki iyisi olanların giydiği bilinmektedir.

Kızıl Tebetey (Кызыл Тебетей), tar. 1. Özel olarak han ve beylerin giydiği başlık. 2. mec. Han, bey (Toktonaliyev, vd., 2010:860). Öncelikle kızıl “kırmızı, kızıl” anlamına gelen bu rengin Türk kültür tarihi açısından çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Gerek sosyal yaşamda gerek idari ve askeri alanda kızıl renge; üstünlük, hanlık, erginlik, güveylik” anlamları yüklenmiştir (Ögel, 1991:420). İkinci kısımdaki sözcük ise tebe “tepe, başlık” ad köküne +D²A⁴y addan ad yapan ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü kızıl tebe+tey şeklindedir.

O

Ordo (Ордо), 1. Kağan otağı: “*Kan Manastın ordogo / Salıp cetip bardı emi.*” Han Manas’ın otağına / Koşa koşa gidiverdi. 2. Hanlık merkezi, devletin yönetim merkezi, han saray: “*Bul kabar ordogo Nüzüptün özünön murda cetti.*” –T.Kasimbekov (Bu

haber han saraya Nüzüp'ten daha önce ulaştı.) 3. Âşık kemikleri ile oynanan milli oyun. 4. Merkez, bir işin yoğun yapıldığı yer: “*Bu cer uşaktın ordosu bolup ketken eken.*” (Burası dedikodu merkezi olmuş.) 5. Merkez, belirli bir yerin ortası. 6. Başkent: “*Ordobuz Bişkek uşunday.*” (Başkentimiz Bişkek böyledir.) 7. Çadır (Toktonaliyev, vd., 2010:998). Hanın karargâhı, bir asilzadenin karargâhı (Yudahin, 1998:598; Karasayev, 1996:598; Abduvaliyev, 2005:104). Sözcük Eski Türkçe orduğ şeklindedir. Yukarıda da verildiği üzere kağan otağı, başkent, karargâh, ordu” anlamlarına gelmektedir. Bazı araştırmacılar sözcüğün Moğolca kökenli olduğunu düşünmektedir. Ancak Ortak Altay dilleri olan Türkçe ve Moğolca ortak bir sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ordu> 17 Mart 2023). Asya Hunları döneminde ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ sonlarından bu yana ise askeri güç anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Donuk, 1988:83).

Ordoluu Şayık (Ордолуу Шайык), Aksakalların yönettiği merkezi bulunan hanlık (Toktonaliyev, vd., 2010:999). Ordu sözcüğü Türkçedir. Eski Türkçede “orta” deyimini “ortu” şeklinde söylenirdi (Ögel, 1979:284). Ordo sözcüğüne +l³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Şayık sözcüğünün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; ordo+luu şayık şeklindedir.

Ö

Örgöö (Өрөө), Çadır, saray yöneticilerin durduğu yer (Karasayev, 1996:607). Eski Türkçe’deki şekli Örgün ’dür. Eski Türk devletlerinde Kağanın oturduğu taht. Hâkimiyet göstergesidir (Donuk, 1988:83). Moğolca örgüğe “saray” (Gülensoy, 1974:258).

Ölkö (Өлкө), Ülke, memleket (Yudahin, 1998:609). Sözcüğün kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Sözcüğü morfolojik olarak incelendiğinde; Ül-, üleş- “pay etmek, bölüşmek vb.” anlamlara gelmektedir. Temel mantık çerçevesinde memleketten pay edilmiş bir topluma ait toprak parçasıdır. Sözcüğe gelen /-gA², -gO²/ eki özellikle /-l/ pasiflik ekini almış fiil tabanlarına gelir. Ekin yuvarlak ünlülü şekli dudak uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Kırgız Türkçesinin dilbilgisinde bu ek pasiflik eki ile birlikte değerlendirilmiş, /-ılga,-ilge/ şeklinde verilmiştir. Nesne adları yapan bu ek işlek değildir (Kasapoğlu Çengel, 2005:140-141). Bu yüzden ekin ve tabanın Moğolca

olduğu düşünülmüştür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%BCIke> 17 Mart 2023).

S

Salık (Салык), Vergi, haraç (Yudahin, 1998:633). Sözcüğün kökü sal- fiili “koymak, yerleştirmek, yüklemek, yönelmek, görevlendirmek gibi birçok farklı işlevde kullanılan işlek bir fiil köküdür. Sal- fiil köküne gelen fiilden ad yapan /-k/ getirilerek türetilmiştir. Ünlü ile biten fiillere doğrudan eklenirken, ünsüzle biten fiillere eklenirken önüne bağlantı ünlülerinden birini alır (Kasapoğlu Çengel,2005:145). Sözcüğün morfolojik görünümü; sal-ı-k şeklindedir.

Sorpo (Сорпо), Sorpo şilen, hanın halkına yedirdiği yemek, Hana bağlı olduğu gösteren halk sunulan eti yer. Moğol dilinde şölen İran dillerine girdiğinde şilen olarak girmiştir (Karasayev, 1996:676). Et suyundan yapılan bir tür çorbanın adıdır. Moğolca ve Türkçenin ortak sözcüğüdür. Toplu düzenlenen yemek, şileen, şölen (Yudahin, 1998:689).

Sura- (Сура-), Yönetmek: “*El suragan Altıbay Eñ ele adil şer bolso.*” Halkı yöneten Altıbay çok adil bir kahraman olsa (Toktonaliyev, vd., 2010:1106). Sur- fiiline gelen –A² fiilden fiil yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sur-a- şeklindedir.

T

Tamga (Тамга), Damga, nişan, işaret. Moğol hanlarının önemli mührü (Karasayev, 1996:704). Asya Hunlarından beri var olan bir kültür sözcüğüdür. Sözcük MÖ Asya Hun imparatorluğu döneminde imparatorluk, han mührü, damgası anlamına gelmektedir (Donuk, 1988:84). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tam- “damlatmak” olabilir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tamga> 28 Haziran 2023). Tam- fiiline gelen –gA² fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; tam-ga şeklindedir.

Temgek (Темгек), Yüksek makam, idari görev (Toktonaliyev, vd., 2010:1163). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Töröçülük (Төрөчүлүк), 1. Beylik 2. Bürokratism (Yudahin, 1998:756). Sözcüğün kökü Törö “düzen, nizam, kanun” anlamına gelmektedir. Törö yani Töre kanunları yazılı değildir ve yaptırım gücü yüksektir. Birçok dile töre şeklinde geçmiştir. Bu sözcük Orhun yazıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. “*Ey Türk bodunu İl'ini, töreni kim bozabilir?*” (Donuk, 1988:85) şeklinde fazlaca örnek vardır. Sözcüğe gelen addan ad yapan /+çI⁴/ ve yine addan ad türeten /+L³I²k, +L³U²k/ yapım eki getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü; törö+çü+lük şeklindedir.

Törölük (Төрөлүк), 1. Efendilik, buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse olma durumu, kahramanlık. 2. Yöneticilik. 3. En iyi, en saygın olma durumu (Toktonaliyev, vd., 2010:1209). Sözcüğün kökü Törö “düzen, nizam, kanun” anlamına gelmektedir. Törölük aynı zamanda kanuna uygun, yasaya uygun anlamına da gelmektedir (Donuk, 1988:87). Törö ad köküne gelen addan ad türeten /+L³I²k, +L³U²k/ yapım eki getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü; törö+lük şeklindedir.

Tuu (Туу), Sancak, bayrak (Toktonaliyev, vd., 2010:1224). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe tuğ “sancak, mızrak, sancağın ucuna takılan simge” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tu%C4%9F> 21 Haziran 2023).

U

Uluk (Улук), 1. Yüksek dereceli. 2. Ulu, yüce, kutsal: “*Babalar muras kılğan meken uluk!*” Atalarımızın miras bıraktığı yer kutsaldır (Karasayev, 1996:738). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ul-“ temel, esas, ana” anlamına gelen addır. Sözcüğe yine Eski Türkçe olan +I²g eki getirilerek türetilmiştir. Sözcük Eski Türkçede Ullug şeklindedir. Kırgız Türkçesinde de son hecede bulunan konsonant korunmuştur.

Ulut (Улут), Ulus, millet: “*Üy-bülö kuruu saltına ar bir ulut özgöçö maani beret.*” – Kaada Salttar. Ak batalar. (Aile kurma geleneğine her bir ulus özel bir anlam vermektedir.) (Karasayev, 1996:738). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe olup yazılı örneği bulunmayan ülüş “pay etme, ülke, şehir” anlamına gelen sözcüktür. Ül-“üleştirmek, bölüştürmek” fiil köküne gelen -I⁴ş ekiyle türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ulus> 23 Ocak 2023).

Ü

Üstömdük (Үстөмдүк), Üstünlük, egemenlik: “744-840-c.c. “*Borborduk Aziyadagi Uygur kaganatının üstömdüğü.*” –Canı Ala Too. (744-840 yıllarında Merkezî Asya’da Uygur Kağanlığının egemenliği vardır.)(Yudahin, 1998:798). Üstünlük, hâkimiyet (Toktonaliyev, vd., 2010:1280). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe üz, yüz “satıh, bir şeyin önü veya üstü” anlamına gelen sözcüktür. Daha sonra üz köküne gelen +tA- ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. Sözcük Eski Türkçe üste “üste çıkmak, artmak” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü; Eski Türkçe üz, yüz ad köküne addan ad yapan +tA² eki getirilerek türetilmiştir. Son olarak addan ad türeten /+L³I²k, +L³U²k/ yapım eki getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü; üs+tö-m-dük şeklindedir.

V

Herhangi bir sözcük tespit edilememiştir.

1.1.2. MOĞOLCA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER

Tanrı dağlarındaki Moğol ve diğer halklar Kırgız Türklerine yabancı değildi. Onlar uzun bir süre Moğolistan devletinin çatısı ve aynı siyasî, ekonomik ve kültürel faktörler altında yaşamışlardı. Yenisey Kırgızlarının büyük kitlesinin Tanrı dağlarına gelmesi ile çekirdeğini Kırgız Türklerinin oluşturduğu bir etnik oluşum meydana getirmiştir (Cumakunova, 2008:107). Bu durum dil ve kültürel etkileşime de yansımıştır. Moğolca ve Kalmukça’dan birçok sözcük Kırgız Türkçesine alıntılanmış, Kırgız Türkçesinden de Moğolca ve Kalmukça’ya geçmiştir. Bu yüzden özellikle Moğolca sözcüklerin kökeninin net bir sınırla çizmek her zaman mümkün olmamaktadır.

A

Alman (Алман), Alba(n) Kırgız Türkçesi, “vergi, haraç” Moğolca, “zorlama; resmi ödeme; vergi, haraç”. Kırgız Türkçesinin daha çok tarihi metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer Türk lehçelerine de benzer anlamlarda Moğol dilinden alıntılanmıştır (Kaliyeva, 2021:29). Alba(n) zor, zorlama, baskı; resmi sorumluluk

veya görev; vergi, haraç, gümrük resmi; angarya, ücretsiz iş; genel hizmet (Lessing, 2003:45). Moğolca, Hizmette ödenen bir vergi adı (Gülensoy, 1974:237).

Aymak (Аймак), 1. Memleket, ülke, arazi “*aymak taanuu esk.*” memleketi öğrenme
2. halk, soy 2. esk. Başlığa takılan süs (Yudahin,1998:69). Aymak sözcüğü, ülke, il, bölge, civar, kabile, boy anlamlarına gelmektedir (Toktonaliyev, vd., 2010:49). Birçok Türk lehçesine de aynı anlamlarda Moğolcadan alıntılanmıştır (Kaliyeva, 2021:34).

C

Cosun (Жосун), Nizam, kaide; *cosunga sal-* : nizama koymak, nizama riayet etmek; coruk-cosun bk. Coruk (Yudahin 1998:225). Sözcük birçok sözlükte Moğolca olarak verilmiştir. Sözcük Moğolca yosun “kanun, yasa, töre” anlamına gelmektedir (Uzun, 2011:1904).

K

Kurultay (Курультай) Kurultay, bazı kurum ve partilerin genel toplantısı (Toktonaliyev, vd., 2010:822;Karasayev, 1996:459). Sözcüğün kökü Moğolca qura- “toplanmak” fiilinden türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kurultay> 23 Haziran 2023).

O

Otogo (Отото), 1. tar. Rütbeyi göstermek için başlığa takılan değerli taş, tuğ veya kuş tüyü. 2. Baykuş tüyü ile süslenmiş kunduz başlık (Toktonaliyev, vd., 2010:1004). Otogo, otogot: Moğol dilinde rütbe tüyü. Sarı Uygurlarda askerlerin başlarına taktıkları şapkadaki değerli taş “utug” Çinli yöneticilerin başlarına taktıkları tavus kuşu tüyü ise “otugat” şeklinde yer almaktadır (Karasayev, 1996:601-602). Otug-Otog sözcüğü kavim, kabile, soy, boy, küçük yönetim birimi anlamına gelmektedir. Otuga-otogo-otgo sözcüğü ise Mançu görevlilerinin başlarına taktığı rütbe ve dereceyi gösteren tavus kuşu tüylü şapkadır (Lessing, 2003:976).

1.1.3. ARAPÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER

Kırgız Türkçesindeki Arapça kelimelerin sözlü kültür yoluyla geçtiğinin en önemli kanıtı, bunların Arap-İslâm etkisine açık diğer Türk dillerindeki alıntı kelimelere

oranla daha çok ses değişimine uğramış olmasıdır. Örneğin Türkiye Türkçesine hemen hemen hiç değişime uğramadan giren nasihat sözcüğü, Kırgız Türkçesinde nasıykat, şeklindedir (Acar, 2015:219-220).

Diğer bir husus, tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Kırgız Türkçesindeki, Arapça sözcüklerin de bir kısmı Farsça dolayımı ile dile geçmiştir. Bunda hiç kuşkusuz, Kırgızların Arapça ve Farsçadan çokça etkilenmiş bulunan Özbek ve Uygur bölgeleriyle komşu olması etkilidir (Cumakunova 2008: 108).

A

Aalı (Аалы), Yüksek mevkideki, sözcük karşımıza Naalı şeklinde de çıkmaktadır (Toktonaliyev, vd., 2010:14;Karasayev, 1996:10). Sözcük Arapça āli “yüce, mertebeye üstün” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:577).

Akbar (Акбар), Yüksek, yüksek dereceli (Toktonaliyev, vd., 2010:62). Sözcük Arapça akbar “en büyük” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ekber 14 Mayıs 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ekber%2014%20Mayıs%202023)).

Akimdik (Акимдик), Hâkimiyet, idare (Yudahin, 1998:14;Toktonaliyev, vd., 2010:62). Sözcük kökü Arapça, Hâkim “yönetim, yönetme, yetkili kişi olma” anlamlarına gelen sözcüktür. Fonetik ve morfolojik olarak incelendiğinde; Kırgız Türkçesinde özellikle Farsça ve Arapçadan alıntılanmış sözcüklerin başındaki “h” morfemi düşürülür. Bu yüzden hâkim<akim şeklinde görülür. Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde ise isim olan hâkim< akim köküne addan ad yapan +L³I⁴k eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik akim+dik şeklindedir.

Amal (Амал), Beylik, yönetim: “*Musulmankul ordogo tüşörü menen miñ başılık amaldı daroo özünö ıygardı*” -T. Kasimbekov. (Musulmankul obaya gelir gelmez binbaşılık görevini hemen kendi üstlendi). (Toktonaliyev, vd. 2010:91;Karasayev, 1996:81). Amal sözcüğü Arapça olup, iş, hareket, iş bilirlilik, çıkış yolu gibi anlamlarına gelmektedir (Akın, 2022:578).

Amirlik (Амирлик), Emîrlik, hükümdarlık (Toktonaliyev, vd., 2010:92). Sözcük Arapça amîr şeklindedir. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan /+L³I⁴k/ addan ad yapan ek gelmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; amir+lik şeklindedir.

Asa (Аса), 1. Asa, bazı ülkelerde hükümdarların, mareşallerin, din adamlarının güç sembolü olarak törenlerde taşıdıkları bir tür ağaç veya metalden değnek. 2. Asa, ihtiyarların baston yerine kullandıkları uzun sopa. 3. Sert tahta ve bu tahtadan yapılan sopa (Toktonaliyev, vd. 2010:122). Sözcük Arapça aşā “dayak, değnek, dayanak” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:579).

Asaba (Асаба), Sancak; bayrak (Yudahin, 1998:51). Asaba, Şimdiki Kırgız dilinde eskimiş bir sözcüktür. Halk hikâyelerinde bu sözcüğe rastlanmaktadır (Toktonaliyev, vd., 2010:57-122; Karasayev, 1996:110; Abduvaliyev, 2005:107). Sözcük Arapça aşāba “kapı eşiği, grup, akrabağalar, takım” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:579). Yine Cüneyt Akın’ın bir makalesinde asaba sözcüğünün anlam kaymasına uğrayan sözcüklerden olduğu belirtilmiştir. Sözcük Kırgız Türkçesinde sancak, bayrak anlamında kullanılmaktadır (Akın, 2017:225).

B

Bark (Барк), Fark; vasıf, hususiyet, değer; liyakat; otorite (Yudahin, 1998:89). Sözcük Arapça fark “ayrım, ayrılma” sözcüğüdür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/fark> 21 Mart 2023). Otorite sahibi kişilerin ve otorite kavramının ayrıcalıklı haklara sahip olmasından dolayı bu sözcüğün bu şekilde sıfatlaşmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca sözcüğün zamanla anlam kaymasına uğradığı görülmektedir. Fark “ayrıcalık” anlamına gelen bu sözcük zamanla Kırgız Türkçesinde değer, önem, hususiyet anlamına gelmiştir (Akın, 2017:226).

Bukara (Букара), 1. Bir devletin veya hanlığın halkı, vatandaşları: “*Kimisi ceñse oşonusuna bukara bolup berebiz da koyobuz.*” –A. Ubukeyev. (Hangisi yenersen onun halkı oluruz, olur biter.) 2. Fakir, yoksul (Karasayev, 1996:204). Sözcük Arapça fuḳarā’ şeklindedir (Akın, 2022:603).

D

Divan, Duban (Диван, Дубан), 1. tar. Divan, meclis. 2. edb. Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser (Toktonaliyev, vd., 2010:348; Karasayev, 1996:247). Duban 1. İl, vilayet. 2. Divan, yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis. 3. knş. Divan, yerel yöneticilerin katıldığı büyük toplantı. (Toktonaliyev, vd., 2010:363). Sözcük Arapça ve Farsça dīwān “Sultanın danışma meclisi, defter” anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeninin Sümerce dup- “yazı” olduğu düşünülmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/divan_21_Mart_2023).

Döölöt (Дөөлөт), 1. Servet; devlet. “*döölöt küt* –“zengin olmak (Yudahin, 1998:313; Toktonaliyev, vd., 2010:361). Sözcük Arapça devlet “Belirli bir siyasi grup iktidarında teşkilatlandırılmış topluluk” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:593). Sözcük Kırgız Türkesinin bir özelliği olarak alıntı sözcüklerin ilk hecesinde bulunan yuvarlak ünlüler diğer hecelerdeki ünlü sesleri de yuvarlaklaştırmıştır. Devlet > döölöt şeklindedir (Acar, 2015:281-282).

I

Isar (Ысар), Eski zamanda Türk-Moğol beylerinin boy başlarının durdukları yer. (Karasayev, 1996:835). Karasayev Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Arapça olduğunu belirtmiştir. Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

K

Kasaba (Касаба), 1. Sarp uçurum: “*Çoñdugu kasaba tooday körüngön.*” – S.Karalayev “Manas”. (Büyüklüğü sarp uçurum gibi görünen.) 2. Bir tarafı sarp olan kar yığını. II. Sancak, bayrak: “*Kasaba koldo kalkıdap...*” – S.Karalayev “Manas” (Sancak elde dalgalanıp...) (Toktonaliyev, vd., 2010:662). Sözcük Arapça aşāba “kapı eşiği” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:579). Yine Cüneyt Akın’ın bir makalesinde asaba sözcüğünün anlam kaymasına uğrayan sözcüklerden olduğu belirtilmiştir (Akın, 2017:225).

Kazına (Казына), Devlet, memleket: “*Kazınaga satılat / Cer suuñ menen aǵın de!*” -T.Sıdıkbekov. (Devlete satılacak / Toprak ile hayvanların, de!) (Toktonaliyev, vd., 2010:594;Karasayev, 1996:363). Sözcüğün kökeni Eski Farsça gaza, ganza sözcüklerinden evirilerek Arapça hazīna(t) “gömü, kıymetli eşyaların konulduğu yer” anlamına gelen sözcüktür(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hazine> 27 Mayıs 2023). Kırgız Türkçesinde genellikle Arapçadan alınan sözcüklerin başındaki ve ortasındaki /ğ/ > /k/’ye deǵışir (Acar, 2015:286).

Kılapat (Кылапат), Muhalefet “*kılapat ayt-*“ muhalefet etmek (Yudahin, 1998:450). Muhalif olma durumu (Karasayev, 1996:478). Sözcük Arapça hılāfiyyāt şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/muhalefet> 27 Mayıs 2023).

M

Macilis (Мажилис), Meclis, celse (Yudahin, 1998:549;Toktonaliyev, vd., 2010:896). Sözcük Arapça maclis “oturulacak yer, toplantı” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/meclis> 27 Mayıs 2023).

Mamleket (Мамлекет), Devlet (Yudahin, 1998:551). Sözcük Arapça mamlaka(t) “egemenlik alanı, ülke, devlet, krallık” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/memleket> 27 Mayıs 2023).

Mansap (Мансап), Memuriyet, vazife (Yudahin, 1998:553). Makam (Toktonaliyev, vd., 2010:910). Mansıp (Karasayev, 1996:517). Sözcük Arapça manşıb “devlet görevi, rütbe, makam” anlamına gelen sözcüktür (Akin, 2022:658).

Meken (Мекен), Sığınak, mesken; *meken kıl-* yahut *et-* (önce gelen akkuzatif ile) yerleşmek, ikamet etmek, yaşamak (herhangi bir yerde); *ata meken* “baba yurdu” vatan (Yudahin, 1998:560). Sözcüğün kökeninin Akad diline kadar uzandığı iddia edilmektedir. Sözcük Arapça maskan “oturma alanı, ev” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mesken> 06 Mayıs 2023).

Mıyzam (Мийзам), Kanun, nizam; *tüp mıyzam*: anayasa, kanunu esasi; *mıyzam cıynaǵı*: kanun mecmuası (Yudahin, 1998:566). Sözcük Arapça nizām “düzen”

anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/nizam> 11 Mayıs 2023).

Möösüldük (Мөөсүлдүк), Yöneticilerin savaş ganimetinin bir bölümüne sahip olma hakkı (Toktonaliyev, vd. 2010:937). Sözcüğe addan ad yapan $+L^3I^2k$, $+L^3U^2k$ / getirilerek türetilmiştir. Morfolojik görünümü; möösül+dük şeklindedir.

Ö

Ökmöt (Өкмөт), 1. Hükümet, bakanlar kurulu; 2. Hâkimiyet, yönetim (Yudahin, 1998:607;Toktonaliyev, vd., 2010:1014;Karasayev, 1996:605). Kırgız Türkçesinde alıntı sözcüklerin başındaki /h/ ünsüzünün erimesi sonucu ilk hecede bulunan dar ünlünün genişlemesi olayıdır. Arapça hüküme sözcüğü Kırgız Türkçesinde ökmöt şeklini almıştır.

S

Saltanat (Салтанат), Büyük başarı, zafer. Saltanat bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması durumudur. Bolluk ve zenginlik, gösterişli yaşayış (Karasayev, 1996:651). Sözcük Arapça saltana(t) “hükümdarlık, iktidar” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/saltanat> 24 Mayıs 2023).

Ş

Şora (Шора), Şura, hükümet, kurul, konsey (Karasayev, 1996:816). Sözcük Arapça şūrā “söyleşi alanı, söyleşi için toplanma” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:708).

T

Taksır (Таксыр), 1.Padişahlara “hükümdarım, hünkârım, padişahım” anlamlarında kullanılan ifade: *Taksır, künöögö batkan başıbizdi ne kılam deseñiz erk özüñüzdö.* “Hünkârım, günahkâr başımızı ne yaparsanız buyruk sizindir.” 2. Beyefendi. (Karasayev, 1996:699). Sözcük Arapça taqşır “kusur etmek, kusur” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/taksir> 12 Nisan 2023).

V

Vazir (Вазир), Vezir “*Vazir Coodar çaldı eerçitip kanga alıp kelet.*” –Balдар Folkloru. (Vezir, yaşlı Coodar’ı alıp Han’a getirir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:156-299).

Sözcüğün kökeni Arapça olarak kabul edilse de belirsizdir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/vezir> 12 Aralık 2022).

Vilayet (Вилает), Vilayet, ülke, bölge (Toktonaliyev, vd., 2010:303; Karasayev, 1996:213). Sözcük Arapça wilāya(t) “yönetim, egemenlik, yönetim birimi” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/vilayet> 13 Aralık 2022).

К

Kalk Atası (Калк Атасы), Halkı yöneten aksakal, bilge. 2. İdareci, yönetici (Toktonaliyev, vd., 2010:615). Sözcüğün ilk kısmını oluşturan Arapça halk “toplum, belirli prensipler etrafında toplanmış insan topluluğu” anlamına gelen sözcüktür. Kırgız Türkçesinin bir özelliği olan alıntı sözcüklerde görülen süreksizleşme /h>k/ değişimi sonucu halk>kalk şeklinde karşımıza çıkmaktadır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/halk2> 12 Mart 2023). Ata, sözcüğü ise baba, cet ve yönetici anlamlarına gelen sözcüktür.

Kamkorduk (Камкордук), İhtimam, himaye; vesayet (Yudahin, 1998:395). Sözcüğün kökü Arapça ḥāmi “koruyan, himaye eden” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hami> 03 Mart 2023). Sözcüğe addan ad türeten bir ek getirilmiştir +ker, +kör (Kasapoğlu Çengel, 2005:73). Son olarak ise Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kam+kor+duk şeklindedir.

Kazınalık (Казыналык), Devletin olan; *kazınalık cer*: devletin toprağı, arazi (Yudahin, 1998:427; Toktonaliyev, vd., 2010: 594).Sözcüğün kökeni Eski Farsça gaza, ganza sözcüklerinden evrilerek Arapça hazīna(t) “gözü, kıymetli eşyaların konulduğu yer” anlamına gelen sözcüktür.

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hazine> 27 Mayıs 2023).

Kırgız Türkçesinde genellikle Arapça’dan alınan sözcüklerin başındaki ve ortasındaki /ğ/ > /k/’ye değişir (Acar, 2015:286). Sözcüğe eklenen +L³I⁴k addan ad türeten ek getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kazına+lık şeklindedir.

M

Mamlekettik (Мамлекеттик), Devlete ait, mensup (Yudahin, 1998:551). Sözcüğün kökeni Arapça mamlaka(t) “ülke, devlet, mülk” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/memleket> 12 Mart 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad türeten ek getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; mamleket+tik şeklindedir.

Mıyzamduu (Мыйзамдуу), Kanuna uygun, meşru, nizamlı (Yudahin, 1998:566). Kırgız Türkçesinde çoğunlukla Arapça’dan alıntı sözcüklerdeki uzun /i/ ünlüsünden kaynaklanan /y/ ünsüz türemesi ortaya çıkmaktadır (Acar, 2015:292). Bu sözcük ünsüz türemesine örnek teşkil etmektedir. Sözcüğe gelen ek +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; mıyzam+duu şeklindedir.

Ö

Ökmöttük (Өкмөттүк), 1.Hükûmetle ilgili, hükûmete ait. 2. mec. Yüksek mevki. (Toktonaliyev, vd., 2010:1014). Kırgız Türkçesinin bir özelliği olarak özellikle Arapça alıntı sözcüklerin başında bulunan /v/ ve /h/ ünsüzlerinin genellikle düşürüldüğü veya başka bir ünsüze değiştiği görülmektedir. Arapça hükümet, Kırgız Türkçesinde ökmöt şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad yapan bir ek gelmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ökmöt+tük şeklindedir (Kasapoğlu Çengel, 2005:115).

Ökülçülük (Өкүлчүлүк), 1.Vekillik, temsilcilik, mümessillik (Toktonaliyev, vd., 2010:1015). Kırgız Türkçesinin bir özelliği olarak özellikle Arapça alıntı sözcüklerin başında bulunan /v/ ve /h/ ünsüzlerinin genellikle düşürüldüğü veya başka bir ünsüze değiştiği görülmektedir. Arapça vekil, Kırgız Türkçesinde ökül olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan. +çI² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise; +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk

adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; ökül+çü+lük şeklindedir.

Öküldük (Өкүлдүк), Vekillik, mümessillik, delegelik (Yudahin, 1998:608). Kırgız Türkçesinin bir özelliği olarak özellikle Arapça alıntı sözcüklerin başında bulunan /v,h/ ünsüzlerinin genellikle düşürüldüğü veya başka bir ünsüze değiştiği görülmektedir. Arapça vekil, Kırgız Türkçesinde ökül olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad yapan ek getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ökül+dük şeklindedir.

1.1.4. FARŞÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER

Farsçadan alıntı sözcükler, Kırgız Türkleri ile tarihi süreç ve coğrafi yakınlıkla doğrudan bir teması bulunmayan Fars dilinin sözcükleri Kırgız Türkçesine, Türkistan milletleri, özellikle de Özbek Türkleri ve Tacikler yoluyla girmiş olması muhtemeldir (Akın, 2011:624). Kırgız Türklerinin toprakları Özbek Türkleri ve Taciklerle coğrafi olarak komşudur. Bu komşuluklar neticesinde dili etkilemiş ve karşılıklı alıntılar gerçekleşmiştir. Bu bölümde Kırgız Türkçesine Farsça kökenli idari terimler verilecektir.

B

Badışaçıl (Бадишачыл), Padişah taraftarı, monarşist; *badısaçıl ökmöt*: çarlık hükümeti (Yudahin, 1998:78). Sözcük Farsça pādišāh “hükümdar, iktidar” şeklindedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/padişah_23_Ocak_2023). Sözcüğe gelen /çII,+çUI/ Türkçe ve alıntı sözcüklerde düşkünlük ve taraftarlık nitelik adları türetir (Kasapoğlu Çengel, 2005:110). Sözcüğün morfolojik görünümü; padişa+çıl şeklindedir.

Baytaktı (Байтакты), Payitaht, kağan otağı, merkez: “*Aksikent şaarına baytaktı kurup, kirgız elin bir özünçö mamleketke cuuruluştursam, - dep köksöçü eken.*” – Kırgız Tuu. (Aksikent şehrine payitahtını kurup Kırgızları ayrı bir devlet olarak birleştirsem diye arzuluyormuş.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1032). Sözcük Farsça pāy-i taht “tahtın ayak kısmı, başşehir, saltanat makamı” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/payitaht_11.05.2023).

C

Caran (Жаран), 1. Vatandaş, yurttaş: “*Kırgız Respublikasının caranı.*” Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı. 2. İnsan, halk, millet: “*Munu calpı caran uktu.*” Bunu tüm halk duydu (Toktonaliyev, vd., 2010:426). Sözcük Farsça yārān “yaren, dost, arkadaş” anlamına gelen bir addır. Kırgız Türkçesinde bu sözcük vatandaş, yurttaş anlamlarında kullanılmaktadır.

Carandık (Жарандык), 1. Vatandaşlık, yurttaşlık, herhangi bir ülke uyruklu olmak: “*Carandık mildet*” (Vatandaşlık görevi.) 2. Vatandaşlıkla ilgili: “*Carandık miyzamdarı.*” (Vatandaşlıkla ilgili kanunlar, yasalar.) 3. Vatandaşa ait: “*Carandık arızdar karalat.*” (Vatandaşların dilekçeleri incelenir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:426). Sözcük Farsça yārān “yaren, dost, arkadaş” anlamına gelen bir addır. Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; caran+dık şeklindedir.

D

Datkalık (Даткалык), Datkalık görevi: “*Kırgız ayaldarınan birinçi bolup datkalıkka cetken Sıynat ecebiz bolgon.*” Kırgız kadınlarından ilk olarak datkalığa ulaşan Sıynat ablamız idi (Toktonaliyev, vd., 2010:335). Farsça bir sözcük olan datka “yönetici, kumandan” anlamında kullanılmaktadır (Akın, 2022:47). Sözcüğe eklenen ek ise +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; datka+lık şeklindedir.

K

Kocoyunduk (Кожоюндук), 1. Sahiplik, sahip olma durumu. 2. İdarecilik, yöneticilik. 3. Efendilik (Toktonaliyev, vd., 2010:716).

Sözcüğün kökü Farsça koca “saygıdeğer kişi, efendi” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koca> 22 Haziran 2023).

Kocoyun sözcüğüne +L³I⁴k addan ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kocoyun+duk şeklindedir.

P

Pağışaçılık (Падышачылык), Pağışahlık (Toktonaliyev, vd., 2010:1031).Çara mensup, çarlığa ait; 2. esk. Miri, devlete ait (Yudahin, 1998:78). Sözcük Farsça pādišāh “hükümdar, iktidar” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/padişah> 23 Şubat 2023). Pağışa sözcüğüne +çI² addan ad yaran bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğerk ek ise +L³I⁴k addan ad türeten ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; pağışa+çI²+lık şeklindedir.

Parman (Парман), Ferman, emir, buyrultu (Yudahin, 1998:621). Sözcük Farsça farmān “hükümdar iradesi, buyruk” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ferman>21 Mayıs 2023).

S

Saray (Сарай), Saray, hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı: “Bir kezde aldığa köz taştasa, aalamda cok ak saray turat.” –Baldar Folkloru. (Bir an önüne baktığında, karşısında dünyada eşi benzeri olmayan beyaz saray duruyordu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1073). Sözcük Farsça sarāy “hükümdar konağı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/saray> 12 Nisan 2023).

T

Taacı (Таажы), Taç, soyluluk, iktidar güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık: “Başında altın taacı caltıldayt.” – K.Bekturganova. Başında altın taç parlıyor (Karasayev, 1996:692).

Sözcük Arapça ve Farsçada ortak bulunan tāc “hükümdar başlığı” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün kökeni Orta Farsça tāk “kemer, çember, taç” sözcüğüdür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/taç> 11 Mayıs 2023).

Tak (Так) 1. Taht, hükümdarların oturduğu koltuk: “*Padişah akırın basıp, taktına oturdu.*” –Ç.Aytmatov.(Padişah yavaşça yürüyerek tahtına oturdu.) 2. Taht, hükümdarlık makamı, hükümdarlık: “*Söz çok, biylik bar derde tak talaşuu da koşo cüröt.*” –Ç.Aytmatov (Diyecek bir şey yok, beyliğin olduğu yerde taht kavgası da vardır.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1131). Taht (Karasayev, 1996:697). Sözcük Farsça taxt “oturak, seki, hükümdar sandalyesi” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/taht> 21 Mayıs 2023).

1.1.5. RUSÇA KÖKENLİ İDARİ TERİMLER

Bu bölümde Rus dilinden alıntılanmış İdari terimler verilecektir. Sözlüklerde bu terimlerin Rusça olduğu belirtilmiş olsa da köken olarak pek çoğu da Rus diline yabancı dillerden alıntılanmıştır. Kırgız Türkçesine özellikle Rus dili aracılığı ile alıntılanmış sözcükler araştırılırken öncelikle Rusça sözlüklerden daha sonra İngilizce, Almanca, Fransızca sözlüklerden taranmıştır.

A

Administrativdik (Административдик), Yönetimle ilgili, idari: “*Sottun öküümü tuura, buzuuga eç negiz çok, dep coop dayardap, oblastın administrativdik bölümünö bilgizet.*” –K. Bekturganova. “Mahkeme kararı doğru, bozmaya gerek yok, diye cevap hazırlayıp il idari bölümüne bildirir” (Toktonaliyev, vd., 2010:30). Sözcüğün kökü Latince administrāre “işlerine yardım etmek, yürütmek, yönetmek” anlamlarına gelen sözcüktür. Hint-Avrupa dillerinin genelinde bulunan ortak bir sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/administrator> 14 Mart 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad türeten ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; administrav+dik şeklindedir.

Anklav (Анклав), Anklav toprak, bir ülkenin başka bir ülke tarafından kuşatılmış toprak parçası (Toktonaliyev, vd., 2010:96). Sözcük ilk kez 1865–1870 yıllarında kayıtlarda görülmüştür. Orta Fransızca, enclaver sözcüğünün ad türevi Eski Latince inclāvāre< in- + clāv (is.) -āre mastar soneki şeklinde morfolojik görünümü ve

sözcüğün art zamanlı görünümü yer verilmiştir. İngilizce'deki şekli enclave'dir. (<https://www.dictionary.com/browse/enclave> 05 Nisan 2022).

Anneksiya (Аннексия), İlhak, işgal, katma, bağlama, ekleme. Egemenliği altına alma (Yudahin, 1998:36). Sözcük Ortaçağ Latin dilindeki annexatiōn sözcüğünden gelmiştir. Sözcük günümüz İngilizcesinde annexation şeklindedir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/annexation%20> 13 Nisan 2023).

Avtokratiya (Автократия), Otokrasi (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcük ilk kez 1645–1655’li yıllarda kayda geçmiştir. Sözcük Yunanca otokráteia “kendi üzerinde güç, tek güç, otokrat”otokrat + -eia kök ve eklerden türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/autocracy> 14 Nisan 2022).

Avtonomiya (Автономия), Otonomi, muhtariyet, özyönetim hakkı (Yudahin, 1998:61). Sözcük Yunanca autonomia “bağımsızlık” sözcüğünden gelmektedir. Sözcük İngilizce autonomy şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/autonomy> 14 Nisan 2022).

B

Burokratizm (Бюрократизм), 1. Bürokrasi, devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu. 2.Bürokrasi (Toktonaliyev, vd., 2010:298;Yudahin, 1998:157). Sözcük Fransızca bureaucrate “bürokrat, bürokraside görevli” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/bureaucrat> 07 Mayıs 2023) (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/b%C3%BCrokrazi> 07 Mayıs 2023).

D

Delegat (Делегат), Delege, temsilci (Toktonaliyev, vd., 2010:340). Sözcük ilk olarak 1350-1400’lü yıllarda kaydedilmiştir. Sözcük Ortaçağ Latincesinde dēlēgātus “temsilci” şeklindedir. Orta dönem İngilizceye ise delegat olarak geçmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü ise dē-, de- + lēgātus şeklindedir. Günümüz İngilizcesinde ise sözcük delegate şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/delegate> 09 Mayıs 2022).

Departament (Департамент), Departman, idari bölüm (Toktonaliyev, vd., 2010:345). Sözcük Fransızca *départemet* “bölüm, ayırım” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü: kökü *départ* ad köküne gelen ve Hint-Avrupa dillerinde sonek olarak kullanılan +ment eki getirilerek türetilmiştir: *departa+ment* (<https://www.dictionary.com/browse/department> 12 Mart 2023).

Deputatsiya (Депутация), Heyet (Toktonaliyev, vd., 2010:345). Sözcük 1350–1400’lü yıllarda Orta İngilizcede *deputacioun* şeklinde kaydedilmiştir. Ortaçağ Latincesinde *dēputātiōn*. Eski Latince ise *delegation*, *dēputāt* sözcüğü ile köktedir. Sözcüğün morfolojik tahlili şu şekilde yapılabilir. *depute* < -ate + -iōn-< -ion (<https://www.dictionary.com/browse/deputation> 17 Nisan 2023).

Deputattık (Депутаттык), Mebusa ait, mütaallik “*Deputattık mildet*” mebus vecibesi. Mebusluk, sayıllık durumu, milletvekilliği (Yudahin, 1998:306). Sözcük ilk kez 1375–1425’li yıllarda geç Orta İngilizceye *depute* olarak Eski Fransızca *deputer* “vekil” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/deputy> 17 Nisan 2023). Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³T⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; *deputat+tık* şeklindedir.

Direktorat (Директорат), Direktörlük (Yudahin, 1998:309). Müdürlük (Toktonaliyev, vd., 2010:352). Sözcüğün kökeni Eski Latince *dīrēctor* “yönetici” sözcüğüne eklenen Fransızca bir ek olan –ate eklenerek türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/directorate> 24 Ocak 2023).

Duma (Дума), Meclis “*memelekettik дума*”.Devlet Duması eski Rus Parlamentosu. Sözcük Rusça *dumba* “1. tabure: arkası ve dayanakları bulunmayan yüksek iskemle; 2. araziyi ayıran sınırlara dikilen alamet” (Yudahin, 1998:314). Sözcük Rusça *думать-* “düşünmek” anlamına gelen sözcükten türetildiğini düşünmekteyiz.

F

Federatsiya (Федерация), 1. Federasyon, savunma ve dış politika alanında dayanışma amacıyla birden fazla devletin bir birlik devleti içinde birleşmesi (Yudahin,

1998:344). Federasyon, toplum kuruluşları (Toktonaliyev, vd., 2010:1284). Sözcük Latince foederātus “birleşik, müttefik, ittifak” anlamına gelmektedir. Sözcük Fransızca fédération “ittifak” şeklindedir. Dünya dillerine Fransız dili aracılığı ile girdiği düşünülmektedir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/federasyon_28 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/federasyon_28_Nisan_2023)). Sözcüğün morfolojik görünümü: foeder- ,foedus <+ātus –ate şeklindedir.

G

Grajdan (Граждан), Yurttaş (Yudahin, 1998:346). Sözcük Rusça, Гражданин sözcüğüdür. Sözcüğün kökeni Горажанин “şehirli” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir.

Grajdandık (Гражданин), Vatandaşlık, yurttaşlık; *Sovet grajdandıği*: Sovyet vatandaşlığı (Yudahin, 1998: 346). Sözcük Rusça, Гражданин sözcüğüdür. Sözcüğün kökeni Горажанин “şehirli” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; grajdan+dık şeklindedir.

Guberniya (Губерния), Valilik, 18. yy’dan itibaren idari bölgeler için kullanılan ad (Toktonaliyev, vd., 2010:317). Sözcüğün kökeni, Latince gubernō “yönetmek” anlamına gelen sözcüğe eklenen yine Latince bir son ek olan –tor eklenerek türetilmiştir (<https://en.wiktionary.org/wiki/gubernator> 19 Nisan 2023).

İ

İmperiya (Империя), İmparatorluk (Yudahin, 1998:369). Sözcük, Latince, imperium<imperāre<parāre “iktidar, imparatorluk, egemenlik” şeklinden gelişerek türetilmiş bir sözcüktür (<https://www.dictionnaire.com/browse/empire> 17 Mart 2023).

K

Kanton (Кантон), Bir idari birliktir (Yudahin, 1998:400).

Sözcüğün kökeni Eski Latince canto “köşe, uç, bucak” anlamlarına gelen sözcükten Fransızcaya canton “küçük idari birim” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kanton> 02 Mayıs 2023).

Kantonduk (Кантондук), tar. Kanton'a mensup; *kantonduk komitet*: kanton komitesi (Yudahin, 1998:400). Sözcüğün kökeni Eski Latince canto “köşe, uç, bucak” anlamlarına gelen sözcükten Fransızcaya canton “küçük idari birim” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kanton> 02 Mayıs 2023).

Sözcüğe eklenen ve Türkçe olan ek ise +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kanton+duk şeklindedir.

Kolhoz (Колхоз), Kollektivnoye hozyaystvo tabirinin kısaltılmış şeklidir. Sözcüğün anlamı “müşterek ekonomidir” (Yudahin, 1998:480).

Sözcüğün ilk kısmını oluşturan, kol “kollektivnoye” yani kolektif “birlik, grup, topluluk” anlamına gelen bir sözcüktür. Hozyaystvo sözcüğü ise ekonomi anlamına gelmektedir. (<https://www.multitrans.com/m.exe/колхоз> 01 Mayıs 2023).

Kolhozdoştur (Колхоздоштур), Kollektifleştirmek (Yudahin, 1998:480). Sözcük iki sözcüğün kısaltılmış biçimlerinden oluşturulmuştur. Sözcüğün ilk kısmını oluşturan, kol “kollektivnoye” yani kolektif “birlik, grup, topluluk” anlamına gelen bir sözcüktür. Hozyaystvo sözcüğü ise ekonomi anlamına gelmektedir (<https://www.multitrans.com/m.exe/колхоз> 01 Mayıs 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan /+D³A⁴ş/ addan ad yapım eki getirilmiştir. Ek genellikle sözcüğe ortaklık, birliktelik, benzerlik gibi anlamlar katar. Yine sözcüğe gelen /-D²I²r-, -D²U²r-/ ettirgenlik eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kolhoz+doş-tur şeklindedir.

Kollegiya (Коллегия), Yönetim Kurulu. “*Ministirliktin kollegiyası.*” Bakanlar Kurulu (Toktonaliyev, vd., 2010:725). Sözcük Latince collēgium “şirket, toplum, ortaklar grubu” anlamına gelmektedir. Collēga “meslektaş olarak görmek” sözcüğünden evirilmiştir. Sözcük günümüz İngilizcesinde college şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/college> 19 Mart 2023).

Komitet (Комитет), Komite (Yudahin, 1998:482). Sözcüğün kökeni Latince comitatus “alt kademedekiler” anlamındaki sözcükten evrilip Fransızca comité “küçük heyet, encümen” anlamına gelen sözcüğe evrilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/komite> 21 Mart 2023).

Konstitusiyalık (Консультациялык), Anayasalık (Yudahin, 1998:484). Sözcüğün kökeni Latince, constitütio “kurma, atama” kökünden Fransızcaya düzen, nizam olarak alıntılanmıştır. İngiliz diline constitucion “yasa, düzen” olarak alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/constitution> 03 Mayıs 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan /+L³I⁴k/ addan ad yapan ek getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; konstitutsiya+lık şeklindedir.

Konsultatsiya (Консультация), Müşavere, danışma, istişare, görüş alışverişi (Yudahin, 1998:484). Sözcüğün kökeni Latince consulere “danışmak” sözcüğünden, Fransızca consultation “danışma, müşavere” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/konsültasyon> 02 Mayıs 2023).

Kontitutsiya (Конституция), Anayasa. *Stalin'dik Konstitutsiya*: Stalin Anayasası. (Yudahin, 1998:484). Sözcüğün kökeni Latince, constitütio “kurma, atama” kökünden Fransızcaya düzen, nizam olarak alıntılanmıştır. İngiliz diline constitucion “yasa, düzen” olarak alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/constitution> 03 Mayıs 2023).

Kray (Край), Eyalet, ülke (İdari birlik); *kraydı üyrönüü*: ülkeyi tetkik (Yudahin, 1998:514). Sözcüğün kökeni Rusça краевой “sınır, bölge” anlamına gelen sözcüğün kısaltmasıdır (<https://www.multitran.com/m.exe/краевой/> 12 Mart 2023).

Kraylık (Крайлык), Ülkeye mahsus; *kraylık gazeta*: “ülkenin gazetesi” (Yudahin, 1998:514). Sözcüğün kökeni Rusça краевой “sınır, bölge” anlamına gelen sözcüğün kısaltmasıdır (<https://www.multitran.com/m.exe/краевой/> 12 Mart 2023).

Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan ise +L³I⁴k addan ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kray+lık şeklindedir.

M

Mandat (Мандат), Manda, vekâlet (Yudahin, 1998:551). Sözcüğün anlamı seçmen tarafından temsilcisine verilen bir kamu sorunu üzerinde belirli bir şekilde hareket etme emri veya yetkisidir.

Sözcüğün kökeni Latince mandâre “komuta” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/mandate> 17 Ocak 2022).

Ministrlik (Министрлик), 1. Bakanlık, bakan olma durumu. 2. Bakanlık, bakanın yönetimi altındaki kuruluşların bütünü. 3. Bakanlığın bulunduğu yer. 4. Bakanlığa ait olan (Yudahin, 1998:567;Toktonaliyev, vd., 2010:926).

Sözcüğün kökü olan ministr, eski Fransızca minus less “hizmetçi, yardımcı” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Sözcük günümüz İngilizcesinde minister şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/minister> 19 Ocak 2022). Sözcüğe eklenen Türkçe bir yapım eki olan /+L³I⁴k/ addan ad türeten ek getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü ministr+lik şeklindedir.

N

Nadstroyka (Надстройка), Toplumsal kurumlarda üst yapı: “*Alar koomdun moraldık cana ruhaniy nadstroykanın negizi bolup sanalat.*” Bunlar toplumun manevi üst yapısı olarak düşünülebilir (Toktonaliyev, vd., 2010:958). Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde nad “üst” stroyka “inşaat, yapı” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Sözcük toplumun yönetimindeki üst yapıyı ifade etmek için kullanıldığını düşünmekteyiz.

Narkom, Narkomat (Нарком, Наркомат), tar. Halk komiserliği; Sovyetler Birliğide, ülke yönetiminde en etkili makam (Toktonaliyev, vd., 2010:962). Sözcük Rusça narodny komissariyat sözcüğün kısaltılmış şeklidir. Bu sözcük de “halk komiserliği, vekâlet, nezaret Bakanlığı” demektir (Yudahin, 1998:582).

O

Ober (Обер), Görev ve makam adlarında “baş” anlamında kullanılır: “*Ober prokuror*” Başsavcı (Toktonaliyev, vd., 2010:972). Sözcük Almanca ober “üst, müdür” anlamına gelen sözcüktür (<https://tureng.com/tr/almanca-ingilizce/ober-12> Şubat 2023).

Obkom (Обком), Bölge yönetim komitesi (Yudahin, 1998:586). Rusça oblastnoy, komitet. Sözü'nün kısaltılmış şeklidir. Eyalet komitesi demektir (Toktonaliyev, vd., 2010:972).

Oblast (Область), 1. İl, ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet. 2. Bölge: “*Moskva oblasti.*” Moskova bölgesi. 3. Alan, saha (Toktonaliyev, vd., 2010:972). Sözcük Eski Rusça oblastî “otorite, güç, bölge” anlamlarına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/oblast> 13 Şubat 2023). Sözcük Kırgız halk dilinde oblus “vilayet, bölge” şeklinde görülmektedir (Yudahin, 1998:586).

Oppozitsiya (Оппозиция), Muhalefet (Yudahin, 1998:598). Sözcüğün kökeni Latince opposito “zıtlık” anlamına gelen sözcükten Fransız dilinde aynı anlama gelen opposition “zıtlık, muhalefet” sözcüğünden alıntıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/opozit> 14 Şubat 2023).

Orden (Орден), Nişan, devlet nişanı (Yudahin, 1998:598; Toktonaliyev, vd., 2010:998). Sözcüğün kökeni Latince ordo, ordin “emir, düzen, nizam, ödeme emri” anlamlarıyla aynı anlama gelen İtalyanca ordine sözcüğünden alıntıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ordino> 15 Şubat 2023). Sözcüğün eski devirlerde Türk dilinden alıntılanmış olması yüksek ihtimal dâhilindedir.

P

Palata (Палата), 1. Hasta bakım odası, koğuş: “*Oorukananın içi, 23- palata.*” –Ç. Askarov. Hastanenin içinde yirmi üç koğuş bulunmakta. 2. Meclis: “*El öküldör palatası.*” Halk temsilciler meclisi. 3. Oda, serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmî birlik: “*Sooda palatası.*” Ticaret odası. (Yudahin, 1998:598; Toktonaliyev, vd., 2010:1032). Sözcüğün kökeni Yunanca platus “daire” anlamına gelen sözcük

olabileceğini düşünmekteyiz (<https://www.dictionary.com/misspelling?term=platus> 11 Mayıs 2023). Sözcük Rusça Palata “eski taş bina” anlamına gelen sözcüktür. (<https://www.multitran.com/m.exe/палата> 11 Mayıs 2023).

Parlament (Парламент), Parlamento (Yudahin, 1998:621;Toktonaliyev, vd., 2010:1035). Sözcüğün Eski Fransızca, parlement “müzakere etmek” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/parliament> 11 Mayıs 2023).

Prezidium (Президиум), 1. Seçilmiş yürütme organı 2. Yürütme (Toktonaliyev, vd. 2010:1045). Eski Latince prae-sidium “başkanlık, valilik” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/presidium> 11 Ocak 2023). Komünizm ile yönetilen bazı ülkelerde daha büyük bir grup tarafından seçilen sürekli bir yürütme organıdır (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/presidium> 11 Ocak 2023).

Prokuratura (Прокуратура), Yargı, yargı organı:“*Apası eki diplom menen prokuratura organdarında işteçü ele.*” –K.Bekturganova. Annesi çift diplomayla yargı organlarında çalışıyordu (Toktonaliyev, vd., 2010:1047). Sözcüğün kökeni Latince prōcūrātiō “vekâlet” anlamına gelen sözcük olduğu düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/procuracy> 11 Mayıs 2023).

R

Respublika (Республика), Cumhuriyet (Yudahin, 1998:626). Sözcüğün kökeni Latince rēspública “ kamusal varlık rēs varlık + publica public “halk” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/republic> 11 Mayıs 2023).

Rodina (Родина),Vatan (Yudahin, 1998:626). Sözcüğün kökeni Rusça Роды “doğmak, doğum” anlamına gelen sözcüktür.

Sözcüğe gelen sok ek ise sözcüğü anavatan, doğulan yer anlamlarına getirmiştir (<https://www.multitran.com/m.exe/родина> 11 Mayıs 2023).

S

Sovnarkom (Совнарком), Sovyet komiserleri heyeti (Yudahin, 1998:662). Rusça Sovyet narodnıy komissariyat sözünün kısaltılmış şeklidir. Bu sözcük de “halk komiserliği, vekâlet, nezaret heyeti” demektir (Yudahin, 1998:582).

Soyuz (Союз), Birlik ittihat (Yudahin, 1998:663). Sözcük Rusça birlik anlamına gelmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/soyuz 01 Mayıs 2023>).

U

Upolnomoçen (Уполномочен), Temsilci, temsil etme yetkisi olan kişi, görevli: “Üç-dört kişi upolnomoçen bolup barıp kalıştı.” Üç dört kişi temsilci olarak gittiler (Toktonaliyev, vd., 2010:1258). Sözcüğün kökeninin Almanca olduğunu düşünmekteyiz. Eski Rus belgelerinde üst düzeyde yetkili Almanlar için kullanılmıştır (<https://www.multitran.com/m.exe/upolnomoçen 08 Ocak 2023>).

Uyezd (Уезд), Kaza, sancak (idari birlik). Rusya’da belli bir bölgeyi yöneten adam (Yudahin, 1998:790). Sözcük halk ağzında oyoz, üyöz şekillerinde de yer almaktadır (Karasayev, 1996:592). Sözcüğün kökeni Rusça уездный “ilçe, bölge” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/уездный08 Ocak 2023>).

Ü

Üyözdük (Үйөздүк), tar. Kazaya müteallik; *üyözdük komitet*; kazanın işleriyle meşgul komite (Yudahin, 1998:800). Sözcük Rusça uyezd sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğün kökeni Rusça уездный “ilçe, bölge” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/уездный08 Ocak 2023>). Sözcüğe Türkçe /+L³I⁴k/ addan ad yapan ek bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü üyöz+dük şeklindedir.

V

Vedomstvo (Ведомство), Devlet organları, bir görevi, bir işi yerine getirmekle yükümlü kuruluş: “Banktar ökmöt, tiyeşeliüü ministrlikter cana vedomstvolor menen tıgızıraak işteşi gerek.” –Kırgız Tuu. Bankalar; hükümet, ilgili bakanlıklar ve devlet organlarıyla iş birliği içinde çalışmalı (Toktonaliyev, vd., 2010:301). Sözcük Rusça Ведомство < ведать “bilmek” fiilinden türetilmiştir (Fasmer, 2004:860).

1.1.6. DİĞER DİL KÖKENLİ TERİMLER

A

Acoluk (Ажолук), Hanlık, padişahlık: “*Acoluktan artık körüp kalemin / Ayanbastan köz may, canın, karegin / Aytıp bütüks dastan kılıp tarattı / Aalamga büt Ala-Toonun daregin.*” –Kırgız Tuu. (Hanlıktan daha değerli olup kalemi / Acımadan gözünün nuruna, canına / Bitmeyen destan yazıp duyurdu / Tüm âleme Ala-Too’nun haberini.) (Toktonaliyev, vd., 2010:32). Kırgızların yöneticilerine A-jo denmekteydi. A-jo’dan sonra ikinci derecede kabile beyleri ve ondan sonra da Karabudun yani halk gelmekteydi (Ögel, 1984:208). Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün Morfolojik görünümü; aco+luk şeklindedir.

B

Bor (Бор), ask. Destanlarda top türü. K.K. Yudahin’in sözlüğünde (silah olan topların bir türü) olarak yer vermiştir (Yudahin 1998:131;Toktonaliyev, vd., 2010:250;Abduvaliyev, 2005:108). Moğolca bor "şarap", Moğolca borçı 1. “bahçıvan, 2. "Üzüm vergisini toplayan memur.” DLT: bor “şarap, süci” (III, 119, 121) (Gülensoy, 1974:240).

Borbor (Борбор), 1. Ordo, oyununda dairenin merkezidir. Borbora yani merkeze doğru yuvarlatılır ve âşıklar konulur; 2. merkez; tegerek borboru mat. Dairenin merkezi; 3. başşehir, payitaht (Yudahin 1998:130;Toktonaliyev, vd., 2010:250). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Borbor sözcüğünün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bor “Destanlarda top türü” anlamına gelen sözcükten gelmesi muhtemeldir.

Borborduk (Борбордук), Merkezi, merkezlik; *borborduk komiteti*: merkezi komite; *borborduk maydan*: merkezi cephe (Yudahin 1998:131). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ç

Çok (Чок), 1. Tayların yelesi kırılırken bırakılan perçem, püskül 2. püskül saçak; *çok belboo esk*: saçaklı kuşak (Kırgızların hatırı sayılır kişileri bunun gibi kuşak

kuşanırlardı); *kızıl çok* 1) mec. Çin memuru; 2) esk. mec. Büro, kalem yanındaki atlı kavas (Yudahin 1998:277). Çin ve Kalmuk yöneticilerinin başlıklarına takılan sembol (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php> 12 Haziran 2023). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çokto-(Чокто-), İdari görevde çalışan kişi, yönetici (Toktonaliyev, vd., 2010:1332). Bir önceki sözcük ile kökteştir. Kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır

D

Dİñse (Диңсе), Destanlarda, Çinli rütbeli adamların başlıklarına takılan rütbe bildiren değerli taş (Toktonaliyev, vd. 2010:351). Sözcüğün Çin dilinden alıntılandığı düşünülmektedir.

O

Olpoŋ (Олпоң), tar. Vergi, resim, bağ (Yudahin, 1998:590). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.2.KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İDARİ ÜNVANLAR

1.2.1. TÜRKÇE KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Ak Eşik (Ак Эшик), Padişahlık döneminde yöneticilerin emirlerini yerine getiren görevli (Toktonaliyev, vd., 2010:61). Ak renginin idari ve askeri alanlarda sık sık kullanıldığını görülmektedir. Ak rengin soyluluk ifade ettiği, aynı zamanda idari işlerin yönetildiği alanlarda törenlerde, hanlarda ve üst düzey askeri bazı rütbelerde kullanılmıştır. Aynı zamanda saygınlık ve üstünlük göstergesi olarak da kullanılmıştır. Yaşlanma ile gelen saç ve sakallardaki aklaşma ve büyüklere duyulan saygı ve sevgiden dolayı bu unvan uygun görülmüştür. İkinci sözcük ise Eski Türkçe, eşik “kapı eşiği” anlamına gelen sözcüktür. Ancak bu tamlamadaki eşik Hanın ya da komutanın hemen yanı başında bulunan asker, otağın, sarayın kapsısında bulunan askerdir.

Aksakal (Аксакал), 1, Aksakallı, elin ulusu, en yaşlısı, kabile başı. Yaşlı veya yaşça büyük insan. 2. Bir köyün veya kabilenin yöneticisi, herkesin gidip danıştığı (genelde yaşı ilerlemiş) saygın insan: “*Biz ayıl aksakaldarı menen keñeşeli.*” Biz köyün aksakallarına danışalım (Yudahin, 1998:14;Toktonaliyev, vd., 2010:64).

Türk kültüründe renklerin önemi üzerine daha önce araştırmalar yapılmıştır. Türkler renklere anlamlar yükleyip hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Özellikle de sosyal, siyasal ve kültürel dokularda renklere yer vermişlerdir. Ak renginin idari ve askeri alanlarda sık sık kullanıldığını görülmektedir. Ak rengin soyluluk ifade ettiği, aynı zamanda idari işlerin yönetildiği alanlarda törenlerde, hanlarda ve üst düzey askeri bazı rütbelerde kullanılmıştır. Aynı zamanda saygınlık ve üstünlük göstergesi olarak da kullanılmıştır. Yaşlanma ile gelen saç ve sakallardaki aklaşma ve büyüklere duyulan saygı ve sevgiden dolayı bu ünvan uygun görülmüştür.

Ak Söök (Ак Сөөк), Aristokrat, soylu (Toktonaliyev, vd., 2010:60). Türk kültüründe renklerin önemi üzerine daha önce araştırmalar yapılmıştır. Türkler renklere anlamlar yükleyip hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Özellikle de sosyal, siyasal ve kültürel dokularda renklere yer vermişlerdir. Ak renginin idari ve askeri alanlarda sık sık kullanıldığını görülmektedir. Ak rengin soyluluk ifade ettiği, aynı zamanda idari işlerin yönetildiği alanlarda törenlerde, hanlarda ve üst düzey askeri bazı rütbelerde kullanılmıştır. Eski Türkler insanları “kemik” esasına göre sınıflara ayırırlardı. Eski Türkler göre akrabalıkta ve üstünlükte temel olan kemiktedir. Eskiden Türkler kemiğe, “kamtg” derlerdi. Ayrıca kemik için süngük ve süyek biçimleri vardır (Ögel, 1971:34). Köktürk yazıtlarında halka *Kara kamıg budun* yani "Kara kemikli millet" denirdi. "Ak kemikliler" ise hiç şüphesiz Beyler ve Kağanlardı (Ögel, 1971:35). Söök sözcüğü ise kemik ve soy anlamlarına gelmektedir. Buradaki anlamın ak soy yani üstün olan anlamına gelmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ak+söök şeklindedir.

Ak Uul (Ак Уул), tar. Kırgızlarda halk şeceresine göre Sağ Kanat grubuna giren kabilelerin atası (Toktonaliyev, vd., 2010:60). Ak sözcüğünün ifade ettiği anlamları daha önce vermiştik. Uul sözcüğü oğul anlamına gelen sözcüktür.

Ataman (Атаман), 1. tar. Ataman: “*Sizdi Ataman şaylaybız.*” –Ç.Askarov (Sizi ataman seçeceğiz 2. Lider, başkan (Toktonaliyev, vd., 2010:131). Yudahin, ataman sözcüğünün Rusça olduğuna yani onun Kırgız Türkçesine Rusçadan geçtiğine işaret etmiş ise de, bu sözcük Türkçe olup, Slav dillerine de, Türkçeden geçtiğine şüphe yoktur. B. Atalay bu sözcüğü de +man ekiyle biten Türkçe adlar arasına almıştır. (Atalay, 1940:21;Yudahin, 1998:58). Sözcük Bilge Kağan Yazıtında; *ataman tarkan* (BK G 14) şeklinde geçmektedir. Orhun yazıtlarında Bilge Kağan kitabesinde cülus törenine katılmak üzere kuzeyden gelen temsilci grubun başı olarak anılan “*Taman Tarkan*” adı, R. Giraud'a göre bir şahıs ismi değil iki ünvandan kurulu bir terkiptir ki bunlardan ilki “Ataman” ünvanı olup Türkçe ata sözcüğüne abartma ve büyütme eki olan +man ekin getirilmesiyle türetilmiştir. Daha sonra Moğolcaya da geçen sözcük Slav dillerine de geçmiş ve hedman “bir nevi başbuğ” anlamına gelmiştir (Donuk, 1988:37).Sözcüğün köküne Ata “baba, cet” /+mA²n/ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ata+man şeklindedir.

Atalık (Аталык), Orta Asya hanlıklarında han, şef, önder, lider: “*Çet ölkölük elçilerdi atalık handan murda özü kabul algan.*” –A.Karıyeva. (Yabancı ülke elçilerini handan önce kendisi kabul etti.) (Karasayev, 1996:119). Atalık, Hanın ordusundaki Han’a akıl veren Askerbaşısıdır. Görevini yapan vezir sıfatına bir makamdır. T. Kasımbekov’un “Sıngan Kılıç” adlı eserindeki karakterlerden Alımkul’un atalık şeklinde bir görünümü vardır. K. K. Yudahin’in sözlüğünde bunun gibi anlam yer almamaktadır. Yudahin sözlüğünde bu anlam; Atalık, 1. Babalık hakkı, *atalık akım bar*: babalık hakkım vardır, baba sıfatıyla hakkım vardır; 2. Şeflik, *atalıkka al-*: şefliği almak. Burada Şef olarak verilen anlam belki de Abduvaliyev’in belirttiği gibi bir anlam içermektedir. R.G. Ahmetyanov bu söz hakkında “Orta Asya Türk devletlerinde ve Kazan Hanlığında Han oğullarının eğitimcisi olan başbakan” olarak yazmıştır (Abduvaliyev, 2005:87). Sözcük fonetik ve morfolojik olarak incelendiğinde, ata “cet, ata, baba” sözcük köküne gelen +L³I⁴k adda ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; ata+lık şeklindedir.

Atka Miner (Атка Минер), 1. esk. Zengin. 2. Yönetici. 3. Memur, bürokrat. (Toktonaliyev, vd., 2010:132). Türk kültüründe atın önemi hakkında daha önce sayısız

çalışma yapılmıştır. At hem sosyal ve de siyasi hayatta rol almışlardır. Atı olan kişilerin ve önemli kişilerin at sahibi olması o kişilerin zengin ve önemli kişiler olduğu göstermiştir.

Aykan Kagan (Айкан Каган), Körögön Kağan (Toktonaliyev, vd., 2010:46). Kırgız Türkleri Cengiz Hanı bu ünvanla anmışlardır.

Ayköl (Айкөл), Yüce, ulu:“*Babañ ayköl Manastay / Baatır bolgun, er bolgun / Kabılan bolgun, şer bolgun!*” –Baldar Folkloru. (Atan yüce Manas gibi / Bahadır olasın, er olasın / Kaplan olasın, aslan olasın!) 2. Engin, geniş (yer): “*Karganı da, kuzgundu da ceribegen ayköl toolor.*” –K.İmanaliyev. (Kargaya da kuzguna da kucak açan engin dağlar.) 3. hlk. Boncuklardan yapılan takı (Toktonaliyev, vd, 2010:46). Ayköl ünvanı genellikle Manas için kullanılmıştır; (Mamay, 2004:181).

Ortodo turgan Koşurdu,
Opol toodoy doñuzdu,
Ayköl Manas kabılan,
Kaptaldan arı bir koydu

Ortada duran Koşur’u
Büyük dağ gibi domuzu,
Ayköl Manas kaplan,
Yan tarafa bir vurdu.

Ayköl ünvanı ve anlamları hakkında birden fazla görüş ortaya konmuştur. C. Tölöyev, ayköl ünvanını Manas’ın ulu gönüllü, adaletli, merhametli, hoşgörülü, engin, kişiliğini yansıtan bir ünvan olarak nitelendirmektedir (Tölöyev 1995:44). K.K. Yudahin, bu sözcüğün ay “dünyanın uydusu” anlamına gelen sözcük ve göl “su birikintisi” anlamına geldiğini belirtmiştir. Göl sözcüğünün verdiği anlamı ise “göl gibi yüce, geniş gönüllü kişi” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Yudahin I, 1985:31). Useyev’e göre de Köl ünvanı Köl/Kül Tigin adında geçen ünvan ile aynı olduğu ve “deniz, ululuk, yücelik, bilgelik” gibi anlamlara geldiğini ve Manas ile Köl Tigin arasındaki benzerliklere değinerek ünvanın Köl Tiginden geldiğini belirtmiştir (Useyev, 2017:150-152). Biz de sözcüğün Ay ve köl sözcüklerinin birleşiminden oluşup Ay “dünyanın uydusu” ve göl sözcüğünün bilgelik, cömertlik, hoşgörülük gibi sıfatlar yüklenmesi sonucunda oluştuğu fikrine katılmaktayız.

Ana Başı (Ана Башы), Önder, lider, bir grubun veya topluluğun başında olan, önde gelen: “*Sultan Huseyn mirzanın akındarının içinen büt baarının anabaşı cana başçısı Maulana Abd ar-Rahman Cami bolgon.*” –İlmiy Kitepter. (Sultan Hüseyin Bey’in şairlerinin en önde geleni ve yöneticisi Maulana Abd ar-Rahman Cami idi.) 2. Ön, baş, ön sıra: “*Alardın anabaşında iskusstvo çeberleri, cazuuçu-akındar, kitepkanaçılar cb.*” –Kırgız Tuu. (Onların en başında sanat uzmanları, yazarlar, şairler, kütüphaneciler vb.) 3. Yönetici: “*Oo, uruk anabaşı, buga çeyin eç ukrapmın mundaydı.*” –İlmiy Kitepter. (Oo, kabile yöneticisi, bu zamana kadar böylesini hiç duymamışım.) (Toktonaliyev, vd., 2010:93). Sözcüğün birleşiminden de anlaşılacağı üzere ana sözcüğü burada esas, temel, başta olan, önemli, yönetici” anlamları kazanmıştır. Baş sözcüğünün kazandığı anlamları daha önce verilmiştir. Baş “önder, lider” anlamlarına gelmektedir. Sözcük bir ad tamlaması oluşturmuş ve esas lider, ana yönetici gibi anlamlar kazanmıştır.

B

Baş (Баш), Reis, amir, serdar; ulu; *cüz başı* tar. : yüzbaşı; *kerben başı*: kervanbaşı, kervan amiri; *karagay başı baş bol-* : başa geçmek; *ayıldın başı* esk. : köyde itibar ve nüfuz sahibi olan; 4. Başlıca (Yudahin, 1998:95;Toktonaliyev, vd., 2010:191). Baş sözcüğü Türk dilinin en çok sözcük türeten köklerinden biridir. Öncül fonemleri /a/,/ı/’dır. Master eki aldığı zaman anlam genişlemesi gösterir. Kökte öncülük, liderlik, yönetme, öğretme, eğitime gibi anlamlar vardır (Eyuboğlu,1989:44). Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır.

Baş Bilgi (Баш Билги), 1. Bilge yönetici, önder: “*Kırgızda özünün koomun carıtıp-calçıtuuga elin baştağan adamdardı “baş bilgi” kişi dep atagan.*” –S.Baygaziyeu. (Kırgızlarda insanları toplumun gelişmesi için yönlendiren kişilere “baş bilge” denirdi.), “*Baş bilgi közü ötköndö / Artında kalgan kor eken.*” –Cunus Mamay “Manas”. (Önder ölünce/Arkasındakiler eziyet çekerlermiş.) 2. Eğitilmiş (Toktonaliyev, vd., 2010:192). Sözcük birleşik sözcüktür. İlk kısmı olan baş sözcüğü, Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırması verilebilir. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı

şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. Birleşik kelimenin ikinci kısmını oluşturan Bilgi sözcüğü Eski Türkçeden beri kullanılan bir sözcüktür. Beylerin aynı zamanda bilgili kimseler olması da lazımdı. Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hacib'in "bey" ile "bilgi" sözcüklerinin aynı kökten geldiği yolundaki ifadesi bu bakımdan dikkat çekicidir. Burada idareci, yönetici anlamında kullanılmasının sebebinin, yönetici vasfı taşıyan kişilerin aynı zamanda bilgili, deneyimli, öngörüsü yüksek insanlar olması beklentisinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Başçı (Башчы), 1. İşleri çeviren, müdür, amir: *çarba başçısı*: işelik müdürü; *colbaşçı* “Yönetici” 2. Kılavuz (Yudahin, 1998:95;Toktonaliyev, vd., 2010:198). Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırması verilebilir. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. +çI² isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+çI şeklinde.

Başkaruuçu (Башкаруучу), 1. Yönetici, yöneten kimse: “*Birok, cazma darekterde minday ısımdağı başkaruuçu kezikpeyt.*” Manas Ensiklopediyası. (Fakat yazılı kaynaklarda bu isimde bir idareci karşımıza çıkmıyor.) 2. Merkezî, ana yönetici: “*Al başkaruuçu bank bolup kalmakçı.*” – Kırgız Tuu. (O, merkezî banka olacak.) (Yudahin, 1998:96;Toktonaliyev, vd., 2010:196). Sözcük, başçı, başçılık gibi sözcüklerin türetiminde kullanılan baş sözcüğü ile türetilmiştir. Anlam bakımından baş sözcüğü başta olmak, yönetmek anlamlarına gelmektedir. Baş ad köküne +kA⁴r-addan fiil yapan bir yapım ekidir. Devamlılık ve aşırılık anlamlarını katar. Sözüğe eklenen diğer ek ise –UUçU ekidir. Bu ekin kökeni Kırgız Türkçesinin asıl fiilden isim yapan eki /-g/ ekine addan ad yapan /+çI², +çU²/ ekinin gelmesi ile oluşmuştur. /-g/ ekinin tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Bu eke eklenen

/+çI², +çU²/ ekinin vokali gerileyici ses benzeşmesine uğrayarak, yuvarlak dar olarak kalıplaşmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+kar-uu+çu şeklindedir.

Baştamal (Баштамал), Yönetici, idareci (Toktonaliyev, vd., 2010:197). Baş sözcüğü Türk dilinin en çok sözcük türeten köklerinden biridir. Öncül fonemleri /a/,/ı/’dır. Master eki aldığı zaman anlam genişlemesi gösterir. Kökte öncülük, liderlik, yönetme, öğretme, eğitime gibi anlamlar vardır (Eyuboğlu,1989:44).

İkinci kısımda bulunan tamal sözcüğü ise Yunanca themélio “temel taşı, ana taş” (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/temel_17_Haziran_2023) anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünülmektedir.

Başlık (Баштык), 1. Amir; rehber; başta bulunan; *brigada baştağı*: tabur başı; 2. sergerde, serdar (Yudahin, 1998:97;Toktonaliyev, vd., 2010:198). Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırması verilebilir. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş kökü “sahip olan” anlamında sıfat türetmede kullanılan /+L³I⁴k/ ekinden türetildiğini iddia etmektedir.(Tekin, 2016: 82). Sözcük Köktürk yazıtlarında; *anta berüki aşok başlıg sogdak bodun kop kelti yüküntü*. “Oradan bu tarafa Aşok liderliğindeki Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti.” (T 46) (Yılmaz, 2020:263). başlıg “lider”. ...*bodunug kop almış kop baz kılmış başlıgıg yüküntürmiş tizlig...*(KT D 2). (Türk, 2020:265). Şekillerinde geçmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Başlık ünvanı eski devirlerden beri kullanılmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. Sözcüğe +L³I⁴k addan ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+tık şeklindedir.

Baştooçu (Баштоочу), Yürüten, idare eden, yöneten (Yudahin, 1998:97 ;Toktonaliyev, vd., 2010:198). Sözcüğün kökü baş adına eklenen ve Eski Türkçe ’den bu yana işlek bir şekilde kullanılan Eski Türkçede –g/-y şeklinde olan ek Kırgız

Türkçesinde; başaw> başow > baştoo şeklinde bir seyri vardır. Vokalle biten fiillerden sonra ekin gövde ile birleşen ilk ve ikinci vokali geniş yuvarlaktır (Çengel, 2005:147-148). Sözcüğe eklenen /+çI², +çU²/ isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+too+çu şeklindedir.

Bekzaada (Бекзаада), Beyzade, bey oğlu: “*Ke-el, bekzaada, kuş kelipsiz, bekzaada.*” –T. Kasımbekov. (Gel, beyzade, hoş geldiniz, beyzadem.) 2. Beyzade, bey ya da soyluların soyundan olan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:211). Sözcük Türkçe bir ada gelen Farsça bir ekle türetilmiştir. Bek sözcüğü beg>biy şekillerinde görülmektedir. beg “bey” *bars beg erti kagan at ...* (KT D 20). Eski Türk yazıtlarında sıklıkla bu ünvan görülmektedir. Bununla birlikte "bek" sözcük kökünün bazı Türk lehçelerinde "saklama, koruma, gözetme" anlamlarına geldiği tespit edilmektedir (bek-lemek, bek-çi). Köktürk yazıtlarındaki ifadelerden anlaşılacağı üzere de, eski Türk devletlerinde Kağan'ın yardımcıları durumunda bulunan Bey'lerine, il (devlet)'i koruyan, İl' in işlerine bakan, yani İl' de bir nevi "bekçilik" görevini üstlenen kişiler olması, bu görüşü desteklemektedir (Donuk, 1988:5). Sözcüğe eklenen Farsça zade “oğul, bey” sözcüğünün gelmesiyle türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bek+zaada şeklindedir.

Biy (Бий), 1. esk. Bey, bir toplum, boy veya bölge yöneticisi: “*Alımbayga aytçı, Toymat biydi çakırıp kelsin.*” –K.Kayıpov. (Alımbay'a söyler misin, Toymat Bey'i çağırısın.) 2. Düğünleri, toyları yönetmek için seçilen kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:225). Sözcük Türk tarihinde en sık kullanılan unvanlardan biridir. Köktürk yazıtlarında *beg, bey; bars beg erti kagan at ...* (KT D 20) (Türk, 2020:265). Beg, bey, beğ, biy şeklinde olan bu ünvanın kökeni üzerine birçok görüş ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları; Bu ünvanın Türkçe "bek" kökünün biraz yumuşamış şekli (bek-beg; beg-bey) olduğu fikrindedir (Arsal, 1947:273). Bununla birlikte "bek" kökünün bazı Türk lehçelerinde "saklama, koruma, gözetme" anlamlarına geldiği tespit edilmektedir (bek-lemek, bek-çi). Köktürk yazıtlarındaki ifadelerden anlaşılacağı üzere de, eski Türk devletlerinde Kağan'ın yardımcıları durumunda bulunan Bey'lerine, il (devlet)'i koruyan, İl' in işlerine bakan, yani İl' de bir nevi "bekçilik”

görevini üstlenen kişiler olması, bu görüşün doğruluk payını güçlendirmektedir. (Donuk, 1988:5).

F. Altheim'e göre "bey" sözcüğü Altay dil ailesine ait bir sözcük olup, tarihi kaynaklarda ilk kez Asya Hun imparatoru Mo-tun'un, MÖ 209-174 yılları arasında adında geçmektedir: Mo-tun: Vixtun-Biktun= Beg-tun (beg nesli) (Donuk, 1988:5-6). Kafesoğlu'nun açıklamalarına göre, Eski Türk devlet kuruluşlarında beg, boyların başında bulunan başçı, başkan ve yöneticilerin aldıkları bir ünvanıdır. Boy içerisindeki iç dayanışmayı korumak, adaleti sağlamak ve gerektiğinde boy'un çıkarlarını silahla korumakla görevlendirilmiş kişilerdir (Kafesoğlu, 1984:202).

Moğol prenseslerinin ünvanı olan "begi" arasında hiçbir münasebetin olmadığı da W. Barthold tarafından belirtilmiştir (Donuk, 1988:7). Böylece sözcüğün Türkçeden Moğolcaya alıntılandığına dair şüphe yoktur."beg" ünvanı ile Moğolca "beki" tabiri birbirinden ayrılmalıdır (Donuk, 1988:7). Biz de sözcüğün Moğolca kökenden değil Türkçe kökenli olduğu düşüncesini kabul etmekteyiz.

Biylööçü (Бийлөөчү), 1. Hükümdar, hükümdar; 2. Diktatör (Yudahin, 1998:124). Yönetici, başkan (Toktonaliyev, vd., 2010:226). Sözcüğün ilk kısmı beg<bey<biy şeklindedir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek +l³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +l³UU². Yine bir isimden isim yapım eki olan /+çl², +çU²/ eki eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; biy+löö+çü şeklindedir.

Bilerman (Билерман), 1. Belli bir toplumu idare eden, belli bir topluluğun, kabilenin vb. işlerini iyi bilen yönetici, yöneten kimse: “*Bilerman ak- sakaldar menen keñeşip köröt.*” -Şookum. (Yönetici, aksakallarla fikir alışverişinde bulundu.) 2. Bilirkişi, uzman, çok şey bilen: “*Esebi, bayırkı kıtay tili boyunça bilerman orus aalımı S. Yahontov aytat.*” -Ç. Ömüraliyev. (Galiba eski Çin dili uzmanı, Rus âlim S. Yahontov anlatır.) (Toktonaliyev, vd., 2010:227). Sözcüğün kökü bil-“bilmek” fiilidir. Bil-fiiline gelen fiilden ad türeten ve geniş zaman partisipi olan /-r, A²r, -l²r/ eki gelmiştir. Son ek ise Farsça /+mänd/ eki olduğu düşünülmektedir. Ekin -r; -ar/-er, -or/-ör sıfat-

fiil eki ile -ş fiilden isim yapma ekinde sonra gelen +man ekinin de aynı ek olduğu düşünülebilir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bil-er+man şeklindedir.

C

Cabuu (Жабуу), Orta Asya ve İranda eski zamanlarda Türk ve Moğol yöneticilerinin ünvanı olarak kullanılmıştır. Orhun yazıtların da Yabgu olarak geçmektedir. Karasayev sözcüğün Moğolca ve Türkçenin ortak sözcüğü olduğunu kaydetmiştir (Karasayev, 1996:271). Türk devlet teşkilatında çok eskiden beri bilinen bir yüksek idari-askeri ünvan olup MÖ Asya Hun devletinde kullanıldığı bilinen araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir (Donuk, 1988:56). Köktürk yazıtlarında da sıklıkla geçmektedir. Bilindiği üzere Bumin'in kardeşi ve kağanlığın kuruluşunda başyardımcısı İstemi' de "yabgu" ünvanını taşımakta ve yönetimindeki Batı Kök-Türk halkı "yabgu-Türkleri" olarak anılmaktaydı (Donuk, 1988:56). Ayrıca Tuna Bulgarlarında da "Han" ünvanı ile birlikte geçtiği söylenen ve "ş(s)ubigi" veya "şuvıgi" (uvigi) diye okunan ünvan da Beşeveliyev'e göre "yabgu" ünvanı olduğunu iddia etmektedir. (Donuk, 1988:57).

Yabgu ünvanının aslında Kağandan sonra gelen ve imparatorluk arazisinin bir kısmını idare ile sorumlu ve hükümdar ailesine mensup kişilerin taşıdığı bir ünvan olduğu anlaşılmaktadır (Donuk, 1988:58).

Yabgu ünvanı bazı Türk lehçelerinde "cabgu" şeklinde de görülmektedir. Türk lehçelerinde "y - c" değişiminden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu değişmeden kaynaklanan farklı söylenişin ilk defa 6. asırda batı Türk lehçelerinde yani batı Kök-Türk lehçesi, Hazarca ve Bulgarcada ortaya çıktığı ileri sürülmüştür (Donuk, 1988:58). Bulgar kitabelerinde geçen "şubigi" tabirinin "cabgu" okunması lazım geldiği anlaşılmakta olup, .Ermeni ve Gürcü kaynaklarında da (Moses'ler, Sebeos 7. Asır ve Lewond) ünvanın "cibga, cibgae, cibgo, cebu, chepputukh" şekillerinde tesbit edilmiştir (Donuk, 1988:59).

Yabgu tabirinin Türkçedeki /b – v/, /b – f/ değişimi yolu ile "yavgu, yafgu" olarak söylendiği de vakidir. Bu hususta Divan-ü ugat'it-Türk ve Kutadgu Bilig'de çeşitli örnekler bulunmaktadır (Caferoğlu,1968:291).

Yabgu unvanının kökeni hakkında birbirinden farklı görüşler öne sürülmüştür; Bu görüşler sırasıyla; J. Marquart (bundan naklen W. Bang, W. Barthold, R. Giraud)'a göre İran dillerinden ileri geldiğini ve Toharca olduğunu iddia etmişlerdir. F. László'ya göre terimin menşei belli olmamakla beraber Hun Wu- Sun, K'ang-kiu (Sogd) ve Yüe-çi'ler tarafından kullanılmıştır. Ancak Tohar ve Yüe-çi menşelerini ileri sürenler kanaat getirici bir delil gösterememişlerdir.

Kliaštorny yabgu sözünü Kuşan, Saka dilinde "kumandan, lider" anlamına geldiğini ileri sürdüğü fakat gerçekte bir Hint-Avrupa ilah adı ile olan yam (yavuga yam) sözüne bağlamaktadır. Kuşan, Saka dilinde kullanıldığı söylenen yabgu'ya yakın sözcüğün (yam) asıl manası ile yabgu teriminden tamamen farklı olduğu açıktır.

Yabgu tabirinin Yüe-çi'ler, Kuşanlar, Tohar'lar vb. İndo-Avrupayı kavimler tarafından kullanılmış olduğu kabul edilse bile, bu ünvanın adı geçen kavimlerin dillerine bağlanması için yeterli bir gerekçe sayılmaz. Zira bunların hepsinin Asya Hun-Türk kültürü etkisinde kalmış ve uzun süre Türk bozkır hayatını sürdürmüş oldukları Çin kaynaklarının delilleriyle ortadadır (Donuk, 1988:60-61).

Yabgu tabiri ilk olarak MÖ Çin kaynağı Shi-ki'de Asya Hun transkripsiyonu ile "Hiepho" şeklinde geçmektedir. Çince olmayan bu tabir, ilk kez Asya Hun İmparatorluğunun devlet teşkilatında görüldüğünü ve terimin doğu-batı Türk lehçelerinde ortaklaşa kullanılan köklü bir Türkçe kökenli sözcük olabileceğini düşünen V. Thomsen tarafından Türkçe olarak açıklanmış ve Türkçedeki "yap-" (yapmak, icra etmek, düzenlemek, inşa etmek) (Donuk, 1988:62). Fiil köküne gelen -GU² ekinin getirilmesiyle türetildiğini yazmıştır. Türk dilinde -GU² fiileden ad türeten bu ek, kalıcı adlar türetmekte de kullanılmıştır; Kori-gu "koruyucu", Kara-gu "bekçi" gibi. İdari ve siyasi terimler de yine aynı ekle türetilmiştir. Yar-gu, ay-gu, yap-gu (yabgu) da bunlardan birisidir (Donuk, 1988:62).

Bizim de desteklediğimiz görüş Yabgu unvanının Türkçe kökenli olup yap- "yapmak, icra etmek" anlamına gelen fiil köküne gelen -GU² ekinin getirilmesiyle türetilmiş bir sözcük olduğudur. Sözcüğün morfolojik görünümü; yap(b)-gu şeklindedir.

Cetek (Жетек), 1. Yedeğe alınmış; *cetekke cürböyt*: yedekte yürümüyor; 2. rehberlik, sevk ve idare (Yudahin 1998:204). Rehber, kılavuz, danışman (Toktonaliyev, vd., 2010:459). Sözcük yét- “adında götürmek, çekerek götürmek. “anlamlarına gelen fiil köküne gelen $-(A^2)k$ fiilden ad yapan ek eklenmiştir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yed-30-Mayıs-2023>). Sözcüğün morfolojik görünümü cet-e-k şeklindedir.

Cetekçi (Жетекчи), Rehber, şef, rehberlik eden. Yönetici, idareci, danışman; *cetekçi kızmatçılar*: rehber işçiler; *cetekçi organdar*: rehber kurumlar (Yudahin 1998:204;Toktonaliyev, vd., 2010:459). Sözcük yét- “adında götürmek, çekerek götürmek. “anlamlarına gelen fiil köküne gelen $-(A^2)k$ fiilden ad yapan ek eklenmiştir. Son ek ise Türk dillerinde işlek bir kullanımı olan $+çI^2$, $+çU^2$ eki eklenmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yed-30-Mayıs-2023>). Sözcüğün morfolojik görünümü cet-e-k+çi şeklindedir.

Colbaşçı (Жол Башчы), 1. tar. Komutan, kumandan. 2. Önder, lider, yol gösterici: “*Tolstoy bizdin doordun, keleşektin col başçılarının biri dep ayta alam.*” Tolstoy “Bizim dönemin ve geleceğin yol göstericilerinden biridir diyebilirim.” (Yudahin 1998:220). Birleşik adın ilk kısmı olan col “yol, zemin, patika” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük ise baş “baş, önder, lider” anlamlarına gelmektedir. Son kısım ise addan ad yapan ve Türk dilinin en işlek eklerinden biri olan $/+çI^2$, $+çU^2$ / eklenmiştir. Morfolojik görünümü col baş+ççı şeklindedir.

Curt Atası (Журт Атасы), 1. Bey, boy beyi, obabaşı: “*Oşentip Curt Atası bolup kalgan.*” –Ümöt Caysaň Uulu. (Böylece boy beyi oldu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:492). Sözcüğün ilk kısmı olan curt sözcüğü Eski Türkçe yurt “ev, konut, mesken, oba” anlamlarına gelmektedir. Tamlamanın ikinci kısmındaki sözcük ise yine Eski Türkçeden bu yana kullanıma devam edilen ata “baba, dede, cet” anlamlarına gelmektedir. Türk toplumunun gelenek yapısı gereği ata evin yöneticisi konumunda yer aldığı için idari ünvan olarak da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü;(y)urt+ata+sı şeklindedir.

Ç

Çardooçu (Чардоочу), tar. Vazifesi halkın refahı hakkında malumat edinmek üzere köyleri dolaşan kimse (Yudahin 1998:253). Sözcüğün kökü çarda- “keşfetmek, dolaşmak, gezmek” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe eklenen addan ad yapan ve Türk dilinin en işlek eklerinden biri olan /+çI², +çU²/ eklenmiştir. Morfolojik görünümü çardoo+çu şeklindedir.

D

Darkan, Tarhan (Даркан-Тархан), 1. Mühimmat ustası, mühimmat yapan usta: Çoğunlukla destanlarda.“*Darkan ustalarga kılıçtarın kurçutup, nayzaların uçtattı.*” –Togolok Moldo. (Mühimmat ustalarına kılıçlarını, mızraklarını bilettirir.) 2. mec. Hürmetli, kıymetli, saygılı.3. esk. Orta çağ dönemindeki Türk hakanlarının ünvanı.4. Orta Asya ve Kafkaslarda devlet tarafından vergiden muaf tutulan mal sahipleri. 5. Engin, geniş:“*Cazdın darkan talaasında cügürüp kelatkanıma baktılıuumun.*” –Ç.Aytmatov. (Baharın geniş tarlasında koşturmakta olduğum için mutluyum.) (Toktonaliyev, vd., 2010:333-1150). Darkan, orta yüzyıllarda Türk Hanlarının kullandığı bir ünvanıdır. Özellikle de 9. ve 10. yüzyıllarında Hazar Kağanlığındaki feodallerin ünvanı olarak kullanılmıştır (Karasayev, 1996:237).

E

El Begi (Эл Бегн), 1. Boy beyi. 2. Bey, Hokand Hanlığında büyük bir bölgenin başkanı. Ülke yöneticisi (Toktonaliyev, vd., 2010:1421). Eleman (Karasayev, 1996:841). Sözcükten de anlaşılacağı üzere el “ülke, halk” anlamına gelmektedir. Beg “bey” sözcüğü ise daha önce açıklanmıştır.

El Eesi (Эл Ээси), Halk yöneticisi, ülkenin sahibi, başı (Toktonaliyev, vd., 2010:1421). El “ülke, halk” anlamına gelmektedir. İkinci kısmı oluşturan sözcük ise ee<ie<idi “sahip, efendi” anlamına gelen yine Türkçe kökenli bir sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/iee/22-Haziran-2023>).

K

Kan (Кан), Han: hükümdar; *kan kötör*. tar. han seçmek; *kan takta*: han tahtı; *kan başı köpüröo bolso. attap öt* ats. Eğer hanın kafası köprü olursa (sen ona basıp geçme) üzerinden sıçrayıp geç (çünkü o köprüye güven olmaz) (Yudahin 1998:396). Kan kagan sözcüğünden kısalmıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:625;Karasayev, 1996:381).

Sözcük karşımıza Han olarak da çıkmaktadır. Han (Хан), Kağan, Türk-Moğol halklarında hükümdar: “*Baytörö han bolso, aydın tolgon tünün küttü.*” –Canı Ala Too.(Baytörö Han ise, dolunaylı geceyi bekledi.) (Yudahin 1998:347). Moğ<xaan (Karasayev, 1996:755).

Bugüne kadar tespit edilen Eski Türk devletlerinde devlet başkanının ünvanı olarak en yaygın şekilde kullanılmış olan Kan tabiri Türk belgelerinde ilk kez Tonyukuk yazıtında yer almaktadır. Genellikle kagan “imparator” dan sonra gelen, "kral" karşılığı bir anlama geldiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda eski Türk yazıtları ve eserlerinde Hakan ve Han tabirinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Donuk, 1988:27). Kan sözcüğünün kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ancak Kan ünvanının Batı Hunlarda var olduğu Attila' nın eşi Arıkan “Arıgkan: temiz, asil kraliçe” anlamına gelen adından da anlaşılmaktadır (Donuk, 1988:28). Sonuç itibariyle Kan-Han ünvanı Türkçe kökenlidir.

Kagan (Kagan), tar. Kağan, hakan (Toktonaliyev, vd., 2010:585). Kagan, Eski Türk –Moğol hanlarının ünvanı. Kağan ünvanı zamanla Çin yöneticilerinde verilmeye başlanmıştır (Karasayev, 1996:369). Eski Türk devletlerinde 6. yüzyıldan itibaren, daha önceki Tanhu (şan-yü) ünvanı yerine geçerek bütün Türk idaresinde en yüksek ünvan olarak yüzyıllarca kullanılan bu ünvanın kökeni ve ortaya çıkışı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür (Donuk, 1988:22).

Köktürk devletinin kurucusu Bumin'in 552'de Kağan olması yaygınlaşan bu ünvan Köktürk devleti dışında Uygurlar, Kırgızlar, Türkişer, Hazarlar, Avrupa Avarlarında ve Bulgarlarda kullanılmıştır. Türk kökenli olmayan bazı devletler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin, Moğollar, Tabgaçlar gibi (Donuk, 1988: 23).

Kagan ve Kan (Han) ünvanlarının şekil ve mana bakımından birbirlerine bağlı buldukları veya farklı kavramları karşıladıkları hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Köl Tegin ve Bilge yazıtlarında Türk başçıları için yalnızca "kagan" ünvanı kullanılmıştır. Tonyukuk yazıtında da aynı durum vardır. Yalnızca Kırgız hükümdarı için "Han" tabiri kullanılmaktadır (Donuk, 1988:24).

Kan Zaada (Кан Заада), Hanın çocuğu han soyundan gelen (Karasayev, 1996:381). Sözcük Türkçe bir ada gelen Farsça bir ekle türetilmiştir. Kan sözcüğü bugüne kadar tespit edilen Eski Türk devletlerinde devlet başkanının ünvanı olarak en yaygın şekilde kullanılmış olan Kan tabiri Türk belgelerinde ilk kez Tonyukuk yazıtında yer almaktadır. Genellikle kagan “imparator” dan sonra gelen, "kral" karşılığı bir anlama geldiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda eski Türk yazıtları ve eserlerinde Hakan ve Han tabirinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Donuk, 1988:27) Sözcüğe eklenen Farsça zade “oğul, bey” sözcüğünün gelmesiyle türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kan+zaada şeklindedir.

Kaş Beziri (Каш Безири),1. Han ve padişahın başdanışmanı. 2. Özel kâtip (Toktonaliyev, vd., 2010:671). Sözcük Manas Sözdükte Kaşka “yönetici” şeklinde verilmiştir (Tokoyev ve Mırzancanova, 2015:152). Türkçe olduğu belirtilmiştir. İkinci sözcük ise Arapça wazîr “hükümdar yardımcısı, danışman” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/vezir> 09 Ocak 2023).

Kaşka (Кашка), 1. Akıtmalı, alnında beyaz lekesi olan hayvan. 2. Saçsız. 3. Duru, temiz: “*Kök kaşka tunuk köl kördüm.*” –Gülkaakı Kız-Saykal. (Mavi, duru göl gördüm.) 4. tar. Lider, danışman, bilge: “*El biylegen kaşkalar.*” - Kırgız Poeziyasının Antologiyası. (Halk yöneten bilgeler.) 5. mec. Cesur, yürekli (Toktonaliyev, vd., 2010:672). 16. Yüzyılda ülkeyi yöneten kişinin ünvanıdır (Karasayev, 1996:403). Sözcük Manas Sözdükte Kaşka “yönetici” şeklinde verilmiştir (Tokoyev ve Mırzancanova, 2015:152).

Keleşçi (Кенешчи), Danışman, müşavir. *Karı keleşçi içinen kelmesin keltirip örgöögö kirip ketti.* “Yaşlı danışman, içinden besmelesini çekerek otağa girdi” (Toktonaliyev, vd., 2010:690). Sözcüğün kökü Eski Türkçe, keleş “danışma, konuşma müşavere” anlamın gelen sözcüktür. Keleş sözcüğünün kökeni hakkında farklı etimolojik görüşler bulunmaktadır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kenes> 11 Haziran 2023).

Sözcüğe +çI⁴ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; keleş+çi şeklindedir.

Kuşbegi (Кушбеги), Hokant hanlığında yüksek makam (Toktonaliyev, vd., 2010:730; Karasayev, 1996:462). Kuş Bigi, birleşik bir sözcüktür. Sözcüğün Türkçe kuş ve big sözcüklerinin birleşiminden oluşan gelen kuş bigi, Türkistan'da vezir makamında büyük bir rütbe, başvekil, sadrazam anlamına gelmektedir (Ata, 2008: 178).

Büyük emirlerden biri olan kuş bigi, hanın yakın akrabaları arasından seçilmekte ve savaş bakanı olarak Han ile birlikte savaşlara katılmaktaydı. Bregel bu terimi anlamlandırırken birbirinden farklı iki terimin birbirine karışmış olma olasılığı üzerinde durur. Barthold'a göre "hanlık karargâhının (koş) kumandanı"; A. A. Semenov'a göre "sarayın avcı başı" (asıl olarak kuş sözcüğünden yola çıkarak saray şahincilerinin başı) (Şişman 2012: 59).

Kündö (Күндө), (Çin Kırgızlarında) köy muhtarı (Yudahin 1998:538). Moğolca xund "değerli, kadirli" (Karasayev, 1996:469). Bu sözcük Kalmukça, künd, kündö "ağır, belli bir ağırlığa sahip olan" anlamına gelmektedir (Abduvaliyev, 2005:114). Sözcüğün kökeni Moğolca hund "ağırlık, saygılı şerefli, otorite sahibi olarak Moğolca sözlükte kündü olarak yer almaktadır (Lessing, 2003:793). Esas söylenişi künde olduğu ileri sürülen ve Hazar imparatorluğunda Hakan'dan ve Bey'den sonraki makamı gösteren bu ünvanın "savaş bakanına" verildiği ifade edilmiştir. A. Zajaczkowski'ye göre, bu ünvan "könit" (könd-) kökünden gelip Türkçe "yön vermek" anlamına gelmektedir (Donuk, 1988:31). O. Turan sözcüğün kün-lü: kün "halk" künlü "halkı olan, halklı" olduğunu öne sürmüştür. Bugün bile Türkiye Türkçesinde kullanılan "ele güne karşı" deyiminde yaşamaktadır. Ayrıca Kün+lü şeklin Kırgız Türkçesinde bulunan ünsüz uyumu sayesinde kündü, kündö şeklinde görüldüğünü belirtmiştir (Turan, 1942:198). Biz de sözcüğün Türkçe kökenli kün+dö yani halkı olan halkın iyisi anlamlarına geldiği fikrine katılmaktayız.

O

Ordoluu (Ордолуу), 1. Otağı bulunan, otağı olan. 2. Han sarayı, yönetim merkezi olan. 3. Merkezi olan. 4. Köklü, soylu, saraya malik olan (Yudahin 1998:598;Toktonaliyev, vd. 2010:998). Ordu sözcüğü Türkçede, birbirine yakın, birçok anlamda kullanılmıştır. Ordu'nun bildiğimiz en eski anlamı, Hükümdar çadırı demektir. Başkomutanların ve hatta küçük komutanların karargâh çadırları da birer “ordu” idiler. Ancak bu sözcük zamanla ortaya çıkan anlam değişikliği sonucu “başkent” anlamını kazanmışsa da, daha sonra bugün kullandığımız ‘askeri teşkilat’ “ordu” olarak anlam kazanmıştır. Ordu sözcüğü Türkçedir. Eski Türkçede “orta” deyimini “ortu” şeklinde söylenirdi. (Ögel, 1979:284). Ordo sözcüğüne +l³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ordo+luu şeklindedir.

Otbaşı (Отбашы), Otbaşı, Başçı “yönetici” anlamına gelen arkaik bir sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:96). Ot agası: otak ağası şeklinde olup Kazak ve Kırgız yöneticilerinin ünvanıdır. Ot sözcüğü ateş anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür. Baş sözcüğü ise daha önce de verildiği üzere başçı, yönetici ve bir şeyin en önündeki anlamları kazanmıştır.

T

Taştuu (Таштуу), 1. Taşlı, içinde taş olan, taş karışımı olan. 2. Taşlı, üzerinde taş bulunan 3. Taşlı, üzerinde süs taşı bulunan: “*Taştuu şakek.*” (Taşlı yüzük.) 4. esk. Yöneticiliğin belirtisi olan taşlı süs tapan (Toktonaliyev, vd., 2010:1155). Taş sözcüğü burada değerli madenlerden yapılan süs taşlarını temsil etmektedir. Taş sözcüğüne +L³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; taş+tuu şeklindedir.

Temgektüü (Темгектүү), Saygın, itibarlı, idari görevde olan: “*El bilgen erler temgektüü / Tört bölünö kalıñar.*” –S.Orozbekov “Manas”. (Halkı yöneten saygın erler / Dörde ayrılıңыз.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1163). Temgek “idari görev, yüksek makam” (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php> 26 Haziran 2023). Anlamına gelen sözcüğe +L³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; temgek+tüü şeklindedir.

Top Başı (Топ Башы), Yönetici, önder, lider: “*Tokson uruu kazaktın / Top başısın çakırdı.*” –S.Orozbekov “Manas”. (Doksan kabilesi Kazakların / Yöneticisini çağırdı.) (Karasayev, 1996:662) Başçı (Toktonaliyev, vd., 2010:1198). Top sözcüğü Kırgız Türkçesinde birden fazla anlama gelmektedir. Buradaki anlamı kalabalık grup, halk olmalıdır. Halkın başı, başındaki anlamlarına gelmektedir.

Töböl (Төбөл), 1. Töbö “tepe” 2. Akıtma, hayvanların, özellikle atların alınlarında leke. 3. mec. Yönetici, üst düzeydeki kimse: “*Anın ilimpozdugu diniy töböldörgö cakkan emes.*” –L.Gumilyev. (Onun bilim adamlığı, diyanet reislerinin hoşuna gitmemiştir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1204). Sözcüğün kökü Eski Türkçe töpü, tepe “dağ ya da başın üstü” anlamına gelen sözcüktür.

Tör (Төр), 1. Obanın giremecine karşı olan yer, başköşe (Yudahin 1998:756).

Töraga (Төрага), 1. Başkan, bir topluluğun, bir toplantının veya bir derneğin başında bulunan kimse, reis, reis bey: “*Baktıbek Maksütov -”Ayköl Manas bayanı” fondusunun töragası.*” –Kırgız Tuu. (Baktıbek Maksütov, “Ayköl Manas Bayanı” vakfının başkanı.) 2. Oturum başkanı, toplantıyı yöneten kimse. (Yudahin 1998:756).Tör ağa, reis (Toktonaliyev, vd., 2010:1208). Tör “başköşe” anlamına gelen sözcüğe aga “ağabey, büyük” anlamına gelen sözcük getirilerek türetilmiş bir ünvanıdır.

Törö (Төрө), 1. Efendi, buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse, kahraman. 2. Yönetici. 3. mec. En iyi, en saygın, efendi: “*Kuş törösü Buudayık.*” Kuşların efendisi Buudayık (Yudahin 1998:756). Törö, 1. Efendi, devlet memuru, rifat sahibi, derebeyi, “*törölörçö*” bey gibi bürokratça. 2. esk. Bürokrat (Toktonaliyev, vd., 2010:1208). Sözcük Eski Türkçe törü “yasa, düzen” sözcüğünden alıntı olmalıdır. Töre sözcüğünün Moğol dilinden alıntılandığı düşünülmektedir. Ancak Köktürk yazıtlarında: *türük bodunıy ilin törüsün tuta birmiş iti birmiş* “Türk boylarının düzenini, yarasını tu tuvermiş, itivermiş”(https://www.nisanyansozluk.com/kelime/t%C3%B6re26 Haziran 2023).

Töröçül (Төрөчүл), esk. Bürokrat (Yudahin 1998:756). Sözcük Türkçe törü “yasa, düzen” sözcüğünden alıntı olmalıdır. Törö sözcüğüne gelen +çI², +çU² addan ad yapan eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; törö+çül şeklindedir.

U

Uluk (Улук), Amir (Yudahin 1998:782). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ul-“yaşlanmak, eskimek” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe yine Eski Türkçe olan +I²g eki getirilerek türetilmiştir. Sözcük büyük kişi, yönetici anlamı ve şekil açısından Eski Türkçedeki biçimiyle Kırgız Türkçesinde yaşamaktadır.

Y

Yabgu (Ябгу), tar. Yabgu, kağan, hükümdar: “*İstemi yabgu Urum elçilerin Türk cergesinen uzatar kezde baaluu belekterdi berdi.*” –K.Cusupov. (İstemi Kağan, Roma elçilerini Türk ülkesinden gönderirken değerli hediyeler verdi). (Toktonaliyev, vd., 2010:1449).Yabgu tabiri ilk olarak MÖ Çin kaynağı Shi-ki'de Asya Hun transkripsiyonu ile "Hiepho" şeklinde geçmektedir. Çince olmayan bu tabir, ilk kez Asya Hun İmparatorluğunun devlet teşkilatında görüldüğünü ve terimin doğu-batı Türk lehçelerinde ortaklaşa kullanılan eski Türkçe kökenli sözcük olabileceğini düşünen V. Thomsen tarafından Türkçe olarak açıklanmış ve Türkçedeki "yap-" (yapmak, icra etmek, düzenlemek, inşa etmek fiil köküne -GU² ekinin getirilmesiyle türetildiğini yazmıştır. Türk dilinde -GU² eki fiileden ad türeten bu ek, kalıcı adlar türetmekte de kullanılmıştır; Korı-gu “koruyucu”, Kara-gu “bekçi” gibi. İdari ve siyasi terimler de yine aynı ekle türetilmiştir. Yar-gu, ay-gu, yap-gu (yabgu) daa bunlardan birisidir. (Donuk, 1988:62). Bizim de desteklediğimiz görüş Yabgu unvanının Türkçe kökenli olup yap- “yapmak, icra etmek” anlamına gelen fiil köküne gelen -GU² ekinin getirilmesiyle türetilmiş bir sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü; yap(b)-gu şeklindedir.

1.2.2. MOĞOLCA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Akalakçı (Акалакчы), tar. Bir semt veya bölge yöneticisi (Toktonaliyev, vd., 2010:61; Karasayev, 1996:55). Kırgız Türkçesi: akalakçı – Moğolca. ahlagç (vâli) (Akın, 2011:625).

B

Baskak (Баскак), II. Altın Orda devleti döneminde vergi toplayan kimse (Karasayev, 1996:166). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Bogdixan (Богдыхан), Moğol hanlarının, Çin padişahlarının ünvanı (Karasayev, 1996:197). Moğolca, bogd bogda, “kutsal, mukaddes, ilahî tanrısal; aziz, muhterem” (Lessing, 2003:177) anlamlarına gelmektedir.

C

Caysañ (Жайсан), Destanlarda Kalmuk Hanı (Karasayev, 1996:276). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

D

Dorgo, Dörgö (Дорго, Дөргө), Önder, lider, (Toktonaliyev, vd., 2010:359). Aksakal (Karasayev, 1996:253-259). Dörgö, yönetici, müdür, başkan (Toktonaliyev, vd., 2010:361). Dorgo, Daruga, Kalmuk yöneticisi. Köy işlerini idare eden muhtar, haber getirip götüreren, emirleri halka duyuran kişinin kullandığı ünvanıdır (Orozbekov, 2017:1043; Toktonaliyev, vd., 2010:361).

K

Kalday (Калдай), Şarki Türkistan Moğollarının idari rütbelerinden biridir (Yudahin 1998:389; Karasayev, 1996:373; Orozbekov, 2017:1045). Sözcük Moğol ve Kalmuk dillerinde ortak olarak bulunmaktadır.

Kaldırak (Калдырак), Kalkan; zırh; *kaldırağan salımp kalday çığa uruştu folk*: zırhını giyierek Başçı öne çıkararak dövüştü (Yudahin 1998:389).

Koŋtaacı (Коңтаажы), Han, bey oğlu. (Toktonaliyev, vd. 2010:740). Koŋtaacı (Karasayev, 1996:432). Moğolca alıntı sözcüklerde erimeye bağlı ünlülerin uzaması olayı sonucu: aa < ay içte: Kırgız Türkçesi: -aa- < -ay- : koŋtaacı şeklinde görünmektedir. Sözcük Moğolca, huntayc şeklindedir (Akın, 2010:508).

O

Ogoco (Огожо), K. K Yudahin bu sözcüğün genellikle kullanılan anlamını; yönetici olarak yazmıştır. Doğrudan anlamda kullanıldığında “dayanak, direk, destek veren kimse” olarak kullanılmaktadır. Biz bu sözcüğü aga-aco olarak iki kökten birleşmiş bir sözcük olduğunu tahmin etmekteyiz. Aga “ağabay”, aco “1. tar. Yenisey’deki Kırgız hakanlarının Çin kaynaklarında geçen rütbesi, unvanı. 2. Han, padişah” (Abduvaliyev, 2005:95). Ogo “gayet, pek” Mog. ogu “çok, fazla, en çok”(Uzun, 2011:1905).

Oyon (Оён), 1. Yönetici, efendi, buyruğu yürüyen kimse. 2. Bahadır, kahraman.. bahadır; 2. asil. Efendi (Toktonaliyev, vd. 2010:966-974). Noyon, Kendine özgü bir saygınlığa sahip olan bahadır. K. K Yudahin ’in sözlüğünde sözcüğün “oyon” şekli de vardır. Bu sözcüğün (oyon) şekli Kırgız dilinin Issık göl ağzına özgü bir sözcük olduğu düşünölmektedir (Yudahin, 1998:605). Moğol dillerinde de aynı sözcüğe rastlanılmaktadır. Kalmuk dilinde noyn “törö” yönetici, efendi, başçı “yönetici”, memur anlamlarına gelmektedir (Karasayev, 1996:592). Oyon, noyon eski Moğol dilinde büyük yönetici (Abduvaliyev, 2005:96).

T

Tölongüt(Төлөнгүт), tar. Hanın uşadı (Yudahin, 1998:754). (<https://ru.wikipedia.org/wiki/теленгүты> 20 Haziran 2023).

Z

Zaŋgi (Занги), Bir yönetici ünvanı (Karasayev, 1996:319). Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğu Moğolca ve Kalmukçanın ortak sözcüğu olarak kaydetmiştir.

1.2.3. ARAPÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Aalı Canap (Аалы Жаңап), 1.Alicenap, yüksek mevkideki efendi, yüksek mevkili. 2. Eskiden hanlar ve valiler için kullanılan ünvan (Toktonaliyev, vd., 2010:14; Karasayev, 1996:10). Sözcük iki kısımdan oluşmaktadır. Aalı, Arapça ‘âli “yüksek” anlamına gelen sözcüktür. Canap yine Arapça canāb “meretebe, seviye” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/alicenap> 06 Mayıs 2023).

Aldayar (Алдаяр), Eldeyar (Yudahin 1998:24). Hükümdarlara, padişahlara hürmet ifade etmek için kullanılan söz: *Aldayar kanım, men siz menen uşu caşka kelgeni körüşkönüm uşul, ooz açıp süylöşkönüm da uşul.* “Aldayar hanım, bu yaşıma gelene kadar sizinle ilk defa görüşüyorum, ağzımı açıp ilk defa konuşuyorum.” (Toktonaliyev, vd., 2010:80). Sözcük Arapça olan Allah sözcüğüne gelen Farsça yar “yâr” yoldaş, dost anlamına gelen bir ek getirilerek türetilmiştir (Karasayev, 1996:841).

Akim (Аким), esk. Hâkim, yargıç (Yudahin, 1998:14).Vali. hlk. Yönetici, idareci. (Toktonaliyev, vd., 2010:62;Karasayev, 1996:56), Kırgız Türkçesinin bir özelliği olarak özellikle Arapça alıntı sözcüklerin başında bulunan /v,h/ ünsüzlerinin genellikle düşürüldüğü veya başka bir ünsüze değiştiği görülmektedir. Arapça hâkim, Kırgız Türkçesinde akim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arbap (Арбап), Efendi; hâkim (Yudahin, 1998:42).Amir, başç1, yönetici (Karasayev, 1996:103). Sözcük Arapça arbāb “büyükler, ustalar, yüksek kişiler” anlamına gelen sözcüktür.

Amaldar (Амалдар),Yüksek dereceli görevliler, memurlar: *Amir koygon amaldarlardan biri kaltırılбай başтары alındı.* “Amir olarak görevlendirdiği yüksek dereceli memurların hepsinin kelleleri alındı” (Toktonaliyev, vd., 2010:91). Sözcük Arapça amal “iş bilirlilik, kurnazlık, milletvekili, ulu, makam sahibi anlamlarına gelen sözcüğe gelen Farsça bir ek olan /+dar/ eklenerek türetilmiştir (Karasayev, 1996:82).

Âmin (Амин), Köyün büyüğü, aksakalı. 2. mec. hlk. Köy muhtarı: *Artan, Saykal, aminge özüñüz barıñız.* -Ubukeyev. “Yarın, Saykal, muhtara kendiniz gidiniz.”

(Toktonaliyev, vd., 2010:92;Karasayev, 1996:83) Sözcük Arapça amīn “güvenilir” anlamına gelen sözcüktür.

Amir (Амир), I. Emîr, hükümdar: “*Amir kılıçtı alıp, tieşelüü belekter menen birge miñ dinar altın berdi.*” –Cazgıç Akındar. (Hükümdar kılıcı alıp verilmesi gereken hediyelerle birlikte bin dinar altın verdi.) II. 1. Emir, buyruk, komut: “*Allanın amiri menen tömönküdüy kulaktandıruru ilindi.*” –Coodaberişim. (Allah’ın emriyle aşağıdaki gibi ilan asıldı.) 2. Beylik, yönetim: “*Bulardın baarı menin amirime moyun sunuştu dep cazgan ceri bar.*” –İlmiy Kitepter. (Bunların hepsi benim yönetimime girdiler.” diye yazısı var.) (Toktonaliyev, vd., 2010: 92;Karasayev, 1996:84). Sözcük Arapça amīr “komutan, bey, prens, buyuran” anlamında gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/emir2> 22 Mayıs 2023). Bu sözcük hem idari hem de askeri terim olarak kullanılmıştır.

Amiran (Амиран), Yüce, yüksek dereceli: “*Öz başımdı da, Kokon mamleketin da, uluk daracaluu amiran imperatordun koluna tapşırım.*” –T.Kasımbekov. (Kendi başımı da Hokand devletini de yüce imparatorun eline teslim ediyorum.) (Toktonaliyev, vd., 2010: 92). Hükümdar, imparator (Karasayev, 1996:84). Sözcük Arapça amīr “komutan, bey, prens, buyuran” anlamında gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/emir> 22 Mayıs 2023).

Amyakdar (Амлякдар), Vergi alan bölge yöneticisi, idareci (Toktonaliyev, vd., 2010:92). Buhara Hanlığı döneminde kendine ait bölgeyi yöneten yönetici (Karasayev, 1996:84). Sözcük Arapça amyak “amlāk” sözcüğüne gelen Farsça bir ek olan /+dar/ ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; amyak+dar şeklindedir.

D

Diyvan begi (Диван Бегги), Diyvan Begi, Buhara hanlığı zamanında. Atalık unvanından önceki derece hazine işlerini yöneten kişi. (Toktonaliyev, vd., 2010: 348), (Karasayev, 1996:247).Sözcük Arapça ve Farsça dīwān “Sultanın danışma meclisi, defter” anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeninin Sümerce dup- “yazı” olduğu düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/divan> 21 Mart 2023). Beg

sözcüğü Türk tarihinde en sık kullanılan ünvanlardan biridir. Köktürk yazıtlarında *beg*, *bey*; *bars beg erti kagan at ...*(KT D 20) (Türk, 2020:265). Beg, bey, beğ, biy şeklinde de görülmektedir.

İ

İdara (Идара), 1. Başkan, bir topluluğun, bir toplantının veya bir derneğin başında bulunan kimse, reis: “*Başkarma söz süylödü.*” Başkan konuştu. 2. Sovyet döneminde devlet çiftliği müdürü, başkan: “*Rakmatı Çoro anda başkarma, soguş bütör bütküçö kolhoz başkarıp kelgen.*” Rahmetli Çoro o zaman müdürdü, savaşın sonuna kadar devlet çiftliğini yönetti. İdare etme (Karasayev, 1996:337). Sözcük Arapça idāra “idare, yönetici” şeklindedir.

K

Kamkor (Камкор), İhtimamlı, hami, vasi (vasiyet eden) ; *koom kamıkoru*: cemiyet ihtiyaçlarını düşünen; cemiyet işleriyle uğraşan (Yudahin, 1998:395). Sözcüğün kökü Arapça hāmi “koruyan, himaye eden” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hami_03_Mart_2023).Sözcüğe Farsçadan alıntı olan addan ad türeten bir ek getirilmiştir +ker, +kör Sözcüğün morfolojik görünümü; kam+kor şeklindedir.

Kazı (Казы), tar. Hâkim; işleri şariat hükümlerine göre halleden kadı (Yudahin, 1998:427).

Kazınacı (Казыначы), Hazinedar (Yudahin, 1998:427). Sözcüğün kökeni Eski Farsça gaza, ganza sözcüklerinden evirilerek Arapça hazīna(t) “gömü, kıymetli eşyaların konulduğu yer” anlamına gelen sözcüktür. (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hazine_27_Mayıs_2023). Kırgız Türkçesinde genellikle Arapçadan alınan sözcüklerin başındaki ve ortasındaki /ğ/ > /k/’ye değişir (Acar, 2015:286). Kazı sözcüğüne +çI² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kazına+çı şeklindedir.

M

Манар (Манан), Kırgız ve Kazak Türkçelerinde ülke yöneticisi anlamında kullanılan ülke, yurt yöneticisi ünvanıdır (Karasayev, 1996:514).

Müdür (Мүдүр), Müdür, direktör (Yudahin, 1998:578; Karasayev, 1996:558). Sözcük Arapça mudîr “çekip çeviren, yöneten” anlamına gelen sözcüktür. Halk ağzında büdür şekline de rastlanmaktadır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/müdür> 11 Mayıs 2023).

N

Науір (Найып), Yardımcı amir (Toktonaliyev, vd., 2010:960). Nayıp, Bölge yöneticisinin yardımcısıdır. Arap dilinden alıntılanmış bir sözcüktür diye düşünülmektedir. Ancak X. K. Karasayev’in bu sözcüğün İran dillerinden geldiğini tespit etmiştir. İran dilleri aracılığıyla Arap diline geldiği oradan da Kırgız diline geçtiği akla yatkındır (Karasayev, 1996:571; Abduvaliyev, 2005:96). Sözcük Arapça nā’ib “vekil, nöbetçi” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:682).

Ö

Öкүл (Өкүл), Temsilci, mümessil: “*İşenimdüü ökүл болуп bargan.*” –K.Aşimbayev. (Güvenilir bir temsilci olarak gitmişti.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1014).

Öкүмдар (Өкүмдар), Hükümdar, padişah, kral: isim, (hükümdarı), Arapça hukm “egemenlik” Farsça –dār “sahip, tutan” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/h%C3%BCk%C3%BCmdar> 11 Nisan 2023). “*Kudayar despottuk münözdögü ökүмдар болгон.*” -A. Kariyeva. Kudaylar, baskıcı bir hükümdar olmuştu (Toktonaliyev, vd., 2010:1015; Karasayev, 1996:606).

Öкүмдүү (Өкүмдүү), 1. Siyasi ve idari gücü bulunan, yetkili. 2. Sert emir verme niteliğine sahip: “*Tez kel!- dedi al ünün ökүмдүү чыгарып.*” –K.Kayimov. (Çabuk gel! dedi o, emir verircesine.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1015). Sözcük Arapça hukm “egemenlik” anlamına gelen sözcüktür.

R

Rayis (Райис), Yönetici, başkan, kolhoz başçısı (Karasayev, 1996:634). Karasayev Kamus Naama eserinde sözcüğün Farsça olduğunu belirtmiştir. Ancak sözcük Arapça ra'ıs “başkan, önder, kaptan” anlamlarına gelen sözcüktür

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/reis> 07 Haziran 2023)

(<https://sozluk.gov.tr/> 07 Haziran 2023).

S

Sayıp Döölöt (Сайып Дөөлөт), Cumhurbaşkanı, devlet başı (Karasayev, 1996:645). Sözcük Arapça şāhib-i davlat “devlet sahibi” anlamına gelmektedir.

Sultan (Karasayev, 1996:679). Hükümdar, sultan (Toktonaliyev, vd., 2010:1104). Sözcük Arapça sulṭān “egemenlik, hükümdar” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sultan> 17 Nisan 2023).

Sultan (Султан), Sultan, Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları ünvan, padişah 2. Bey, yönetici (Yudahin 1998:667). Sözcük Arapça sulṭān “sultan, yönetici, hükümdar” anlamına gelen sözcüktür.

Sultanzaada (Султанзаада), Han, bey, yönetici. Hanın varisi olan çocuğu (Karasayev, 1996:680). Sözcük Arapça sulṭān “sultan, yönetici, hükümdar” sözcüğüne gelen Farsça zade “oğul, bey” sözcüğünün gelmesiyle türetilmiştir. Sözcüğün Morfolojik görünümü sultan+zaada şeklindedir.

U

Ubaliy (Убалий), Yönetici, efendi, vali (Karasayev, 1996:735). Sözcük Kırgız Türkçesinde sözcük başında /l,r,v/ gibi ünsüzlerin önünde ünlü türemesi görülmektedir. Ubaliy sözcüğünün başındaki /u/ buna örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Kırgız Türkçesinde Arap dilinden alıntı sözcüklerin sözcük ortasında bulunan sürekli ünsüzlerin değişime uğrayarak süreksiz ünlü haline gelmeleri süreksizleşme olayıdır (Acar, 2015:287-290). Ayrıca Arapça alıntı sözcüklerin sonunda bulunan uzun /i/ ünlüsünden kaynaklanan /y/ türemesi görülmektedir (Acar, 2015:292). Sözcük Arapça vālī şeklindedir.

Uvazir (Увазир), Bazir, vazir, ubazir, obozger (Yudahin 1998:789;Karasayev, 1996:138). Sözcük Kırgız Türkçesinde sözcük başında /l,r,v/ gibi ünsüzlerin önünde ünlü türemesi görülmektedir. Karasayev bu sözcüğü Kamus Naama adlı eserinde Farsça olarak bu sözcüğü vermiştir. Bu sözcük Kırgız Türkçesinde Obozger “vezir” şeklinde de görülmektedir (Karasayev, 1996:591).

Z

Zulpukor (Зулпукор), Zülfikar, başçı (Toktonaliyev, vd., 2010:535). Sözcük Arapça dū'l-fiḳar “Hz. Ali'nin kılıcının adı, omurgalı” anlamına gelen sözcüktür. Kırgız Türkçesinde yönetici anlamına gelmektedir.

1.2.3. FARŞÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Ak Padişa (Ак Падыша), tar. Rus Çarı “Azat bolor bekenbiz / Ak padişa cok bolup?” –T.Sıdıkbekov. (Hür olacak mıyız, Rus çarı yok olup?) (Toktonaliyev, vd., 2010:59). Ak rengin soyluluk ifade ettiği, aynı zamanda idari işlerin yönetildiği alanlarda törenlerde, hanlarda ve üst düzey askeri bazı rütbelerde kullanıldığı daha önce de belirtilmiştir. Sözcük Türkçe bir kök olan ak “beyaz” sözcüğüne Farsça pādiṣāh “iktidara sahip olan, hükümdar” anlamına gelen sözcük (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/padi%C5%9Fah> 01 Haziran 2023) getirilerek türetilmiştir.

B

Badişa, Başaа (Бадыша, Башаа), Padişah (Yudahin, 1998:77;Karasayev, 1996:137).Sözcük Farsça pādiṣāh “iktidara sahip olan, hükümdar” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/padi%C5%9Fah> 01 Haziran 2023).

K

Kaarman (Каарман), Kahraman, yiğit, alp: “Kaarman ölüp, kan ölüp / Kabılan Manas sultandan / Karmaşkandın baarı ölüp.” –S.Karalayev “Manas”. (Kahraman ölüp, han ölüp / Kaplan Manas Sultan’la / Karışanın hepsi ölüp). Sözcüğü Karasayev, KN adlı eserinde Arapça ve Farsça kök ve eklerden oluşturulan bir bütün olduğunu ve

yiğit, bahadır anlamlarında kullanıldığını kaydetmiştir (Karasayev, 1996:352). Ancak sözcüğün Orta Farsça, kār-framān “iş buyuran” sözcüğünden evrildiği düşünülmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kahraman_11_Haziran_2023).

Kalan, Kölan (Калан, Көлан), 1. Büyük polis başlığı, 2. Şehir yöneticisi (vali) (Karasayev, 1996:372). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Fars dillerinden geldiğini kaydetmiştir.

Kankor (Канкор), I. Hunhar, kan dökücü, zalim: “*Kankor bolup adamzatti öltürbögün o pende.*” (Hunhar olup insanoğlunu öldürme, hey insan!)

(Toktonaliyev, vd., 2010:630). Destanlarda başkahramanların sıfatı: “*Handıgün bar, kalkıñ bar / ‘Kankor Manas’ dañkıñ bar.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Hanlığın var, halkın var / Hünkâr Manas şanın var). Sözcüğün kökeni Farsça xūn “kan” ve xor “içen, yiyen” anlamına gelen sözcüktür (Karasayev, 1996:384). Eski Moğol dilinde koñor “bahadır, er” Kırgız Türkçesinde de aynı anlama gelmektedir.

Kocosan (Кожосан), esk. Başçı, reis. (Toktonaliyev, vd., 2010:716). Sözcüğün kökü Farsça koca “saygıdeğer kişi, efendi” anlamına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koca_22_Haziran_2023). Sözcüğe gelen Kırgız Türkçesinde işlek olmayan bir ek olan +sA²n, +sO²n addan ad yapım eki getirilerek türetildiğini düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; koco+san şeklindedir.

Kocoyun (Кожоюн), 1. Sahip, iye, malik: “*Üydün eesi.*” (Evin sahibi.) 2. Başçı, başkan, reis: “*Kaysı bir mekemede kocoyun bolup turganda...*” –Canı Ala Too. (Bir iş yerinde başkan iken...) 3. Koca, eş. 4. Efendi, sahip: “*Sen kocoyun, men küñmün.*” - Kococaş. (Sen efendi, ben cariyeyim.) 5. Patron, işveren: “*Anı körgöndö çayçılardın kocoyunu cakındap canına bardı.*” –A.Ubukeyev. (Onu görünce çaycıların patronu yanına yaklaştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:716). Sözcüğün kökü Farsça koca “saygıdeğer kişi, efendi” anlamına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koca_22_Haziran_2023).

M

Mırza (Мырза), 1. esk. Bey, zengin, ileri gelen kimse: “*Bermetke mırza âşık bolup kaldı.*” -U.Abdukayimov. (Bermet’e bey âşık olmuş.) 2. hlk. Efendi, görgülü, nazik, kibar: “*Bayağı Alban emes, üstü-başı bütün mırza cigitti körgöndö biydin başı şilk dey tüştü.*” - U.Abdukayimov. (O eski Alban değil, üstü başı düzgün efendi bir delikanlıyı görünce ağa mahcup oldu.) 3.Ağa, cömert, eli açık, bonkör. 4. Bey, erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü: “*Elçi mırza baş bolup elçilikteğiler anı menen işteşüüdön karamança baş tartıp koyuştu.*” -Kırgız Tuu. (Elçi bey başında olan elçiliktekiler, onunla çalışmaktan tamamen vazgeçtiler.) 5. esk. Kahramanlıkla namı çıkmış kızlar, kadınlar için söylenen bir ünvan: “*Cañıl mırza caa tartkanda ömürdö bir gana iret cañılğan.*” -Cazgiç Akındar. (Canıl Mırza, yay çekerken hayatında sadece bir kere hedefi şaşmış.) (Toktonaliyev, vd., 2010:954). Sözcük Farsça mırzā “bey, efendi, soylu kişi” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mirza> 23 Haziran 2023).

P

Padişa (Падыша), 1.Padişah (Yudahin 1998:620). 2. mec. Devlet başkanı. 3. mec. En güçlü, en saygıdeğer kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:195-1031). Hükümdar (Karasayev, 1996:610). Sözcük Farsça pādīshāh “iktidara sahip olan, hükümdar” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/padi%C5%9Fah> 01 Haziran 2023).

Parvanaçı (Парваначы), Buhara Hanlığı döneminde Hanın emirlerini uygulatan yönetici (Karasayev,1996:619). Bu sözcük Orta Farsça parvān “ön, ileri” sözcüğünden yine Orta Farsça dönemi içinde parvānag “öncü, önder” şeklinde türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/pervane> 04 Haziran 2023). Hanlıklar döneminde Farslar ve Farsça konuşan halklarla daha fazla irtibat kurulmuş ve sözcük alışverişlerinde bulunulmuştur.

R

Rahbar (Рахбар), esk. Rehber, kılavuz. Yönetici, colbaşçı 1. tar. Komutan, kumandan. 2. Önder, lider, yol gösterici: “*Tolstoy - bizdin doordun, keleşteğün col*

başçılarının biri dep ayta alam.” –Ç.Aytmatov. (Tolstoy “Bizim dönemin ve geleceğin yol göstericilerinden biridir.” diyebilirim.) (Karasayev, 1996:636). Sözcüğün kökeni Farsça rahbar “yol gösterici” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/rehber> 21 Haziran 2023).

S

Salar (Салар), 1. esk. Yönetici, başkan: “*Sen salar da, men salar atka çöptü kim salar.*” –Kırgız Tuu. (Sen yönetici olsan, ben yönetici olsam ata otu kim verir.) 2. Yaşlı. (Toktonaliyev, vd., 2010:1066), H. Karasayev Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğü Farsça olarak vermiştir (Karasayev, 1996:650). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Sarbar (Сарбар), hlk. 1. Yönetici, başkan. 2. Sahip (Karasayev, 1996:661). Sözcüğün Farsça sardār “önder, komutan, baş tutan” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/serdar> 21 Haziran 2023) anlamına gelen sözcük olabileceğini düşünmekteyiz.

Sarkelde (Саркельде), Serdar, sergerde, yönetici, başkan (Yudahin, 1998:546). Genellikle destanlarda geçmektedir. *Sergerde* (Karasayev, 1996:662). Sözcük Farsça sarkarde “öncü, lider” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sergerde> 06 Haziran 2023).

Ş

Şaa, Şah (Шаа, Шах), 1. Şah, hükümdar. 2. mec. Saygın, hürmet edilen hatrı sayılır. (Toktonaliyev, vd., 2010:195-1361; Karasayev, 1996:792). Şah, hükümdar “*Handık takka Şah Murat kelip oturat.*” -Şookum. (Hanlık tahtına Şah Murat oturmuştur.) (Toktonaliyev, vd., 2010:195-1374).

Sözcüğün kökeni Farsça şāh “hükümdar, İran hükümdarı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Fah> 21 Haziran 2023).

Şaazaada (Шаазаада), Şehzade: “*Şaazadalar oşol cerde coluştu.*” – U.Cunuşbayev. (Şehzadeler orada buluştular.) (Karasayev, 1996:793). Sözcüğün

kökeni Farsça şāh “hükümdar, İran hükümdarı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Fah> 21 Haziran 2023). Sözcüğe eklenen Farsça zade “oğul, bey” sözcüğünün gelmesiyle türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; şaa+zaada şeklindedir.

Z

Zardal (Зардал), (folklorda) Amir, başbuğ (Yudahin 1998:804;Toktonaliyev, vd., 2010:529;Tokoyev ve Mırzacanova, 2015:227). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

1.2.4. RUSÇA KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Administrator (Администратор), Yönetici: “*Vava ece çığarmaçılık üydün administratoru ele, birok al özü da oñoy pianistka emes bolçu.*” –Cengiz Aytmatov. “Vava abla, sanat evinin yöneticisi idi, aynı zamanda kendisi de iyi bir piyanistti” (Toktonaliyev, vd., 2010:30). Sözcüğün kökü Latince administrāre “işlerine yardım etmek, yürütmek, yönetmek” anlamına gelen sözcüğe yine Latince bir son ek olan –tor “kişisel temsilci” anlamı katan ek getirilerek türetildiği düşünülmektedir. Hint-Avrupa dillerinin genelinde bulunan ortak bir sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/administrator> 14 Mart 2023).

Aktiv (Актив), Devlet işlerinde veya amme teşkilatında çalışan memur, yetkili kişi (Yudahin, 1998:15). Sözcüğün kökeni Latince āctīvus “hareket etmek” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/aktif> 08 Mart 2023).

B

Biristetil (Биристетил), Başkan, reis (Yudahin, 1998:123). Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde biristetil şeklinde telaffuz edilmektedir. Sözcük predsdatel olup “reis, başkan” anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeni Latince praesidēre “başkanlık etmek, önde bulunmak, oturmak” anlamlarına gelen sözcükten türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; prae- pre- “ön, önde olan” + -sidēre, sedēre “oturmak” şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/preside> 03 Mart 2023).

Burgomistr (Бургомистр), esk. Belediye başkanı (Toktonaliyev, vd., 2010:273). Sözcüğün kökeni Almanca bürgermeister “yönetici, belediye yöneticisi, başkanı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/burgomaster> 11 Mart 2023).

Buurokrat (Бюрократ), 1. Bürokrat, devlet kurumlarında çalışan üst düzey yönetici. 2. Bürokrat (Toktonaliyev, vd., 2010:298;Yudahin, 1998:157). Sözcük Fransızca bureaucrate “bürokrat, bürokraside görevli” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/bureaucrat> 12 Mart 2023).

Ç

Çinovník (Чиновник), Devlet işlerinde yönetici olarak çalışan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:1327). Sözcüğün kökü ЧИН “rütbe” anlamına gelen sözcüktür. Çin sözcüğünün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Sözcüğe –ov, –çik Rusça sonekleri getirilerek türetilmiştir (<https://www.multitran.com/m.exe/> 10 Mart 2023).

D

Deputat (Депутат), Mebus, sayılav (Yudahin, 1998:306). Milletvekili “*Coğorku sovyet deputatı*” Yüksek sovyet meclisi azası, sayılavı (Toktonaliyev, vd., 2010:345). Sözcük ilk kez 1375–1425’li yıllarda geç Orta İngilizceye depute olarak Eski Fransızca bir isim olan isim deputer vekil anlamına gelen sözcükten geçmiştir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/depute> 13.Mart 2023).

Deputatsiya (Депутация), Heyet (Toktonaliyev, vd., 2010:345). Sözcük Eski Latince dēputāre < depute-ate şeklindedir. Orta Latin diline dēputātiōn şeklindedir. Orta İngilizce döneminde ise deputacioun şeklindedir. Günümüz İngilizcesinde ise deputation şeklindedir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/depute> 13.Mart 2023).

Diplomat (Дипломат), Diplomat (Yudahin, 1998:309;Toktonaliyev, vd., 2010:351). Sözcük Fransızca diplomate “diplomat, devlet adamı” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/diplomat> 12 Mayıs 2023).

Direktor (Директор), Direktör, müdür (Yudahin, 1998:309;Toktonaliyev, vd., 2010:352). Sözcüğün kökeni Eski Latince direct “doğrudan, açık” anlamlarına gelen sözcüğe eklenen –tor son eki getirilerek türetilmiştir. (<https://www.dictionary.com/browse/director> 13 Mayıs 2023).

G

Gubernator (Губернатор) Vali: “*Andan soñ gubernator un bazardagı soodagerler menen ańgemeleşti.*” –Kırgız Tuu. Daha sonra vali, un pazarındaki satıcılarla sohbet etti (Toktonaliyev, vd., 2010:317). Kamus Naama adlı eserde künadır olarak geçmektedir (Karasayev, 1996:469). Gübürnatır, Vali, ilbay (Yudahin, 1998: 347). Sözcüğün kökeni, Latince gubernō “yönetmek” anlamına gelen sözcüğe eklenen yine Latince bir son ek olan –tor eklenerek türetilmiştir (<https://en.wiktionary.org/wiki/gubernator> 12 Mayıs 2023).

K

Kantsler (Канцлер), Yüksek makamlı resmî görevli, şansölye (Toktonaliyev, vd., 2010:631). Sözcüğün kökeni Latince cancelli “sekreter” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/chancellor> 17 Mayıs 2023).

Kendidat (Кандидат), Kırgız Türkçesi konuşma dilinde kendidat şeklindedir. (Yudahin, 1998:437). Sözcüğün kökeni Latince candidātus "beyaz giyinmiş" (sıfat), "görev adamı, görev için aday olan” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/candidātus> 17 Mayıs 2023).

Konsul (Консул), Konsolos (Yudahin, 1998: 484). Sözcüğün kökeni Latince consul “Eski Roma’da yöneticilere verilen ünvan” şeklinde olup Fransız ve İngiliz dillerinde consul şeklindedir(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/konsolos> 11 Nisan 2023).

Konsultant (Консультант), Müşavir, danışman (Yudahin, 1998:484). Sözcüğün kökeni Latince consulāre “danışmalık” sözcüğünden alıntıdır (<https://www.dictionary.com/browse/consult> 12 Nisan 2023).

Korol (Король), Kral (Yudahin, 1998: 488). Sözcüğün kökeni Germence karlaz “adam, erkek” sözcüğüdür. Daha sonra Sırp dilinde kral “hükümdar” anlamına gelen

özel bir addan türetilmiştir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kral_11_Nisan_2023).

M

Ministr (Министр), Vekil. Nazır, bakan (Yudahin, 1998:567;Toktonaliyev, vd., 2010:926). Sözcüğün kökü olan ministr, eski Fransızca minus less “hizmetçi, yardımcı” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Sözcük günümüz İngilizcesinde minister şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/minister> 17 Nisan 2022).

N

Naçalnik (Начальник), Patron, bir kuruluşa, bir iş yerinde makam bakımından yetkili kimse: “*Biz bul cerden bargança ele soguş bütüp kalat, - dedi naçalnik.*” – T.Ümötaliyev. (Biz buradan varıncaya kadar savaş biter.” dedi patron.) (Yudahin, 1998:581). Naçalniklik, amirlik (Toktonaliyev, vd., 2010:964). Sözcüğün kökeni Rusça Начинать “başlamak, baş” fiilinden ve Начало “ön”, Начальный “öndeki” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü naçal-nik şeklindedir (Tihonov,1996:701).

O

Ordendüü (Ордендүү), Nişan sahibi, kendisine mükâfat olarak nişan verilen kimse (Yudahin, 1998: 598). Sözcüğün kökeni Latince ordo, ordin “emir, düzen, nizam, ödeme emri” anlamlarıyla aynı anlama gelen İtalyanca ordine sözcüğünden alıntıdır (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ordino_15_Şubat_2023). Sözcüğe eklenen addan ad yapan /+L³U²/ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; orden+düü şeklindedir. Sözcüğün eski devirlerde Türk dilinden alıntılanmış olması yüksek ihtimal dâhilindedir.

P

Parlamentyor (Парламентёр), Savaş zamanında mekik diplomasisi yapan görevli (Toktonaliyev, vd., 2010:1035). Sözcüğün kökeni Fransızca parlement “ meclis, şura” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Beyaz bayrak taşıyıcısı, barış elçisi olarak anlamlar yüklenmiştir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/parlament_01_Nisan_2023).

Predsedatel (Председатель), Reis, başkan, başçı, yönetici (Yudahin, 1998:624). Sözcüğün kökeni Latince praesidēre “başkanlık etmek, önde bulunmak, oturmak” anlamlarına gelen sözcükten türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; prae- pre- “ön, önde olan” + -sidēre, sedēre “oturmak” şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/preside> 03 Mart 2023).

Premyer-Ministr (Премьер-Министр), Başbakan (Toktonaliyev, vd., 2010:1045). Preyer, başvekil (Yudahin, 1998:624).Premyer sözcüğü Latince prīmus'tan “ilk, önce” geldiği düşünülmektedir. Ministr, eski Fransızca minus less “hizmetçi, yardımcı” anlamlarına gelen bir sözcüktür. Sözcük günümüz İngilizcesinde prime minister şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/prime-minister> 17 Nisan 2022).

Prezident (Президент), 1. Cumhurbaşkanı “*Deputattar emi Prezidenttik şayloogo ötüştü.*” –K.Bekturganova. (Milletvekilleri şimdi cumhurbaşkanı seçimine geçtiler.) 2. Başkan: Prezident, cumhur reisi (Yudahin, 1998:624;Toktonaliyev, vd., 2010:1045). Sözcüğün kökeni, Latince praesidēre “başkanlık etmek, yönetmek” anlamlarına gelen sözcükten gelmektedir. Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde; prae-<pre- ön ektir ve Hint-Avrupa dillerinin genelinde kullanılır. Başta olmak, ilk gibi anlamları vardır. Sözcüğün ikinci kısmı ise -sidēre şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/president> 12 Mayıs 2023).

R

Rezident (Резидент), Mukim elçi, orta elçi (Yudahin, 1998:626). Sözcüğün kökeni Latince resident “ikamet etmek” sözcüğünden Orta Fransızca ve Orta İngilizce’ye alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/resident> 14 Mayıs 2023).

S

Starçın (Старчын), Eskiden bir köyü, bölgeyi yöneten kimse, yönetici (Toktonaliyev, vd., 2010:1101;Karasayev, 1996:678). Istarçın Reis, başkan, elli haneden iki yüz haneye kadarki yerleşim birimini yöneten kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:1411). Sözcük Rusça Старшина “Başkan, yönetici” anlamına gelen sözcüktür.

Sözcüğün kökü Старший “büyük, kıdemli” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Kırgız Türkçesinde ağız uyumuna girerek Istarçın olarak telaffuz edilmiştir.

V

Vitse (Вице), Başkan yardımcısı (Toktonaliyev, vd., 2010:304). Sözcük ilk olarak 1760’lı yıllarda kaydedilmiştir. Latince "yerine", vicis'in ablatifi ilgili; aday olarak onaylanmamış” yinelenen eylem, dönüş, değiş tokuş, münavebe" anlamlarına gelen vicis sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük genellikle, birleşik kelimelerin oluşumunda kullanılan "vekil" anlamına gelen birleştirici bir biçimdir. Genellikle temel sözcükle belirtilen görevlinin yokluğunda görev yapan görevlilerin ünvanları: genel vali “vicesory”, rektör yardımcısı “vice chancellor” gibi (<https://www.dictionary.com/browse/vice> 13 Nisan 2022).

1.2.5. DİĞER DİL KÖKENLİ İDARİ ÜNVANLAR

A

Aco (Ажо), 1. tar. Yenisey’deki Kırgız hakanlarının Çin kaynaklarında geçen rütbesi, ünvanı. 2. Han, padişah: “*Koşoydu Ancıyanga aco kılıp koyup, kalıñ koşuun dagı bir coogo attandı.*” –Togolok Moldo. (Koşoy’u Andican’a han yaptıktan sonra, kalabalık ordu başka bir sefere çıktı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:32). Karasayev bu sözcüğü Kaamus Naama adlı eserinde Arapça olarak vermiştir (Karasayev, 1996:33). Ancak Aco terimi ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere XI. yüzyılda yazılmış olan Çin kaynağı olan Tang sülalesinin yeni tarihinde rastlanmaktadır. Kaynakta “Kırgız hükümdarlarına aco denilmektedir, bu nedenle çevredekiler de onu aco olarak tanırlar. Aco’nun kendine has bayrağı vardır. Boyların önderleri kendi boy adlarıyla anılır.” şeklindeki bilgilere yer verilmiştir (Mokeyev, 2019:30-31). Kırgızların yöneticilerine A-jo denmekteydi. A-jo’dan sonra ikinci derecede kabile beyleri ve ondan sonra da Karabudun yani halk gelmekteydi (Ögel, 1984:208). Çinlilerin, Kırgız Acosunu kendisini kagan ilan etmesine rağmen Aco olarak adlandırmaya devam ettikleri görülmektedir. Aco sözcüğünün kökeni ve anlamları hakkında birbirinden farklı birçok görüş bulunmaktadır. Bugün halen bir görüş birliğine varılamamıştır. Yenisey Kırgızları arasında 6. yüzyıldan itibaren Ajo, 8. yüzyıldan sonra Ajo ile birlikte II. Türk Kağanlığı arasında bir barış evliliği mahiyetinde Köl Tegin’in kız kardeşinin

Kırgız beyi Bars ile evlendirilmesiyle birlikte kağan, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarla birlikte zaysanın revaçta olduğunu görmekteyiz. Bir 17. yüzyıl Rus kroniğinde ise Çarlık ile Hakas beyleri arasındaki anlaşma nüfuz sahibi kanun bilgini Yezer hâkimi Aco (başka bir yazılışı ile Oco veya Oja) nezaretinde gerçekleşmiştir (Kızlasov, 1994: 49; Aktaş, 2018:4).

Ambal (Амбал), Eskiden Çin’de bölge yöneticilerine verilen rütbe: “*Aytkanına könbösöñ / Ambalga alıp barişat / Calgandan calaa cabışat.*” –S.Eraliyev. (Dediğimi dinlemezsen / Ambala götürürler / İftira atarlar.) (Toktonaliyev, vd., 2010:92). Sözcük Moğolca sözlükte, amban “vali, bakan, yönetici, ileri gelen” (Lessing 1, 2003:59) anlamındaki sözcükle kökteş olduğu düşünülmektedir. Sözcüğün ambel “Çin Türkistan’da kaza amiri” şekli de mevcuttur (Yudahin, 1998:31).

B

Bakburçun (Бакбурчун), Çin imparator ünvanı: “*Baş caktağı Bakburçun Baykabadı köp curtun.*” –S.Orozbekov “Manas”. (Yukarıdaki bakburçun / Fark etmedi kalabalık halkını.) (Toktonaliyev, vd., 2010:163).Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

Baskak (Баскак), II. Altın Orda devleti döneminde vergi toplayan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:186). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

C

Cañcuñ (Жаңжуң), Genellikle destanlarda: il yöneticisi, vali anlamlarında kullanılmıştır (Yudahin, 1998:175).General, vali. Sözcük Çince: tszyan “kumandanlık, general” tszyun “asker” (Karasayev, 1996:285).

Cucan (Жужан), Başçı, yönetici, idareci (Karasayev, 1996:306). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir.

Ç

Çıyтай (Чыйтай), Bir mansıp adı (Karasayev, 1996:786). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir.

D

Daarıñ (Даарың), esk. Yüksek mevkideki insan (Toktonaliyev, vd., 2010:321; Karasayev, 1996:223). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir.

Darıga (Дарыга), Eskimiş bir sözcüktür. Yönetici, direktör. Karasayev bu sözcüğü Arap dillerinden alınan bir söz diye değerlendirmiştir. Moğol dilinde de “yönetici” anlamında kullanılmaktadır. Buradan yola çıkacak olursak sözcüğün Arap dilinden geldiği fikri mantıklı değildir (Abduvaliyev, 2005:87). Hüseyin Karasayev’in eseri “Özdöştürülgön sözdör” adlı eserinde de sözcük yer almaktadır (Karasayev, 1986:91). Kökeni belirsizdir.

Dotay, Dootay (Дотай, Доотай), Çin bölge yöneticisi (Toktonaliyev, vd., 2010:359; Karasayev, 1996:254). Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğü Çince olarak kaydetmiştir. Sözcüğün Dootay “Bir vilayetin amiri, vali (Şarki Türkistan’da)” (Yudahin, 1998:311). Dootay “Çincece bir rütbedir” (Orozbekov, 2017a, s. 1043).

G

Gurhan (Гурхан), tar. Gürhan. Kara kıtaların ülkesindeki ünvanı (Toktonaliyev, vd., 2010:317). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

M

Mamprañ (Мампан), Nahiye müdürü. Çince, min “yurt, ülke” van “ yönetici, efendi” (Karasayev, 1996:513). Çin bölgelerinde bulunan Kırgız Türklerinin kullandığı ünvan. Han, hakan ünvanına denktir. Sözcük Çince min-van şeklindedir (Akın, 2022:811).

Mer (Мэр) Büyükşehir belediye başkanı (Toktonaliyev, vd., 2010:955). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

O

Ogoco (Огожо), K. K Yudahin bu sözcüğün genellikle kullanılan anlamını; yönetici olarak yazmıştır. Doğrudan anlamda kullanıldığında “dayanak, direk, destek veren kimse” olarak çevirmiştir. Biz bu sözcüğü aga-aco olarak iki kökten birleşmiş bir sözcük olduğunu tahmin etmekteyiz. Aga “ağabay”, aco “1. tar. Yenisey’deki Kırgız hakanlarının Çin kaynaklarında geçen rütbesi, ünvanı. 2. Han, padişah (Abduvaliyev, 2005:95). ogo “gayet, pek” Mog. ogu “çok, fazla, en çok” (Uzun, 2011:1905).

S

Suveren (Суверен), Hükümdar, padişah, sultan, cumhurbaşkanı vb. en yüksek yönetici (Toktonaliyev, vd., 2010:1103). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Ş

Şaңgen (Шаңген), tar. 1. Kaza, sancak 2. Kaymakam, kazanın yüksek mülkiye memuru. 3. Kaza müdürlüğü (kaymakamlık dairesi) (Karasayev, 1996:802). Karasayev, Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir.

Şaңıya (Шаңыя), Nahiye müdürü; aksakal. Şarki Türkistan’ın Müslüman ahali ile meskûn olan mahallelerinde (Yudahin, 1998:679;Toktonaliyev, vd., 2010:1370). Bölge yöneticisi (Karasayev, 1996:802). Sözcük Çin dilinden alıntılanmıştır.

Şeytay (Шейтай), Mansıplığın bir türü (Karasayev, 1996:810). Karasayev, Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir

Şıңсаң (Шыңжаң), Ülke, bölge (Karasayev, 1996:820). Sözcük Çince sin(b) tszi “Uygur bölgesi” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:811).

Şumbul (Шумбул), Çin idari memurlarından biri (Yudahin, 1998:692). Sözcüğün kökeni Çince dir. Sözcük genellikle destanlarda karşımıza çıkmaktadır.

V

Vaŋ, (Ван), Prens (Karasayev, 1996:213). Sözcük Çince min “ağa” anlamına gelmektedir (Akın, 2022:811).

Z

Zuŋtuŋ (Зунтун), Devlet başkanı, tszuntun Çince<tszun, tun “başçı, başkan” tun “yönetmek” (Karasayev, 1996:331). Karasayev, Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir. Zuŋtuŋ <Çin. Zuŋ-tuŋ (Akın, 2022:812).

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ TÜRKESİNDE ASKERİ TERİMLER VE ÜNVANLAR

2.1. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ASKERİ TERİMLER

Eski Türklerin ordusunda en büyük askeri birlik 10 bin kişilik kuvvet idi. Bu birliğe” tümen” adı veriliyordu (Orkun, 1987: 172, 182, 273). Tümenler de 1000’li 100’lü ve 10’lu olmak üzere teşkilatlandırılmış ve başlarına ayrı ayrı kumandanlar tayin edilmişti. Böyle bir yapılanmada “Tümenbaşı”, “Binbaşı”, “Yüzbaşı,” Onbaşı” olmak üzere kumandanlar görev yapmaktaydı. Bu sistem günümüz Türk askeri teşkilatlanmasına temel oluşturuyordu. Yukarıda belirtildiği üzere en küçük askeri birim 10 kişiden oluşuyordu. Bunun 10 katı 100’lü, 100’ün 10 katı 1000’li, 1.000’in 10 katı 10.000’li grupları oluşturuyordu. Burada bir alt grubun bir üst grup sayıca 10 katı idi (Durmuş, 2020:92). Eski Türk ordusunun sistemi günümüzde halen kullanılmaktadır.

2.1.1. TÜRKÇE KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

A

Aça Karool (Ача Кароол), Silahın, tabancanın tetiği (Toktonaliyev, vd., 2010:138). Sözcüğün ilk kısmını oluşturan aça Eski Türkçe “açık” anlamına gelen *açuk-* fiilinden geldiğini düşünmekteyiz (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/acik_11_Haziran_2023). Karool sözcüğünün kökü ise kara- “bakmak, görmek” anlamına gelen fiilden gelmektedir.

Agın (Агын), Özellikle hazırlık yapıp savaşa giden askeri kol, müfreze, birlik. Sözcüğün birleşiminde iki morfem vardır: (ak-gın) Bunun birincisi A. T. Kaydarov’un

tespit ettiği “bırakmak, boşaltmak, tahliye etmek, özgür bırakmak” anlamına gelen fiil kökü olan ak-, ikincisi taşkın, çapkın gibi sözcüklerin birleşiminde kullanılan bir ek olduğunu düşünmekteyiz. “Korkut Ata kitabında” da bu sözcikle karşılaşılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:100). Sözcüğün kökü ak-, ag- “akmak eylemidir. aK²- fiil köküne gelen fiilden ad yapan /-n/ eki eklenerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:147).

Ak Cökör Mıltık (АК ЖӨКӨР МЫЛТЫК), esk. Bir tüfek adı (Toktonaliyev, vd., 2010:58). Destansı bahadırların tüfeği, silahı. Bu sözcük K.K. Yudahin’in sözlüğünde *cokor*: *ak cokor* şekli verilmiştir (Abduvaliyev, 2005:110). Türk kültüründe renklerin önemi üzerine daha önce araştırmalar yapılmıştır. Türkler renklere anlamlar yükleyip hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Özellikle de sosyal, siyasal ve kültürel dokularda renklere yer vermişlerdir. Ak renginin idari ve askeri alanlarda sık sık kullanıldığını görülmektedir. Cökör ise “arkadaş yoldaş, yardımcı” anlamına gelmektedir. Mıltık ise tüfek anlamına gelmektedir.

Ak Kelte (АК Келте), esk. Manas destanında anlatılan, Manas’a ait kerametli bir tüfek: “*Ak keltesi çark etip / Ak şumkarday bark etip...*” (Ak keltesi parlayarak /Beyaz şahin gibi öterek...) (Toktonaliyev, vd., 2010:58). Ak sözcüğü üzerinde daha önce de durulmuştur. Kelte sözcüğünün Fars dillerinden alıntılanmış bir sözcük olduğu düşünülmektedir (<https://ky.wikipedia.org/akkelte> 02 Mayıs 2023).

Ak Kübö (АК Күбө), Bahadırların üzerlerine giydikleri kurşun geçirmez zırh (Toktonaliyev, vd., 2010:59). Karaçay-Balkar Türkçesinde de kübe “zırh” anlamına gelmektedir (Tavkul, 2000:286). Küpü, kübö, kabaa biçimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. 1. Taylak postundan yapılan kısa gocuk. 2. Ok için yapılan zırh. 3.İçine yün doldurulmuş yastık (Toktonaliyev, vd., 2010:848). Kübö “zırh” anlamına gelen Türkçe kökenli bir sözcüktür (Tokoyev ve Mirzacanova, 2015:176).

Ak Olpok (АК Олпок), Destanlarda kahramanların savaşta mızrak ve oklardan korunmak için giydikleri giysi, zırh: “*Kanıkey tikken ak olupok / Cakası altın, ceñi cez.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Kanıkey’in diktiği ak olupok / Yakası altın, yeni tunç.) (Toktonaliyev, vd., 2010:59). Olpok “eskiden içine yün konularak dikilen ve savaşta

giyilen üstlük” şeklinde tanımlanmaktadır ([http://sozduk.manas.edu.kg/index.php/02 Mayıs 2023](http://sozduk.manas.edu.kg/index.php/02_Mayıs_2023)).

Alaman (Аламан), İntizamsız saldırış, akın *Alaman koy-* “dağınık bir halde teşkilatsız bir tarzda hücumu geçmek.” (Yudahin 1998:20). Kalabalık (halk yığıını), teşkilatsız hücum (Toktonaliyev, vd., 2010:75). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Ancak alaman sözcüğünün intizamsız ve düzensiz anlamlarına geldiği açıktır.

Alaman Uruş (Аламан Уруш), Aniden, birden taarruz etme, saldırma: “*Alaman uruş kılbaýlı / Bukarada ne cazık?*” –Cusup Mamay “Manas”. (Hepimiz aniden saldırmayalım / Fukaranın suçu ne?) (Toktonaliyev, vd., 2010:75). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Ancak alaman sözcüğünün intizamsız ve düzensiz anlamlarına geldiği açıktır. Uruş sözcüğü ise Eski Türkçe ur-“darp etmek, dövme, savaşmak” anlamına gelen fiil köküdür. Ur- fiil köküne gelen -(U)ş işteşlik bildiren çatı eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:155).

Alay-Koşuun (Алай-Кошуун), Asker, ordu. Korkut Ata kitabında *Bu maalda Oguz erenderi alay-alay (koşuun-koşuun) bolup kelişti*. “Bu zamanda Oğuz erenleri akın akın ordu olarak geldi.” Halk ağzındaki alay yürüyüş o ordunun savaşa atlanıp (hazırlanıp) gidişini bildirir (Abduvaliyev, 2005:101). Alay sözcüğünün kökeni Latince ala “kanat, küçük askeri birim” anlamına gelen sözcüktür. Bu sözcük Orta Yunanca alágion “lejyonu oluşturan askeri birliklerden her birinin adıdır” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/alay%20alay> 08 Mayıs 2023). Koşuun sözcüğü ise koş- “eklemek, ikilemek” anlamına gelen fiil kökünden türetilmiştir. Koş- fiil köküne gelen –OOn fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:137).

Albars (Албарс), Çelikten yapılan, polat “*Albars kılıç kolunda/Karşı-terşi kaysalap.*” –S.Orozbakov “Manas”. (Çelik kılıcı elinde / İleri geri sallıyor.) 2. Deri hastalıklarını tedavi etmek için kullanılan zehirli ilaç (Toktonaliyev, vd., 2010:77). Sözcüğün kökü al “güçlü, kuvvetli” anlamına gelen sözcüğe gelen, bars “pars” ve

“ses” olarak kullanılan bars sözcüğü getirilerek türetildiğini düşünmekteyiz (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php 28 Temmuz 2023>).

Aldas Uruu (Алдас Уруу), Ani saldırı. Düşmanın kendini toplamaya kalmadan saldırma taktiğidir (Toktonaliyev, vd., 2010:79). Sözcüğün kökü alda- “kandırmak, aldatmak” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe gelen yardımcı fiil ur- “vurmak, batırmak, dövmek” anlamlarına gelmektedir (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php 31 Ağustos 2023>).

Aldır (Алдыр), Kaybetmek. *Kırk miñ atçan aldırdım.* “Kırk bin atlı asker aldırırım (kaybetmek)” –Er Töştük. Aynı zamanda yenmek anlamına da gelmektedir. “*Coonu aluu.*” (Düşmanı yenmek.) (Toktonaliyev, vd., 2010:82). Sözcüğün kökü al-“yenmek, almak, kesmek” anlamlarına gelen fiildir (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php 28 Temmuz 2023>).

Alış (Алыш), Dövüşme, savaşma, mücadele (Toktonaliyev, vd., 2010:90). Sözcüğün kökü Eski Türkçe al- “yenmek, elde etmek” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/al- 22 Haziran 2023>). Sözcüğe eklenen gelen –ş fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; al-1-ş şeklindedir.

Almabaş (Алмабаш), Destanlarda geçen eski bir tüfek türüdür. *Alma baş multık asingan, Ayaktay taşka caşingan.* “Almabaş tüfeği olan, yere yapışan” –Togolok Moldo (Toktonaliyev, vd., 2010:85). Bir silah türü. Almabaş, Destansı kahadırların silahı. Folklorik bir adlandırma olarak kullanıldığını düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:106). Birleşik bir sözcüktür. Birinci kısmı alma “elma” ikinci kısmı ise baş “kafa, baş” anlamına gelen sözcüktür.

Almak-Salmak (Алмак-Салмак), Sıra ile nöbetleşe “*Uulu eköo kara eşekti almak-salmak minip oturuşup üylörünö tañga cuuk kelişiptir.*” –S.Cigitov. (Oğluyla kara eşeğe sırayla binerek evlerine ancak sabaha doğru gelmişler.) (Toktonaliyev, vd., 2010:85). Sözcüğün kökü Eski Türkçe al- “tutmak, yenmek, elde etmek” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/al- 22 Haziran 2023>). Al- fiil

köküne gelen –mA²k, -mO²k fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:146). Sözcüğün kökü Eski Türkçe sal- “bırakmak, göndermek” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sal- 22 Haziran 2023>). Sal- fiil köküne gelen –mA²k, -mO²k fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:146).

Almaş (Алмаш), Nöbet, münavebe (Yudahin 1998:29). Sözcük Kırgız Türkçesinde nöbet anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökü Eski Türkçe al- “tutmak, yenmek, elde etmek” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/al- 22 Haziran 2023>). Al- fiil köküne gelen –mA⁴ fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Som olarak sözcüğe +ş addan ad türeten eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; al-ma+ş şeklindedir.

Ara (Ара), 1. Ara, fasıla; iki nokta arasındaki mesafe; *öz ara*: aramızda; *öz ara cardam*: karşılıklı yardım; *öz ara uruş*: dâhili harp, vatandaşlar savaşı (Yudahin 1998:38). Sözcüğün kökü Eski Türkçe fiil köklerinden /ar-, az-, ay-/ ara, boşluk anlamları veren kökten gelmektedir

Araan (Араан), tar. Müfreze, ordu üç araan’a bölünüyordu: *oñ aran* “sağ”; *sol araan*: “sol” ve *orto araan*: “orta müfrezeler”. Unutulmuş tarihi bir sözcüktür. Sözcüğün birleşimindeki ilk hece (ar) Kazak Türkçesinde A. T. Kaydarov’un belirttiği “bu taraf, diğer taraf, orta taraf” anlamını veren kökle karşılaştırılmaktadır. Kırgız Türkçesinde ar:*ar cak* kökünden çıktığı düşünülmektedir (Yudahin 1998:39;Abduvaliyev, 2005:101). Bazı kaynaklar sözcüğün Moğolca olduğunu ileri sürmektedir. araan “tar. ordu” < Moğ. aran “insan, şahıs” Araan sözcüğüne daha çok tarihî eserlerde rastlanmaktadır. Yudahin, Kırgız Türkçesinin Güney ağızlarında aran biçimi bulunduğunu belirtmiştir (Kaliyeva, 2021:31). Sözcüğün Kırgız Türkçesinde ar cak “taraf belirten sözcükten” türetildiği görüşü desteklemekteyiz.

Araçı (Арачы), Araçı, savaşan, birbiriyle çatışan tarafların arasına girip aralarını düzeltmeye çalışan kişi (Abduvaliyev, 2005:87). Ara sözcüğüne eklenen /+çI², +çU²/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ara+çı şeklindedir.

Asın- (Асын-), Takınmak; *kılıç, miltık asın-* kılıç, tüfek takınmak; silah kuşanmak (Yudahin 1998:52). Sözcüğün kökü Eski Türkçe as-“ bir yere takarak sarkıtmak, asmak” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/as- 29](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/as-29) [Haziran 2023](#)). As- fiil köküne dönüşlü çatı eki olan –n getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:154). Sözcüğün morfolojik görünümü; as-ı-n- şeklindedir.

Ataka (Атака), Hücum, saldırı, taarruz (Toktonaliyev, vd. 2010:130). Sözcüğün kökü Eski Türkçe at- “fırlatmak, atmak” anlamına gelen fiildir. At- fiil köküne gelen -A²k patisip eki getirilmiştir. Son ek ise +A-, +O- addan fiil yapan eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ak-a şeklindedir.

Atakala- (Атакала-), Hücum etmek, saldırıya geçmek, taarruz etmek: “*Atakaga kirgende, imerilip kaçragın.*” –Balдар Folkloru. (Saldırıya geçildiğinde geri dönüp kaçma.) (Toktonaliyev, vd., 2010:130). Sözcüğün kökü Eski Türkçe at- “fırlatmak, atmak” anlamına gelen fiildir. At- fiil köküne gelen -A²k patisip eki getirilmiştir. Diğer ek ise +A-, +O- addan fiil yapan eki getirilmiştir. Son ek –L²A⁴ fiilden fiil yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ak-a-la- şeklindedir. Sözcüğün Fransızca olduğunu savunan görüşler de mevcuttur.

Atıl- (Атыл-), Atılmış olmak, ateş edilmiş olmak (silah hakkında), *miltık atıldı:* tüfek atıldı (Yudahin 1998:58). Sözcüğün kökü Eski Türkçe at- “fırlatmak, atmak” anlamına gelen fiildir. At- fiil köküne gelen –l edilgenlik eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:155). Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ı-l şeklindedir.

Atım (Атым),1. Fırlatış 2. ateş etme (Yudahin 1998:60). Sözcüğün kökü Eski Türkçe at- “fırlatmak, atmak” anlamına gelen fiildir. At- fiiline gelen –m fiilden ad yapan eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:145).Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ı-m şeklindedir.

Atış (Атыш), Ateş etme, atış (Yudahin 1998:59). Sözcüğün kökü Eski Türkçe at- “fırlatmak, atmak” anlamına gelen fiildir. At- fiiline gelen –ş fiilden ad yapan eki

getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:150). Sözcüğün morfolojik görünümü; at-1-ş şeklindedir.

Attan- (Аттан-), 1. Ata binmek; *attan*: atlara! (tehlikenin yaklaştığını ikaz eder) 2. sefere çıkmak, yola çıkmak (Yudahin 1998:60). At sözcüğüne gelen $-L^3A^4$ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Son ek ise $-n$ dönüşlü çatı eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:154). Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ta-n şeklindedir.

Attuu (Аттуу), 1. Atlı, at sahibi (ata malik olan); *calkız attuu*: tek atlı; 2. Süvari, ata binen (Yudahin 1998:61). Sözcük Köktürk ve Uygur yazıtlarında geçmekte olup Bilge Kagan yazıtında şu şekilde tanımlanmaktadır: *tabgaç atlıg süsi bir tümen artukı yeti biş süg ilki kün ölürtüm*. “Çin süvari birliklerinin on yedi bin kişilik ordusunu ilk gün öldürdüm.” (BK G 1). (Yılmaz 2018:262). At sözcüğüne eklenen $+l^3UU^2$ addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; at+tuu şeklindedir.

Aybalta (Айбалта), esk. Uzun saplı çelikten yapılmış yarım ay şeklindeki savaş silahıdır (Toktonaliyev, vd., 2010:42). Ay “dünyanın uydusu” sözcüğü silahın iç bükey yapısından dolayı verilmiştir. Balta sözcüğü ise Türkçe kökenli olup, bir şeyleri kesmeye yarayan keskin uçlu alettir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ay+balta şeklindedir.

Aykaş (Айкаш), Savaş, kavga, dövüş, mücadele: “*Börülör menen carış, ölüm-ömür ortosundagı aykaş köpkö sozuldu*.” (Kurtlarla yarış, ölüm yaşam arasındaki mücadele epey devam etti.) –Ç. Aytmatov (Toktonaliyev, vd., 2010:46). Sözcüğün etimolojik veilerine ulaşılammıştır.

Aykaş, aygay (Айкай, Айгай), At koştururkenki, savaşırkenki “haykırış, nara atma” (Abduvaliyev, 2005:124).

Sözcüğün kökeni Eski Türkçe aykır- “haykırmak, bağırarak” anlamına gelen sözcük olmalıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/haykır-30-Haziran-2023>).

Aylan- (Айлан-), Kuşatmak, kuşatmaya almak (Toktonaliyev, vd., 2010:47). Sözcüğün kökü ayla-“yayılmak, çevirmek” anlamına gelen sözcüktür. At sözcüğüne

gelen –L³A⁴ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Son ek ise –n dönüşlü çatı eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:154). Sözcüğün morfolojik görünümü; ay-la-n şeklindedir.

Aylant- (Айлант-), 1.Döndürmek, çevirmek; 2. kuşatmak; *aylanta*: her yandan, etrafında; *aylanta karap*: göz gezdirerek, etrafa bakarak (Yudahin 1998:69). Sözcüğün kökü ayla-“yayılmak, çevirmek” anlamına gelen sözcüktür. At sözcüğüne gelen –L³A⁴ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Bir diğer ek –n dönüşlü çatı eki getirilmiştir. Son ek ise –t ettirgenlik ekidir. (Kasapoğlu Çengel, 2005:158).Sözcüğün morfolojik görünümü; ay-la-n-t şeklindedir.

B

Badana (Бадана), Destanlarda anlatılan zırh: “*Cakası altın, ceñi cez / Ok ötpögön badana.*” -Seytek. (Yakası altın, yeni tunç / Ok geçirmeyen zırh.)(Toktonaliyev, vd., 2010:153). Sözcük hakkında etimolojik verilere ulaşılamamıştır.

Bakanoozduk (Баканооздук), Gözcülük (Yudahin, 1998:80). Düşmanların ve rakiplerin cephe arkasına gizlice girip bilgi toplayan. Birleşik bir sözcüktür; bakan-oo-z. İlk hecede yer alan eski Türkçe bak- “bakmak” fiil kökünden türetildiğini düşünmekteyiz; bak-gan (Abduvaliyev, 2005:124).

Balta (Балта), Balta; *ay balta* yahut *balta*: savaş baltası, nacak; *baltam tap*: bir çocuk oyunudur (harfiyen: baltamı bul); balta (*cabar* tar. : nacakla müsellemlenmiş olan bir nevi asker (Yudahin 1998:85). Sözcüğün kökü Eski Türkçe balto, baltu sözcüğüdür. Sözcük Moğol dilinde balta olarak aynı anlamda kullanılmaktadır. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/balta> 02 Şubat 2023).

Barımta (Барымта), Rehin: “*Kıştımdar salıktı tölөөгө kudureti cetpey kalsa, barımta katarı anın ayal-baldarı alınçu.*” –V.Butanayev. (Kıştımlar vergi ödeyemediklerinde onların kadınlarını, çocuklarını rehin alıyorlardı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:184;Abduvaliyev, 2005:88). Barımta, düşmanların ve rakiplerin ele geçirildikten sonra ne maksatla suç işlediklerine bakıp ona göre ceza veren kişi. Sözcüğün birleşimi; bar-ımta. Karşılaştığımız: kolomto, kenemte vb. (Abduvaliyev,

2005:124). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bār “sahip olunan” anlamına gelen ad köküdür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/var_04_Subat_2023). Sözcüğe gelen –ImtA eki işlek olmayan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bar-ımta şeklindedir.

Barskan (Барскан), 1. Balyoz, ağır çekiç: “*Barskan eki türdö casalğan.*” -Şookum. (Balyoz iki çeşit yapılır.) 2. İri, ağır, topuza benzer savaş aleti. Topuz, gürz gibi bir silah (başına demir takılan topuz). Eski savaş zamanlarında kullanılmıştır. Bu sözcüğün etimolojik olarak inceleyen K. Seydakmatov sözcüğün Uygur, Özbek Türkçelerindeki şekillerinde bu lehçelerde sözcük ortasında ve sözcük sonunda /-r/ sesinin düşürülüp kullanıldığı durumlara rastlamıştır “bas-kan” olarak tespit edilmiştir. (Abduvaliyev, 2005:108). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bas- “basmak, bastırmak, eziyet etmek” anlamına gelen fiildir. Sözcükte metatez ve ses düşmesi ses olaylarının yaşandığını düşünmekteyiz. Bastırkan < barskan şekline değişmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Basırık (Басырык), Kenar taraflarda düşman üstüne hücumla geçip düşmana aman vermeden saldırma biçimi, savaş taktiği. Sözcük fiil kökünden türemiş olup, bas- “basmak, üzerine çökmek” anlamına gelen sözcüğe işlek olmayan -IrIk fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Bu ek ısırik, tuturuk gibi sözcüklerde de karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:125). Sözcüğün morfolojik görünümü; bas-ırık şeklindedir.

Basmaçı (Басмачы), Askeri meslek terminolojisine 20. Yüzyılın ilk yarısında giren bir sözcüktür. Sovyet ideolojisinin buluşudur. 1920-1930’lu yıllarındaki halk hareketinin başkanların, milliyetçi yurttaşları Sovyet hükümeti “basmacı” adı ile adlandırmış, bu kişilerin haydut olduklarını halka bu şekilde kötü göstermeye çalışmışlardır. Kırgız dilinin ağızlarında basmacı sözcüğü boğaz hastalıklarından türünün adıdır. Değerli bir taşla bastırıp iyileştiren emçi “tabip” anlamına gelen bir sözcük olarak görmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:88). Sözcüğe gelen ekler; bas- fiil köküne fiilden ad yapan –mA² , -mO² getirilmiştir. Son olarak ad ad yapan. +çI² eki gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bas-ma+çı şeklindedir.

Basmıloo (Басмылоо), El koma, zapt etme: zorla seferber haline sokma (Yudahin 1998:93). Sözcüğün kökünün Eski Türkçe bas- “basmak, bastırmak, eziyet etmek” anlamına gelen fiildir. Bas- fiiline gelen –mA⁴l fiilden ad yapan ek getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:146). Son olarak ise +OO² addan ad türeten eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bas-mıl+oo şeklindedir.

Баука- (Байка-), Takip etmek, gözetlemek, dikkat etmek, ihtiyatlı davranmak (Yudahin 1998:102). Sözcüğün kökünün Eski Türkçe bak- “gözetmek, bakmak” anlamına gelen fiilden geldiğini düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; bay-ka- şeklindedir.

Баукоо (Байкоо), Gözetleme (Yudahin 1998:102). Sözcüğün kökünün Eski Türkçe bak- “gözetmek, bakmak” anlamına gelen fiilden geldiğini düşünmekteyiz.

Бедер (Бедер), Kılıç “*Beline takkan bederi kara kurçtan.*” –Togolok Moldo. (Beline kuşandığı kılıcı kara çelikten.) (Toktonaliyev, vd., 2010:206). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Белчир (Белчир), Atın ters tarafına konulan uzun bir şekilde yapılmış olan çizme. Genellikle askerlerin giydiği günümüzde var olmayan unutulmuş bir eşyadır (Abduvaliyev, 2005:108).Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Beldemçi (Белдемчи), 1. Belden yırtmaçlı olan kadın giysisi, kadın fistanı. 2. Eskiden bahadırların beline kuşandıkları zırh (Toktonaliyev, vd., 2010:213). Beldemçi, Bele kuşanılan büyük kılıç, yay ve başka silah-teçhizatın kınını takmak için deriden yapılmış askeri teçhizat. Sözcüğün morfolojik birleşimi üç morfemden oluşmaktadır; bel+dem+çi şeklindedir. Bu sözcüğün “beldemçi” beldik “bellik” olarak kullanılan varyantı da vardır (Abduvaliyev, 2005:108).

Beril- (Берил), 1. Verilmek; 2. teslim olmak; mağlup olmak; 3. sadakatli olmak; *kenğeş öküimötünö berilgen* Sovyet hükümetine sadık (Yudahin 1998:109). Sözcüğün

kökü Eski Türkçe bir-“vermek anlamına gelen fiildir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ver-24 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ver-24-Haziran-2023)).

Beş Atar (Беш Атар), Tüfek türü, beşli “*Körsö Kara elge, militsiyaga körsötpöy, beşatar multık karmaçu eken üyündö.*” –Kırgız Tuu. (Oysa Kara, evinde milletten, polisten gizli beşli tüfek saklarmış.) (Toktonaliyev, vd., 2010:223).

Betteş- (Беттеш-), Yüz yüze gelerek savaşmak “*Betteşe albay kaldık dep / Kırk cigit kıyla ökünüp.*” –Er Tabıldı. (Yüz yüze savaşamadık diye / Kırk yiğit pişman oldular.) (Toktonaliyev, vd., 2010:222). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bét “yüz, çehre” anlamına gelen sözcüktür. Bet sözcüğüne gelen -L³A⁴ş addan fiil yapan eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:131).

Birikme (Бирикме), 1. esk. Kolektif tarımcılık, tarımcılık örgütü, kolhoz: 2. Birlik, askerî bölük, tabur, alay vb. bir bütün sayılan topluluk. 3. Kurum, birim: “*Uçurda respublikada 27 miñ kişi müçö bolgon 255 kredittik birikme bar.*” –Kırgız Tuu. (Günümüzde ülkemizde 27 bin kişinin üye olduğu 255 kredi kurumu var.) (Toktonaliyev, vd., 2010:234). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bir sözcüğünden gelmektedir. Bir sözcüğüne gelen -İ²k addan fiil türeten eki getirilmiştir. Son ek ise fiilden kalıcı adlar türeten -mA⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bir-ik-me şeklindedir.

Bogoo (Богоо), Kolla bacağı birleştiren kayış, köstek. Sözcüğün kökü boo “bay, bag, bog” eski şeklini korumuş (bog, boo, bay, bag, buu-oo) Kumukça’daki balga “bağ, düğüm” Kalmukça bağlx “bağlamak” sözcükleriyle kökteştir (Abduvaliyev, 2005:108). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ba-“bağlamak” anlamına gelen fiil köküdür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bağ-22 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bağ-22-Haziran-2023)).

Bölük (Бөлүк), 1. Bölüm, kısım: “*Bügünkü Avesta bayırkı bir çoñ kiteptin kiçine gana bölüğü bolup sanalat.*” –İlimiy Kitepter. Bugünkü Avesta, çok eski büyük bir kitabın küçük bir bölümü sayılır. 2. Bölük, parça: “*Almanın bir bölüğün uuluna berdi.*” Elmanın bir parçasını oğluna verdi. 3. ask. Bölük, birlik: “*Askerdik bölüktör.*” Askerî birlikler (Toktonaliyev, vd., 2010:260). Bölük, Askerlik mesleği ile ilgili yeni

bir terimdir. Rus dilindeki подразделение “birlik” anlamına gelen terimden uyarlandığı düşünülmektedir, (Abduvaliyev, 2005:102). Sözcüğün kökü böl- “bölmek, ayırmak, grup, kısım” anlamlarına gelen fiildir. Fiil köküne gelen fiilden ad yapan /+I²k, +U²k/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; böl-ük şeklindedir.

Buka (Бука), Tüfeği doldurmak için kullanılan ince çubuk (Toktonaliyev, vd., 2010: 266). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Bukturma (Буктурма), 1. Pusu: Eski askeri bir yöntemdir. İyi askerleri kuytu bir yere gizleyip düşman geçerken saldırması yöntemidir (Yudahin 1998:142). Uygur Türkçesinde de “buhturma” Eski zamanlarda yaşanan Kırgız-Uygur savaşlarında bu yöntem kullanılmış olması ihtimal dâhilindedir. Özbek Türkçesinde “pistirma”, Türkmen Türkçesinde “bukı” Kırgız ve Uygur Türkçelerinde bukturuu “gizleme” anlamına gelmektedir (Karasayev, 1996:205). Sözcük Kırgız Türkçesine yani Türk diline aittir. Pusu; *bukturma koy-* : pusuya yatmak; *egerde coo köp bolso, bukturma koyup uruşkan*: eğer düşman çok olursa, pusuya yatarak vuruşuyorlardı. Bukturma, gizlenip, gelen düşmana aniden saldırılan yer. Bu sözcük (buk-) “saklanmak” buktur- “zorlamak, saklanmak, gizlice girmek” anlamına gelen kökten türemiştir (buk-tur-ma) (Abduvaliyev, 2005:125). Sözcüğün kökü Türkçe buk-“saklanmak” anlamına gelen fiil köküne eklenen ettirgenlik eki olarak da karşımıza çıkan /-D²I⁴r/ eklenmiştir. Son olarak da fiilden ad yapan /-mA²,-mO²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün kökünün Eski Türkçe bus-“pusu kurmaki hazırlıksız yakalamak” anlamına gelen fiille kökteştir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/pus-16 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/pus-16-Haziran-2023)). Sözcüğün morfolojik görünümü; buk-tur-ma şeklindedir.

Buldursun (Булдурсун), Destanlarda kahramanların kullandıkları büyük ve ağır kamçı (Toktonaliyev, vd., 2010: 270). Buldursun, Bahadırların kendilerine özel olarak yapılmış olan kamçılarının ucuna korumalık ya da bir başka metalden yapılmış nesnedir. Sözcüğün birleşimindeki morfemlerin kökenleri net değildir. Bunun için sözcüğün köküne bakan B. Ö. Oruzbayeva 74 tipteki kökler kategorisinde yer vermiştir (Abduvaliyev, 2005:108).

Buyruk (Буйрук), Buyruk, buyrultu, emir, ferman (Yudahin 1998:151;Toktonaliyev, vd., 2010: 266). Sözcüğün kökü buyur-, 1. emretmek; ısmarlamak; 2. önceden tayin etmek, önceden tahsis etmek; buyursa da, *buyurbasa da*: her halde; her hali takdirde (Yudahin 1998:152). Buyur- fiil köküne gelen /-k/ fiilden ad yapım eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; buyur-u-k şeklindedir.

Buyurtma (Буюртма), 1. Emir, talimat, ferman. 2. Sipariş: “*Anda buyurtma menen işteşet, mayanası cakşı.*” –T.Misken. (Orada sipariş alıp çalışıyorlar, maaşları iyi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:282). Sözcüğün kökü buyur-, 1. emretmek; ısmarlamak; 2. önceden tayin etmek, önceden tahsis etmek; buyursa da, *buyurbasa da*: her halde; her hali takdirde (Yudahin 1998:152). Buyur- fiil köküne gelen /-t-/ ettirgenlik eki olarak da bilinen ek getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:158). Son olarak Kırgız Türkçesinde fiilden kalıcı adlar türeten /-mA², -mO²/ getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; buyur-t-ma şeklindedir.

Bütürüü (Бүтүрүү), 1. Bitirme; 2. imha etme, yok etme (Yudahin 1998:157). Sözcüğün kökü Eski Türkçe büt- “tamamlanmak, bütünlenmek” anlamına gelen fiildir. Büt- fiiline gelen fiilden fiil yapan –r eki getirilmiştir. Son ek ise +UU⁴ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; büt-ür-üü şeklindedir.

C

Caa (Жаа), Yay (silah) cebe, saadak; *caa tart-* : yayın kirişini çekmek (Yudahin 1998:158). Caa, Yay, askeri eski bir silahtır (Toktonaliyev, vd., 2010:374). Karasayev bu sözcüğün Türkçe-Moğolca ortak bir sözcük olduğunu belirtmiştir (Karasayev, 1996:269). Yay, ok atmaya yarayan teçhizat (Abduvaliyev, 2005:109).

Caala- (Жаала-), 1. Üzerine atılmak; toptan saldırmak; Caala-, Düşmanla karşı karşıya gelip nara atıp hücum etme (Yudahin 1998:159). Bu sözcük şimdiki Kırgız Türkçesinde *ee-caa berbey* şeklinde kullanılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:126). Caa ad köküne eklenen addan eylem yapan /-L³A⁴/ eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:129). Sözcüğün morfolojik görünümü; caa+la- şeklindedir.

Cabdık (Жабдык), 1. Araç gereç: “*Calgız bıçağım cana taştan başka kolumda eç bir cabdık cok.*” –K.Esenkocoyev. (Sadece bıçağımdan ve taştan başka elimde hiçbir araç gereç yok.) 2. ask. Teçhizat, mühimmat, savaş araç gereçleri: “*Caadan başka taş ırgıtaar cabdık, kuraldardı cañıdan casattı.*” –Yinove Yasaşı. (Yay dışında taş atmaya yarayan araçları (mancınık), silahları yeniden yaptırdı.) (Toktonaliyev, vd., 2010: 379;Abduvaliyev, 2005:109). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cabdı-k şeklindedir.

Cabdıksız (Жабдыксыз), 1. Silahsız; 2. teçhizatsız, tedariksiz (Yudahin 1998:159;Toktonaliyev, vd., 2010:379). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Cabdık sözcük köküne gelen yokluk eki olarak da bilinen /+sI²z, +sU²z/ ek getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:119). Sözcüğün morfolojik görünümü; cabdı-k+sız şeklindedir.

Cabdıksızdık (Жабдыксыздык), 1. Silahsızlık; 2. teçhizatsızlık, tedariksizlik (Yudahin 1998:159). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Cabdık sözcük köküne gelen yokluk eki olarak da bilinen /+sI²z, +sU²z/ eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:119). Son ek ise Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir. (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; cabdı-k+sız+dık şeklindedir.

Cabdıktal- (Жабдыктал-), 1. Silahlanmış olmak 2. teçhizatlı, tedarikli ve kurulmuş olmak (Yudahin 1998:159). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak, silahlanmış olmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Sözcüğe gelen addan fiil türeten /-tA⁴/ getirilmiştir. Son ek ise edilgen çatı eki –l getirilerek türetilmiş bir terimdir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Sözcüğün morfolojik görünümü; cabdı-k+ta-l-şeklindedir.

Cabdıktan- (Жабдыктан-), 1. Silahlanmak; 2. aygıtlarla ve gerekli mevatta mücehhez olmak (Yudahin 1998:160). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Daha sonra yine sözcüğe eklenen addan fiil türeten /-tA/ getirilmiştir. Son olarak eklenen ek ise Kırgız Türkçesinde dönüşlülük eki olan /-n/ getirilerek terim türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Sözcüğün morfolojik görünümü; cap-dı+k-ta-n- şeklindedir.

Cabdıktandır-(Жабдыктандыр-), 1.Silahlandırmak; 2.teçhizat yetiştirmek (Yudahin 1998:160). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenerek türetilmiştir. Daha sonra yine sözcüğe eklenen addan fiil türeten /-tA/ getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Bir diğer ek ise Kırgız Türkçesinde dönüşlülük eki olan /-n/ getirilmiştir. Yine sözcüğe eklenen ettirgenlik eki olarak da karşımıza çıkan /-D²I⁴r/ eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cap-dı+k-ta-n-dır- şeklindedir (Kasapoğlu Çengel, 2005:154).

Cabdıktandıruu (Жабдыктандыруу-), 1. Silahlandırma; silah tedarik etme; 2 teçhizat tedarik etme (Yudahin 1998:160). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki eklenmiştir. Daha sonra yine sözcüğe eklenen addan fiil türeten /-tA/ getirilmiştir. Daha sonra eklenen ek ise Kırgız Türkçesinde dönüşlülük eki olan /-n/ getirilmiştir. Yine sözcüğe eklenen ettirgenlik eki olarak da karşımıza çıkan /-D²I⁴r/ eklenmiştir. Son olarak ise eylemden isme geçiş yaptıran /+UU²/ ekidir. Ekin. /+I_g/ tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cap-dı+k-ta-n-dır+uu şeklindedir.

Cabdıktuu (Жабдыктуу), 1.Araç gereçlerle donatılmış, süslenmiş, koşumlu: “Kızdın mingeni kümüş cabdıktuu toru kaşka aygır.” –T.Kasımbekov. (Kızın bindiği gümüş koşumlu akıtmalı yağız aygır.) (Toktonaliyev, vd., 2010:379). Sözcüğün kökü cabdı- “sağlamak, temin etmek, donatmak” anlamlarına gelen fiildir (Tozak, 2007:18). Yine sözcüğe eklenen eylemden ad türeten /-k/ eki getirilerek ad

formuna getirilmiştir. İsme gelen /+l³UU²/ addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -l_g/-l_{ig}, -l_{ug}/-l_{üg} şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +l³UU². Sözcüğün morfolojik görünümü; cabdı-k+tuu şeklindedir.

Cabıt (Жабыт), Barınak, sığınak, siper: “*Cabıttan tütün bulatıp / Canıştı karay bir atıp.*” –Canış Bayış.(Sığınmaktan duman tüttürüp / Canışa doğru bir kez ateş açıp...) Cabıt (Eskimiş sözcük), Doğası gereği çok fazla askeri birliğin saklanmasına uygun yer. Sözcüğün birleşimi; cap-ıt. İkinci kısmındaki ekin, kapşıt, öñüt, kolot gibi sözcüklerin oluşumunda karşımıza çıkmaktadır. İşlek olmayan bir ektir. (-ıt) B. Ö Oruzbayeva'nın kiyit, kuut, kurut, toyut, tuut, küyüt, sarkıt sözcüklerin içerisinde fiil gövdelerinden isimler türettiğini belirtmektedir (Toktonaliyev, vd., 2010: 380;Abduvaliyev, 2005:126). Sözcüğün kökü ola ca-,cap-, cab-, “kapatmak, gizlemek anlamına gelmektedir. Cab- fiil köküne gelen fiilden ad yapan /-t/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cap-ı-t şeklindedir.

Cañçar (Жанчар), Kırgızların eskiden savaşta ve avcılıkta kullandıkları keskin silah (Toktonaliyev, vd., 2010:415). Sözcüğün kökü cañç- “parçalamak, ezmek, parçalara ayırmak” anlamına gelen fiildir. Fiile gelen /-r,-A²r, -O²r/ geniş zaman çekim eki nadiren ad yapımında kullanılmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/ek/%2BOr> 03 Mart 2023).

Capırık (Жапырык), 1. Akın, topluca baskın: “*Temirdin capırığınan kaçıp, dayınsız bolup ölgön.*” –B. Soltonoyev. (Temir'in baskınından kaçıp, habersiz kaybolup ölmüştü.) 2. Akın, baskın, istila: “*Akçası köptördün ideologiyalık capırığın kedey, cüdö el toktoto albayt okşoboybu.*” –Ene Til. (Parası çok olanların ideolojik istilasına yoksul, bezgin halk karşı koyamayacağı benziyor.) (Toktonaliyev, vd., 2010:424). Sözcüğün kökü olan capır-; yere düşürmek, yıkmak, eğmek, devirmek anlamlarına gelmektedir. Capır- fiiline gelen -k “fiilden ad yapan ek getirilerek türetilmiştir (Öner, 1998:79). Sözcüğün morfolojik görünümü; cap-ı-r-ı-k şeklindedir.

Carak (Жарак), Silah; teçhizat; *coo carak*: savaş silahları; *carak. cabdık*: teçhizat; tedarikat; *kerek-carak* 1. gerekli teçhizat ve tedarikat; 2. silah ve mühimmat

(Yudahin1998:179). Carak, Askeri silahların geneline verilen addır. Bu sözcük çoğunlukla birleşik sözcüklerin yapımında karşımıza çıkmaktadır; *caycarak, coocarak* vb. Askeri bütün silahlar; *kuralcarak* (Toktonaliyev, vd., 2010:425).

Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak”şeklindedir. Sözcüğe gelen fiilden ad yapım eki olan /-k/ getirilerek türetilmiştir. (carak, cargak) (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcük Eski Türkçe yargak şeklindedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; car-a-k şeklindedir.

Carakkana (Жараккана), Savaş için gerekli olan bütün silah ve donanımların saklandığı yer, cephane, depo. Sözcüğün ilk sözcüğü carak “silah” Orhun ve Yenisey yazıtlarında ve Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde yarak şeklin karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:127). Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak “şeklindedir. Sözcüğe gelen fiilden ad yapım eki ola /-k/ getirilerek türetilmiştir. (cara, carsak)(Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan sözcük Farsça hane “ev, konut” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hane> 03 Mayıs 2023). Sözcüğün morfolojik görünümü; car-a-k+kana şeklindedir.

Caraktan- (Жарактан-), Silahlanmak (Yudahin 1998:179;Toktonaliyev, vd., 2010:425). Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak şeklindedir. Sözcüğe gelen fiilden addan yapım eki ola /-k/ getirilerek türetilmiştir (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcük eski Türkçe yargak şeklindedir. Sözcüğe eklenen addan fiil türeten /-tA/ getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Son olarak eklenen ek ise Kırgız Türkçesinde dönüşlülük eki olan /-n/ getirilerek terim türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Sözcüğün morfolojik görünümü; cara-k-ta-n- şeklindedir.

Caraktandır (Жарактандыр), Silahlandırmak (Yudahin 1998:179). Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak ”şeklindedir. Sözcüğe gelen fiilden ad yapım eki olan /-k/ getirilerek türetilmiştir (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcük eski Türkçe yargak şeklindedir. Daha sonra yine sözcüğe eklenen fiil ad türeten /-tA/ getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Diğer ek Kırgız Türkçesinde

dönüştürme eki olan /-n/ ekidir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Yine sözcüğe eklenen ettirgenlik eki olarak da karşımıza çıkan /-D²I⁴r/ eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cara-k-ta-n-dır şeklindedir.

Caraktant (Жарактант), Silahlandırmak (Yudahin 1998:179). Sözcük Eski Türkçe yargak şeklindedir. Daha sonra yine sözcüğe eklenen addan fiil türeten /-tA/ getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Diğer ek ise Kırgız Türkçesinde dönüştürme eki olan /-n/ getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:126). Sözcüğe son olarak gelen eskiden beri sık kullanılan ancak her fiile gelmeyen genellikle ünlü ile biten sözcük tabanlarına eklenirken ünsüzle biten sözcük tabanlarına da sıklıkla gelmektedir. Eski Türkçede az görünür bağlantı ünlüsü alan ekin, Kırgız Türkçesinde ünlüyle ve /n/, /r/, /y/ akıcı ünsüzleriyle biten fiillere doğrudan -t- şeklinde; /k/ ünsüzüyle biten fiillere -It- şeklinde bağlantı ünlüsü olarak eklendiği görülür. Bağlantı ünlüsü ünlü uyumuna bağlı olarak /ı/, /i/, /u/ ve /ü/ ünlülerinden biridir: Bu ek de ettirgen fiiller yapar: kana-t- "kan akıtmak" "Sözcüğün morfolojik görünümü; cara-k-ta-n-t şeklindedir.

Caraktuu (Жарактуу), 1. İşe yarayan; *cumuşka caraktuu*: çalışabilen; 2. silahlanmış; *caraktuu küniü coo kelbeyt* ats.: insanın silahlandığı gün düşman gelmez (Yudahin 1998:179). Carak sözcüğünün kökü car- "kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak" şeklindedir. Sözcüğe gelen fiilden ad yapım eki ola /-k/ getirilerek türetilmiştir. (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğe addan ad yapan /+I³UU/ eki gelmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; carak+tuu şeklindedir.

Caraluu (Жаралуу), Yaralı, mecruh (Yudahin 1998:179). Sözcüğün kökü car- "yarmak, kesmek, parçalamak" anlamına gelen sözcüktür. Cara "yara" ad köküne gelen ve addan ad türeten ek +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; car-a+luu şeklindedir.

Cardık (Жардык), Buyruk, hüküm; hanın buyruğu. İki morfemden oluşmaktadır; car-dık: carıya, carnama sözcüklerle kökteştir. Car sal- (Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü car “haber verme, duyurma, davet, çağırma” anlamlarına gelir. Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³T⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcük Eski Türkçe yarlıg şeklinde. Sözcüğün morfolojik görünümü; car+dık şeklindedir.

Carılış (Жарылыш), İnfılak, patlayış (Yudahin 1998:181). Sözcüğün kökü olan car- “parçalamak, kesmek, ikiye ayırmak” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe gelen fiilden fiil yapan /-l/ eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:155). Yine sözcüğe eklenen fiilden fiil yapım eki olan /-ş/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; car-ı-l-ı-ş şeklindedir.

Casak (Жасак), Bir serdarın maiyetindeki savaşçı müfrezesi. Askeriyede kolun içindeki en iyi birliklerden biri. Yudahin’in sözlüğünde bu sözcük tarihi bir sözcük olduğunu kaydetmiştir. Askeri birliğin içindeki lider kol, birlik, çoro (Yudahin 1998:184). Bu sözcüğün cesek sözcüğü ile kökteş olduğunu düşünmekteyiz. Kalmuk dilindeki zask “1. Ceza, 2. Diyaleklerde, hükümet; iktidar” (Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü, casa- “yapmak, yaratmak, donatmak” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğe gelen fiilden ad yapan /-k/ ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; casa-k şeklindedir.

Casayıl (Жасайыл), Sadak, ok kabı (Yudahin 1998:184). Sözcüğün kökü casa- “yapma, düzene sokma, askeri nizam” anlamına gelen fiildir.

Casoo (Жасоо), 1. Düzüş, tanzim etme, bezeme, süsleme; 2. Askeri nizam; *casoo casa-* : askerce sıraya gelmek, sıraya dizilmek; 3. asker, ordu (Yudahin 1998:185). Sözcüğün kökü casa- “yapma, düzene sokma, askeri nizam” anlamına gelen fiildir.

Casool (Жасоол), tar. Hizmetli, görevli (Toktonaliyev, vd., 2010:435). Elçilik ve konsolosluklarda koruma görevlisi (Yudahin, 1998:185). Asker, Rusça “yasaul” Karasayev bu sözcüğü alıntılanmış ve Kırgız diline özleşmiş bir sözcük olarak bakmıştır. Ancak eskimiş bir sözcük olduğunu söyleyip hangi dilden geldiğini

belirtmemiştir (Karasayev, 1996:292). E. H. Nacip bu sözcüğün Türk-Moğol dillerinin bütün dönemlerine ait bir sözcüktür diye kayda geçmiştir. Sözcüğün birleşiminde önceki kök “casa-” ve gelişimini tamamlamış bir ek (-ool) ile oluşmuştur (Abduvaliyev, 2005:92). 1. Teke tek yapılan kapışma, savaşıma, 2. Keşif, düşmanın durumunu anlama, arazi ve yollar hakkında bilgi toplama (Abduvaliyev, 2005:103).

Bizim görüşümüze göre sözcüğün kökü casa-“-“yapma, düzene sokma, donatma, askeri düzen, savaş düzeni almak, asker, ordu” gibi anlamlara gelen fiil köküdür. Sözcüğün morfolojik görünümü; casa-ool şeklindedir.

Cat (Жар), 1. Yad, yabancı, başka: “*Anday adat ezelden elge cat.*” –Canı Ala Too. Bu âdet eskiden beri halk için yabancıdır. 2. Düşman (Toktonaliyev, vd., 2010:435). Sözcük Eski Türkçe yāt “yabancı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yad> 20 Haziran 2023).

Caygaştıruu (Жайгаштыруу), 1. Nizam verme, yoluna koyma, düzme; yerli yerine koyma; *küçtördü caygaştıruu*: kuvvetleri tanzim etme; 2. iskân etme (Yudahin 1998:190). Sözcüğün kökü olan cayga- “yola koymak, dizmek” anlamına gelmektedir. Sözcüğe eklenen /-ş/ ve /-D²I²r, - D²U²r/ fiilden fiil yapım eki getirilmiştir. Son olarak gelen ek /-UU/ fiilden ad türeten ekidir. Bu ekin /-g/ şeklinde olup tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cay+ga-ş-tır+uu şeklindedir.

Cazık (Жазык), Suç, kabahat (Yudahin, 1998:195). İşlenen suç, yasa ve kurallara aykırı davranış (Abduvaliyev, 2005:126). Abduvaliyev sözlüğünde sözcüğün Arapçadan alıntı olduğunu iddia etmiştir. Ancak sözcük Türkçe kökenlidir. Sözcüğün kökü Eski Türkçe yaz-“hata etmek, yanılmak, suç işlemek, yolundan şaşmak” anlamlarına gelen fiil kökünden gelmektedir (Tozak, 2000:133). Sözcüğe gelen fiilden ad türeten /-k/ getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; caz-ı-k şeklindedir.

Cebe (Жебе), 1. Ok; *cebe tart-* : ok çekmek, ok atmak; 2. temren; *ketmendin cebesi*: çapanın yüzü, tepesi müstesna olmak üzere, bütün yassı kısmı; 3. yay (silah) ; *cebenin ogu*: ok (Yudahin 1998:196;Toktonaliyev, vd., 2010:441;Karasayev, 1996:293)

Karasayev eserinde sözcüğün Türkçe-Moğolca olduğunu belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023).

Cebek (Жебек), Sıra, saf; *cebek tart-* : sıraya dizilmek. Bir sıra olmak (Yudahin 1998:196). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

Cebekana (Жебекана), Nöbetçi kulesi, karakol, silah deposu (Abduvaliyev, 2005:110).Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023).

Cebe sözcüğüne gelen Farsça xāne “ev” getirilerek türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cephane> 21 Nisan 2023).Sözcüğün morfolojik görünümü; cebe+kana şeklindedir.

Cebele- (Жебеле-), I. Ok gibi atılmak, fırlamak, ateş etmek (Toktonaliyev, vd., 2010:441).Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023). Cebe sözcüğüne gelen $-L^3A^4$ addan fiil yapan ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cebe-le- şeklindedir.

Cekeri (Жекери), tar. Silah takılan kuşak, kemer (Yudahin 1998:198). Cekeri, Askeri silah ve teçhizatların takıldığı deriden yapılmış kemer (Toktonaliyev, vd., 2010:444;Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün kökü olan ceke “deriden yapılmış savaş kemeri” anlamına gelmektedir. Karşımıza yalnızca Manas destanının bilinen bir ozanında karşımıza çıkmaktadır (Tozak, 2000:141).

Cekeyboz (Жекейбоз), Bahadırların askeri baş giyimi. Sözcüğün ilk kısmı olan cekey”eski devirlerde hanımların pahalı değerli baş giyimi” anlamına gelmektedir (Abduvaliyev, 2005:110). Bahadırların savaş giysisi, yiğitlerin, kahramanların taktıkları kemer, kuşak; cekey (Yudahin 1998:198). Sözcüğün kökü olan ceke “deriden yapılmış savaş kemeri” anlamına gelmektedir. Karşımıza yalnızca Manas destanının bilinen bir ozanında karşımıza çıkmaktadır (Tozak, 2000:141).

Celek (Желек), 1. Bayrak; 2. hafif, erkek üst giyimi (elişi kumaştan ve astarlı olarak dikilir) 3. yensiz çocuk giyimi; 4. (destanda) bayrak günderinin ucu; *celegi altın tuu folk.*: günder ucu altından olan bayrak (Yudahin 1998:199). Celek, Tuğun bir bölümü (Toktonaliyev, vd., 2010:447;Abduvaliyev, 2005:110).

Cem (Жем), 1.Eski tüfeklerde barut koyma deliği. 2.Bu barutun ölçüsü (Toktonaliyev, vd., 2010:449). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Ceñ (Жең), Yenmek, yen (Toktonaliyev, vd., 2010:450). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yeñ- “yenmek, üstün gelmek” anlamına gelen fiildir.

Ceñilüü (Жеңилүү), Bozgun, hezimet (Yudahin 1998:202).Sözcüğün kökü Eski Türkçe yeñ- “yenmek, üstün gelmek” anlamına gelen fiildir. Ceñ- fiiline gelen –l fiilden ad yapan ek getirilmiştir. Son olarak addan ad türeten UU² eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ceñ-i-l+üü şeklindedir.

Ceñiş (Жеңиш), 1, Yenme, zafer; fetih; *Oktyabr revolyutsiyasının ceñişteri*: tıkteşrin devriminin başarılı (Yudahin 1998:202;Toktonaliyev, vd., 2010:456). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yeñ- “yenmek, üstün gelmek” anlamına gelen fiildir. Ceñ- fiiline gelen –ş fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ceñ-i-ş şeklindedir.

Cerge (Жерге), 1. Sıra; 2. Hanın karargâhı, sarayı: *askerdi arbyn baştapsız, cetim tul katın, cergenğdi karan taştapsız folk.*: büyük ordu sevkettin; öksüzleri, dul kadınlan ve karargâhını bakımsız bıraktın (Yudahin 1998:203;Toktonaliyev, vd., 2010:456). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yér “zemin, yer” anlamına gelen sözcüktür. Cer sözcüğüne gelen +ge addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Bu ek birkaç örnekte görülen seyrek kullanımı olan bir ektir (Kasapoğlu Çengel, 2005:113). Sözcüğün morfolojik görünümü; cer+ge şeklindedir.

Cese (Жесе), Ortaya çıkmak, hareket etmek (keşifçiler hakkında); *cesekçi cesep kaldı*: keşifçiler harekete geçtiler (Yudahin 1998:204). Cese-; keşif amacıyla savaş öncesi veya sonrasında haber toplamak amacıyla harekete geçmek anlamındaki köktür. Sözcük Türkçe kökenli olup, Eski Türkçe *yéze-k* şeklindedir (Tozak, 2007:167).

Cesk (Жекк), Şehir kapısı; kordon; keşif (başlıca, at hırsızlarını gözetleme yahut yakalamak için); *cesek atkazdık*: kordon kurduk, keşifçiler koyduk; *cesek attandı*: keşifçiler, harekete geçtiler. (Yudahin 1998:204). Cese-; keşif amacıyla savaş öncesi veya sonrasında haber toplamak amacıyla harekete geçmek anlamındaki köktür. Sözcük Türkçe kökenli olup, Eski Türkçe *yéze-k* şeklindedir (Tozak, 2007:167).

Cokor (Жокор), Destanlarda bir silah türü (Toktonaliyev, vd., 2010:470). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Colbaşçılık (Жолбашчылык), Rehberlik, serdarlık (Yudahin 1998:220). Birleşik bir kelimedir. İlk sözcük olan col “yol” anlamına gelmektedir. İkinci kısmındaki sözcük ise baş sözcüğüdür. Liderlik, komutanlık gibi anlamlar kazanmıştır. Sözcüğe +çI² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k addan adyapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat ve yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; col+baş+çı+lık şeklindedir.

Coo (Жоо), Düşman, düşman durumunda bulunan: *coogo tüştü*: esir düştü; *tilsiz coo* mec.: su; *coo çıgımı*: harp tazminatı. Özellikle savaş ve baskın amacıyla karşılaşılan taraf, düşman (Yudahin 1998:222). Coo “Düşmanın” *kara coo* olarak adlandırıldığı durum, fazlasıyla kin besleyen, barışmaya yaklaşmayan düşman için kullanılır. *Tilsiz Coo* adlandırması ise taşkın yapan suyu, seli ve yangını bildirir. C.E. Malov eski Türk yazması eserlerde “yagı” düşman şeklini belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:102; Toktonaliyev, vd., 2010:476). Sözcük Eski Türkçe yagı “düşman” şeklindedir.

Coo Çıgımı (Жоо Чыгымы), Savaşta ortaya çıkan kaybın ve zararın yenilen taraftan alınması, savaş tazminatı (Abduvaliyev, 2005:127). Coo, Eski Türkçe yagı “düşman”

şeklindedir. İkinci sözcüğün ise Eski Türkçe çıkın “bohça, paket” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%A7%C4%B1k%C4%B1n> 09 Mayıs 2023) anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz.

Cooker (Жоокер), Düşmana karşı atlanan asker (coo-ker). Karasayev bu sözcüğün İran, Çin dillerinden giren köklerin birleşimi olduklarını iddia etmiştir (Karasayev, 1986:110). Ancak Kazak Türkçesinde “jawunger” sözcüğü ile karşılaştırmıştır. Tarihi kanıtlar da buna imkân vermez. Sözcüğün Eski Türk yazma eserlerinde çok sık karşılaşıldığı düşünüldüğünde cooker sözcüğünün coo “yağı, duman” ilk kısmı temel sözcüktür. O zaman ikinci kısımdaki ek (-ker) Tacik-Pers (Fars) dillerinden gelen bir ek olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Abduvaliyev, 2005:92). Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+ker şeklindedir.

Cookerçilik (Жоокерчлик), Harp zamanı, harp zamankiyle ilgili olan bütün şartlar ve haller *cookerçilik bilimi*: askeri bilgiler; askerlik işini bilme; fenni askeri. İnsan yaşamının eski bir devri, maddi zenginliklerin az olduğu zaman, zenginleşmek için saldırıp, savaş yapıldığı dönemler(coo-ker-çilik) (Yudahin 1998:222;Toktonaliyev, vd., 2010:476;Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü olan coo “yağı, düşman” anlamına gelmektedir. Sözcüğe gelen ve Farça bir ek olan /+ker/ “eden edici (Kasapoğlu Çengel, 2005:123) eki getirilmiştir. Sözcüğe eklenen diğer ekler ise /+çI², +çU² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetilir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise /+L³ I⁴ k/ addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+ker+çi+lik şeklindedir.

Coola-(Жоола-), Harp açarak yürümek; düşmanı kovalamak; düşmanca münasebette bulunmak (Toktonaliyev, vd., 2010:476). Temizlemek, savaşmak, düşmanın peşine düşmek (Yudahin 1998:222). Sözcüğün kökü olan coo “yağı, düşman” anlamına gelmektedir. Sözcüğe gelen /-L³A⁴/ addan fiil türeten ek getirilerek terim oluşturulmuştur. Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+la- şeklindedir.

Coolat-(Жоола-), Harp açarak yürümeye zorlamak, düşmanı kovalamaya icbar eylemek. (Yudahin 1998:222). Sözcüğün kökü olan coo “yağı, düşman” anlamına

gelmektedir. Sözcüğe gelen /-L³A⁴ / addan fiil türeten ek getirilmiş ve üzerine ettirgenlik eki olarak bilinen /-t/ fiilden fiil yapım eki getirilerek terim oluşturulmuştur. Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+la-t- şeklindedir.

Corool (Жороол), Özellikle hızlı, süratli gidip yolu açan. Az sayıdaki atlı askerden oluşan askeri bölük. Sözcüğün ilk hecesindeki birleşimi (cor-) kökünden gelen cort-, cormok, corgo gibi sözcüklerde karşımıza çıkmaktadır. Kalmuk dilinde coralx “gitmek, koşmak, içeri girmek (at hakkında) Moğolca coroo “yürüyüş” anlamına gelmektedir (Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yori- “yürümek” (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yorga_08_Agustos_2023) şeklindedir.

Cortuul (Жортуул), Sadece atlı birliklerden oluşan askeri birliğin aralarında belli mesefe olarak savaşa gitme hareketidir (cor-t-uul)(Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yori-“yürümek” anlamına gelen sözcükten yorga “hızlı yürüyen, koşan at” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yorga_08_Agustos_2023). Cort- fiiline gelişimini tamamlamış bir ek (-ool) getirilerek türetildiği düşünülmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cor-t-uul şeklindedir

Coy (Жой), Coybolot, Suda dövülmüş çelik kılıç (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün kökeni hakkında ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır.

Coykuma (Жойкума) 1. Keskin bir kılıç türü: “Coykuma kılıçtı koyununa kata baylanıp...” –Togolok Moldo. (Keskin kılıcı omzuna asıp...) 2. Harbi, silah temizleme çubuğu: “Coykuma menen coykulap...” –S.Karalayev“Semetey”. (Harbiyle temizleyip...) (Toktonaliyev, vd., 2010:469). Coykuma, Bahadırların kılıçlarından bir türüdür. Coyku olarak da kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün kökü olan coy “suda dövülmüş çelik kılıç” anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeni hakkında ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır.

Cürüş (Жүрүш), Düşmana saldırmak için uzaktaki hedefe doğru çıkma hareketi (Abduvaliyev, 2005:127). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yori- “yürümek” (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yorga_08_Agustos_2023). Cürü- fiiline gelen fiilden ad yapan –ş eklenerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü;cür-ü-ş şeklindedir.

Ç

Çabış (Чабыш), I. Kavga, savaş: “*Et bışım ubaktay çabış cürgön soñ eki cak teñ cürböy kaldı.*” –Togolok Moldo. (Et pişim zamanı kadar savaş olduktan sonra iki taraf da hareket edemeyecek hâle geldi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1296). Sözcüğün kökü Orta Türkçe çap- “tez gitmek, dörtnala at sürmek, akın etmek” anlamlarına gelen fiildir. Çap- fiil köküne gelen –ş fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çap-ı-ş şeklindedir.

Çabuul (Чабуул), 1. Hücum, saldırı. 2. Akın; taarruz hücum: *çabuul sal-*, ya da *çabuul koy-* : akın etmek, taarruza geçmek. Hücum etmek. “*Korgongo çabuul koydu*” kaleye hücum etti (Yudahin 1998:242). Askeri birliğin asıl gücüyle düşmanı vurmak için her taraftan saldırma hareketi (çap-uu-ıl) (Toktonaliyev, vd., 2010:1295). Sözcüğün kökünün Altay dillerinde ortak olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Kal. Çavçx “kesmek”, Моғ. Tsavçix “kesmek” (Abduvaliyev, 2005:130). Sözcüğün kökü Orta Türkçe çap- “tez gitmek, dörtnala at sürmek, akın etmek” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çap-uul şeklindedir.

Çagır (Чагыр), Çagır taş: bir taş adıdır; *koy çagır*: eski zamanlara ait bir silahın adıdır (Yudahin 1998:244). *Çagır*: *koyçagır*, *akçagır*, eski devirlerde kullanılan bir tüfek türüdür (Abduvaliyev, 2005:106). Destanlarda karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:121). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çağ, çaw “ses, nida, avaz” anlamına gelen sözcük olmalıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/çağır> 02 Haziran 2023). Silahın çıkardığı sestten dolayı bu şekilde adlandırıldığını düşünmekteyiz.

Çal- (Чал-), Gözetlemek, keşif yapmak, keşfe çıkmak: “*Arpaçı, sen canıña eki cigit alıp çek aranı çalıp kel.*” –B.Maksutov. (Arpacı, sen yanına iki delikanlı alarak sınıra keşfe çıkıp gel.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1301). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çal- “darp etmek, vurmak, ses çıkarmak” anlamlarına gelen fiildir.

Çalgın (Чалгын), Keşif, düşmanın durumunu anlama, bilgi toplama işi. *Keşfe çıksa yorulmaz, kanatı var sanki* (Er Töştük) (Toktonaliyev, vd., 2010:1302). Çalgın, düşmanın asıl gücünün üstüne ve zayıf yönlerini öğrenmek amacıyla özellikle

hazırlanıp gizlice gönderilen askerlerin işidir. (çal-gın) Kökünün anlamı col çal- “yol almak, açmak” anlamı verir (Abduvaliyev, 2005:130). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çal- “darp etmek, vurmak, ses çıkarmak” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Sözcüğün morfolojik görünümü; çal-gın şeklindedir.

Çalgınçılık (Чалгынчылык), Keşif kolu askeri olma (Toktonaliyev, vd., ,2010:1302). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çal- “darp etmek, vurmak, ses çıkarmak” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Son olarak ise addan ad türeten +çI²,+çU² eki getirilmiştir. Son olarak addan ad türeten /+L³I²k, +L³U²k/ yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çal-gın+çı+lık şeklindedir.

Çalgında- (Чалгында-), Keşif yapmak, keşfe çıkmak, düşmanın durumunu anlamak, onlar hakkında bilgi toplamak: “*Akbalta tañ atarı menen Kutubiydi on cigit koşup tömön çalgındap cürüügö cumşadı.*” –Togolok Moldo. (Akbalta, tan atar atmaz Kutubiy’in yanına on yiğit verip birlikte aşağıya keşif yapmaya gönderdi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1302). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çal- “darp etmek, vurmak, ses çıkarmak” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Çalgın sözcüğüne gelen addan fiil türeten -D³A² eki getirilerek türetilmiş bir terimdir.

Çapkıncılık (Чапкынчылык), 1. Katliam, toptan öldürme, imha; 2. akınlar zamanında huzur ve rahatın bulunmadığı zaman savaşçı, savaşçılık (Yudahin 1998:252). Sözcüğün kökü Orta Türkçe çap- “tez gitmek, dörtnala at sürmek, akın etmek” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Son olarak ise addan ad türeten +çI²,+çU² eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çap-kın+çı şeklindedir.

Çarpış- (Чарпыш-), 1. Çarpışmak, savaşmak: “*Çarpışıp, çındap Beecinge / Çañ topoñ sala kör!*” –Sıdık Karalayev “Manas”. (Çarpışıp gerçekten Pekin’de / Tozu dumana katasın!) 2. mec. Karışmak, kavgaya tutuşmak (Toktonaliyev, vd., ,2010:1312-1313). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çalp-, çal-, “vurmak, çalmak,

yağmalamak, bulaştırmak” anlamlarına gelen fiildir. . Sözcüğün morfolojik görünümü; çar-1-ş şeklindedir.

Çegin- (Чегин-), 1. Gerilemek, geri çekilmek. 2. Çekilmek, savaşta yenilince geriye gitmek: “*Orus otryadı çeginip, Çernyayevdin armiyasına koşuluuga argasız bolgon.*” –A.Karıyeva. (Rus bölümü çekilerek Çernyayev’in ordusuna katılmaya mecbur olur.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1317). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çek- “sürmek, tartmak”. Çek- fiil köküne –n fiilden fiil eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çek-i-n- şeklindedir.

Çeginüü (Чегинүү), Çeginüü, düşmanın aklının karıştığı bir anda düşmanın yolundan çekilip, askeri birliği korunaklı bir yere alıp gizlice yol katetmesini sağlama hamlesidir. (çek-in-üü) Kökü Kazak Türkçesinde şegin < çek-in- “geri çekilmek, beklemek, geri çekilene kadar beklemek” anlamları ile karşılaştırılabilir (Abduvaliyev, 2005:130-131). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çek- “sürmek, tartmak”. Çek- fiil köküne –n fiilden fiil eki getirilmiştir. Son olarak sözcüğe fiilden ad yapan –UU⁴ Sözcüğün morfolojik görünümü; çek-i-n-üü şeklindedir.

Çerik (Черик), Çerüü, asker, er Aslında saffi harp demek olan (Divanü Lügat-it Türk'te I, 325. 8) ve ordu manasında da kullanılan “çerik” ve “çerüü” sözleri Yudahin'in işaret ettiği gibi Farsça olmayıp halis Türkçe sözcüklerdir. “Mütercim” (Yudahin 1998:262). Türkçede genellikle "ordu" karşılığı için kullanıldığı bilinen "çerig" (çeri) sözcüğü aslında "savaş nizamında düzenlenmiş askeri güç" anlamında olmalıdır (Donuk, 1988:97). Çerig ve sü Uygurca ve Karahanlıcada çerig sü veya sü çerig dizilişleriyle de kullanılır (Eker, 2006:108).

Çıñgool- çıñool- çıñdool (Чыңоол), K. K. Yudahin'in sözlüğünde tarihi askeri bir terim olarak yer almakta “düşmanın yaklaşması konusunda uyarıcı muhafızlar” olarak Rus diline çevrilmiştir. Sözcüğün morfolojik yapısının: “çıñ-ba-ool” olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:131).

Çıpetme (Чыпетме), Sesi fazla çıkmayan tüfek Çıpetme, XX. Yüzyılda ortaya çıkmış küçük kalibreli tüfek. Kara tüfeğe veya eski başka tüfeklere göre sesi farklı

çıktığı için (çıp, etme) olarak adlandırılmıştır. Yansımadan yararlanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:121).

Çokmor (Чокмор), Kenarı şiş, sivri olup ağaçla saplandırılmış yuvarlak, top biçiminde olan askeri bir silahtır. Türk lehçelerindeki “ç, ş, ts” seslerinin değişimi; Kırg. çay, Kaz. Şay, Kırg. ağız. Tsay vb. değişiminden dolayı sok- fiil kökün türediği düşünülmektedir. Karşılaştırınız; Kalm. Tsokan “darbe”, tsokx “vurmak, dövmek” .Bu silah çoyun: *çoyun baş* olarak da bilinmektedir (Abduvaliyev, 2005:121). Ucunda top bağlı olan sopa topuz (Yudahin 1998:278). Sözcüğün Moğolca olduğunu iddia eden araştırmacılar da mevcuttur. Çokmor “topuz, ucunda top bulunan değnek, sopa” Moğolca çokigur “tokmak, tokaç, herhangi bir vurma aleti” (Uzun, 2011:1904).

Çoñ (Чоң), Büyük, makam, rütbe, derece bakımından daha üst olan kimse: “*Kontorgo barsa çoñdor da, kassirler da kele elek bolot.*” –B.Elebesov. (Ofise gittiğinde büyükler de, kasiyerler de daha gelmemişmiş.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1324).

Çopkut (Чопкут), Zırh gömleği (Yudahin 1998:280). 1. Bir tür zırh elbise. 2. Kalın sırt giysisi. Çopkut, Askeri üst giyimlerin bir türüdür (Toktonaliyev, vd., 2010:1333). Çopkut ton olarak olarak da adlandırılır. Bu sözcük cap- fiil kökünden türediğini düşünmekteyiz. (ç, ş, seslerinin değişimine örnek olarak karşılaştırınız; Kırg. cok, Alt. Çox, Tuv. Çok (Karasayev, 1996:781;Abduvaliyev, 2005:122).

Çotala (Чотала), Fitilli tüfek (Yudahin 1998:281). Çotala, çotana, kara tüfeğin bir diğer adıdır (Abduvaliyev, 2005:122).

Dalda (Далда), Hedefi dürüst, doğru tayin etmek; nişan almak; *daldap attı* : dikkatle nişan alarak ateş etti ; *kazandı oçokko daldap as!*: kazani ocağa düz, doğru koy (Yudahin 1998:294).

Dıgdır (Дыгдыр), Düşmanı köşeye sıkıştıran harekettir. Düşmanların bir nara eşliğinde düşmanı köşeye sıkıştırmaları. Sözcüğün en temelindeki kök tık- “batırmak, saplamak” olduğunu düşünmekteyiz. Batır-, çaptır-, keltir-, matır-, uttur-, toltur- biçiminde türetilmiştir (Abduvaliyev, 2005:126)

Dürböön (Дүрбөөн), 1. Kargaşa, karışıklık. 2. Savaş: “*Kıraaniñ Manas barında / Kıtayga salgan çoñ dürböön.*” –S.Karalayev “Manas”. (Yiğidin Manas var iken / Çin’e açmış büyük savaş.) 3. Telaş: “*Manas bir toy beret - dep / Bardığına dürböön bar.*” –S. Orozbekov “Manas”. (Manas toy düzenler, diye / Hepsinde telaş var.) Dürböön, düşmana aniden gelip, sessizce saldırmak. Yansıma sözcüklerden türemiştir. (dür, dür koy-). Karşılaştırınız; “at koşmaya başlamazsa eşek koşmaz.” Atasözü. Dürbö-dürgü, dürkürek, dürkürö-, dürüldök (kuş) sözcükleriyle kökteştir (Toktonaliyev, vd., 2010:370;Abduvaliyev, 2005:125).

Dürböön Akın (Дүрбөөн Акын), Yağma; karışıklık; *dürböön sal-* : tahribat yapmak; *Semetey uğup kalbasın, kalkınğa dürböön salbasın folk.*: Semetey duymasın, senin halkını tarumar etmesin ! (Yudahin 1998:318).

Dürmöt (Дүрмөт), Tüfeğin yemi, doldurma; *kuru dürmöt*: mermisiz yemleme; *multıktın dürmötü bar*: tüfeğin yemi var (doludur) (Toktonaliyev, vd., 2010:370-371). Dürmöt, Tüfeğin ateşlenmesi, kurşun, mermi. Sözcüğün kökü (bur) olduğunu düşünmekteyiz (Yudahin 1998:318;Abduvaliyev, 2005:109).

Dürmöttö- (Дүрмөттө-), Tüfeği doldurmak, ateşli silahların içine mermi sürmek (Yudahin 1998:318;Toktonaliyev, vd., 2010:371).

E

El Emes (Эл Эмес), Yağı, düşman (Toktonaliyev, vd., 2010:1421). Halktan olmayan anlamı veren sözcük El “halk, yurt, ülke” anlamına gelmektedir. Emes “değil” anlamına gelen sözcüktür.

Eren (Эрен), Bahadır (Karasayev, 1996:843). Sözcüğün kökü Eski Türkçe er “adam, asker” anlamına gelen sözcüktür. Er sözcüğüne gelen Eski Türkçe arkaik çokluk eki olan +An getirilerek türetilmiştir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/eren_08 Haziran 2023).

Erööl (Эрөөл), 1. Teke tek yapılan kapışma, savaşıma: “*Eköö teñ azır bolor eröölgö dayardandı.*” –Ç. Aytmatov. (İkisi de şimdi olacak kapışmaya hazırlandı.) 2. Keşif,

düşmanın durumunu anlama, arazi ve yollar hakkında bilgi toplama. 3. Tartışma, iki kişi arasında tanıklar önünde yapılan sözlü atışma: “*Borktu el aldında sayasiy eröölğö çakırıp koydu.*” –Ç.Aytmatov. (Bork’u herkes önünde siyasi tartışmaya çağırdı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1436). Eşik aga, geçmiş zamanda beylerin üst düzey adamları, mansıpları (Karasayev, 1996:848;Abduvaliyev, 2005:131). Sözcüğün morfolojik görünümü; er-ööl şeklindedir.

Erööldö- (Эрөөлдө-), 1. Teke tek çıkıp savaşmak, kapışmak, dövüşmek: “Erööldöşkön eki caktın eç kimisi iygilikke ee bolo albay öz koşundarina kaytuuga argasız boluştu.” -CT. (Teke tek savaşan iki taraftan hiç kimse zafere ulaşamayıp kendi ordularına dönmek zorunda kaldılar.) 2. Keşfe çıkmak, düşmanın durumunu anlamaya çalışmak (Toktonaliyev, v.d., 2010:1436).Erööl sözcüğüne gelen –D³A⁴ addan fiil türeten eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; er-ööl-dö- şeklindedir.

Etme (Этме), Kırgız silahı; *tars etme* yahut *kürs etme*: tüfek, her türlü tüfeğin genel adıdır (Yudahin 1998:343). Çıpetme daha önce de bahsedildi. *Şalk etme* ve *şilk etme* tüfeğin eski birer türleridir (Abduvaliyev, 2005:122).

K

Kaçkın (Качкын), 1. Kaçak, bağlı bulunduğu yerden veya yasadan kaçan, uzaklaşan: “*Kaçkın bolup cürgönçö, kayrılıp kelgen er cakşı.*” –Makal Lakaptar. (Kaçak olarak yaşayandan dönüp gelen er yeğdir.) 2. Asker kaçağı: “*Kaçkın bolgon Huças öz ayılına kele almak emes.*” –V.Butanayev. (Asker kaçağı olan Huças, kendi köyüne gelemezdi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:670;Abduvaliyev, 2005:94). Sözcük Eski Türkçe’deki şekli ile korunmuştur. *Kaçğın* “kaçan kişi, kaçak, kaçış” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaçkın> 21 Mayıs 2023). Kaç- “kaçmak, firar etmek” fiiline gelen /-G²I²n, -G²U²n/ fiilden ad yapan ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kaç-kın şeklindedir.

Kaçuuçu (Качуучу), Kaçak; asker kaçağı (Yudahin 1998:381). Sözcük Eski Türkçe’deki şekli ile korunmuştur. *Kaçğın* “kaçan kişi, kaçak, kaçış” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaçkın> 21 Mayıs 2023). Kaç- “kaçmak, firar etmek” fiiline gelen fiilden ad türeten /-UU,-OO/ ekiyle addan ad türeten

/+çl²+çU²/ eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kaç-uu+çu şeklindedir.

Kadama (Кадама), Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi: “*Baarısının kiygeni / Ok ötpögön kadama.*” –S.Karalayev “Semetey”. (Hepsinin giydiği / Ok işlemez zırh.) (Toktonaliyev, vd., 2010:587). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kagılış- (Кагылыш-), Çarpmak, çarpışmak, tokuşmak: “*Kar kişi menen kagılışp kala cazdadı.*” –Ç.Aytmatov. (Kardan adama neredeyse çarpıyordu.) 2. Vuruşmak, savaşmak, dövüşmek: “*Karsıldaşıp eki asker / Kagılışp atıptır.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Birbirini pataklayarak iki asker / Dövüşüyorlarmış.) 3. Çarpışmak, birbirine üstün gelmeye çalışmak: “*Kee bir uçurlarda al köz karaştar menen kayçı pikirler kagılışat.*” –Kırgız Tuu. (Bazı durumlarda o tür bakış açıları ile zıt fikirler çarpışır.) (Toktonaliyev, vd., 2010:586). Kagılış, düşmanın aniden karşısına çıkıp, çatışma. (kak-ıl-ış) sözcüğün ilk hecesi (kak, kak-) “dokunan, vuran” ile aynı anlama gelen “sok-, girdir-, sarsmak” anlamlarını da bildiren anlam karşılığına uğrayan bir kök olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:127).

Kağış (Кагыш), Karışma, muharebe, çarpışma (Yudahin 1998:383;Toktonaliyev, vd., 2010:587). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kak- “vurmak, çalmak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kak%C4%B1%C5%9F-> 24 Haziran 2023). Kak- fiiline gelen fiilden ad yapan –ş eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kak-ı-ş şeklindedir.

Kaldırak (Калдырак), Kalkan, zırh; *kaldırağan salınıp kalday çığa uruştu folk*: zırhını giyierek. kaldayını giyierek öne çıkararak dövüştü (Yudahin 1998:389). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe ka- “koymak, katmak” anlamına gelen fiil olabileceğini düşünmekteyiz.

Kalkan (Калкан), 1. Kalkan, 2. Siper; perde; sığınak, Kalkan, savaşçıların kullandığı korunmalık 3. İçine kurşun doldurulmuş aşık (Yudahin 1998:391). Kalkan, Düşmanın

mızrak, kılıç, hançer, topuz-gürzden korunmak için bahadurların koluna taktıkları silahtır (Toktonaliyev, v.d., 2010:616). Kalmuk dilinde xalxts “kalkan, örtü, korumalık” Moğolca xalx “kalkan” Sözcüğün kökü fiildir. Kala- “etrafı çevreleyen engel” anlamına gelmektedir. Kalmuk dilinde de bunu gibi bir fiil vardır; xalxlx “kapatmak, engellemek” Sözcüğün kökü olan kala- “daire çeklinde olan bir koruma” ve kalka (kalkala-) siper, siper etmek gibi sözcüklerde de karşılaşılan eski bir ek, hece kal sözcüğü olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:111). Kılıçtan, oktan korunmak için savaşçıların kullandığı teçhizat (Gülensoy, 2007:455). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kalkan “siper” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kalkan> 16 Haziran 2023). Moğolca ve Türk dillerinin ortak sözcüğüdür.

Kalkanç (Калканч), 1. Siper, sığınak: “*Ok kelgende kalkanç boluçu.*” – T.Kasımbekov. (Ok/kurşun gelince siper olurdu.) 2. mec. Destek, dayanak: “ (Toktonaliyev, vd., 2010:616). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kalkan “siper” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kalkan> 16 Haziran 2023). Moğolca ve Türk dillerinin ortak sözcüğüdür.

Kaldırkan (Калдыркан), Savaşlarda dizden aşağısını koruyan koruyucu (Toktonaliyev, vd., 2010:614). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kalk- “kalkmak, yükselmek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kalk-16> Haziran 2023).

Kama-(Кама-), 1. Çevirmek, sarmak, kuşatmak; *cilkını koroogo kama*: atını ağıla kapat; 2. Tevkif et-, Kapamak, bir yere sokup dışarı çıkmasına engel olmak, hapsetmek (Yudahin 1998:393;Toktonaliyev, vd., 2010:620-621). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kap- “kapatmak, yakalamak” anlamlarına gelen fiildir. Kap- fiiline yine fiilden fiil türeten –A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kam-a şeklindedir.

Kamala- (Камала-), 1. Çevrilmiş, kuşatılmış olmak; 2. Hapse düşmek; tevkif edilmek (Yudahin 1998:393;Toktonaliyev, vd., 2010:622). Sözcüğün kökü Eski

Türkçe kap- “kapatmak, yakalamak” anlamlarına gelen fiildir. Kap- fiiline yine fiilden fiil türeten –A⁴ eki getirilmiştir. Son olarak fiilden fiil türeten –L²A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kam-a-la- şeklindedir.

Kamçı (Камчы), Atlı askerleri atları koşturmak için kullandıkları silahtır. Askerler bu silahı yanından ayırmazlar diğer askeri teçhizatları gibi görürler. Kamçıyı çizmelerine ya da arka kısımlarını kısıtırlar. Bu kamçının türü fazladır. Bu türlerin içinden tolgomo denilen türü ayrı bir yer tutar (Abduvaliyev, 2005:111). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kam- “öldüresiye dövmek” fiili ile ilişkilidir. Kamçı “dövmek için alet” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kamçı> 16 Haziran 2023).

Kamoo (Камоо), 1. Tevkif, hapis; *kamooğo al-* ; tevkif etmek; muhafaza altına almak; 2. esk. Abluka (Yudahin 1998:395). Ele geçirilen düşman askerini ya da rakipleri gözaltına alıp, hapsetme (kama-oo) (Abduvaliyev, 2005:128).

Kamool (Камоол), Doğal oluşumundan dolayı hapsetmeye, abluka altına almaya uygun yer (kama-ool). Sözcüğün ikinci birleşim yerini akademik bir eser olan B, Ö. Oruzbayeva'nın morfoloji kitabında sinkterizm özelliği gösteren seyrek olarak rastlanılan fiil-isim ekidir: karool, çabuul, cortuul sözcüklerinde de karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:128).

Kamoolo- (Камооло-), Kuşatmak, ablukaya almak (Toktonaliyev, vd., 2010:622). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kap- “kapatmak, yakalamak” anlamlarına gelen fiildir. Kap- fiiline yine fiilden ad türeten –OO⁴ eki getirilmiştir. Son olarak fiilden fiil türeten –L²A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kam-oo-lo- şeklindedir.

Kan Küygön Soguş (Кан Күйгөн Согуш) Büyük savaş: “*Men kan küygön soguşun közü tirüü küböstümün.*” –T.Misken. (Ben büyük savaşın canlı şahidiyim.) (Toktonaliyev, vd., 2010:626).

Kan Maydan (Кан Майдан), Savaş meydanı (Toktonaliyev, vd., 2010:626). Kan “yaşamsal sıvı” maydan ise Farsça alan anlamına gelmektedir.

Kanda- (Канда-) 1. Kanatmak veya kan akacak biçimde vurmak, dövme: “*Oozu murdun itterdin / Kandap kelgen turbaybl.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Ağzından burnundan köpeklerin / Kan akıtıp gelmiş ya.)2. Eski dönemlerde askerlikte ilk öldürülen düşmanın veya özel olarak kesilen hayvanın kanına silah veya sancağı batırmak, kana bulamak: “*Kandap alıp multıktı...*” –S.Orozbekov “Manas”. (Kana bulayıp tüfeği...) (Toktonaliyev, vd., 2010:628-629). Kan ad köküne gelen addan fiil türeten -D²A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kan-da-şeklindedir.

Kandalça (Кандалча) Uzun ve enli kılıç (Toktonaliyev, vd., 2010:629).

Kara Kagaz (Кара Кагаз), Savaşta ölenlerin ölüm belgesi: “*Körsö, Kasımdın kara kagazı carım ay murun kolhozgo kelgen eken.*” –Ç.Aytmatov. (Meğer Kasım’ın savaşta öldüğü haberi yarım ay önce kolhoza gelmişmiş.) (Toktonaliyev, vd., 2010:643-644).

Kara sözcüğü, anlam olarak renk olan kara, siyah, uğursuz, basit düzen ve kuzey anlamlarına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kara_28_Mart_2023). Kagaz sözcüğü ise Farsça kâğad “kâğıt” sözcüğüdür.

Kara Miltık (Кара Мылтык), El yapımı fitille ateşlenen tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:645). *Karamiltık*, Eski tüfek. Gövdenin ucuna barut, mermi koyup çiftesinin ucundaki fitili sıkıştırıp nişan alıp atan tüfektir. Sürgülü tüfekler çıkana kadar keskin nişancılar ve askerler savaşta kullanmışlardır. Bu tüfek fitilli tüfek olarak da kaynaklarda yer almaktadır. Farsça milte “fitil, ateş veren” anlamına gelmektedir. (Abduvaliyev, 2005:112).

Kara sözcüğü, anlam olarak renk olan kara, siyah, uğursuz, basit düzen ve kuzey anlamlarına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kara_28_Mart_2023). Kara sözcüğü aynı zamanda Türk yazıtlarından çıkarılan anlamı ise kara renk

halkı yani asıl gücü temsil etmektedir. Kara sözcüğünün verdiği anlam aşağı, alelade bir şeyin anlamını değil aksine yüksek dereceyi göstermektedir. Kara sözcüğünün diğer anlamlarından biri ise eski ve güçlü anlamlarına gelmesidir. Türk tarihinde yine bu sıfat kullanılarak kurulmuş bir devlet vardır. Kara Hanlı devletinin de adındaki sıfat yine soyluluk, asillik, yücelik anlamlarına gelen Kara sözcüğüdür (Gömeç, 2010:32). Kara miltık sözcüğünde kullanımı ise eski sıfatına vurgu olduğunu düşünmekteyiz.

Kara Ooz (Кара Ооз), Bir tür tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:645). Kara ağız.

Kara Çabuul (Кара Чабуул), 1. Dört nal, en hızlı koşma biçimi. 2. Ödüksüz at yarışı: “*İrisi cuktun atı kara çabuulda cügüröt.*” –Makal Lakaptar. (Talihsizin atı ödüksüz at yarışında koşar.) 3. Taarruz, saldırı: “*Kara çabuul kırgında / Kalmaktan tüşkön kırgızga.*” –Canış Bayış. (Büyük taarruzda, kırında / Kalmuk’tan esir düşen Kırgız’a.) (Toktonaliyev, vd., 2010:646). Kara sözcüğü, anlam olarak renk olan kara, siyah, uğursuz, basit düzen ve kuzey anlamlarına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kara_28_Mart_2023). Kara sözcüğü aynı zamanda Türk yazıtlarından çıkarılan anlamı ise kara renk halkı yani asıl gücü temsil etmektedir. Kara sözcüğünün verdiği anlam aşağı, alelade bir şeyin anlamını değil aksine yüksek dereceyi göstermektedir. Kara sözcüğünün diğer anlamlarından biri ise eski ve güçlü anlamlarına gelmesidir. Türk tarihinde yine bu sıfat kullanılarak kurulmuş bir devlet vardır. Kara Hanlı devletinin de adındaki sıfat yine soyluluk, asillik, yücelik anlamlarına gelen Kara sözcüğüdür (Gömeç, 2010:32). Kara çabuul sözcüğünde ise kara sözcüğünün burada güçlü, hızlı, sert ve kalabalık bir biçimde anlamlarına geldiğini düşünmekteyiz.

Karakeltek (Каракелтек), Savaş ve isyanlarda toplanan halk yığını (Toktonaliyev, vd., 2010:648). Kara sözcüğü, anlam olarak renk olan kara, siyah, uğursuz, basit düzen ve kuzey anlamlarına gelmektedir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kara_28_Mart_2023). Kara sözcüğü aynı zamanda Türk yazıtlarından çıkarılan anlamı ise kara halkı yani asıl gücü temsil etmektedir. Kara sözcüğünün verdiği anlam aşağı, alelade bir şeyin anlamını değil aksine yüksek dereceyi göstermektedir. Eski Türk yazıtlarında, “gücün kaynağının halkın kendisi” olduğu sıklıkla öne çıkarılmıştır (Gömeç, 2010:32).

Karoo (Кароо), Müdafaa, koruma (Yudahin 1998:411). Sözcüğün kökü kara- fiildir. Kara- fiiline gelen fiilden ad yapan –OO⁴ yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kara-oo şeklindedir.

Karool, Karaal (Кароол, Караал), 1. Koruyucu, muhafız: “*Kara döo degen bar ele / Karool başçı al ele.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Kara Dev denilen var idi / Muhafız başı o idi.) 2. Kontrol yeri, gözetleme yeri: “*Ak Kulca karool beli bar.*” –S.Orozbekov “Manas”. (Ak Kulca kontrol yeri var.) 3. Karakol, güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan devriye: “*Abakesi er Bakay / Karoolgo ketip kalganı.*” –S.Orozbekov. (Amcacığı er Bakay / Devriyeye çıkmış.) 4. Muhafızlık, muhafız olma durumu (Yudahin,1998:403-411). II. 1. Arpacık, ateşli silahlarda namlunun ucunda bulunan küçük çıkıntı: “*Çaru karooldu meltirey tiktep, meelep cattı.*” –K.Osmonaliyev. (Çaru, arpacığa dikkatlice bakarak nişan alıyordu.) 2. Nişan, kurşun, taş vb. ile vurulmak istenen hedef: “*Al cörmölöp cönögöndö karooldon takır ele cogotup koydum.*” – K.Abdışev. (O emekleyerek gitmeye başlayınca tamamen hedefinden kayboldu.) Toktonaliyev,vd., 2010:647-657). Sözcüğün kökeni hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Moğolca-Türkçe sözlükte karool sözcüğü Moğolca haragul “karakol, gözcü, nöbetçi” anlamlarında verilmiştir (Uzun, 2011:1905). Sözcüğün kökü kara- “bakmak, gözetlemek” anlamına gelen fiilden geldiğini düşünmekteyiz. Kara- fiiline gelen işlek olamayan ek (-ool) gelerek türemiş bir sözcüktür. Karşılaştırmamız: casool, bökööl, erööl vb. (Abduvaliyev, 2005:104).

Karaal-meelöo (Караал- Мелөө), Moğolca da xaraal “nişan alma” Sözcük; kar-a-aal (Yudahin 1998:411). Sözcüğün ilk morfemi eski bir isim-fiil kökü olan (kar-, kar) köz, karek “göz, göz bebeği” ve tikte- “gözlerini alamadan uzun uzun bakmak, bir şeyi çok istemek.” Anlamlarına gelmektedir. Karşılaştırmamız: karek, kara-; Moğ. Xarts, xaraa “göz”. İkincisi; tile-, tütö-, közö-,coro-, keze-, tuna- gibi sözcüklerde kaşımıza çıkan (-a) ekidir. Üçüncüsü ise seyrek olarak kullanılan isim-fiil eki: karool, çabuul, cortuul vb isimler türetir. B. Ö. Oruzbayeva eserinde belirtmiştir. İşlek olmayan ek (-ool, -uul) olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:128;Toktonaliyev, vd., 2010:657).

Karoolkana (Кароолкана), Nöbet yeri, nöbet beklenen yer: “*Orus askerleri küzötkön karoolkanalarga cetti.*” –T.Kasimbekov. (Rus askerlerinin beklediği nöbet yerlerine ulaştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:657).

Sözcüğün kökü kara- “bakmak, gözetlemek” anlamına gelen fiilden geldiğini düşünmekteyiz. Kara- fiiline gelen işlek olamayan ek (-ool) gelerek türemiş bir sözcüktür. Karool sözcüğüne gelen Farsça xāne “ev” getirilerek türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cephane> 21 Nisan 2023).Sözcüğün morfolojik görünümü; karool+kana şeklindedir.

Karuu (Каруу), Kuvvet, kudret; *karuusı bar kişi* “kuvvetli adam” *karuu-carak* “silah, mühimmat” (Yudahin 1998:413). Sözcüğün kökü hakkında veriler kesinlik taşımamaktadır.

Kaskak (Каскак), 1. Mızrağın gönderi, sapı; *keyesinde temiri çok, calanğ kaskak*: bazılarında temreni yok, yalnız gönderi vardır; 2. mızrak; *kaskağımdı öngörüüp. Kalkanımdı kim tağar? Folk.* Mızrağımı eline alarak, kalkanımı kim takınır (Yudahin 1998:413). Kaskak, Mızrağın sapı, ağaçtan kısmı. Bu mızrakta metal eklemeleri bulunmamaktadır. Ağaçtan yapılmış gövdenin uç kısmının sivriltilmesi yoluyla yapılmıştır. (Toktonaliyev, vd., 2010:663). Sözcüğün birleşimindeki kök, Eski Türkçe kas “ağaç kabuğu” anlamına gelen sözcükle bağlantılı olmalıdır. Kırgız Türkçesinin güney-batı ağzında da ardıç, köknar ağaçlarının kabuğuna kas, xas dendiği görülür. Sözcüğe gelen +kak,+kek addan ad yapan eki getirilmiştir. Bu ek seyrek olarak kullanılan bir ektir. Çançkak, kapkak vb. (Abduvaliyev, 2005:112).

Karşılık (Каршылык), 1. Karşı gelme, başkaldırma, bir düzene veya emre boyun eğmeme, uymama, itaat etmeme: “*Ar-ar cerde cañı ökmötkö karşılıktardın ünü ugula baştadı.*” –Canı Ala Too. (Her yerden yeni hükûmete karşı başkaldırıların sesi duyulmaya başladı.) 2. Karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma, isyan: “*Küügüm kire köz baylanganda Beknazar alsırağan kolunun başın-ayagın cıynap, karşılıktı toktotup, Anciyandan çığıp Asakege çekindi.*” –T.Kasimbekov. (Akşam olup hava kararınca Beknazar bitap düşen askerlerini toparlayarak isyanı durdurdu, Andican’dan çıkarak Asake’ye çekildi.) 3. Karşı çıkma, kabul 4. Karşı saldırı, hücum, karşılık

verme: “Kırgızdardın katuu karşılığına uçuradı.” –K.Cusupov. (Kırgızların sert karşılık vermesine maruz kaldı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:660).

Sözcüğün kökü, Eski Türkçe karşı “zıtlık, düşmanlık” anlamına gelen yine Eski Türkçe karşı-“çatışmak katışmak” anlamına gelen fiilden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/karşı/> 21 Mayıs 2023). Sözcüğe gelen ise /+L³I⁴k/ isimden isim yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde oniki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; karşı+lık şeklindedir.

Kazan (Казан), Kazan, *kara kazan* “Hokant Hanlığı askerlerinin bir bölümünün adı.” K. K. Yudahin’in sözlüğünde elimizdeki bilgilere bakıldığında askeri birliğin, kolun (askeri büyük bölümün) yiyecek-içecek işlerinden sorumlu bölüktür (Abduvaliyev, 2005:103). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe kazğan “kazılmış olan yer, çukur” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük Orta Türkçe döneminde kazğan “bakırdan yapılmış büyük kap” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kazan> 21 Mayıs 2023).

Kazançık (Казанчык), Eski tüfeklerde barut yatağı (Toktonaliyev, vd., 2010:592). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe kazğan “kazılmış olan yer, çukur” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük Orta Türkçe döneminde kazğan “bakırdan yapılmış büyük kap” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kazan> 21 Mayıs 2023). Sözcüğe gelen / +çl²k+çU²k/ addan ad türeten ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kazan+çık şeklindedir.

Kaygooldo- (Кайгоолдо-), 1. Keşfe çıkmak. 2. Devriye gezmek (Toktonaliyev, vd., 2010:595). Kayguul, Savaşta askeri birliğin, kolun daima önünden giderek yolları kontrol ederek bilgi toplayan, düşmanlar hakkında bilgi veren bölük. Bu sözcüğün kaygool şekline de rastlanmaktadır. Moğol dilleriyle ortaklık gösterir. Moğolca xayguul “istihbarat” xayguulç “istihbaratçı”. Sözcüğün kökünün kay- olduğunu düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; kay-gool-do- şeklindedir.

Kaytuula- (Кайтуула-), Keşfe çıkmak, keşfetmek: “*Cer kaytuulap, col salgan / Coodon kalgan mergen go.*” –Er Tabıdı. (Yerleri keşfedip yol yapan / Düşmanların bıraktığı atıcımıyş ya.) (Toktonaliyev, vd., 2010:596). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kay-“ dönmek, bir şeye ya da yöne doğru dönmek, ilgilenmek” ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kay-30 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kay-30-Haziran-2023)) anlamına gelen fiil olduğunu düşünmekteyiz. Kay- fiil köküne –t ettirgenlik eki getirilmiştir.

Kalaba (Калаба), Kavga, savaş: “*Bul kalaba dele beybeçara bukaranın şoru.*” – U.Abdukayimov. (Bu kavga da fakir fukaranın azabı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:611). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kalayman (Калайман), 1. Kavga, savaş: “*Kara kalmak mancuuga / Kalayman salcu kul eken.*” K. Cusupov. (Kara Kalmuk, Mançulara / Savaş açacak kul imiş.) 2. İsyân, başkaldırı, ayaklanma: “*Kalaymandı baştaşıp / Malı tügül al kandar / Canınan keçip taštaşıp...*” –Er Töştük (İsyân başlatıp / Bırak mal varlıklarını, o hanlar / Canlarından bile vazgeçip...) 3. Felaket, yıkım, bela: “*Bul kalayman 90-cıldarda açikka çıktı.*” – Kırgız Tuu. (Bu yıkım, 90’lı yıllarda ortaya çıktı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:611;Abduvaliyev, 2005:128). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kelbeto (Келбето), Zırh, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi (Toktonaliyev, vd., 2010:682). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kence (Кенже), Ast, rütbe veya kıdemce küçük olan asker: “*Polktun kence komandirlerin dayarday turgan kursanttardın katarına koşustu.*” –A. Altay. (Bölüğün ast subaylarını hazırlayacak askerî öğrencilerin arasına kattılar.). Küçük, geri aşamada, kıdemsiz: “*Al emi kence cardamçıları cergiliktüü til bilip, kat taanıgan carandardan turgan.*” –A.Karıyeva. (Küçük yardımcıları ise yerli dili bilen ve okuryazarvatandaşlardan oluşmuştur.) (Toktonaliyev, vd., 2010:689). Sözcük Eski Türkçe kēnç “küçük, bebek, yavru” anlamına gelmektedir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/genç-17 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/genç-17-Haziran-2023)).

Kementay (Кементай), Keçeden yapılmış bir giysi. Eskiden savaşa giden askerler kementay adı verilen keçeden bu giysiyi giyip öyle atlanırlarmış. X. Karasayev bu sözcüğün üç türünün olduğuna işaret etmiştir. Biz burada sadece biri üzerinde duracağız. Sözcük Moğol dilleriyle Kırgız dilinde aynı olduğu kanıtlanmıştır. Kalmukça kemng, kemneg“keçeden yapılmış pelerin” (kepenek) (Abduvaliyev, 2005:113).

Sözcüğün kökü Eski Türkçe kap “torba, kılıf” sözcüğünden Orta Türkçe kebe-, kebel- “giyinmek” sözcüğünden yine Orta Türkçe kebenek “kalın yün, palto, yünden yapılmış üst giyimi” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük Türk dillerinden Moğol diline alıntılanmış olmalıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kepenek> 23 Haziran 2023). Sözcük Kırgız Türkçesinde keben<kemen şeklindedir. Bu sözcüğe eklenen +tay, +toy addan ad türeten eki getirilerek türetilmiştir (Çengel, 2005:120). Sözcüğün morfolojik görünümü; kemen+tay şeklindedir.

Кер, Кер Сıғаç (Кер, Кер Жыгач), Esirlerin bacaklarına takılan köstek, zincir. Bu birleşik sözcüğün ilk kısmı Eski Türkçe “tuğla biçiminde olan” anlamına gelmektedir (Abduvaliyev, 2005:113).

Keze- (Кезе-), Nişan almak; nayzanı kezedi: mızrağı nişan alma vaziyetinde tuttu (Yudahin 1998:446). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kez “oyuk, çentik” gelmektedir. Kez sözcüğüne addan fiil türeten –A² eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kez-e- şeklindedir.

Kezek (Кезек), 1. Sıra, nöbet; *menin kezegim*: benim sıram; *kezektegi mildet*: sıradaki vazife; *kezekme - kezek*: sıra ile 2. zaman, an (Yudahin 1998:446).Sözcük Osmanlı Türkçesinde keşik “nöbet, sıra” anlamına gelen sözcüktür. Türkçede nöbet ve sıra anlamı veren sözcükler parçayla alakalı olup; kes-, ged-, kert- fiillerinden türetilmiştir. Sıra, dolaşma terimleri kez->gez- fiilleriyle de ifade edilebilmektedir (Tuna, 1972:230). Keze- fiiline gelen –k fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kez-e-k şeklindedir.

Kezekteş (Кезектеш), 1. Nöbetleşme (Yudahin 1998:447; Toktonaliyev, vd., 2010:678). Sözcüğün kökü olan kez- Türkçede nöbet ve sıra anlamı veren sözcükler parçayla alakalı olup; kes-, ged-, kert- fiillerinden türetilmiştir. Sıra, dolaşma terimleri kez->gez- fiilleriyle de ifade edilebilmektedir (Tuna, 1972:230). Keze- fiiline gelen – k fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Son olarak da +D³A⁴ş addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kez-e-k+teş şeklindedir.

Kıma (Кыма), Mızrağın temreni (Yudahin 1998:454). Kıma, Mızrağın ucundaki yeri, ucu. Ayrıca metal kaynatıp uç yapılan yere kıma denmektedir (Abduvaliyev, 2005:115).

Kiçüü (Кичүү), 1. Küçük, yaşı daha küçük olan: “*Handın kiçüü balası atasının sözü boyunca üydö kalat.*” –Baldar Folkloru. (Hanın küçük oğlu, babasının sözü üzerine evde kalır.) 2. Küçük, makam, rütbe, derece bakımından daha aşağı olan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:711). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kiçi “küçük, yavru” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kucuk_01 Temmuz 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kucuk_01_Temmuz_2023)).

Kiriç (Кирич), Kiriş, ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ (Toktonaliyev, vd., 2010:709). Yay, kas kirişi ve zarı. Kiriç, yayın kayıştan yapılmış ipi. Korkut Ata kitabında “Dili yay kayışına taktı” olarak bir cümle yer alır. Karasayev “sadağın, yayın kayışı” olarak belirtmiştir (Karasayev, 1996:425). Sözcüğün Kalmukça kerə “bağlantı, bağlama, kemer halatları”, kerəsn “ ip” sözcükleriyle bağlantılı olabileceğini belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:113). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ker-“germek” fiiline eklenen –I²ş fiilden ad yapım eki eklenerek türetilmiştir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kiris_20 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kiris_20_Haziran_2023)).

Kiyliğışüü (Кийгишүү), Karşılaşma, *kuralduu kiyliğışüü*: silahlı karşılaşma, müdahale (Yudahin 1998:476). Sözcüğün kökü kiylik- fiildir.

Kılıç (Кылыч), Kılıç; *kılıçın mizin caluu* folk. Karşılıklı ant içme şekillerinden biridir (karşılıklı kılıç yalama). Kılıç, Askerlerin bir tarafı sivriltilmiş demirden yapılan eğik silahı. Kılıcın; *albars kılıç, bolot kılıç, iyri kılıç* “eğri”, *kanduu kılıç*

“kanlı”, *tıktuu kılıç*, *çolok kılıç*, *narkesken* kılıç gibi türleri vardır (Yudahin 1998:452). Bu sözcüğün Kırgız Türkçesindeki “kesen eşyanın keskinleştirilen kenarı” anlamına gelen *kıloo* sözcüğüyle bağlantılı olduğunu A. T. Kaydarov yazmış, *kıl* “ince bir şey” kökünden geldiğini tahmin etmektedir. Sözcüğün ikinci morfeminin kömöç sözcüğünde olduğu gibi seyrek kullanılan bir ekle yapıldığını görmekteyiz. (-iç, -ç) (Toktonaliyev, v.d. 2010:872). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe *kıl*- “işlemek” fiilinden gelmektedir. *Kıl*- fiil köküne gelen +iç eski Türkçe küçültme eki getirilerek türetilmiştir. *Kılıç* sözcüğü Köktürk Yazıtlarında da geçmektedir: *altun kurugsakımın kılıçın kesipen* “altın kursağımı kılıçla kesip”. Köktürk Yazıtları, 735(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kılıç17Nisan2023>).Sözcüğün morfolojik görünümü; *kıl-iç* şeklindedir.

Kılmış (Кылмыш), Cinayet; *kılmış kılğan*: cinayet işlemiş olan; *kılmış işi*: cinayet davası; *kılmış niyzamı*: ağır ceza kanununu (Yudahin 1998:453). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe *kıl*- “işlemek, yapmak, yaratmak” fiilinden gelmektedir. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kıl-17Nisan2023>). *Kıl*- fiil köküne gelen /-ml²ř –mU²ř/ bu ek, aslında partisip ekidir. Ancak bazı örneklerde kalıcı adlar yapmaktadır: *kıl-mış* “cinayet, suç” (Kasapoğlu Çengel, 2005:147).

Kın (Кын), *Kılıç*, hançer, bıçak, gibi çelikten silahları saklamak ve yanında taşımak için sert deriden yapılmış kemere takılan eşyadır. Moğol dilinde *xun* “bıçak kılıfı” olduğunu görmekteyiz. Bu da şu anlama gelmektedir; Altay dil ailesindeki sözcükler arasında hemen hemen hepsinde bu sözcüğün anlamını yitirmeden kaldığını göstermektedir (Abduvaliyev, 2005:115). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe *kın* “kılıç veyahut bıçak kılıfı” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C4%B1n> 29 Mayıs 2023) anlamına gelen sözcüktür. Altay dillerinin ortak sözcüğü olarak kabul edilmiştir.

Kışarak (Кыңарак), İki tarafı aynı şekilde keskinleştirilen gövdesinin içine yün basıp, üzerini deriyle kaplayıp sağlamlaştırılan bir sap yapılmıştır. Çeşitli nesnelere kesmeye yarayan bir bıçaktır. K.K. Yudahin’in sözlüğünde *kışarak* şekline yer verilmiştir (Abduvaliyev, 2005:115).

Kırğa (Кырга), Mızrağın tepesi çıkarılıp keskinleştirilen uçtur. Sözcüğün birleşimindeki kök kır ve eski bir ek olan –ga (corgo, bilge vb.) sözcüklerde anlam fazla açık değildir (Abduvaliyev, 2005:115). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kır- “kazımak, kazmak” fiilden evrilmiştir. Sözcüğün kökü Eski Türkçe kɨd-<kɨy- “kesmek, doğramak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kır- 22 Haziran 2023>). Kır- fiil köküne gelen –G²A² fiilden ad türeten eki getirilerek türetilmiştir.Sözcüğün morfolojik görünümü; kır-ga şeklindedir.

Kırgın (Кыргын), Kanlı savaş; kılıçtan geçirme: katliam; *kırgın boldu* “çok (insan) kırıldı: helak oldu” *kırgın sal-* “kılıçtan geçirmek, katliam tertip eylemek” (Yudahin 1998:459;Toktonaliyev, vd., 2010:884). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kır-“kazımak, kazmak” fiilden evrilmiştir. Sözcüğün kökü Eski Türkçe kɨd-<kɨy- “kesmek, doğramak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kırgın 22 Haziran 2023>). Kır- fiil köküne gelen –G²I⁴n fiilden ad türeten eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Sözcüğün morfolojik görünümü; kır-gın şeklindedir.

Kırgınçılık (Кыргынчылык), Askeri akınlar neticesinde rahatsız zamanlar; katliam (Yudahin 1998:459). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kɨy- “bıçakla kesmek, kan dökmek” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kıy- 22 Haziran 2023>). Kır- fiil köküne – G²U⁴n eki getirilmiştir. Kırgın sözcüğüne /+çI², +çU²/ ekinin vokali gerileyici ses benzeşmesine uğrayarak, yuvarlak dar olarak kalıplaşmıştır. Son ek ise Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kır-gın+çı+lık şeklindedir.

Kıyak (Кыяк), Göğüse giyilen zırh, cebe (Yudahin 1998:464). Karasayev sözcüğün Moğolca xuyag “zırh” anlamına gelen sözcük olabileceğini belirtmiştir (Karasayev, 1996:485).Sözcüğün kökü Eski Türkçe kɨd-<kɨy- “kesmek, doğramak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kıy- 22 Haziran 2023>). Kɨy- fiil köküne gelen –(g)A²k fiillerden özne ve eylem adı yapan partisip eki getirilerek türetilmiştir.

Kızıl Kiy- (Кызыл Кий-), esk. Savaşa gidecek olan han veya yiğit üzerine kırmızı elbise giymek ve başına sarı sarık sarmak (Toktonaliyev, vd., 2010:860). Renklerin Türk kültüründeki yerine daha önce değinmiştir. Kızıl renk, hemen hemen bütün Türk toluluklarında kutsal ve önemli görülmektedir. Al yani kızıl rengin ateş kültü ile ilişkisinin olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Bu bağlantının en bariz göstergesi de alaslama “ateşle temizleme, tedavi etme” törenidir (Genç, 1997:1083). Çin kaynaklarında Köktürk ve Uygur dönemlerinde Kırgızların hanlarının, acolarının çadırlarının önünde kızıl bir bayrak olduğunu ve herkesin bu bayrağa saygı duyduğundan bahsetmişlerdir (Genç, 1997:1084). Kızıl rengin kutsal olduğuna ve şans getireceğine inanan Türkler savaşlarda da bu rengi kullanmışlardır. Sözcüğün morfolik görünümü kızıl kiy-“giyinmek” şeklindedir.

Kol (Кол), Ordu, askeri müfreze (Yudahin 1998:479;Toktonaliyev, vd., 2010:721). **Kolduu (Колдуу)**, 1. Elli, eli olan. 2. Çok askerî birliği olan: “*Askeri cerge sıybagan / Kolduu kördüm kırgızdı.*” –S.Orozbekov “Manas”. (Askeri yere göğe sığmayan / Çok birlikli gördüm Kırgız’ı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:725). Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -l_{ıg}/-lig, -lug/-l_{üg} şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; kol+duu şeklindedir.

Kol Sal- (Кол Сал-), Hücum, saldırı (Yudahin 1998:479). Kol, Savaşta düşmana karşı atlanan ve ülkesini, yerini korumaya çıkan bütün askerler. Askeri kıta. Çok fazla askerin bulunduğu kıt’aya kara kol denir (Toktonaliyev, vd., 2010:723). Kara sözcüğü “çok, fazla, oldukça fazla” anlamlarını verir. *Kara curt* “kalabalık ülke”, *Kara Kıtay* “Kalabalık Çin” vb. sözcüklerde karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:104). Kol “askeri birlik” sözcüğüne sal- “göndermek” anlamına gelen yardımcı fiildir.

Kolok (Колок), Ok. “*Kolok atıp, caa tartsa / Ayalda minday baatır cok.*” S. Egemberdiyeva. (Ok fırlatıp yay gerse / Kadında böyle yiğit yok.) (Toktonaliyev, vd., 2010:726). Yayın bir türüdür. X.K. Karasayev de bu sözcüğü; “atan silahtan atılan taş ya da kil taşı” olarak İran dillerinde alıntı bir sözcük olduğunu yazmıştır (Karasayev,

1996:431;Abduvaliyev, 2005:113). Ancak kol sözcüğü Türkçe kol “tutma organı, uzuv” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz.

Kolomoç (Коломоч), Silah (Toktonaliyev, vd., 2010:726;Karasayev, 1996:431;Tokoyev ve Mirzacanova, 2015:162). Sözcüğün kökü kol “tutmaya yarayan ön uzuv, organ” anlamına gelen sözcüktür. Kol sözcüğüne gelen –A², -O² addan fiil türeten eki getirilmiştir. Daha sonra –mA²ç,-mO²ç fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:146). Sözcüğün morfolojik görünümü; kol-o-moç şeklindedir.

Koltuk Aç- (Колтук Ач-), Düşmana sır vermek: “*Almabekke koltuk açkan cok.*” - AU2. (Almabek’e sır vermedi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:727). Sözcüğün kökü Eski Türkçe koltuk, koltuk “ kol kısmının alt kısmı” anlamına gelen sözcüktür. Koltuk sözcüğüne aç- yardımcı fiili getirilmiştir.

Korgo-(Корго-), Korunmak (Yudahin 1998:487). Müdafaa etmek (Toktonaliyev, vd., 2010:743). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe kori- “korumak, muhafaza etmek” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/korumak> 03 Mayıs 2023).

Korgon (Коргон), 1. Kale, müstahkem mevki; 2. çit, duvar, mezarın etrafında parmaklık 3. koyun ağılı. (Yudahin 1998:487;Toktonaliyev, vd., 2010:744). Sözcük Eski Türkçe koriğan “hisar, kale” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kurgan> 03 Mayıs 2023).

Korgoo (Коргоо), 1. Koruma, müdafaa, savunma; *Korğoo El Komissariatı*: Savunma Halk Komiserliği (Yudahin 1998:488). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe kori- “korumak, muhafaza etmek” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/korumak> 03 Mayıs 2023).

Korgoşun (Коргошун), Kurşun (Yudahin 1998:488). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe koruğın “kurşun” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kurşun> 04 Mayıs 2023).

Koru- (Кору-), Korumak, muhafaza etmek (Yudahin 1998:490;Toktonaliyev, vd., 2010:747). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe korı- “korumak, muhafaza etmek” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/korumak> 03 Mayıs 2023).

Koş (Кош), Emretmek (Yudahin 1998:491). Askeri anlamda ayrı bir bölüktür. Kalmuk dilinde hoş “geçici duraklama yeri” ile karşılaştırıldığında Kırgız Türkçesindeki anlamı da böyledir. (Karaçay-Malkar Türkçesinde hayvanların baharda götürüldükleri ve belli bir süre orada kalınan yer. Yayla. Bağlantılı olması muhtemel dâhilindedir.)(Abduvaliyev, 2005:104). Sözcüğün kökü Eski Türkçe hoş- “karşılıklı konmak, eklemek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koş-03> Mayıs 2023).

Koşuun (Кошуун), 1. Asker, orduda görev yapan erden generale kadar herkes: “*Kanı kaynap turgan Manas koşuun çoğultup, baatırların tügöldödü.*” –Togolok Moldo. (Öfkelenen Manas, askerleri toplayıp yiğitlerini yokladı.) 2. Ordu, askerlerin tümü: “*Eki koşuun betteşip, kanduu çoñ soguş boldu.*” –Manas Ensiklopediyası. (İki ordu karşı karşıya gelerek kanlı büyük savaş oldu.) (Yudahin 1998:493). Koşun “Koşuun” önce hazırlıklarını yapıp, gerekli malzemeleriyle karargâhtaki hizmetkârlarla birlikte savaşa giden kol, askeri birlik (Toktonaliyev, vd., 2010:752-753). Öndeki askerler at üstünde olup, uygun yerlerde daima durup, konaklayıp, geceleyip, yemek yiyen birlik. O konaklama, yemek yeme hazırlıklarını birlikte yaparlar. Bu yüzden şu şekilde adlandırılırlar: hoş-ın veya koşuu-ın. Koşun “mallarla (hayvanlar: koyun,sığır vb.) konaklayıp yay(yaz mevsimi) ve kışla “kış mevsimini geçirdikleri yer.” Anlamlarıyla da karşılaşmaktayız. (Abduvaliyev, 2005:104). Sözcüğün kökü Eski Türkçe hoş- “karşılıklı konmak, eklemek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koş-03> Mayıs 2023). Koş- fiiline gelen –AA⁴ⁿ fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; hoş-uun şeklindedir.

Koşçagır (Койчагыр), Eski bir tüfek türü (Toktonaliyev, vd., 2010:721). Koşçagır, Destansı bahadırların tüfeklerinin bir türüdür (Karasayev, 1996:430;Abduvaliyev, 2005:113). Eski zaman tüfeğinin adıdır (Yudahin 1998:494). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılammıştır.

Kök Çıbık (Көк Чыбык), Bir tür eski tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:774). Kök Türkçe bir renk adıdır. Çıbık ise Eski Türkçe çıpık “değnek, dal” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%A7ubuk> 07 Ocak 2023).

Kök Kübö (Көк Күбө), Uzun kollu zırlı elbise. Kübö, Eski askerlerin kurşungeçirmez giysisi (Toktonaliyev, vd., 2010:773). Metalden yapılmış sacdan yapılmaktadır. Bu giysi türünün de türleri vardır: *ak kübö, kök kübö, kıl kübö, kübö ton*. K. K. Yudahin sözlüğünde küpü şekli de verilmiştir. X. K. Karasayev de kübö, küpü şekillerini yazmıştır. “Geniş uzun kollu giysi”, “asker giysisi” olarak iki anlamda açıklamıştır. Arap dilinden geldiğini belirtmiştir. Ünlü bakımından benzeyen kübö “avcı silahı” sözcüğünü yazıp sözcüğü Moğol dili ile bağlantılı olabileceğini yazmıştır. Bizim düşüncemize göre kübö sözcüğünün başka dillerden geldiği tezi doğru değildir. Eski küp (sıvı bir şekilde dökülen yuvarlak ağaçtan kap, kacak) eşya temel alınıp metaforlanıp sözcüğün oluştuğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:113).

Kökönö (Көкөнө), 1. Savaş nidası. 2. “Allah’ım!” anlamında yaradandan yardım dileme (Toktonaliyev, vd., 2010:775).

Kömök (Көмөк), 1. Yardım, yedek kuvvet (Yudahin 1998:501). Sözcüğün kökü kön- “yardım etmek, uzlaştırmak” anlamına gelen fiildir. Kön- fiiline gelen –A⁴k fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:137).

Kulak (Кулак), Çakmaklı tüfekte; ağızotu tavası, tetik (Yudahin 1998:518). Sözcük insan bedenine ait bir uzvun nesneye aktratımı, benzetimi sonucu ortaya çıkmış bir terimdir.

Kulduk (Кулдук), Kölelik, esaret (Yudahin 1998:519). Sözcük Eski Türkçe kul “kul, köle” şeklindedir. Kul sözcüğüne gelen +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kul+duk şeklindedir.

Kundak (Кундак), I. Kundak, tüfek gibi bazı ateşli silahlarda bunları çeşitli yönlere çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm: “*Muktarkandı multıgının kundagı menen töşkö bir koydu.*” –A.Toktogulov. (Muktarkan’ın göğsüne tüfeğinin kundağıyla vurdu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:815;Karasayev, 1996:454). Sözcük Çağatay Türkçesinde “tüfek kundağı, yatağı” olarak kullanılmaya başlanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kundak> 04 Haziran 2023).

Kur Dürmöt (Кур Дүрмөт), 1. Kurusıkı, yalnız barut doldurulmuş, çekirdeksiz tüfek veya tabanca mermisi. 2. Kurusıkı tabanca veya tüfek: “*Anı kur dürmöt menen atat.*” – Kaada Salttar-Ak Batalar. (Onu kurusıkıyla vurur.)(Toktonaliyev, vd., 2010:817). Birleşik sözcüğün birinci kısmı: Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023).

Kural (Курал), Silah, teçhizat, alet cihaz (Yudahin 1998:523;Toktonaliyev, vd., 2010:818). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün kökü olan kur- “germek” anlamına gelmesinden dolayı, Türklerin savaşlarda en etkin biçimde kullandıkları silah ok ve yaydır. Yayın çalışma mekanizması gereği önce oku yaya yerleştirip iyi bir şekilde gerilmesi gerekmektedir. Bu eylemin zamanla silah anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l şeklindedir.

Kuraldan- (Куралдан-), Silahlanmak; *tacriyba cana bilimder menen kuraldanğan kişiler:* tecrübe vebilgiler ile silahlanmış olan adamlar (Yudahin 1998:523;Toktonaliyev, vd., 2010:818). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün kökü olan kur- “germek” anlamına gelen sözcüğe gelen ekler ise, /-D²A⁴/ Bu ek, Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dilinin en işlek addan fiil türetme ekidir. Her türlü adın sonuna gelerek yapma ya da olma anlamı yapan fiiller

üretir (Ergin, 2013:180). Bir diğer ek ise /-n-/ eskiden beri çok işlek bir biçimde kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. /-D²A⁴/ ekinden sonra gelen /-n-/ dönüşlü fiiller türetmektedir (Ergin, 2013:202). Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l-da-n-şeklindedir.

Kuraldandırma (Куралдандыруу-), Silahlandırma, silahla teçhiz etme (Yudahin 1998:523;Toktonaliyev, vd., 2010:818). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğe gelen ekler ise, /-D²A⁴/ (Ergin, 2013:180). Bir diğer ek ise /-n-/ eskiden beri çok işlek bir biçimde kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. /-D²A⁴/ ekinden sonra gelen /-n-/ dönüşlü fiiller türetmektedir (Ergin, 2013:202). Bir sonraki ek ise yine eskiden beri kullanıla gelen işlek olarak kullanılmaya devam edilen fiilden fiil yapm eki olan /-D²T⁴r/ ekidir. Son olarak gelen ek ise /-UU,-OO/ Eski Türkçede bu ek /-g/ şeklinde idi. Ekin tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l-da-n-dır-uu şeklindedir.

Kuralduu (Куралдуу), Silahlı (Yudahin 1998:523;Toktonaliyev, vd., 2010:818). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek /+I³UU²/ addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -ıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l+duu şeklindedir.

Kuralsız (Куралсыз), Silahsız (Yudahin 1998:523). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek

sözcük türetilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek ise yokluk eki olarak da bilinen menfi adlar türeten /+sI⁴z/ ekidir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l+sız şeklindedir.

Kuralsızdan- (Куралсыздан-), Silahsızlanmak (Yudahin 1998:523;Toktonaliyev, vd., 2010:818) Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23_Nisan_2023)). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek ise yokluk eki olarak da bilinen menfi adlar türeten /+sI⁴z/ ekidir. Sözcüğe gelen bir diğer ek ise /-D²A⁴/ bu ek, Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dilinin en işlek addan fiil türetme ekidir. Her türlü adın sonuna gelerek yapma ya da olma anlamı yapan fiiller üretir (Ergin, 2013:180). Bir diğer ek ise /-n-/ eskiden beri çok işlek bir biçimde kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. /-D²A⁴/ ekinden sonra gelen /-n-/ dönüşlü fiiller türetmektedir (Ergin, 2013:202). Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l+sız-da-n- şeklindedir.

Kuralsızdandır- (Куралсыздандыр-), Silahsızlandırmak, silahtan tecrit etmek, silahı bıraktırmak (Yudahin 1998:523). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23_Nisan_2023)). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek ise yokluk eki olarak da bilinen menfi adlar türeten /+sI⁴z/ ekidir. Sözcüğe gelen bir diğer ek ise /-D²A⁴/ bu ek, Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dilinin en işlek addan fiil türetme ekidir. Her türlü adın sonuna gelerek yapma ya da olma anlamı yapan fiiller üretir (Ergin, 2013:180). Bir diğer ek ise /-n-/ eskiden beri çok işlek bir biçimde kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. /-D²A⁴/ ekinden sonra gelen /-n-/ dönüşlü fiiller türetmektedir (Ergin, 2013:202). Bir sonraki ek ise yine eskiden beri kullanıla gelen işlek olarak kullanılmaya devam edilen fiilden fiil yapm eki olan /-D²I⁴r/ ekidir.Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l+sız-da-n-dır- şeklindedir.

Kuralsızdanduruu (Куралсыздандыруу), Silahsızlandırma (Yudahin 1998:523) Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23> Nisan 2023). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Kasapoğlu Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında görülen ek ise yokluk eki olarak da bilinen menfi adlar türeten /+sI⁴z/ ekidir. Sözcüğe gelen bir diğer ek ise /-D²A⁴/ bu ek, Kırgız Türkçesinde olduğu gibi Türk dilinin en işlek addan fiil türetme ekidir. Her türlü adın sonuna gelerek yapma ya da olma anlamı yapan fiiller üretir (Ergin, 2013:180). Bir diğer ek ise /-n-/ eskiden beri çok işlek bir biçimde kullanılan fiilden fiil yapma ekidir. /-D²A⁴/ ekinden sonra gelen /-n-/ dönüşlü fiiller türetmektedir (Ergin, 2013:202). Bir sonraki ek ise yine eskiden beri kullanıla gelen işlek olarak kullanılmaya devam edilen fiilden fiil yapma eki olan /-D²I⁴r/ ekidir. Son olarak gelen ek ise /-UU,-OO/ Eski Türkçede bu ek /-g/ şeklinde idi. Ekin tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-a-l+sız-da-n-dır-uu şeklindedir.

Kurça- (Курча-), Kuşak, bağ, şerit gibi şeylerle sarmak, bağlamak: “*Topusun tegerete cooluk kurçagan ala çapan.*” –C.Toktonaliyev. (Takkesinin etrafını tülbentle saran ala cepkenli.) 2. Kuşanmak, beline, kuşak, kılıç, kemer vb. şeyler bağlamak: “*Butunda çoñ ötük, özü ilmiyip arık, içke, çapanın cip menen erkeğe bekem tarta kurçagan.*” –Ç.Aytmatov. (Ayağında büyük lastik çizme, kendisi kırılacakmış gibi zayıf, ince, cepkenini iple erkekler gibi sınıksız kuşanmış.) 3. Kuşatmak, çevrelemek, sarmak, içine almak, ablukaya almak: “*Obolu Bukardın sirtınan kurçagan çeptin on eki kapkasın çalıp çıktı.*” –Togolok Moldo. (Önce Buhara’yı kuşatan surun on iki kapısını yokladı.) (Yudahin 1998:524;Toktonaliyev, vd., 2010:823). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kur “kuşak” anlamına gelen sözcüktür. Yine Eski Türkçe kurşa- “kuşak bağlamak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ku%C5%9Fatma> 16 Haziran 2023).

Kurçoo (Курчоо), Kuşatma; *alar kurçoodo kaldı*: onlar kuşatıldılar (Yudahin 1998:524). Kurçoo, düşmanı bir yere kısıtırıp, abluka altına alıp kuşatmak. (kur-ça-oo) (Abduvaliyev, 2005:128). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kur “kuşak” anlamına gelen sözcüktür. Yine Eski Türkçe kurşa- “kuşak bağlamak” anlamına gelen fiildir

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ku%C5%9Fatma> 16 Haziran 2023). Kurça-fiiline gelen fiilden ad yapan OO⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kurça-oo şeklindedir.

Kurok (Курок) Silahlarda tetik (Toktonaliyev, vd., 2010:821).

Sözcüğün kökü Kur- “germek, çekmek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23 Nisan 2023>). Kur- fiil köküne gelen –A²k, –O²k fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kur-ok şeklindedir.

Kutkaruu (Куткаруу), Kurtarma, halas etme (Yudahin 1998:527;Toktonaliyev, vd., 2010:824). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kut “uğur, şans, baht” anlamlarına gelen sözcükten gelmektedir. Sözcük Eski Türkçe kutgar- “kutarmak”(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kurtarmak> 12 Haziran 2023) biçiminde olup Kırgız Türkçesinde eski biçimini korumaktadır. Kutkar- fiiline gelen -OO²/-UU² fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kut-karuu şeklindedir.

Kuugun (Куугун), 1. Sürgün; kuuğun-sürgün, kovalama (Yudahin 1998:529). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kov-“sürmek, arkasından gitmek” anlamlarına gelen fiildir. Kuu- fiiline gelen –G²I²n, –G²U²n fiilden ad türeten eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kuu-gun şeklindedir.

Kuusun (Куусун), Topları ateşlemek için hazırlanan odun, çıra (Toktonaliyev, vd., 2010:828). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kov-“sürmek, arkasından gitmek” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen ek tespit edilememiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kuu-sun şeklinde olduğunu düşünmekteyiz.

Kuumay (Куумай), Kaçan düşmanın arkasına düşüp, onları yok etmenin yoludur (kuu-may) (Abduvaliyev, 2005:129). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kov-“sürmek, arkasından gitmek” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen ek tespit edilememiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kuu-may şeklinde olduğunu düşünmekteyiz.

Küçöt- (Күчөт-), Güç vermek, takviye etmek, kuvvet verme (Yudahin 1998:534). Sözcüğün kökü Eski Türkçe küç “şiddet, güç, zor” anlamlarına gelen sözcüktür. Küç sözcüğüne gelen –O²t addan fiil türeten eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; küç-öt şeklindedir.

Küldür Mamay (Күлдүр мамы), Küçük top (silah) (Yudahin 1998:535). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Küröökö (Күрөөкө), 1. Zırh, silahtan korunma giysisi. 2. Süslü ve değerli sırt giysisi (Toktonaliyev, vd., 2010:850;Manas Sözdüğü, 2015:180). Sözcük Eski Türkçe kürk “değerli hayvan postundan yapılmış giyim” sözcüğünden gelmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%BCrk> 26 Nisan 2023).

Küröş (Күрөш), 1. Güreş. 2. Savaş, mücadele, cenk. 3. Mücadele, savaş (Toktonaliyev, vd., 2010:850). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kür “yiğit” sözcüğünden gelmektedir. Orta Türkçe küren-,küre- “yiğitlenmek” anlamına gelir. Kürö- fiiline fiilden ad yapım eki -ş getirilerek türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/güreş> 23 Nisan 2023).

Küzöt (Күзөт), 1. Nöbet, sıra ile yapılan görev, iş: “*Erteñdep baştap күзөткө turabız.*” –C.Osmonkulov. (Yarından itibaren nöbete çıkacağız.) 2. Nöbetçi, muhafız, (Toktonaliyev, vd., 2010:833). Bekçi: “*Munaralarında күзөт көрүнбөйт.*” – C.Toktonaliyev. Kalelerinde nöbetçi gözükmüyor. Devriyeye çıkıp gözetleme işini yapma hareketidir (Abduvaliyev, 2005:129).

Sözcük Eski Türkçe közet- “beklemek, korumak” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/g%C3%B6zet-> 21 Nisan 2023).

Miz (Миз), Kılıcın, hançerin veya başka bir askeri silahın keskinleştirilen kenarı, ucu (Abduvaliyev, 2005:115). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bi “keskin, sivri” Orta Türkçe biz veya bigiz “tığ, çuvaldız” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/biz> 03 Haziran 2023).

Mıltık (Мылтык), Tüfek; *multık at-*: tüfekle ateş etmek; *multık atıldı*: tüfekle ateş edildi (Yudahin 1998:565). Mıltık, Mermi koyulup ateş etmeye yarayan askeri bir silahtır (Toktonaliyev, vd., 2010:953). Kırgız Türkçesinde mıltık olarak da yer almaktadır (Abduvaliyev, 2005:116).

Mıltıktuu (Мылтыктуу), Tüfekle silahlanmış olan (Yudahin 1998:565). Mıltık, Mermi koyulup ateş etmeye yarayan askeri bir silahtır (Toktonaliyev, vd., 2010:953). Mıltık sözcüğüne +1³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; mıltık+tuu şeklindedir.

Möröy (Мөрөй) 1. Yengi, savaşta kazanılan başarı. 2. Ödül, bir başarı karşılığında verilen armağan, mükâfat (Toktonaliyev, vd., 2010:937;Yudahin 1998:586). Sözcüğün hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Naker (Накер), 1. Süslü, sivri burunlu, koncu uzun çizme. 2. Savaşta kahramanların giydiği, ok geçirmeyen çizme (Toktonaliyev, vd., 2010:960). Sözcüğün kökeni Manas sözlükte Arapça nekere “çizme” anlamına gelen sözcüktür (Tokoyev ve Mirzacanova, 2015:207).

2010:980;Karasayev, 1996:595;Manas Sözdüğü, 2015:212). Sözcük Türkçe ve Moğolcanın ortak sözcüğüdür. Sözcüğün olza şekli de vardır.

Ok (Ок), 1. Ok, yay oku. 2. Kurşun, mermi. 3. Top mermisi. 4. Fişek. Ok, Her türlü askeri silahtan atılan şeylerdir (ok, mermi vb) Yayın oku, tüfeğin mermisi gibi. (Yudahin 1998:587;Toktonaliyev, vd., 2010:977;Abduvaliyev, 2005:117). Sözcüğün kökü Türk dilinin çok eski dönemlerine kadar gitmektedir. Bu yüzden birden fazla anlama gelmektedir. Ok, og/oğ “olma, doğma, doğurma” bildiren kökle bağlantılı olarak, Türk dilinde birçok sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. Ok sözcüğü ok, jug, jog, yok, yuk şekillerinin bulunması Türkçede başta bulunan y foneminin çoğunlukla düştüğü göz önüne alındığında yinçü/inçü “inci” gibi (Eyüboğlu, 2004:501) değerlendirilmelidir.

Okçontoy (Окчонтой), 1. Sadak, içine ok konulan torba veya kutu biçiminde kılıf. 2. Fişeklik, kargılık (Yudahin1998:588). Okçontoy, Tüfeğin malzemelerinin çakmak

taşı vb. gibi ufak malzemelerin konulduğu deri kayışla bağlanmış deri torba (ok-çontoy) (Toktonaliyev, vd., 2010:979). Birleşik sözcüğün ikinci kısmı Türkçe “çanta”, Moğolca sunx “çanta” şeklindedir (Karasayev, 1996:594;Abduvaliyev, 2005:117; Tokoyev ve Mirzacanova, 2015:212).

Ok Darı (Ок Дары), Ateşli silahlarda kullanılan mermi, fişek vb. genel adı, cephane (Toktonaliyev, vd., 2010:977).

Okkap (Оккап), Sadak, Korkut Ata kitabında bu sözcükle karşılaşılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:117). Ok sözcüğüne gelen Eski Türkçe kâp “torba, tulum, kılıf anlamlarına gelen sözcük getirilmiştir.

Okto-(Окто-), Silaha kurşun doldurmak: “*Mıltıktı: “Bismilla,”-dep oktoyt.*” –Kaada salttar-Ak batarlar. (Tüfeğine “Bismillah” diyerek fişek doldurdu.) (Yudahin 1998:588). Okto-;silahı kurmak; *oktop*: ok gibi (gayet hızlı); (Toktonaliyev, vd., 2010:978). Ok sözcüğüne gelen addan fiil türeten -D³A⁴ getirilmiştir. Son ek ise Sözcüğün morfolojik görünümü; ok-to- şeklindedir.

Olco (Олжо), 1. Ganimet, savaşta zorla ele geçirilen mal. 2. Ganimet, bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç veya imkân. 3. Ganimet, yağma sonrasında elde kalan mal, çalıntı. 4. Avcılıkta vurulan veya yakalanan hayvan. 5. Kazanç. (Toktonaliyev, vd.,2010:982).

Olpok (Олпок), 1. Beşiğe serilen minder. 2. tar. Eskiden içine yün konularak dikilen ve savaşta giyilen üstlük. Olpok: Agolpok, Kurşungeçirmez yelek. Bunun gibi yapılmış giyimler çok sert olup, ne ince ne kalın olan keçeden yapılmaktadır. (Toktonaliyev, vd., 2010:981; Abduvaliyev, 2005:117; Manas Sözdüğü, 2015:213).

Oñ Araan (Оң Араан), Askeri kol, birlik. (Abduvaliyev, 2005:104). Oñ Kırgız Türkçesinde sağ taraf anlamına gelmektedir. Araan sözcüğü ise müfreze, askeri birlik anlamına gelen sözcüktür. Sağ kanat askerleri anlamına gelmektedir.

Opurma (Опурма), Bir tür tüfek. Çift namlulu tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:997). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Ordo (Ордо), Hanı, Kolbaşını koruyan askeri bölük (Abduvaliyev, 2005:104). Ordu terimi Hunlar döneminden itibaren var olmakla birlikte Türkçede çok eskiden beri bilinen bir kavramdır. Çin kaynaklarında, “ordu” şeklinde yazılmıştır. Ortaçağ sonlarından itibaren ise Türk tarihinde bilindiği üzere askeri güç manasında kullanılmıştır (Donuk, 1988:21). Sözcük Eski Türkçe orduğ şeklinde olup Türkçe bir sözcüktür. Yukarıda da verildiği üzere kağan otağı, başkent, karargâh, ordu” anlamlarına gelmektedir.

Ordoluk (Ордолук), 1. Kağan otağında bulunan, orada görev yapan (asker). 2. Hanlık merkezi (Toktonaliyev, vd., 2010:998). Sözcük Eski Türkçe orduğ şeklinde olup Türkçe bir sözcüktür. Yukarıda da verildiği üzere kağan otağı, başkent, karargâh, ordu” anlamlarına gelmektedir. Bazı araştırmacılar sözcüğün Moğolca kökenli olduğunu düşünmektedir. Ancak Ortak Altay dilleri olan Türkçe ve Moğolca ortak bir sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ordu> 17 Mart 2023). Asya Hunları döneminde ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ sonlarından bu yana ise askeri güç anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Donuk, 1988:83). Sözcüğe gelen ise /+L³I⁴k/ addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; ordo+luk şeklindedir.

Öñüt (Өңүт), 1. Saklanarak yaşama, izinden yürüme. 2. Hücum etmek için elverişli yer; *karışkırdın öñütü*: kurdun, avını takip ederek pusu kurduğu mahal (Yudahin 1998:612). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ön- “yönelmek, yüzünü bir yöne çevirmek, öne çıkmak” anlamına gelen sözcüğe fiilden ad yapım eki –t getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; öñ-üt şeklindedir.

Sabaş (Сабаш), Savaş anlamında kullanılmış eski bir sözcüktür. (saba-ış). Kırgız dilinde bu sözcük arkaiktir. Sözcük Korkkut Ata kitabında da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde kullanılan savaş sözcüğü ile aynı sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:129). Sözcüğün kökü sab>sav “söz” kökünden sava-“söz söylemek” anlamına gelen sözcükten gelmektedir. Sözcük 15. Yüzyıla kadar kullanılmış daha sonra

kullanımdan düşmüş, Türkiye Türkçesinde yapılan Türk Dil devrimi sonrası yeni anlam yüklenerek tekar kullanılmaya başlanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/savas/> 12 Mayıs 2023).

Sakçılık (Сакчылык), 1. Bekçilik. 2. Sınırdaki askerlik (Toktonaliyev, vd., 2010:1065). Sözcüğün kökü olan sak “düşünmek, ilgi göstermek, korumak, varsayım” anlamları taşımaktadır (Eyuboğlu, 1991:574).

Sözcüğe gelen /+çI²/ isimden isim yapım eki gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetmekte kullanılır. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğe eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k isimden isim yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; sak+çI+lık şeklindedir.

Sakta-(Сакта-), Muhafaza etmek, korumak (Yudahin 1998:630). Sözcüğün kökü olan sak “düşünmek, ilgi göstermek, korumak, varsayım” anlamları taşımaktadır (Eyuboğlu, 1991:574). Sözcüğe gelen -D³A⁴ addan fiil türeten eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü sak-ta- şeklindedir.

Salışuu (Салышуу), Dövüşme, tutuşma, muharebe (Yudahin 1998:633). Sözcüğün kökü Eski Türkçe sal- “göndermek, salmak” anlamlarına gelen fiilden gelmektedir. Sal- fiiline gelen -ş fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Son ek ise +UU² addan ad yapım ekidir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sal-ı-ş+uu şeklindedir.

Salgılaş (Салгылаш), 1. Savaş, silahlı mücadele, harp, cenk, cidal: “*Arı cakta salgılaş cürüp atat, kan tögülüp atat.*” –Ç. Aytmatov. (Öbür tarafta savaş oluyor, kan dökülüyor.) 2. Savaş, uğraşma, kavga, mücadele. 3. Savaş, bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele (Toktonaliyev, vd., 2010:1067). Sözcüğün kökü Eski Türkçe sal- “göndermek, salmak” anlamlarına gelen fiilden gelmektedir. Sal- fiiline gelen -G²U² fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Bir diğer ek ise -L³A⁴ addan fiil yapım ekidir. Son ek ise fiilden ad yapan -ş ekidir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sal-gı-la-ş şeklindedir.

Sapan (Сапан), Sapan, Ağır taşları uzağa atan silah. Korkut Ata kitabında karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:118).

Sözcüğün kökü Eski Türkçe sap, sapı- “ şiddetle sallamak” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sapan> 16 Haziran 2023).

Sasikkamal (Сасыккамал), Kuşatma, abluka (Toktonaliyev, vd., 2010:1077).

Birleşik isim olan sözcüğün ilk kısmı Eski Türkçe sasığ “pis kokan, çürük”

anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sasik09> Haziran 2023). Sözcüğün kökü

Eski Türkçe kap- “kapatmak, yakalamak” anlamlarına gelen fiildir. Kap- fiiline yine fiilden fiil türeten –A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sasık+kam-a-l şeklindedir.

Sayış (Сайыш), 1. At üstünde mızrakla savaşmak. 2. At üzerinde karşısındakini mızrakla yere düşürme oyunu (Yudahin 1998:641). II. is.-f. say- Sayış I, mızraklar ile mübareze (Toktonaliyev, vd., 2010:1063). Sayış, savaşta teke tek çıkıp, yüzyüze gelip dövüşmek. *Er sayış* olarak da adlandırılan bu oyun bahadırların ellerine mızrak alıp at üstünde savaşma hareketidir (Abduvaliyev, 2005:129). Sözcüğün kökü Eski Türkçe say-

Soguş (Соғуш), 1. Savaş, devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cidal: “*Soguş baştalganda Omor avanı armiyaga çakırtıp alıp ketiştı.*” –Murzayev, Musayeva. (Savaş başlayınca Omor ağabeyi askere götürdüler.)

2. Savaş, uğraşma, kavga, mücadele. 3. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele (Yudahin 1998:657). Soğuş I. 1. Çarpma, 2. Savaş muharebe (Toktonaliyev, vd., 2010:1089). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe suk- “sokmak, batırmak” anlamına gelen fiildir. Sok- şekli genellikle Oğuz Türkçesinde görülmektedir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sok-21> Haziran 2023). Sok-fiiline gelen –ş fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sok-u-ş şeklindedir.

Soguş- (Coryш-), 1. Savaşmak, ordu ölçüsünde iki silahlı kuvvet karşı karşıya gelip çarpışmak, vuruşmak, muharebe etmek. 2. Savaşmak, bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla mücadeleye girişmek. 3. Çaba sarf etmek. (Toktonaliyev, vd., 2010:1089). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe suk- “sokmak, batırmak” anlamına gelen fiildir. Sok- şekli genellikle Oğuz Türkçesinde görülmektedir. ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sok- 21 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sok-21-Haziran-2023)). Sok- fiiline gelen –ş fiilden fiil yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sok-u-ş- şeklidir.

Soorun (Coopyн), Askeri ve avcılık ganimetin yolda karşılaşılanlara veya başkalarına belirli miktarda ayrılan kısmıdır (Abduvaliyev, 2005:118).

Sokku (Cokкy), Savaşta, çatışmada düşmana acımasız bir şekilde saldırmak ve zarar verme hareketidir (sok-ku) (Abduvaliyev, 2005:129). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe suk- “sokmak, batırmak” anlamına gelen fiildir. Sok- şekli genellikle Oğuz Türkçesinde görülmektedir. ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sok- 21 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sok-21-Haziran-2023)). Sok- fiiline gelen –G²U⁴ fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sok-ku şeklindedir.

Soyul (Coюл), Ucu enine doğru kalın yuvarlak ağaçtan yapılmış sopadır. Çok eski bir askeri silahtır (Abduvaliyev, 2005:119). Sözcüğün kökü Eski Türkçe soyul- “deri yüzme” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/soyul- 11 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/soyul-11-Haziran-2023)). Soyul sözcüğünün bu kökten geldiğini düşünmekteyiz. Ancak bu kesin değildir.

Suraba (Cypaба), esk. Eğri kılıç (Toktonaliyev, vd., 2010:1106). Suraba, Eski destanlarda adı geçen kılıç, hançer tipindeki eski bir silahıdır. Karşılaştırmamız: surba; selebe (Abduvaliyev, 2005:119).

Surak (Cypак), Sorgulama, sorguya çekme (Toktonaliyev, vd., 2010:1106). Sözcüğün kökü Eski Türkçe sor- “sormak, aramak, peşinden gitmek” anlamına gelen fiildir. Moğolca sura- fiiliyle kökteştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sor->

[04 Haziran 2023](#)). Sura- fiil köküne –k fiilden ad türeten eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:144).

Süñgü (СҮНГҮ), 1. Mızrak. 2. İlk çağda kullanılan basit mızrak türü. 3. Toprağı kazmak için ağaçtan ucu sivri sopa. 4. Süngü, tüfek namlusunun ucuna takılan delici silah (Toktonaliyev, vd., 2010:1113). Süngü, Mızrağın bir türüdür. (sun-gı). Eski Türk sözlüğünde süñü, süñüg şekilleri de yer almaktadır. M. Kaşgarlı kendi sözlüğünde süñüşdi “mızraklaştı” şeklinde sözcüğe yer vermiştir. Süngü Kırgız dilinin söz varlığının derinlerinde yer almaktadır (Abduvaliyev, 2005:119). Sözcük Eski Türkçe süñü veya süñüg “mızrak” sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğün kökü süñ- “batmak, sinmek, içine girmek” fiil köküne gelen fiilden ad türeten /+GU/ eki getirilerek sözcük türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sungu/> 12 Mayıs 2023). Süngü sözcüğü hakkında bir diğer açıklama ise süngük “kemik” anlamına gelmektedir. Eski dönemlerde Türkler savaş aletlerinin başlarına kemiklerden yapılmış sivri uçlara verilen addır (Eyüboğlu, 2004:615). Sözcüğün morfolojik görünümü; süñ-gü şeklindedir.

Тараңча (Тапанча), Tabanca (Yudahin 1998:708;Toktonaliyev, vd., 2010:1113), Karasayev de Yudahin gibi sözcüğü Farsça olarak vermiştir (Karasayev, 1996:706). Ancak sözcük Türkçedeki tabanca “el ayası, tokat sözcüğünden evrilmiştir. Sözcük taban “herhangi bir şetin zemini, ayak tabanı” anlamına gelen sözcüğe addan ad yapım eki olan /+çA/ getirilerek türetilmiştir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tabanca> 14 Ocak 2023) Bizim görüşümüze göre de sözcük Türkçe kökenli olup, Fars dillerine Türk dillerinden alıntılanmıştır.

Таршырик (Ташшырык), Emir, buyruk (Yudahin 1998:709). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tap-“bulmak, kulluk etmek” anlamlarına gelen fiilden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tap-> 13 Nisan 2023).

Таş Кордо (Таш Кордо), 1. esk. Savaş zamanında üzerine ısıtılmış taşları koyup et pişirmek için atın derisinden yapılan kap. 2. Yeni kesilmiş koyun, kuzu veya dağ keçisinin etinden yapılan yemek türü: “Kazan, tulganı kaydan tababız? -Taş kordo

kılasıñar.” –A.Ubukeyev. (Kazanı, sacayağını nereden bulacağız? -Taş kordo yapacaksınız.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1154).

Tegerektöö (Тегеректөө), Kuşatma; *imperialçıl mamleketterdin tegerektööndün bolup türabız*. Emperyalist devletlerle kuşatılmış bir vaziyetteyiz (Yudahin 1998:720). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tegir-“dönmek” anlamına gelen fiildir. Yine Eski Türkçe tegrek “çember” anlamına gelmektedir. Tegerek sözcüğüne gelen +l³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -l¹g/-l¹g, -l¹g/-l¹g şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; tegerek+töö şeklindedir.

Tepki (Тепки), Tüfeği işaret parmağıyla çekilip atılan kısmı tetiği (tep-ki). (Abduvaliyev, 2005:120). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tep- “vurmak” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tep-18> Haziran 2023). Tep- fiiline gelen –G²I², –G²U² fiilden ad yapan ek getirilerek türetilmiştir.

Til (Тил), mec. tar. Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak, esir (Toktonaliyev, vd., 2010:1178). Sözcük Eski Türkçe til, tıl “dil, casus” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/dil1_21 Haziran 2023).

Tizööç (Тизөөч), At üstünde mızrakla savaşırken dize takılan kalkan. Sözcüğün birleşimi; tize-ooç. Karşılaştırınız; karmooç, baylooç, anıktooç vb. Korkut Ata kitabında dizçik, karuçıg vb. Kırgız Türkçesinde; *tizööç* “diz kalkanı”, *karuuç*, *baylandı* olarak geçmektedir (Abduvaliyev, 2005:120). Sözcüğün kökü tiz “diz” anlamına gelen sözcüktür.

Tıñçtıк (Тынчтык), 1. Sessizlik, sükût. 2. Barış, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, huzur. 3. Barış, böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç (Toktonaliyev, vd., 2010:1242). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tın- “dinlenmek, nefes almak” anlamlarına gelen fiilden gelmektedir. Sözcük Eski Türkçe tıñç “dingin” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/din%C3%A7> 19 Haziran 2023). Tıñç

sözcüğüne eklenen bir diğer ek ise +L³I⁴k isimden isim yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; tınç-tık şeklindedir.

Top (Топ), 1. Grup, insanların oluşturduğu topluluk: “*Törtünçü top bolso bilimsiz, naadan adamdar.*” –Canı Ala Too. (Dördüncü grup ise cahil, nankör insanlar.) 2. Grup, ekip: “*Alar top tüzüp işteşet.*” (Onlar ekip kurup çalışırlar.) 3. Grup, ortak özellikleri olan varlıklar, nesnelere bütünü: “*Tilderdin toptoru*” (Dil grupları) 4. ask. Grup, çeşitli sınıf veya birliklere bağlı elemanların, belirli bir taktik görevi gerçekleştirmek üzere, tek komutanın emri altında birleştirilmesinden oluşan kıta topluluğu: “*Algaç askerdik top Azireti Hamzanın başkaruusunda bolup, Mekke kerbenderinin colun tosuu için tüzülgön.*” –Ak Başat. (Başta asker grubu Hazreti Hamza'nın yönetiminde olup Mekke kervanlarının yolunu kesmek için oluşturulmuştur.) 5. tar. Meclis, toplantı, kurum: “*Kündö cıyın, kündö top kıla berip elinin kulagı sözdön cadagan okşoboybu.*” –M.Ubukeyev. (Her gün toplantı, her gün meclis kurunca halk boş sözlerden bıkmış galiba.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1198; Karasayev, 1996:724; Yudahin 1998:749). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe bütün, tüm, yuvarlak, nesne, küre” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/top> 27 Haziran 2023).

Toorul (Тоорул), 1. Keşif eri 2. Keşif, keşif yapma. 3. Uzaktan takip eden hırsız (Toktonaliyev, vd., 2010:1198). Toorul, eski zamanlarda düşmanın askeri gücünü, sayısını, silah-teçhizatını öğrenmek için özellikle gönderilen öncü kuvvet, keşif birliğinin işidir (Abduvaliyev, 2005:130). Sözcüğün ikinci birleşim yerini akademik bir eser olan B, Ö. Oruzbayeva'nın morfoloji kitabında sinkterizm özelliği gösteren seyrek olarak rastlanılan fiil-isim ekidir: karool, çabuul, cortuul sözcüklerinde de karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:128).

Töö Mıltık (Төө Мылтык), Çok büyük bir tüfek türüdür eski zamanlarda kullanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:120; Tokoyev, Mirzacanova, 2015:247).

Togool (Тогоол), Savaşmak için yüz yüze gelinen yer. Togool: Yaklaştığı zaman, karşı karşıya geldiği an. Savaşmadan sadece karşı karşıya gelme hareketi (Abduvaliyev, 2005:129).

Torgool (Торгоол), Düşman birliğinin yolunu kesip, türlü saldırılarla onları güçsüzleştirip, savaş zamanına kadar güç toplamak için vakit kazanma. Sözcüğün oluşumunda eski bir fiil kökü olan tor- “defetmek, tuzak kurmak, pusuya düşürmek” anlamına gelen fiile fiilden fiil yapan –ga ekinin gelmesiyle türetilmiştir. Bu ek (-aal) Moğol dilleriyle ortak bir ektir. Kalmuk dilinde torg, torög “gecikme, engel” sözcükleriyle karşılaştırıldığında torgool sözcüğünün eski ve kullanılmayan bir sözcük olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:130).

Tozot (Тозот), Gözetleme yeri, karakol tepesi. Dağlı kayalıklarda, uzun vadilerin her yerine eski geleneklere göre kırların başlarına gözetleyici kişiler bırakılırdı. Bu yerlere tozot da denirdi. Tozot esasen kırın başında olup, gelen düşmanı görüp ateş yakardı. Bu ateşin dumanını gören bir diğer karakol da ateş yakardı. Böylece düşmanın geldiğini çok uzaktaki birliklere iletip, onların gelen düşmana karşı hazırlık yapmasını sağlarlardı (Abduvaliyev, 2005:130). Tosot, Pusu, birine saldırmak için saklanarak beklenen yer (Toktonaliyev, vd., 2010:1203). Sözcüğün kökü Eski Türkçe toz- “kalkmak, yükselmek” anlamına gelmektedir. Toz- fiiline -O²t fiilden yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:149). Sözcüğün morfolojik görünümü; toz-ot şeklindedir.

Törö Togool Bol- (Төрө Тогоол Бол-), 1. Belli bir konuda anlayamamak, herkes kendi görüşünde kalmak. 2. Savaş zamanında karşılaşmadan geri çekilmek (Toktonaliyev, vd., 2010:1208).

Töştük (Төштүк), tar. Askerlerin göğsüne takılan zırh (Toktonaliyev, vd., 2010:1211). Sözcüğün kökü Eski Türkçe töş “göğüs” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/d%C3%B6%C5%9F> 03 Haziran 2023). Töş sözcüğüne gelen +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+tuu+luk şeklindedir.

Tutkun (Туткун), 1. Tutsak, esir. 2. Köle, kul. 3. mec. Esir, bir düşünceye veya bir kimseye körü körüne bağlı olan kimse (Yudahin 1998:764). Esaret, hapis, esir, tutsak, mahpus (Toktonaliyev, vd., 2010:1223;Abduvaliyev, 2005:98). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tut- “tutmak, yakalamak, sahip olmak” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tut-04-Haziran-2023>). Tut- fiil köküne gelen –G²U²n, –G²I²n fiilden ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; tut-kun şeklindedir.

Tutkunda- (Туткунда-), 1. Esir almak, tutsak etmek: “*Karakçı Konradı tutkundadıñ.*” (Korsan Konrad’ı esir aldım.) 2. mec. Esir almak, alıkoymak, meşgul etmek (Toktonaliyev, vd., 2010:1223). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tut- “tutmak, yakalamak, sahip olmak” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tut-04-Haziran-2023>). Tut- fiil köküne gelen –G²U²n, –G²I²n fiilden ad yapım eki getirilmiştir. Son olarak addan fiil türeten -L³A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; tut-kun şeklindedir.

Tuu (Туу), 1. Bayrak, bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak. 2. mec. Bayrak, öncü (Yudahin 1998:764). 1. Sancak, bayrak; *ötmö tuu*; geçici sancak 2. Tuğ savaşa giden kolun (askeri birliğin) başında bulunan bayraktır: tuğ (Toktonaliyev, vd., 2010:1224). Bu sözcüğü Karasayev, Kırgız ve Moğol dillerinde ortak kullanılan bir sözcük olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen C. E. Malov da Yudahin de sözcüğün Çin dilinden alındığını yazmışlardır. Tug< (Çince). Bu eski üç yazarın araştırmalarından önce yayımlanan eski Türk sözlüğünü hazırlayanlar sözcüğün alıntı olduğuna dair herhangi bir şey belirtmemişlerdir. Tuğun; *kara tuu*, *kök tuu*, *kızıl tuu* gibi türleri karşımıza çıkmaktadır. Bu bayrakların herbirinin rengine göre anlamları vardır. Örneğin *kara tuu*; ölen bir kişinin hürmetine onun çadırının tündüğünden aşağı doğru asılır. Ölen kişi için yas tutulup, onu hatırlayıp onun bu yalan dünyadaki iyi yönlerini anlatılıp ağıt yakılıp, üzülmene, ağlamanın bir belgisi olarak görülür. Kırgızlarda kök renk de yas tutmanın ve ağıt yakmanın bir göstergesidir. Ancak *kök tuğ* ile *kızıl tuğ*un anlamını kendi seviyesinde etnograflar

tarafından farklı anlamların da var olduğu yazılmıştır (Karasayev, 1996:731;Abduvaliyev, 2005:120; Tokoyev, Mırzacanova, 2015:249).

Türklerde “Tuğ, bir “devletin” ve “bağımsızlığın sembolü”dür. Devlet içindeki bölünmeleri, herkesin rütbe ve vazifelerini, tuğ gösterirdi” (Ögel, 1993a: 78) Tuğlar Türklerde hükümdarı, hanları ve devleti temsil eden önemli bir semboldür. Türkler için kutsal kabul edilen, atların kuyruklarından yapılırdı.

Tuğların hükümdarı temsil etmesinin yanında hiyerarşik yapıyı da sembollediği bilinmektedir. Bahaeddin Ögel’e göre “Eski Türk Kağanları, yeni tayin edilen komutanları ile beylerine, belirli bir sayıda tuğ verirlerdi. Her komutanın rütbesi, aldığı tuğ sayısına göre belirir ve herkes bu tuğları, kendi otağlarının önüne dikerlerdi” (Ögel, 1993a: 79). Bu uygulama ile kimin toplum içerisinde ne gibi bir sorumluluğu ve gücü olduğu anlaşılırdı. Bahaeddin Ögel’e göre “Türk Hakanlarının tuğları, 9 veya 7 tane olurdu; 9 sayısı Türklerin kutsal bir rakamı idi. Çünkü göğün derinlikleri de, yine 9 kattan meydana geliyordu” (Ögel, 1993a: 80). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe tuğ “sancak, âlem, mızrak ucuna takılan sembol” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük Moğolca tug sözcüğü ile eş kökenlidir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tu%C4%9F> 16 Haziran 2023).

Tuu say- (Тyy Сай-), Yenilen düşmanın yönetim merkezine gidip yenildiklerini ilan edip yenen tarafın bayrağını dikme sürecidir (Abduvaliyev, 2005:130). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe tuğ “sancak, âlem, mızrak ucuna takılan sembol” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük Moğolca tug sözcüğü ile eş kökenlidir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tu%C4%9F> 16 Haziran 2023). Yardımcı fiil olan say- “takdir ve itibar etmek” anlamına gelen Eski Türkçe fiildir.

Tümön (Түмөн), 1. Tümen, on bin. 2. mec. Tümen, çok sayıda, fazla: “*İş kızık, tüyşüğü tümön, kadr az.*” –K. Sıdıkova. İş zevkli, zahmeti çok, eleman az (Karasayev, 1996:731;Yudahin 1998:770). Eski Türkçe tümen “on bin” anlamına gelmektedir. Sözcük aynı zamanda sayı fazlalığından dolayı çok fazla anlamına da gelmektedir. Örnek olarak Eski Türkçede tümen sü “on bin asker” ancak tümen yıldız “çok sayıda yıldız” anlamına gelmektedir. Sözcük Farsçaya çok eski dönemlerde geçmiştir.

Eskiden sayı adı, askeri birlik anlamlarına gelirken, Safeviler zamanında para birimi haline gelmiştir. Eski dönemlerde baklagil, demir gibi gıda maddeleri ve objeler takas olarak kullanıldığı için daha sonra para biriminin adı olmuştur (Şirin, 2018:141).

Türkün (Түркүн), Dürkün, grup; müfreze; *dürkün - türkün*: zümre zümre olarak; müfreze müfreze olarak; kütle kütle olarak. Dürkün, Küçük askeri birlik, bölük, müfreze (Yudahin 1998:318). Sözcük (tur-) fiiline (-gın, -kın) eklerinin gelmesi yoluyla oluşmuştur (Abduvaliyev, 2005:101).

Oogan (Ooған), Yüksek makam sahibinin uşağı (Yudahin, 1998:594). Sözcük Manas destanında birçok yerde geçmektedir. Sözcük Manas destanında Oogan “Afgan” şeklinde aktarılmıştır. *Oogandin Kanı Muz-Burçak*. “Afganların Hanı Muz-Burçak (Radloff, çev. Gürsoy-Naskali, 1994:164 V:595).

Uruş (Уруш), 1. ur- “vurmak” 2. Kavga, dövüş, çekişme, didişme: “*Mümkün uruş çıgıp, salgılaşıp kalarbız.*” –A.Ubukeyev. (Belki kavga çıkar, dövüşürüz.) 3. Savaş: “*Atçandar uruş tartibine kelişti.*” –K.Bekturganova. (Atlılar savaş düzenini aldılar.) 4. Çarpma, tokuşma (Yudahin 1998:785). 1. Dövüş, kavga; 2. Muharebe, harp; *uruş komissariyatı* “harbiye komiserliği; *uruş ilmi*: askeri ilim (Toktonaliyev, vd., 2010:1261). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ur- “vurmak” fiilinden gelmektedir.

Tüpök (Түпөк), 1. Bir tutam at kılı, 2. Tuğ (mızrağın ucuna bağlanan bir deste at yahut Çin mandası (kaytaz) kuyruğu kılı); *kızıl түпök sır nayza folk*. “Kızıl tuğlu sırlı mızrak.” (Yudahin 1998:772). Tüpök, at kılından, yakın kuyruğundan veya ipek ipten yapılıp mızrağın ucuna takılan püskül (Abduvaliyev, 2005:121;Yudahin 1998:772;Tokoyev, Mirzacanova, 2015:251-252).

Zoot, Soot (Coot,3oot), Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi (Toktonaliyev, vd., 2010:533). Soot, sık dokunmuş deriden yapılmış askerlerin göğsüne taktığı koruyucu bir giyimdir (Karasayev, 1996:674). K. K. Yudahin sözlüğünde *çincır soot* “kalkan” anlamını vermiştir (Yudahin 1998:661). Zırh (Abduvaliyev, 2005:118).

2.1.2. MOĞOLCA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

Kazakistan ve Kırgızistan'da da dağınık bir şekilde yaşayan önemli bir Kalmuk nüfus vardır. Buradaki Kalmuklar dil ve kültür olarak Kırgız ve Kazaklarla neredeyse tamamen kaynaşmış ve İslam'ı benimsemiş durumdadır. Issık Göl ve Karakol'da yaşayan ve Sart-Kalmak adıyla anılan Kalmukların günümüzdeki Kırgız şecerelerinde artık bir Kırgız boyu olarak yer alması bu kaynaşmanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Öte yandan Sart Kalmukların içinde Solto, Bugu, Sarıbagış, Cediger, Çerik ve Moŋkuş gibi çok sayıda Kırgız boyu da mevcuttur (Alimov, 2014:243-244). Kalmukça bir Batı Moğol dilidir. XVII. asırdan itibaren yaşanan büyük göçler nedeniyle Kalmuk ve Oyrat ağız şeklinde iki farklı kolda gelişmeye başlamıştır (Alimov, 2014:247).

Kırgız ve Kalmukların savaş ve işgalle başlayan temasları yaklaşık son 250 yıldır komşu ve akrabalık seviyesinde devam etmektedir. Bundan dolayı Kırgızlar, Kalmukları daha yakından gözlemlene ve tanıma fırsatı bulmuşlardır. Her ne kadar destancuların Moğol ve Kalmukların dillerine ve dinlerine dair kavramlara yaptıkları atıflar çoğu zaman doğru anlamda ve imlada değilse de Moğolca ve Kalmukçanın Kırgızların kulağına nasıl geldiği ve neye benzediğini görmemizi sağlaması açısından dikkate değerdir.

A

Alaŋgir (Алаңгир), Yay türü. 2. Harap etme, kırıp geçirme: *“Bir künü kelet da açkıçtı koluna alat. Bir ceri mandem bolup kalsınçı, ayabay aleŋgirdi salat.”* -N. Baytemirov. (Bir gün gelir anahtarları eline alır. Bir şey eksik olmuşsa her şeyi kırıp geçirir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:76-82). Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde alaŋgir caa sözcüğünün Moğol dilinden alındığını belirtmiş, caa, saadak, cebe sözcüklerin kahramanlık destanlarında birbiri yerine kullanıldığını ifade etmiştir (Karasayev, 1996:66).

B

Bögööl (Бөгөөл), Bögööl, böğöt, dağlı bölgelerin tabiatı gereği düşmana geçit vermeyen uygun yeridir. Kolayca yolu kapatılabilen yer. Eski bök “engel, geciktirme

engelli” anlamına gelen kökten türediğini düşünmekteyiz. Karşılaştırınız: Kalm. Bökrx “yasaklamak”. Bu kökü (bö) E. Z. Kacibekov isim-fiil kök-gövde şeklinde adlandırılmıştır. O yüzden toskool, ötkööl gibi sözcüklerin oluşumu da aynı sistemde türetilmiş sözcüklerdendir (Abduvaliyev, 2005:125).

Bulaan, Buloon (Булаан, Булоон), 1. Kargaşa. 2. Yağma. Bulaan, düşmanı harap edip malını mülkünü yağmalamak (Toktonaliyev, vd., 2010:270). Sözcüğün kökü bul- “*culup al-, tartıp al-*” bundan bula- “zorla almak”, *culkup al-* buradan da bulaan: *bulku-, bulku-, bulkun-* gibi fiil kökleriyle aynı kökten türeyerek oluşmuştur. Buloon: *kandibuloon*, düşmanı kan dökerek talan etmek. Düşüncemize göre buloon ile bulaan aynı sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:125).

Büldürgüçtüк (Бүлдүргүчтүк), Yıkıcı faaliyet (Yudahin 1998:153). Sözcüğün kökü bülük Kalmukça. Bülx “yıkma” bulx “kesmek, karmak, delmek”. Moğolca Bulex “karmak, karıştırmak” ile kökteştir. Sözcüğe gelen ettirgenlik eki olarak de bilinen/ – DI^2r ,- DU^2r / eki getirilmiştir. Daha sonra fiilden ad türeten /– $GI^2ç$, – $GU^2ç$ / eki getirilmiştir. Son olarak addan ad yapan + L^3I^4k ekidir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; bül-dür-güç+tük şeklindedir.

Bülgün (Бүлгүн), Yenilen tarafı talan edip, dağıtıp, zayıf düşürme. Bu sözcük bülük “bülük sal-” deyimini ile kökteştir. Kalmukça bülx “yıkma” bulx “kesmek, karmak, delmek”. Moğolca bulex “karmak, karıştırmak” Sözcüğün morfolojik görünümü; bul-gun şeklindedir (Abduvaliyev, 2005:125).

C

Cebe (Жебе), 1. Ok; *cebe tart-* : ok çekmek, ok atmak; 2. temren; *ketmendin cebesi*: çapanın yüzü, tepesi müstesna olmak üzere, bütün yassı kısmı; 3. yay (silah) ; *cebenin ogu*: ok (Yudahin 1998:196;Toktonaliyev, vd., 2010:441;Karasayev, 1996:293) Karasayev eserinde sözcüğün Türkçe-Moğolca olduğunu belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023).

Cebekana (Жебекана), Nöbetçi kulesi, karakol, silah deposu (Abduvaliyev, 2005:110).Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023).

Cebe sözcüğüne gelen Farsça xāne “ev” getirilerek türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cephane> 21 Nisan 2023).Sözcüğün morfolojik görünümü; cebe+kana şeklindedir.

Cebele- (Жебеле-), I. Ok gibi atılmak, fırlamak (At), ateş etmek (Toktonaliyev, vd., 2010:441).Sözcüğün kökeni Moğolca cebe “zırh, silah, donanım” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cebeci> 21 Nisan 2023). Cebe sözcüğüne gelen –L³A⁴ addan fiil yapan ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cebe-le- şeklindedir.

Ç

Çan (Чан), Kılıcın, hançerin ve bıçağın boynuzdan yapılmış sapıdır. Kalmuk dilinde; şana “ kenar, sap” sözcüğü ile karşılaştırılabilir (Abduvaliyev, 2005:121).

K

Kalka (Калка), 1. Siper, kuytu yer, dulda: “*Küñgöydögü kara taş / Kalka bolot deçü ele.*” –S. Egemberdiyeva. (Güneydeki kara taş / Siper olur derdi.) 2. mec. Destek, dayanak: “*Beçaraga kalka bol.*” –K. Cusupov. (Biçareye destek ol.) (Toktonaliyev, vd., 2010:615).

Kalkan (Калкан), 1. Kalkan, 2. Siper; perde; sığınak, Kalkan, savaşçıların kullandığı korunmalık 3. İçine kurşun doldurulmuş aşık (Yudahin 1998:391). Kalkan, Düşmanın mızrak, kılıç, hançer, topuz-gürzden korunmak için bahadırların koluna taktıkları silahtır (Toktonaliyev, v.d., 2010:616). Kalmuk dilinde xalxts “kalkan, örtü, korumalık” Moğolca xalx “kalkan” Sözcüğün kökü fiildir. Kala- “etrafı çevreleyen engel” anlamına gelmektedir. Kalmuk dilinde de bunu gibi bir fiil vardır; xalxlx “kapatmak, engellemek” Sözcüğün kökü olan kala- “daire çeklinde olan bir koruma” ve kalka (kalkala-) siper, siper etmek gibi sözcüklerde de karşılaşılan eski bir ek, hece kal sözcüğü olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:111). Kılıçtan, oktan

korunmak için savaşçıların kullandığı teçhizat (Gülensoy, 2007:455). Türk ve Moğol dillerinin ortak sözcüğüdür.

Kandagay (Кандагай), 1. Dağ keçi ve koyunlarının derisinden yapılmış, güreşlerde, dövüşlerde giyilen kispet: “*Kandagay kiyip, çok ötpös.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Kispet giydiğinde ateş yakmaz.) (Toktonaliyev, vd., 2010:629). 2. Savaşa girecek atın üzerine örtülen kalın deriden yapılmış örtü, kispet (Karasayev, 1996:382). Karasayev Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Moğolca kökten geldiğini kaydetmiştir. Sözcük Moğolca, handagay “ceylan ya da geyik derisinden yapılan zırh pantolon (Akın, 2022:800).

Karırcı, Karırcın (Карырчы, Карырчын), Omuza ve kola giyilen ona kalkan takılan askeri deri teçhizat. Sözcüğün birleşiminin ilk kısmı kar, karı “kol” anlamına geldiğini düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:112).

Karuuç (Карууч), Kalkanı kola sıkıştırmak için kullanılan bağın adıdır. Sözcüğün birleşimindeki karı Moğolca kar, xar kökleri “kol” anlamına gelmektedir. İkinci hecedeki ek ise miröoç “direk, destek”, karmooç “tutacak” gibi sözcüklerde karşımıza çıkan bir ektir. Korkut Ata kitabında kalkanın bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:112).

Kaşoo (Кашоо), Korkuma amaçlı yapılmış barikat, engel. Moğol dillerinde de tosmo “korkuluk, bariyer” anlamında kullanılmaktadır. Moğ. Xaşaa, Kalm. Xaşa şeklindedir (Abduvaliyev, 2005:128).

Kayguul (Кайгуул), 1. Keşif, gizli olan bir şey hakkında geniş bilgi edinme: “*Manastı kaydan tapsam dep, askerinen beş cüzdön bölüp eki başın dört tarapka kayguulga aydadı.*” –Togolok Moldo. Manas’ı nereden bulacağım, diye askerinden beş yüzer bölerek iki binini dört tarafa keşfe gönderir. 2. Keşif kolu veya keşif kolu askeri: “*Eki cakka kayguul cibergile.*” –C. Toktonaliyev. Etrafa keşif kolu gönderin. 3. Devriye, kolluk: “*Kayguul anda dayıma / Tün küzötüp cürüüçü.*” –S. Cigitov. Devriye orada daima / Gece nöbetinde dolaşır (Toktonaliyev, vd., 2010:595-718). Sözcük Karasayev’in eserinde Moğolca olarak verilmiştir. moğ< xayguul kayguul (Karasayev, 1996:364). Kayguul, Savaşta askeri birliğin, kolun

daima önünden giderek yolları kontrol ederek bilgi toplayan, düşmanlar hakkında bilgi veren bölük. Bu sözcüğün kayguul şekline de rastlanmaktadır. Moğol dilleriyle ortaklık gösterir. Moğolca xayguul “istihbarat” xayguulç “istihbaratçı”. Sözcüğün kökünün kay- olduğunu düşünmekteyiz. Kayık, kayım, kayın gibi sözcüklerin birleşimlerinde olduğunu görmekteyiz. Kayran sözcüğünün de kökü kay- olması ihtimal dâhilindedir. X. Karasayev, Moğolcadan geldiğini tahmin etmektedir. K.K. Yudahin, sözcüğün kayı- şeklinde olup “keşif yapmak, araştırmak” olarak çevirmiştir. Burdan yola çıkacak olursak kayguul sözcüğü Kırgız, Moğol dillerine ortak bir söz varlığı içinde var olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:103). Kayguul, keşifçi birliğin asıl güçten önde gidip, düşmanın durumunu tespit edip, düşmanlar hakkında ana birliğe haber verme hareketidir. Sözcüğün morfolojik tahlili; kay-guul şeklinde yapılabilir (Abduvaliyev, 2005:127).

Kayı- (Кайы-), Keşfe çıkıp haberlerle birlikte geri gelme hareketi. Sözcüğün birleşiminde eski bir fiil-isim sinkretizm kökü vardır: (kay-, kay) Kayguul ile kayı- kökteştir (Abduvaliyev, 2005:128).

Kınama Soot (Кынама Соот), Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi (Abduvaliyev, 2005:115).

Kolomsok (Коломсок), Kalın deriden yapılan sadak: “*Kolomsokko kol saldı da, bir cebe alıp çıgıp, kiriçke çaldı.*” –Togolok Moldo. (Sadağa elini soktu ve bir ok çıkarıp kirişte gerdi.) 2. Yayın okunun konulduğu başlık Moğolca xoromsogo (Karasayev, 1996:431). Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Moğolca olduğunu belirtmiştir. Ancak Manas Sözlüğünde sözcüğün yabancı dillerden alıntılandığına dair bir işaret konmamıştır (Manas Sözdüğü, 2005:162).

Küröö (Күрөө), Rehin; rehine; *küröögö koy-*: rehin bırakmak; terhin eylemek (Yudahin, 1998:541). Sözcüğün kökeni Moğolca xuree “rehin” anlamına gelen sözcüktür (<https://ky.wikipedia.org/wiki/күрөө> 07 Mayıs 2023).

Küröökö (Күрөөкө), Zırh, cebe (Yudahin, 1998:542). Sözcüğün kökeni Moğolca xuree “rehin” anlamına gelen sözcüktür (<https://ky.wikipedia.org/wiki/күрөөкө> 07 Mayıs 2023).

M

Müsööl (Мүсөөл) Ganimet, savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal (Toktonaliyev, vd., 2010:949).

O

Oçogor (Очогор), Eski zamanlarda kullanılmış, özellikle destanlarda bahadırların kullandığı tüfeklerden biridir. Bu sözcüğün Orgaçar şekli de vardır. Oçogor sözcüğünün ilk hecesi oço, Kalmukça oçn, oçön “kıvılcımlar, kıvılcı m” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (Abduvaliyev, 2005:117).

Oroyro (Оройро), Yayın kirişlerinden biri. K. K. Yudahin’in sözlüğünde kiriş, yay silahları olarak yazılmış ve Rus diline çevrilmiştir. Sözcük kirişin tepesindeki saçın yuvarlak kıvrımı anlamından türetildiğini düşünmekteyiz. Karşılaştırınız: Moğolca oroy “tepe” (Abduvaliyev, 2005:117).

Otogot (Ототот), Moğolların ve Kalmukların şapkalarına taktıkları süs taşıdır (Abduvaliyev, 2005:117). Otug-Otog sözcüğü kavim, kabile, soy, boy, küçük yönetim birimi anlamına gelmektedir. Otuga-otogo-otgo sözcüğü ise Mançu görevlilerinin başlarına taktığı rütbe ve dereceyi gösteren tavus kuşu tüylü şapkadır (Lessing, 2003:976).

S

Saadak (Саадак), Sadak (Yudahin 1998:626). Okluk, yay bütün takım ile birlikte yay (Toktonaliyev, vd., 2010:1058). Moğolca, saadag, Kalmukça, saadg (Karasayev, 1996:640;Abduvaliyev, 2005:117).

Salmoor (Салмоор), Ortasında sapı olup taş koyulup uzağa atmaya yarayan ipten silah (sapan). Kırgız Türkçesinin güney-batı ağızlarında salıktaş olarak görülmektedir.

Karşılaştıracak olursak; Kalmukça salx “atan”, Moğolca salax “atan” (Abduvaliyev, 2005:116). *Kılmoor, salmoor, moor* şekilleri de mevcuttur.

Sarinci, Sarıncı (Саринжи, Сарынжы), Kürklü gocukların bir türüdür. Destanlarda bu sözcüğe rastlanılmaktadır. Sözcüğü doğru bir biçimde morfolojik birimlere ayırmak güçtür. Moğolca, sercignex, sarçignax “hışırıtı” ve Kalmukça, sarcınx “hışırıtı, çatırıtı” sözcükleriyle karşılaştırılabilir (Abduvaliyev, 2005:118).

Ş

Şiri (Шири), Tutsağın ya da ağır suçluların diğer insanlardan ayırmak ve yalnız bırakmak için başlarına takılan bir tür deriden yapılmış şapkadır. Şiri adetlere göre deve derisinden yapılarak başı kaplayacak şekilde giydirilirdi. Moğol dilinde deri şir olarak geçer. Çok eski bir sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:122).

T

Tagarçık (Тагарчык), Sık dokunmuş deriden yapılmış cankazan gibi eşyaların takıldığı bir eşyadır. Korkut Ata kitabında da karşımıza çıkmaktadır. Sözcük, tak- arçık. İlk hecedeki Kalmuk dilindeki tak “güçlü, sıkı” sözcüğüyle bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:119).

Taloon, Talan- (Талоон, Талан-), Yenilen, mağlup olan tarafın malını mülkünü talan edip alma.(tala-ın). Komutanın ya da hüküm veren bir hâkimin emriyle yayımlanan bildiriyle talan süreci aynı günün gün batımına kadar devam eder. Süreç içerisinde bir kişinin malını, eşyasını alma hakkıdır (Abduvaliyev, 2005:129). Sözcüğün kökeni Moğolca talagan “akın, yağma” sözcüğünden gelmektedir.

Torçon (Торчон), tar. Zırhlı (Toktonaliyev, vd., 2010:1202).

Tuulga (Туулга), Tolga, miğfer (Yudahin 1998:765). Tuulga, Bahadırların eski ok geçirmez baş giyimi bir tür baş kalkanı (Toktonaliyev, vd., 2010:1225). Sözcüğün oluşumunda kullanılan ek Kırgız ve Moğol dilinin ortak eki olan (-ılga: batalga, cebilge, taralga, tokulga) gibi sözcüklerin kurulumunda da görüldüğü gibi. Sözcüğün ilk hecesi tuu- “yukarı taraf, yön, büyük taraf, yukarı taraf” anlamlarını veren eski bir

kök olduğunu düşünmekteyiz (Karasayev, 1996:731;Abduvaliyev, 2005:121). Sözcüğün kökü Moğalca dugu- “örtmek, sarmak” şeklindedir.

U

Uraan (Ураан), 1. Savaşa davet nidası; *uraan çakır-* : savaşa çağırmak. 2. es. Şiar, parola (Yudahin 1998:785).

Üpçün (Үпчүн) 1. Süslü at koşumu. “*Üpçün -kooz cabuu.*” –A.Cakıpbek. (Üpçün, süslü bir at koşum takımıdır.) 2. Destan kahramanının savaş giysisi. 3. hlk. Göğüs eti (Toktonaliyev, vd., 2010:1278). Üpçün, 1. Karakuşun ayaklarına giydirilen kılıf, eldiven. 2. (destanda) savaş giyimlerinden birinin adıdır. Üpçün, bahadırların silah ve teçhizatlarını takmak için uygun olarak hazırlanmış eski bir askeri giyimdir (Abduvaliyev, 2005:121). K. K. Yudahin sözlüğünde bu sözcüğün iki anlamını vermiştir; 1. Destanda, askeri bir zırhın adıdır; üpçün giyen er zırhlı kahraman. 2. Lüks, iyi yapılmış kıyafet olarak Rusçaya çevirmiştir (Yudahin 1998:796). Sözcüğün kökünün üp- olduğunu düşünmekteyiz. Anlamı boz üyün (Kırgız çadırı) en güzel yapılmış parçalarının en ön önemlisi. K. K. Yudahin sözlüğünde bu sözcük de vardır; ev eşyalarının değerli bir parçası. Giysilerin mücevherleri. Karşılaştırmız: Kalmukça, üv, üve 1.“ mülk, ev eşyaları”. 2. “nadir miras, miras. 3. “çeyiz”. Sözcüğün ikinci kısmındaki ek ise (-çın) işlek olmayan bir ektir.

Z

Zubun (Зубун), Grup, zümre, müfreze, asker bölüğü (Yudahin, 1998:809;Toktonaliyev, vd., 2010:535). Sözcüğün kökünün Moğolca olduğu düşünülmektedir (<https://ky.wikipedia.org/Зубун> 16 Mayıs 2023).

2.1.3. ARAPÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

A

Aba Flotu (Аба Флоту), Hava filosu (Toktonaliyev, vd., 2010:16). Sözcüğün kökeni Arapça hawā “hava, boşluk” anlamına gelen sözcüktür. Arapça aba sözcüğüne Flot “donanma, filo” anlamına gelen sözcük eklenmiştir. Sözcüğün kökeni, Eski İngilizce flēot “akan su, yüzen” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. İngilizcede

bu kök üzerinde birçok sözcük bulunmaktadır. (<https://www.dictionary.com/browse/fleet> 26 Ocak 2023).

Amir (Амир), I. Emîr, hükümdar: “*Amir kılıçtı alıp, teşelüü belekter menen birge miñ dinar altın berdi.*” –Cazgıç Akındar. (Hükümdar kılıcı alıp verilmesi gereken hediyelerle birlikte bin dinar altın verdi.) II. 1. Emir, buyruk, komut: “*Allanın amiri menen tömönküdüy kulaktandıruru ilindi.*” –Coodaberişim. (Allah’ın emriyle aşağıdaki gibi ilan asıldı. (Yudahin 1998:31). 2. Beylik, yönetim: “*Bulardın baarı menin amirime moyun sunuшту деп казган чери бар.*” –İlmiy Kitepter. (Bunların hepsi benim yönetimime girdiler.” diye yazısı var.) (Toktonaliyev, vd., 2010: 92; Karasayev, 1996:84). Sözcük Arapça amîr “komutan, bey, prens, buyuran” anlamında gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/emir> 22 Mayıs 2023). Bu sözcük hem idari hem de askeri terim olarak kullanılmıştır.

Araket (Аракет), Harekât; çalışma; teşebbüs, uğraşma *soguş araketi*: askeri harekât (Yudahin,1998:39-40). Sözcük Arapça hârakât “harekâtlar” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/harekat> 22 Mayıs 2023).

Asaba (Асаба), Sancak; bayrak (Yudahin, 1998:51). Asaba, Şimdiki Kırgız dilinde eskimiş bir sözcüktür. Halk hikâyelerinde bu sözcüğe rastlanmaktadır (Toktonaliyev, vd., 2010:57-122; Karasayev, 1996:110; Abduvaliyev, 2005:107). Sözcük Arapça aşāba “kapı eşiği, grup, akrabağalar, takım” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:579). Yine Cüneyt Akın’ın bir makalesinde asaba sözcüğünün anlam kaymasına uğrayan sözcüklerden olduğu belirtilmiştir. Sözcük Kırgız Türkçesinde sancak, bayrak anlamında kullanılmaktadır (Akın, 2017:225).

Askerlik (Аскер), Askeri hizmet; *askerlikke çakır-* : askere çağırmaq. (Yudahin, 1998:52;Toktonaliyev, vd., 2010:123;Karasayev, 1996:113). Sözcük Arapça ‘askar şeklindedir (Eren, 1999:20). Asker sözcüğüne gelen gelen +L³I⁴k adda ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; asker+lik şeklindedir.

Aspanduu (Аспандуу), Kıymetli metalden yapılmış kılıç (Toktonaliyev, vd., 2010:124). Aspan “gökyüzü” anlamına gelen Farsça bir sözcüktür. Eski devirlerde gökyüzünden düşün çeşiti taş ve madenlerle yapılan teçhizatların özellikli olduğunu düşünmüşlerdir. Sözcüğe gelen ek tarihi Türk yazı dillerinde /+II²g, +IU²g/ şeklinde olup, ekin son sesi /g/ sızıcılışarak /w/’ye dönmesiyle Kırgız Türkçesinin ağızlarında /IU²w/ şeklini alırken /w/ sesini erimesi sonucu /+IUU²/ şeklini almıştır. Ek başlangıçtan beri ünlü uyumuna bağlıdır. Kırgız Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü kullanılır. Sözcüğün morfolojik görünümü; aspan+duu şeklindedir.

Aspap (Аспап), Alet; teçhizat (Yudahin, 1998:52). Esbap (Karasayev, 1996:114). Sözcük Arapça asbāb “yollar, nedenler mecazi olarak da varlık” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/esbap> 7 Mart 2023). Kırgız Türkçesine alıntılanmış Arapça sözcüklerde bulunan /p/ ünsüzü çoğu durumda, yanındaki ünlüyü de incelterek /b/ ünsüzüne değişmiştir (Yıldırım 2008:128).

C

Caat (Жаат), 1. Düşman taraf; *caat bol-*; birbirine karşı husumet besleyen zümrelere ayrılmak; *cek-caat* 2. zümre, grup; *ulutçul caat*: milliyetçi zümre (Yudahin 1998:159). Sözcük Arapça cihā(t) şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cihet> 01 Mayıs 2023).

Caza (Жаза), Düşman (çoğunlukla ele geçirilen düşman) veya suçlu zorunlu bir şekilde verilen ceza (Abduvaliyev, 2005:126). Sözcük Arapça cazā “bir suçun karşılığı olarak kamuya ödenen borç” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ceza> 08 Mayıs 2023).

Cazana (Жазана), Ayıp, suç, yazık, kusur, eksiklik anlamına gelen Arapçadan alıntı bir sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:126). Sözcük Arapça cazā “bir suçun karşılığı olarak kamuya ödenen borç” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ceza> 08 Mayıs 2023).

Cazayıl (Жазайыл), tar. 1. Eski devirlere ait ağır silah türü. 2. Felaket, sıkıntı, çile (Yudahin, 1998:194). Cazayıl, Destan metinlerinde karşılaşılan tüfeklerin bir türüdür

(Toktonaliyev, vd., 2010:384). Cazayıl tüfek, Manas ansiklopedisinde, Cezayir’de yapılıp 17. Yüzyıldan başlayıp Ön Asya üzerinden Orta Asya üzerine yayılmıştır (Abduvaliyev, 2005:109). Karasayev bunu “geçmiş zamanda deveye yüklenen küçük zemberek” olarak Arap dilinden gelmiş bir sözcük olarak yazmıştır. (Karasayev,1996:275). Çakaloz topu (Tozak, 2007:130).

Cesir (Жесир), Esir, tutsak. olco cesir tar:harp esiri (Yudahin, 1998:204). Tutsak (Karasayev,1996:299). Sözcük Arapça asır “esir, tutsak” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/esir_03_Mayıs_2023). Kırgız Türkçesinde Arapça alıntı kelimelerin başındaki ayın sesi bazı durumlarda /g/ veya /ğ/ ünsüzüne değişmektedir: esir <cesir (Acar, 2015:291).

D

Daraca (Даража), Saygınlık, itibar: “*Daraca taptıñ han bolup / Kaliñ kalmak el menen.*” –Gülkaakı Kız Saykal. (İtibar buldun han olarak / Kalabalık Kalmuk halkıyla.) 2. Ünvan, san, mertebe: “*Maga ılayık kelbeyt bul uluk da, ıyık da daraca.*” – T. Kasimbekov. (Bana layık değildir bu yüce, kutsal mertebe.) 3. Bilimsel ünvan (Karasayev,1996:234). Derece, basamak, aşama, rütbe, mertebe (Yudahin, 1998:297). Sözcüğün kökeni Akat diline kadar uzanmaktadır.

Sözcük Arapça, daraca(t) “adım, basamak” anlamlarına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/derece_03_Mayıs_2023).

Döömöt (Дөөмөт), Nöbet; sıra ;*döömöt kütöt* :sıra bekliyor (Yudahin 1998:313). Sözcüğün kökeni Arapça, nawba(t) “sırayla yapılan iş” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/nöbet_18_Mayıs_2023). Sözcük karşımıza nöböt şeklinde de çıkmaktadır.

G

Garbi, Xarbi (Гарби, Харби), Asker, askerlik, savaş (Karasayev,1996:215). Sözcüğün kökeni Arapça harb “savaş” sözcüğüne gelen yine Arapça bir ek olan nispet /i/’si getirilerek türetilmiştir. Sözcük harbî “savaşçı, savaşla ilgili, asker” anlamına

gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/harbi> 19 Mart 2023). Morfolojik görünümü; ħarb+ī şeklindedir.

İlekor (Илекор), Savaşta hilekâr (Toktonaliyev, vd., 2010:549). Sözcük Arapça ħıla(t) “çare, yöntem, dönüş” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hile> 20 Haziran 2023). Sözcüğe Farsça bir ek olan +kor getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ile+kor biçimindedir.

K

Kalaba (Калаба), Kavga, savaş: “*Bul kalaba dele beybeçara bukaranın şoru.*” – U.Abdukayimov. (Bu kavga da fakir fukaranın azabı.) (Karasayev,1996:373). Sözcük Arapça ħalaba(t) “kalabalık, üstün olma, çokluk” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kalabal%C4%B1k> 13 Mayıs 2023).

Капоо (Капоо), Harp ganimeti, ganimet (Yudahin 1998:399). Sözcük Arapça ħanīy “zengin, varıl” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/gani> 11 Mayıs 2023).

Kas (Кас), Düşman (Yudahin 1998:413). Düşmanlık eden, düşmanca münasebette bulunan , fena düşünceli (Toktonaliyev, vd., 2010:662).Yağı, düşmanlık besleyen (Karasayev,1996:398). Sözcüğün kökeni Arapça, ħaşım “düşman, muhalefet” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hasım> 09 Mayıs 2023).

Kastık (Кастык) Düşmanlık, hasımlık: “*Bulardın kaday kastığı bar ele Dombuda?*” –T.Kasimbekov. (Bunların ne düşmanlığı vardı Dombuda?) (Toktonaliyev, vd., 2010:664). Düşman (Yudahin 1998:413). Sözcüğün kökeni Arapça, ħaşım “düşman, muhalefet” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hasım> 09 Mayıs 2023). Kas sözcüğüne gelen ve Türkçe bir ek olan, +L³I⁴k isimden isim yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kas+tık şeklindedir.

Kazat (Казат) 1. Savaş: “*Kazat atın mingizip / Kazat tonun kiygizip...*” –Sıdık Orozbekov. (Savaş atına bindirip/ Savaş elbisesini giydirip...) 2. Gaza (Yudahin, 1998:427;Karasayev, 1996:362;Toktonaliyev, vd., 2010:593). Sözcük Arapça ġazā(t) “akın, yağma, talan, İslam için yapılan savaş” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/gaza> 21 Haziran 2023).

Kızmat (Кызмат), 1. Hizmet; “*asker kızmatı*” askerlik hizmeti 2. birisine karşı yapılan hizmet, görev, makam mevki (Yudahin 1998:471). Sözcük Arapça ĥidmat şeklindedir.

Koopsuzduk (Коопсуздук), Emniyet (Yudahin 1998:484). Sözcüğün kökeni Arapçadır. Koop sözcüğüne Türk dilinde yokluk eki olarak da bilinen +sU⁴z getirilmiştir. Son ek ise yine Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; koop+suz+duk şeklindedir.

Kupa (Купа), 1. Kubbe. 2. Savaş silahlarında veya at koşumlarında küre şeklinde metal süs. 3. Eşyalarda bu tür süsler (Toktonaliyev, vd., 2010:816). Sözcüğün kökeni Arapça kubbā(t) “kubbe” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kubbe> 11 Mayıs 2023).

M

Mañçanak, Mañçılak (Манчанак), Ağır topları, taşları fırlatmak için kullanılan eski bir silahtır. Korkut Ata kitabında bu silahın adı geçmektedir (Abduvaliyev, 2005:115). Sözcüğün kökeni Yunanca, mánganon “sihir, büyü, makaralar yardımıyla aldatma düzeneği”.Yine Aramice/Süryanice manganikā, Arapça mancanīk “mancınık, katapult” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mancinik/> 11 Mayıs 2023).

Mildet (Милдет), 1. Vazife, ödev, görev. 2. taahhut; 3. görülen iş Fonksiyon; *mildet kat*: taahhütname; *başkaruu mildeti*: idari vazife (Yudahin 1998:566;Toktonaliyev,

vd., 2010:924). Sözcük Arapça minnat “üzerine yüklenen iş” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:670).

Mildetker (Милдеткер), Mesul, mesuliyetli; *cılıkığa özüm mildetker*: atlar için kendim mesulüm (Yudahin 1998:566). Sözcük Arapça minnat “üzerine yüklenen iş” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:670). Mildet sözcüğüne gelen Farsça +ker eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; mildet+ker şeklindedir.

Mildettüü (Милдеттүү), 1. Mecburi, vazife olarak yükletilmiş; *mildettüü toktom*: mecburi kararname (Yudahin 1998:567). Sözcük Arapça minnat “üzerine yüklenen iş” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:670). Sözcüğe gelen ek tarihi Türk yazı dillerinde /+II²g, +IU²g/ şeklinde olup, ekin son sesi /g/ sızıcılaşarak /w/’ye dönmesiyle Kırgız Türkçesinin ağızlarında /IU²w/ şeklini alırken /w/ sesini erimesi sonucu /+IUU²/ şeklini almıştır. Ek başlangıçtan beri ünlü uyumuna bağlıdır. Kırgız Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü kullanılır. Ekin d,t’li biçimleri ünsüz uyumu sonucu ortaya çıkmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; mildet+tüü şeklindedir.

N

Nabat (Набат), 1. Savaş ya da doğal felaket durumunda halkı uyarıcı siren, boru sesi: “*Nabat arkluu taalim kütip...*” –K. Aşimbayev. (Boru sesiyle talim bekleyip...) 2. Panik çıkarma, paniğe sebep olma (Toktonaliyev, vd., 2010:958). Sözcüğün kökeni Arapça nawba(t) nöbet sözcüğü ile kökteştir. Askeri mızıkta, Han otağı önünde çalınan davuldur. Nevbet davulu çalma geleneği Hunlar ve daha öncesine kadar dayanmaktadır. Kırgız Türklerine ait Manas destanında; *Şahin davuluma vurup davulumu çalmazsam Almambet namım kurusun!* (Aslan, Şahin 2020:109). Olarak geçmekte ve bu müzik aletinin önemini vurgulamaktadır. Türklerde köbürge olarak bilinen bu müzik aleti, davul bir hâkimiyet sembolüdür. Davulun sesi savaşın başladığını gösteren bir sembol olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda savaş teçhizatlarından biri olarak da kullanılmıştır. Düşmanın psikolojik olarak yıpratmada davul ve kös kullanılmıştır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/nevbet> 18 Mayıs 2023).

Nöömöt (Нөөмөт),Nöbet, sıra; *nöömöt menen*: sıra ile (Yudahin 1998:585;Toktonaliyev, vd., 2010:969). Sözcüğün kökeni Arapça, nawba(t) “sırayla

yapılan iş” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/nöbet> 18 Mayıs 2023).

O

Ooruk (Оорук), 1. Halkın daimi yaşamak için yerleştiği yer. 2. Savaşta askerlerin daimî yerleştiği yer, kararâh. 3. Dinlenme yeri: 4. tar. Göçemeyen, göç ile beraber gidemeyen (Toktonaliyev, vd., 2010:995). Ooruk- Tıl, X, K. Karasayev bunun öteki taraf, yan, arka taraf, savaş alanının gerisindeki bölge, cephe gerisi, yurt, karargâh. Anlamlarına gelen Arapçadan alınmış bir sözcük olduğunu söylemiştir. K. K. Yudahin bu sözcüğün herhangi bir dilden alıntı olduğunu gösteren bir işaret koymamıştır (Yudahin 1998:596). Moğolcada “tıl ar” sözcüğünün bulunduğunu göz önüne alırsak, ooruk sözcüğü Kırgız Türkçesinin sözcük varlığının eski katmanlarında olduğunu, başka dillerden gelen bir sözcük olmadığını kabul etmek gerektiğini düşünmekteyiz (Karasayev,1996:604). Arapça vorak sözcüğü (Abduvaliyev, 2005:104).

P

paana, baana, maana, maanek, paanek (ПААНА) 1. Korunak, sığınak, siper: “*Çoñ taştı paana kılattı ıldıy tüşüp.*” –U Cunuşbayev. Aşağıya inip büyük taşı kendine siper eder (Yudahin, 1998:548;Karasayev, 1996:131-609;Toktonaliyev, vd., 2010:1030). Maana, maanala- sığınak, himaye aramak, sığınmak (Yudahin, 1998:548). Sözcük Arapça māni “engel, önleyen” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mani> 29 Nisan 2023).

Paanala-, Maanala- (Паанала-) 1. Korunmak, sığınmak, siper almak: “*Akırtı, batış-tüştükkö köçö kaçır, Karahanilerdi paanalagan.*” –K.Cusupov. (Sonunda güneybatıya göçüp Karahanlılar’a sığınmıştır.) 2. Yer tutmak, yer yurt edinmek: “*Argasız deñiz boyun paanaladı.*” –U.Cunuşbayev. (Çaresiz, deniz boyunu yer tuttu (Toktonaliyev, vd., 2010:1030).Sözcük Arapça māni “engel, önleyen” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mani> 29 Nisan 2023). Paana sözcüğüne addan fiil türeten –L³A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; paana-la- şeklindedir.

S

Sapar (Сапар), 1. Sefer, yolculuk. 2. Sefer, genellikle ülke dışına yapılan askeri harekât, savaşa gitme, savaş. 3. Sefer, kez, defa (Toktonaliyev, vd., 2010:1073). Sözcük Arapça safar “uzun yolculuk” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sefer> 21 Haziran 2023).

Sebil (Себил), 1. Zırh; savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi: “*Seksen dört sebildüü baadır. eki caak bolup tizildi.*” –A. Cakıpbek. (Seksen dört zırhlı bahadır iki sıra karşı karşıya dizildiler.) 2. Silah: “*Üyröndüñ multık sebildi.*” –A. Cakıpbek. (Öğrendin tüfek silahı) (Toktonaliyev, vd., 2010:1078). Sebil: sebil ton, ok, sivri demir ucu geçirmez askeri dış giyim. K. K. Yudahin sözlüğünde bu sözcüğün başka dillerden gelip gelmediği konusunda herhangi bir işaret koymamıştır. X. K. Karasayev silah-teçhizat kategorisine alıp sözcüğün Arapçadan geldiğini belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:118).

Selebe (Селебе), esk. Kılıç: “*Salañdagan murunu / Selebenin kabı okşop.*” – S.Orozbakov “Manas”. (Sarkık duran burnu / Kılıcın kabına benziyor.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1081). Selebe, Bahadırların kılıç görünümündeki eski bir silahıdır. Karasayev’in “Özdöştürülgön Sözdör” kitabında sözcüğün Arap dilinden alındığı yazılmaktadır (Karasayev, 1996:670). Kalmuk dilinde selm “kılıç” Moğolca, sālām “kılıç” gibi sözcükleri düşünecek olursak başka bir dilden alıntı olduğu fikri akla yatkın değildir. Altay dil ailesindeki birçok lehçe ve dilde bu sözcikle karşılaşmaktayız (Abduvaliyev, 2005:118).

Şıgır (Шыгыр), 1. Şiir 2. Harp seferi şarkısı (Yudahin 1998:585). Sözcüğün kökeni Arapça, şi’r “şiir, şarkı, manzume” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/şiiir> 08 Mayıs 2023).

T

Tartip (Тартип), Sıra, nizam, kaide, tertip, intizam, disiplin sistem (Yudahin 1998:713). Sözcük Arapça tartīb “düzen, nizam, sıralama” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tertip> 20 Haziran 2023).

Tartiptüü (Тартиптүү), Tertipli, muntazam sistemli; *Kızıl Armiyadan küçtüü, tertiptüü armiya cok.* “Kızıl ordudan daha kuvvetli, daha disiplinli başka ordu yoktur” (Yudahin 1998:714). Sözcük Arapça tartīb “düzen, nizam, sıralama” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tertip> 20 Haziran 2023). Tartip sözcüğüne gelen sözcüğe +L³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; tartip+tüü şeklindedir.

Z

Zit (Зит), Yağı, düşman (Toktonaliyev, vd., 2010:532; Karasayev, 1996:327). Sözcük Arapça özel bir isimden alıntıdır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yezit> 23 Haziran 2023).

2.1.4. FARŞÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

A

Abzel (Абзел), Eyer koşum takımı: “*At abzeli bolboso baarı bir eç cakka cıla albaysın.*” –Ç. Aytmatov (Atın eyer koşum takımı olmasa asla hiçbir yere gidemezsin.) (Toktonaliyev, vd., 2010:17). esk. Manas’ın topunun, ateşli silahının adı. Techizat, destanlarda bir nevi top (Yudahin, 1998:3). At koşum takımı (Karasayev, 1996:15).

Ayza (Айза), Nayza, mızrak: “*Ayza menen sayışıp / Aybaltalap uruşup / Alı cetpey turdu ele.*” –S. Karalayev. (Mızrak saplayıp / Ay balta ile vurup / Gücü yetmiyordu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:45). Nayza, nayze (Karasayev, 1996:45; Yudahin, 1998:72).

B

Baraň (Бараң), Pistonlu tüfek: “*Almabaş degen baraň bar.*” –Kococaş. Almabaş adlı tüfek var. Fransız tüfeği (Toktonaliyev, vd., 2010:179). Çakmaklı ve fitilli tüfekten farklı olarak kovan eklenip, piston (fişek kapsülü) ile ateşlenen tüfek. K.K. Yudahin İran dillerinde alıntı olduğunu belirtmiştir (Yudahin, 1998:87).

Esasen 19. Yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında baraň “pistonlu tüfek” kullanılmaya başlanmıştır. Kırgız dilinin söz varlığına da o dönemden sonra girmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Sözcüğün Farsça farangi sözcüğünden alıntılandığını düşünmekteyiz. Baraň silahının destansı masalarda başkahramanların silahı olduğu görmekteyiz.

Böylece ak baraň, kök baraň, kara baraň, sır baraň olarak çeşitleri görülmektedir (Karasayev, 1996:160;Abduvaliyev, 2005:107).

Berendik (Берендик), 1. Kahramanlık, yiğitlik. 2. Akıllılık, basiretlilik (Toktonaliyev, vd., 2010:216).

Bolot (Болот), Çelik, polat; *bolot kılıç*: pulat kılıç (Yudahin, 1998:128).Sözcük Farsça pūlād “çelik” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/polat> 21 Mayıs 2023).

Burda (Бурда), Esir, tutkun (Karasayev, 1996:208). Karasayev, Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Fars dillerinden alıntılandığını belirtmiştir.

C

Cañcal (Жаңжал), Kavga dövüş, çatışma, kargaşa: “*Cañcal bolup, çir çiksa curtka tiyer zalalı.*”Kavga dövüş olursa, bunun zararı ülkeye olur (Toktonaliyev, vd., 2010:419;Karasayev, 1996:285) “Cañ” Çince “cal” ise Karasayev Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğü Farsça olarak vermiştir. Farsça sözlükte ise sözcük Cencāl şeklinde verilmiştir (Akın, 2022:51).

Ç

Çaгауна (Чарайна), Zırh, cebe (Yudahin, 1998:253). 1. Kalın deri veya metaldan yapılmış zırh. 2. Tahta veya metal göğüslük, zırh (Karasayev, 1996:766).

D

Dar (Дар), Savaş esirlerinin veya ağır cezalılıların, suçluları asmak için yapılan ip (yer). Sözcük İran dillerinden gelmiştir. Ancak Moğol dillerindeki Moğolca barax “bastırmak, boğmak” Kalmukça bargç “bastıran,basan” barha “gergin” sözcüklerinin söylenişi Kırgız dilindeki darağacı anlamındaki şeklinin söylenişinin İran dillerinden geldiği konusundaki görüşlere şüphe düşürmektedir (Abduvaliyev, 2005:109).

Duşman (Душман), Düşman; “*el düşmanı*” halk düşmanı (Yudahin,1998:315). Duşman, Savaşta karşı taraf, düşman, yağı (Toktonaliyev, vd., 2010:360). İran

dillerinden alınmış bir sözcüktür. (Karasayev, 1996:263;Abduvaliyev, 2005:102). Sözcük Farsça duşmān şeklindedir (<https://sozluk.gov.tr/düşman> 10 Nisan 2023).

Dümbö (Дүмбө), Harbi ucu (Yudahin, 1998:316). Sözcük Farsça dumbe şeklindedir. **Dümbölö- (Дүмбөлө)**, Silahı doldurmak (Yudahin, 1998:316). Dümbö sözcüğüne gelen addan fiil türeten -D³A⁴ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görüümü: dümbö-lö- şeklindedir.

K

Kancar (Канжар), Hançer (Yudahin, 1998:397;Abduvaliyev, 2005:112). Sözcüğün kökeni Soğdca хангар “kısa bıçak” sözcüğünden gelmektedir. Soğdcadan Süryaniceye oradan da Arapçaya хансар “kısa savunma bıçağı” olarak alıntılanmıştır(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hançer> 08.Mart 2023).

Karıpçın (Карыпчын), Dirsekten yukarı giyilen askerî demir kolluk. Fars. Xar puşte < xar “iğne” puşte “Dize kadar uzanan üst giyim, kaftan” (Toktonaliyev, vd., 2010:661;Karasayev, 1996:327).

Keecim, Kесim (Кээжим, Кэжим), 1. Eskiden zırh altına giymek için içine ipek katlanarak dikilen yelek. 2. Bir tür ipek (Toktonaliyev, vd., 2010:886;Karasayev, 1996:405-488).

Kelte (Келте), Bir nevi eski zaman tüfeğı; *ak kelte*: Semetey’in tüfeğinin adıdır (Yudahin 1998:435). *Kelte*, Tüfeğın eski bir türüdür. Folklorik bir söylem olduğunu düşünmekteyiz (Toktonaliyev, vd., 2010:685). Bu sözcük destanlarda, halk hikâye ve masallarında karşımıza çıkmaktadır. Bazı türleri de vardır; *ak kelte*, *sur kelte* (Abduvaliyev, 2005:113). Sözcüğün kökeni bazı kaynaklarda Farsça olarak verilmiştir (Tokoyev ve Mırzacanova, 2015:155).

Kooga (Коога), Kavga, dövüş, çatışma (Karasayev, 1996:435).

Sözcük Farsça ğavġā “gürültü, patırtı, bağırış, çağırış” sözcüğüdür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kavga> 09 Mart 2023).

Kürzü (Күрзү), Gürz, topuz (Toktonaliyev, vd., 2010:849;Karasayev, 1996:472). Vurmaya uygun olarak özellikle ağaçtan yapılmış eski askeri bir silahtır. Kalmukça kürz, kürze “kürek, demir kürek” anlamına gelmektedir (Abduvaliyev, 2005:114). Sözcüğün kökeni Farsça gurz “tokmak, ağır topuz” anlamına gelen sözcükten gelmektedir.

M

Mala (Мала), esk. Tüfek (Karasayev, 1996:510). H. Karasayev Kamus Naama adlı eserinde sözcüğün Farsçadan alıntılandığını kaydetmiştir.

Maşa (Маша), Tüfeğin ateş etmesini sağlayan çiftesi. X. K. Karasayev bu sözcüğün İran dillerinden geldiğini belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:115).

Maydan (Майдан), Muharebe alanı, cephe; “birimdik maydanı” tek cephe; *maydan tart*-“muharebe saffına dizilmek” (Yudahin, 1998:557). İşlenmiş saha, işlenmiş toprak, tarla. Maydan, savaşın olduğu boş tarla, alan, yer (Toktonaliyev, vd., 2010:898). Sözcük İran dillerinden alınmıştır. (Karasayev, 1996:506;Abduvaliyev, 2005:129). Sözcük Farsça maydān şeklindedir (<https://sozluk.gov.tr/meysan 11 Nisan 2023>).

Maydandaş (Майдандаш), Cepheden hep beraber harekete geçmek; tek cephe olarak ortaya atılmak, Silah arkadaşı, birlikte savaşanlardan her biri (Yudahin, 1998:557;Toktonaliyev, vd., 2010:898-899). Sözcük meydān şeklindedir (<https://sozluk.gov.tr/meysan 11 Nisan 2023>). Sözcüğe gelen Türkçe addan ad yapım eki olan /+D³A²ş/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; maydan+daş şeklindedir.

Meele- (Мееле-), Nişan almak (Yudahin, 1998:560).

Milte, Bilte, (Милте, Билте), 1. Fitol, tutuşturucu madde. 2. Fitol, kumaşın altına kaytan biçiminde bükülmüş bir şey koyup üstten dikerek yapılan kabartma yol. 3. Fitol, lambada, kandilde ve mumda yağın yanmasını sağlayan madde. 4. Barut ve fitil kesesi (Yudahin1998:567). İran dilinden gelmiş. 1. Fitol; *multıktın miltesi* “tüfeğin fitili” 2. Geniş yakalı ve gocukların dikiş yerlerine konulan kaytan, zırh. Milte, Ağızlarda bilte,

pilde olarak da görülmektedir (Toktonaliyev, vd., 2010:925). Kara tüfeğin ateşleme çiftesinin ucundaki ateşleme kumaşı. İran dillerinden alınmış bir sözcüktür (Karasayev, 1996:194-536;Abduvaliyev, 2005:116). Sözcük Farsça fetîle şeklindedir. **Miltelüü (Милтелүү)**, Fitilli; *miltelüü miltük*: fitilli tüfek(Yudahin 1998:567), (Toktonaliyev, vd., 2010:925;Karasayev, 1996:536). Milte fitil anlamına gelen Farsça bir sözcüktür. Sözcüğe gelen ek +l³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +l³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; milte+lüü şeklindedir.

Miltekeç (Милтекеч), Fitilli tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:925;Karasayev, 1996:536). Milte fitil anlamına gelen Farsça ad köküdür. Sözcüğe gelen yine Farsça bir ek olan /+keç/ “çeken, taşıyan” (Kasapoğlu Çengel, 2005:122) anlamına gelen ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; milte+keç şeklindedir.

N

Naam (Наам) 1. Ad, isim, nam. 2. ünvan, askeri ünvan. “*Aga meditsina ilimlerinin kandidatu degen okumuştuluk naam ıygarıldı.*” –G.Eşimkulova. (Ona, tıp doktoru bilim unvanı verildi.) 3. Ün, san, şan, şöhret: “*Bul Arstanbek üçün naam bolso, bütündöy kırgız elin üçün abdan çoñ sıymık boldu.*” –G. Eşimkulova. (Bu, Arstanbek için bir şan iken, bütün Kırgız halkı için büyük bir gurur oldu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:958). Ünvan, ad (Karasayev, 1996:566). Sözcüğün kökeni, Farsça nām “ad, ün,” anlamına gelen sözcüktür. Hint-Avrupa dillerinin genelinde bu sözcük farklı morfolojik şekillerde bulunmaktadır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/nam> 02 Mart 2023).Örneğin İngilizce name “ad, isim”, Eski İngilizce nama şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/name> 02 Mart 2023).

Nay (Най), Tüfeğin mermi koyulup ateşlediği bölümüdür. Gövdesidir. Sözcük İran dillerinden gelmiştir (Abduvaliyev, 2005:116).

Nayza (Найза), 1. Kargı, mızrak, süngü (Yudahin, 1998:583). Nayza, Uzun ağaç dalından yapılan ucu özellikle sivriltilen askeri bir silahtır. Bazı türleri vardır:

Kuunayza, ağacın dalının düzeltilip ucunun sivriltilen. *Sırnayza*, ucuna birtakım sivriltilmiş metal uç takılarak yapılan (Toktonaliyev, vd., 2010:959). Bu sözcüğün K. K. Yudahin İran dillerinden geldiğini belirtmiştir. Sözcüğün birleşiminde ve Türk lehçeleri (Kırgız, Uygur..) arasındaki karşılaştırmalara bakılarak Çin dilinden geldiğini tahmin etmekteyiz. Sözcüğün kurulum şekline bakacak olursak Kırgız diline Çince *cayza*, *caŋza*, *kokoza*, *tiŋse*, *zaraŋza*, *baŋaza* vb. Sözcüklerin ekleriyle aynı ekten oluştuğunu görmekteyiz bu da tahminimizi destekler niteliktedir (Abduvaliyev, 2005:116).

S

Sümbö (Сүмбө), Harbi, ateşli silahların içini temizlemekte kullanılan çubuk, harbe (Toktonaliyev, vd., 2010:1113). Sümbö, Tüfeğin gövdesinin içini temizlemek için kullanılan uzun çubuk. Bu sözcüğü K. K. Yudahin İran dillerinden geldiğini belirtmiştir. *Cetim sümbö*, kısa sümbö “Harbi, ateşli silahların içini temizlemekte kullanılan çubuk, harbe.” Fitilli tüfeği gövdeye ağızından girerek temizleyen bir teçhizattır (Abduvaliyev, 2005:119). Sözcük Farsça sonbe “harbi, top, tüfek temizleyicisi” anlamına gelen sözcüktür (Akın, 2022:553).

Sooga, Soogat (Coora, Coorat), I. Ganimet veya avdan düşen ülüş, pay (Yudahin 1998:660). Askeri ve avcılıktan elde edilen ganimetten verilen paydır (Abduvaliyev, 2005:118). Karasayev bu sözcüğün İran dillerinden alıntılandığını belirtmiştir (Karasayev, 1996:673).

Ş

Şamşar (Шамшар), Hançer, kılıç: “*Ustakanalar caşıruun türdö şamşar casoogo öttü.*” –Canı Ala Too. (Ustalar gizli olarak hançer yapmaya başladılar.) (Yudahin, 1998:679). Kılıç, pala, şimşir; altı kulaç ak şamşar folk. Altı kulaçlık ak kılıç. Şamşar, şamçar, çok sert bir demirden yapılmış içe doğru esnek yay şeklinde, ucu sivri olarak yapılmış bir tür kılıçtır (Karasayev, 1996:801). K. K. Yudahin sözlüğünde bu sözcüğün Kırgız güney ağzına İran dillerinden geldiğini yazmıştır. Güney ağızlarındaki söylenişi; şemşer, şemşert şeklindedir (Abduvaliyev, 2005:122). Sözcük Farsça şamşir “kılıç” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Fim%C5%9Fir> 11 Nisan 2023).

Şap (Шап), Piyade kasaturası (Yudahin, 1998:679;Karasayev, 1996:802). Yudahin ve Karasayev sözlüklerinde sözcüğün Farsça olduğunu belirtmişlerdir.

Şapalak (Шапалак), Çifte (iki namlulu tüfek) (Yudahin, 1998:679).

Şaymandan-(Шаймандуу-), Teçhiz edilmek, silahlandırılmak (Yudahin, 1998:683).

Zambirek (Замбирек), Top, silah, zenberek, gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah (Yudahin, 1998:803). Zambirek, mermilerle atılan ağır silahlardan biridir (Toktonaliyev, vd., 2010:527). İran dillerinden alıntılanmıştır. Kırgız Türkçesine eski zamanlarda girmiş ve dile yerleşmiştir. Oldukça geniş bir kullanım alanı oluşturmuştur. Sözlü halk edebiyatı ürünlerinde de rastlanmaktadır(Karasayev, 1996:318;Abduvaliyev, 2005:111).Sözcük Farsça zenberek “hayvan üzerinde taşınabilen top atmaya yarayan düzenek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.lugat.com/index.php#ceviri> 07 Nisan 2023).

Zoolu (Зоолу), Kola ve bacağa takılan köstek, zincir, kelepçe. K.K. Yudahin'in sözlüğünde sözcüğün İran dillerinden alıntılandığını belirtmiştir (Abduvaliyev, 2005:111;Yudahin, 1998:808).

2.1.5. RUSÇA KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

Rusça kökenli olduğu düşünülen birçok sözcüğün Kırgız Türkçesi sözlüğünde yer alsada Rus diline de başka dillerden alıntılanan birçok sözcük vardır. Özellikle de İngiliz ve Fransız dilinden. Bu yüzden İngilizce ya da başka Batı kökenli sözcükler Kırgız Türkçesine Rus dili aracılığıyla girdiği için bu bölümde verilecektir.

A

Admiralteystvo (Адмиралтейство), 1. Tersane. 2. Deniz kuvvetleri komutanlığı. (Toktonaliyev, vd. 2010:30). Sözcüğün kökeni olan admiral sözcüğü Orta İngilizce amiral şeklindedir. Eski Fransız diline ise Arapça amīr al-mu'minīn “ Müminlerin Komutanı” sözcüğünden geldiği birçok farklı kaynaktaki verilerden elde edilmiştir.

(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/admiralty>),

(<https://www.dictionary.com/browse/admiral>),

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/amiral> 19 Şubat 2023).

Sözcüğe eklenen ve Rusça isim yapma son eki ise te-y-stvo şeklinde morfolojik olarak tahlil edilebilir.

Agentura (Агентура), Gizli bilgileri toplama, sabotaj yapma gibi işleri yapmak amacıyla düzenlenen casusluk işleri (Toktonaliyev, vd., 2010:23). Ajanlar, casuslar grubu (Sabuncuoğlu, 2018:37). Sözcüğün kökenin Latin dilinden agent şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/agent> 27 Ocak 2022).

Ambrazura (Амбразура), Mazgal (Toktonaliyev, vd., 2010:92). Ateş ve gözetleme amacı ile bir siper ya da duvarda açılan delik veya yarık (Sabuncuoğlu, 2018:247). Sözcüğün kökeni eski Fransızca embraser sözcüğüne dayandırılmıştır. Ancak bu sözcüğün Fransız diline hangi dilden alıntılandığı belirsizdir (<https://www.dictionary.com/browse/embrasure> 02 Şubat 2022).

Anneksiya (Аннексия), İstila, istila etme, ilhak (Toktonaliyev, vd., 2010:96). Ortaçağ Latincesi annexātiōn- “istila etmek” anlamına gelen sözcüktür. (<https://www.dictionary.com/browse/annexation> 15 Ocak 2022).

Armiya (Армия) 1. Ordu: “*Armiya, cooker boluu / Mildeti er cigittin.*” –C.Kalilova. Orduda asker olmak, görevidir er yiğidin. 2. Kara kuvvetleri. 3. Savaş için özel hazırlanmış birlikler. 4. мес. Sınıf, tabaka, belirli bir grup (Toktonaliyev, vd., 2010:115;Yudahin, 1998: 47). Sözcük Kırgız Türkçesine Rus Dili aracılığı ile girmiş olsa da sözcük İngilizceye Fransızcadan girmiştir. Fransızcaya ise Orta Çağ Latin dilinden girmiştir. “armāta” Sözcüğün kökü arm “kol” anlamına gelmektedir. Son ek olarak ise “y” morfemini almıştır

(<https://www.dictionary.com/browse/army> 14 Ocak 2022).

Armiyalık (Армиялык), Askerî: “*Tamaraga armiyalik okuu oŋoygo turgan cok.* (Tamara için askerî eğitim kolay olmadı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:115). Kırgız Türkçesine Rus dili aracılığı ile girmiş olsa da sözcük İngilizceye Fransızcadan

girmiştir. Fransızcaya ise Orta Çağ Latin dilinden girmiştir. “armāta” Sözcüğün kökü arm “kol” anlamına gelmektedir. Son ek olarak ise “y” morfemini almıştır. Son olarak Türkçe bir ek olan +L³I⁴k addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:115).

Arsenal (Арсенал), 1. Silah deposu, cephanelik. 2. mec. Zenginlik (Toktonaliyev, vd., 2010:116;Sabuncuoğlu,2018:76). Sözcüğün kökeni hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır; İtalyanca arzenale “cephanelik” anlamına gelmektedir (Şirin, 2018:122). İtalyancaya ise Arapça dārū’s sinā’dan gelmektedir. dār “ev”+ sinā “imalat” anlamına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/arsenal> 15 Ocak 2022).

Artilleriya (Артиллерия), Ağır silah. 2. Topçu sınıfı (Toktonaliyev, vd., 2010: 117;Sabuncuoğlu,2018:77;Yudahin, 1998:50). Sözcüğün kökeni, Eski Fransız topçu sınıfından, topçu sınıfından silahlarla donatılma anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün Fransız diline hangi dilden alıntılandığı belirsizdir. Kırgız Türkçesine Rus Dili aracılığıyla girmiştir.

(<https://www.thesaurus.com/browse/artillery>,
<https://www.dictionary.com/browse/artillery> 15 Ocak 2022).

Artilleriyalık (Артиллериялык), Ağır silahlarla ilgili, topçu (Toktonaliyev, vd., 2010:117). Kırgız Türkçesine Rus Dili aracılığıyla girmiştir. Sözcüğün morfolojik olarak ayrılmış görünümü /ahr-til-uh-ree/ şeklindedir. Artilleriya sözcük köküne eklenen ve Türkçe bir ek olan olan +L³I⁴k isimden isim yapım eki olarak türetilmiştir (Çengel, 2005:115).

Argyergard (Арьергард), Deniz kuvvetlerinde birlik (Toktonaliyev, vd., 2010:122). Artçı, ilerlemekte veya çekilmekte olan bir birliğin en arkadaki bölümüdür. Bu birliğin görevi yürüyüş kolunun gerisini düşman birliklerinden koruma, geri çekilme sırasında düşmanı geciktirme, ilerleme zamanlarında ise ikmal yollarını açık tutmadır. Hareket halindeki kara güçlerinin arttaki güçleri korumak amacıyla bilgi göndermekte kullandığı güvenlik müfrezesidir (Sabuncuoğlu, 2018:547-548). Sözcüğün kökeni hakkında, Latince retro back + guard sözcüğünden Eski Fransızca reregarde daha

sonra Modern Fransızca arriere-garde şeklindedir. İngiliz dilindeki şekli ise rearguard şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/rearguard> 06 Şubat 2022).

Ataka (Атака), Atak, *ataka koy-* “hücum geçmek, saldırmak” (Yudahin, 1998:57). Sözcüğün kökeni hakkında birkaç farklı görüş mevcuttur. Bunlardan ilki sözcüğün Türkçe kökten gelip, kökü at-“fırlatmak” fiiline gelen +(g)A⁸k partisip ekiyle türetildiği yönündedir (Çengel, 2005:137). Bir diğer görüş ise Fransızca attaque “hücum, saldırı” anlamlarına gelen sözcükten alıntılandığı yönündedir. Birçok Rusça etimolojik kaynak da sözcüğün Fransızca kökenden gelip Almancaya girdiğini ve İkinci dünya savaşı döneminde de Rus literatürüne girdiğini iddia etmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/attack> 04 Şubat 2022).

Attestat (Аттестат), 1. Diploma: “*Birinçi künü attestat alasınar dedi.*” Pazartesi günü diploma alacaksınız, dedi. 2. Askerî görevlilerin ve ailelerinin bazı imkânlardan yararlanabileceğini gösteren özel belge (Toktonaliyev, vd., 2010:134). Sözcük Latince attestārī “kanıtlamak, tastik etmek, şahitlik etmek” anlamına gelmektedir.

Avangard (Авангард), İleri kol. 2. Avangart, öncü: “*Tört gana indeets körüştü, birok alar tört cüz indeetstin avangardı boluşu mümkün ele.*” (Sadece dört Kızılderili gördüler, fakat onlar dört yüz Kızılderilinin öncüsü olabilirdi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:19;Yudahin, 1998:61). Yudahin sözcüğü sözlüğünde Rusça olarak belirtmiştir ancak sözcük Kırgız Türkçesine Rusçadan girmiş olsa da sözcük Fransızca kökenlidir. Sözcüğün morfolojik görünümü /a·vant-gard/ şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/avant-garde> 11 Ocak 2022).

Avanpost (Аванпост), İleri karakol (Toktonaliyev, vd., 2010:19). Sözcük Fransızca kökenlidir. avant-poste Kırgız Türkçesine ise Rus Dili aracılığı ile girmiş olması muhtemeldir (<https://tureng.com/tr/fransizca-ingilizce/avant-poste> 11 Ocak 2022).

Aviabaza (Авиабазa), Hava üssü: “*Manas aviabazası*” (Manas hava üssü.) (Toktonaliyev, vd., 2010:19). Sözcük genellikle askeri alanda kullanılmaktadır. Sözcüğün kökü olan avia ya da aviya Hint-Avrupa dillerinin genelinde hava anlamına gelen ortak bir sözcüktür. İngilizce /air/ eski biçimleri ere, erest biçimleri vardır.

Erken, önce anlamlarına da sahiptir. Sözcük İngilizce ve akrabağa dillerinde arkaik bir sözcük olarak belirtilmiştir. Rus Dilinin de bir Hint-Avrupa dili olduğu göz önüne alındığında aynı kökene sahip eski bir sözcüktür. Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan baza sözcüğü ise yine Hint-Avrupa dillerinin genelinde görülen ve kullanılan zemin anlamına gelen base sözcüğüdür. İlk olarak sözcük 1275–1325'te kaydedilmiştir; Orta İngilizce isim tabanı, bas, base eski Fransızcada basse, Latincesi ise bass'tır. Yunanca bassōn şeklindedir ve daha derin anlamına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/base>, <https://www.multitran.com> 16 Ocak 2022).

Aviabomba (Авиабомба), Hava bombası (Toktonaliyev, vd., 2010:19). Sözcüğün kökü olan avia ya da aviya Hint-Avrupa dillerinin genelinde hava anlamına gelen ortak bir sözcüktür. İngilizce /air/ eski biçimleri ere, erest biçimleri vardır. Erken, önce anlamlarına da sahiptir. Sözcük İngilizce ve akrabağa dillerinde arkaik bir sözcük olarak belirtilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmındaki bomba sözcüğünün kökeni ise Eski İskandinav dilindeki bumba davulu olduğu daha sonra eski Yunan dilindeki gürültü anlamına gelen bombos sözcüğünden gelerek İtalyanca ve Fransızcaya alıntılanmıştır. Yine akrabağa dili olan İngilizceye alıntılanmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü:avia-bomba (<https://www.dictionary.com/browse/bomb> 17 Ocak 2022).

Avianocets (Авианосец), Uçak gemisi, hava araçlarını desteklemek ve çalışmasını sağlamak amacıyla yüzer ya da kıyıdaki hedeflere saldırı düzenlemek için hava harekâtlarına katılmak için düzenlenmiş gemidir (Toktonaliyev, vd., 2010:20). Sözcüğün kökü aviabaza, aviabomba, aviadesant sözcüklerinin de kökü olan avia sözcüğüdür. Daha önceki sözcüklerde kökeni verilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmında yer alan nosets sözcüğü ise Rusça taşıyıcı anlamına gelmektedir. İngilizce terim anlamı ise aircraft carrier'dir (Sabuncuoğlu, 2018:41).

Aviapatrul (Авиапатруль), Devriye görevini yerine getiren uçak ya da helikopter (Toktonaliyev, vd., 2010:20). Sözcüğün kökü aviabaza, aviabomba, aviadesant ve avianosets sözcüklerinin de kökü olan avia sözcüğüdür. Patrul' sözcüğünün kökü ise İngilizcedeki devriye anlamına gelen patrol sözcüğüdür. Sözcüğün kökeni ise

Fransızca patrouiller sözcüğüdür (<https://www.dictionary.com/browse/patrol> 18 Ocak 2022).

Aviatsiya (Авиация), 1. Havacılık. 2. Hava filosu (Toktonaliyev, vd., 2010:20;Yudahin, 1998: 61). Hava Filosu (Sabuncuoğlu, 2018:86). Sözcüğün kökeni eski Latin dilindeki avis adındaki kuştan gelmiştir. Latineden Fransızcaya oradan da İngiliz diline alıntılanmıştır. İngilizcedeki şekli aviation'dur. (<https://www.dictionary.com/browse/aviation> 04 Şubat 2022).

Aviyadesant (Авиадесант), Askerleri uçaklara bindirip düşman sahasına paraşütle indirme eylemidir (Toktonaliyev, vd., 2010:19). Sözcüğün kökü olan avia ya da aviya Hint-Avrupa dillerinin genelinde hava anlamına gelen ortak bir sözcüktür. İngilizce /air/ eski biçimleri ere, erest biçimleri vardır. Erken, önce anlamlarına da sahiptir. Sözcük İngilizce ve akrabağa dillerinde arkaik bir sözcük olarak belirtilmiştir. Sözcüğün ikinci kısmı ise desant İngilizcede descender olarak yer alır. İniş, aşağı doğru inen anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün kökeni hakkında Eski Latin dilinden olabileceğini iddia eden araştırmacılar vardır (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/descender> 17 Ocak 2022).

Avtomat (Автомат), 1. Otomat, bazı işleri yapan mekanik veya elektrikli araç. 2. Makineli tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü Eski Yunan dilindeki kendi kendine hareket eden anlamına gelen autómat(os) sözcüğünden gelmektedir. İngilizcedeki şekli ise karşımıza automatic olarak çıkmaktadır. Makinalı tüfek anlamı ise İngilizce'de automatic rifle şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/automatic-rifle> 06 Şubat 2022).

B

Ballistika (Баллистика), 1. Balistik, ateşli silahlarda barut gazının basıncı ile fırlayıp hedefe varıncaya kadar merminin havadaki hareketini inceleyen bilim. 2. Balistik, mermi çekirdeği üzerindeki fiziksel değişimleri inceleyerek merminin çıktığı silahın tanımlanmasını sağlayan işlem (Toktonaliyev, vd., 2010:173;Sabuncuoğlu, 2018:93). Sözcüğün kökeni Hint-Avrupa anadilinde atmak eylemi ifade eden sözcükten, Eski Yunanca bállista “mermi atan mekanik cihaz” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük

Fransız diline balistique “top veya mermi atımı bilimi” şeklinde alıntılanmış ve dünya literatürüne alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/balistik> 21 Şubat 2023).

Bandit (Бандит), Haydut: “*Seni bandit bol degen eçkim cok.*” Sana kimse haydut ol demiyor (Toktonaliyev, vd., 2010:176). Sözcüğün kökeni, hakkında bazı bilgiler şu şekildedir; Sözcük ilk olarak 1585-1595 yılları arasında kaydedilmiştir. Eski Latin dilindeki bant sözcüğüne eklenen /-īre/< /-ire/ son ek eklenmiştir. İtalyan diline de bandetto şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/bandit> 01 Nisan 2022).

Banket (Банкет), 1. Ağaç veya topraktan yapılan set. 2. Gemide silah yerleştirmek için yapılan yüksekçe yer (Toktonaliyev, vd., 2010:176). Sözcüğün kökeni, eski Almacadaki banco “bank” sözcüğünden, İtalyanca banchetto sözcüğü şeklinde karşımıza çıkmaktadır (<https://www.dictionary.com/browse/banquet> 01 Nisan 2022).

Bardañke (Бардаñке), Bir çeşit tüfek: “*Bir cüz seksen bardanke.*” Yüz seksen bardañke tüfeği (Yudahin, 1998:88). Berdanka, 19. Yüzyılda, Amerikadan gelen Hiram Berdan isimli bir kişinin icadıdır (https://en.wikipedia.org/wiki/Berdan_rifle 03 Nisan 2022). 1868 yılında Rus ordusu bu silahı kullanmıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:180). Barbañke, Ruslarla etkileşimlerin başlamasıyla ortaya çıkan ve kullanılmaya başlanılan bir tür silah, tüfek, (Karasayev, 1996:162;Abduvaliyev, 2005:108).

Barrikada (Баррикад), Barikad (Yudahin, 1998:90). Sözcük eski Fransızca barriquer < barricade şeklindedir. İngilizcedeki şekli ise barricade şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/barricade> 03 Nisan 2022).

Bastion (Бастион), Tabya (Toktonaliyev, vd., 2010:187). Baste sözcüğünün kökeni muhtemelen Eski İskandinav dilindeki beysta sözcüğünden gelmektedir. Eski Almanca basten, Eski Fransızca ise bastir şeklindedir. İnşa etmek, yamamak anlamlarına gelmektedir. Günümüz Fransızcadaki şekli bastille’dir. Sözcüğün morfolojik tahlili bas-tion şeklinde yapılabilir. Sözcüğün İngilizce’deki şekli

bastion'dur(<https://www.dictionary.com/browse/baste>,<https://www.dictionary.com/browse/bastion> 03 Nisan 2022).

Bataliya (Баталія), esk. Savaş 2. Spor müsabakaları (Toktonaliyev, vd., 2010:189). Battle sözcüğü: muharebe, meydan savaşı taraflardan birinin ya da her ikisinin kesin sonuç aradığı genel ve sürekli savaştır (Sabuncuoğlu,2018:101).Sözcük ilk olarak 1665-1675'li yıllarda kaydedilmiştir. Sözcük deyim anlamında çetin, sert savaş anlamına gelmektedir. Sözcük eskimiş bir sözcüktür. İngilizce 'deki şekli ise battle royal şeklindedir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/battle%20royal> 05 Nisan 2022).

Batalyon (Батальон), Tabur, askerî birlik, müfreze (Toktonaliyev, vd., 2010:189). Tabur (Sabuncuoğlu,2018:100). Sözcüğün kökeni Eski İtalyanca battaglia < battaglione şeklindedir. Fransız dilindeki görünümü ise bataillon'dur. İngiliz dilindeki görünümü ise battalion şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/battalion> 05 Nisan 2022).

Batalyonduk (Батальондук), Tabura ait: “*Batalyonduk komissar.*” Tabur komutanı. (Toktonaliyev, vd., 2010:189). Bir önceki sözcük ile kökteştir. Bu alıntı sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52).

Batareya (Батарея), 1. Batarya, en küçük topçu birliği: “*Batareya ok atuuga dayar, sizdin buyruktu kütüp catabız.*” “Batarya ateş etmeye hazır, emrinizi bekliyoruz.” 2. Silah grubu; bir gemiye yerleştirilmek suretiyle veya bir bütün olarak faaliyet gösteren aynı boyutta ve aynı amaçlar için kullanılan bütün toplar, torpido kovanları, ışıldaklar veya füze rampaları (Toktonaliyev, vd., 2010:189;Sabuncuoğlu,2018:100). Sözcüğün kökeni Eski Latin dilinde battuere, Eski Fransız dilindeki battre “vurmak”, batterie “vuruş” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü ise bate-ery şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/battery> 09 Nisan 2022).

Baza (База), Üs: “*Askerdik baza*” Askerî üs (Toktonaliyev, vd., 2010:155;Sabuncuoğlu,2018:96). Baza sözcüğü Hint-Avrupa dillerinin genelinde görülen ve kullanılan zemin anlamına gelen base sözcüğüdür. İlk olarak sözcük 1275–1325'te kaydedilmiştir. Orta İngilizce isim tabanı, bas, base eski Fransızcada basse, Latincesi ise bass'tır. Yunanca bassōn “derin” anlamına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/basis> 11 Nisan 2022).

Bazis (Базис), Üs, esas, mesnet (Yudahin, 1998:103). Sözcük bir önceki baza “base” sözcüğüyle eş anlamlı bir sözcüktür. Sözcüğün kökeninin Yunanca básis olduğu düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/basis> 11 Nisan 2022).

Bilimot (Билимот), Pulemyot. Makineli tüfek: “*Pulemyotun karmap oltura kaldı.*” Makineli tüfeğini tutup oturup kaldı (Yudahin, 1998:120). Sözcük makinalı tüfek anlamına gelmektedir. Fransızca kurşun anlamına gelen boulette < boule+ette sözcüğünden esinlendiği düşünülmektedir. Sözcük Kırgız konuşma dilinde bilimot şeklinde telaffuz edilmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/bullet> 19 Nisan 2022).

Birkez (Биркез), kon. Prikaz, emir (Yudahin, 1998:123). Sözcüğün morfolojik görünümü; pri-kaz şeklindedir. Pri ön eki ve ukazat “ sözcüğünden oluşmaktadır. Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde birkez olarak telaffuz edilmektedir. Kırgız Türkçesinde alıntı sözcüklerde sözcük başındaki /-p/ < /-b/ olarak görülmektedir.

Birönöbük (бирөнөбүк), Bronevik. Zırhlı araç (Yudahin, 1998:123;Toktonaliyev, vd., 2010:263).Sözcük Rusça kökenli olup, Morfolojik görünümü şu şekildedir: bron sözcüğü zırh anlamına gelmektedir. Bron sözcüğüne gelen –ev ve –ık son eklerinin eklenmesiyle türetilmiştir. Sözcük Kırgız Türkçesinin muntazam ünlü uyumuna girdiği ve konuşma dilinde birönöbük şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir.

Blindaj (Блиндаж), Sığınak, özellikle hava bombardımanlarından korunmak için yapılmış yer: “*Karşıçıldar` korgonuu maksatında blindaj, okoptor kazıp, duşmanga karşı dayardık körülüüdö.*”A. Altay. Karşılık verenler korunma amacıyla sığınak, siper kazıp düşmanlara karşı hazırlık yapıyorlardı (Toktonaliyev, vd., 2010:237). Sözcüğün

kökü blind “kör, loş, siper, kapalı olma” anlamlarına gelmektedir. Temelde siper bir yeri kör nokta haline getirmektir. Blind sözcüğünü Eski İngilizce; blind, Eski İskandinav dilinde; blindr, Eski Yüksek Alman dilinde ise blint olarak geçmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/blind> 13 Mart 2023).

Blindaj sözcüğü İngilizce blindage şeklindedir. Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde blind+age şeklindedir. –age Eski Fransızcadan gelen bir sonektir (<https://www.dictionary.com/browse/blindage> 13 Mart 2023).

Blitzkrieg (Блицкриг), Yıldırım savaşı, baskın (Toktonaliyev, vd., 2010:237). Sözcüğün kökeni Almanca’dır. Blitz “yıldırım” krieg “savaş”. İkinci dünya savaşı sırasında Almanların tanklarla beklenmedik zamanlarda ve hızlı bir şekilde yaptıkları saldırı taktiğidir (<https://www.dictionary.com/browse/blitzkrieg> 13 Nisan 2023).

Blokada (Блокада), Abluka, kuşatma: “*Leningrad blokadası.*” Leningrad kuşatması (Toktonaliyev, vd., 2010:237). Sözcüğün kökeni Eski Almanca bloh, Hollandaca blok ve Eski Fransızca bloc “engellemek” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Block sözcüğü –ade sonekini alarak oluşturulmuştur. Günümüz İngilizcesindeki şekli ise blockade’dır (Sabuncuoğlu,2018:111). (<https://www.dictionary.com/browse/blockade>, <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/blockade> 6 Nisan 2022).

Blokpost (Блокпост), Barikat: “*Transporttuk kattamdar toktotulup, blokposttor gana köböytülüüdü.*” Taşıt hareketi durdurulup sadece barikatlar çoğaltılıyor. (Toktonaliyev, vd., 2010:237). Blok sözcüğünün kökeni Eski Almanca bloh “ağaç kütüğü, tomruk” Anlamına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/blok> 02 Nisan 2022).

Bombardirovşçik (Бомбардировщик), Bombardıman uçağı (Toktonaliyev, vd., 2010:246). Sözcük literatüre 1910’lu yıllarda girmiştir. Sözcük Yunan dilinde gümbürtü, gürültü anlamlarına gelen bombos sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü bomb+er şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/bomber> 19 Nisan 2022).

Bombo (Бомба), Bomba (Yudahin, 1998:129;Toktonaliyev, vd., 2010:245). Sözcük Yunan dilinde gümbürtü, gürültü anlamlarına gelen bombos sözcüğünden gelmektedir. Sözcük Kırgız Türkçesindeki vokal uyumunu görmek mümkündür (<https://www.dictionary.com/browse/bomb> 19 Nisan 2022).

Bombolo- (Бомболо-), Bombalamak, bombardıman etme (Yudahin, 1998:129). Sözcük Yunan dilinde gümbürtü, gürültü anlamlarına gelen bombos sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğe gelen isimden fiil yapım eki olan +L³A⁴ eki gelmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:129-130).

Brauning (Браунинг), Tabanca türü (Toktonaliyev, vd., 2010:262). Beylik tabancası. Otomatik bir tabanca türüdür. Kısaltması BAR (Browning automatic rifle) şeklindedir. Adını mucidi olan John M. Browning'ten almıştır. Tabancanın literatüre geçtiği tarih ortalama olarak 1855-1926 yılları arasındadır (<https://www.dictionary.com/browse/browning>) (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/browning> 21 Nisan 2022).

Brigada (Бригада), 1.Tim: “Bizdin 4.brigada keñeyip, 108. gvardiyalık atkıştar diviziyasına aylanıp kalğan kez bolçu.” Bizim 4. tim büyüüp, 108. nişancılar alayına dönüştüğündeydi (Toktonaliyev, vd., 2010:263). Tugay (Yudahin, 1998:140). Sözcük, grup, tim, birlik ve tugay anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün kökeni, Eski Kelt dilinde haydut anlamına gelen brigand sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Eski İtalyanca ve Fransızca'da asker bölüğü anlamına gelen brigata< brig(are) şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/brigade> 21 Nisan 2023).

Bron (Брон), Zırh, zırhlı araç, teçhizat yapımında kullanılan madde (Toktonaliyev, vd., 2010:263). Sözcüğün kökü olan Brone yani bronya zırh anlamına sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/брон> 20 Mart 2023).

Bronejilet (Бронежилет), Zırhlı yelek, kurşun geçirmeyen yelek (Toktonaliyev, vd., 2010:263). Brone yani bronya zırh anlamına gelen Rusça bir sözcüktür. Jilet ise yine Rusça yelek anlamına gelen bir sözcüktür. İki Rusça sözcük bir araya getirilerek türetilmiş bir terimdir.

Bronenosets, (Броненосец), Zırhlı savaş gemisi (Yudahin, 1998:140;Toktonaliyev, vd., 2010:263). Sözcüğün kökü olan Brone yani bronya zırh anlamına sözcüktür носец ise “taşıyan” anlamına gelmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü, brone+nosets şeklindedir.

Бронепоезд (Бронепоезд), Zırhlı tren (Toktonaliyev, vd., 2010:263). Sözcüğün kökü olan Brone yani bronya zırh anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/бронепоезд> 21 Mayıs 2023). Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan по-езд “tren” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/поезд> 21 Mayıs 2023). Sözcüğün morfolojik görünümü, brone+poezd şeklindedir.

Бронетанк (Бронетанк), Zırhlı tank (Toktonaliyev, vd., 2010:263). Sözcüğün kökü olan Brone yani bronya zırh anlamına sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/бронетанк> 21 Mayıs 2023). Sözcüğün ikinci kısmı olan tank ise ilk olarak 1910’lu yıllarda literatüre geçmiş, Hint dilinde tãnk “göl, birikinti”, Portekizce estanque sözcüğünün kısaltması olan tanque “gölet, barajlanmış su” anlamlarına gelen sözcüklere kökeni dayandırılmaktadır. Ancak askeri literatüre geçmesi 1915’li yıllarda İngiltere’de yapılan askeri bir aracın parçası olarak geçmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü, brone+tank şeklindedir (<https://www.multitran.com/m.exe/танк> 21 Mayıs 2023).

Бронетранспортер (Бронетранспортёр), Zırhlı asker taşıtı: “*Bir bronetransporterdu talkalap, örttöp ciberdik.*” –T.Ümötaliyev. Bir zırhlı asker taşıtını parçalayıp yaktık (Toktonaliyev, vd., 2010: 264). Brone sözcüğünün kökeni, Sözcük Rusça kökenli olup, Morfolojik görünümü şu şekildedir: bron sözcüğü zırh anlamına gelmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/бронетранспортер> 21 Mayıs 2023). Transportyor sözcüğünün kökeni latince transportare > trans- + portare “taşımak” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir(<https://www.dictionary.com/browse/transport> 21 Mayıs 2023).

Броневи́к (Броневи́к), Zırhlı araç (Yudahin, 1998:140;Toktonaliyev, vd., 2010:263). Sözcük Rusça kökenli olup, Morfolojik görünümü şu şekildedir: bron sözcüğü zırh

anlamına gelmektedir. Bron sözcüğüne gelen Rusça –ev ve –ık son eklerinin eklenmesiyle türetilmiştir. Sözcük Kırgız Türkçesinin muntazam ünlü uyumuna girdiği ve konuşma dilinde birönöbük şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir.

Budyonovka (Будёновка), Önünde yıldız takılı asker şapkası (Toktonaliyev, vd., 2010: 266). Sözcüğün kökeni hakkında yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Budyonovka, 1919-1941 yılları arasında Rus Kızıl ordusunda kullanılan kırmızı renki bir şapka olduğu kaydedilmiştir (<https://www.multitrans.com/m.exe/будёновка> 16 Haziran 2023).

C

Candarm, Candarma (Жандарм, Жандарма), 1. Jandarma. 2. Silahlı güçler (Toktonaliyev, vd., 2010:412). Jandarma (Yudahin, 1998:48). Jandarma, şehir merkezi dışında görev yapan kolluk gücü (Abduvaliyev, 2005:91). Candarm, Rus dilinden önceki yüzyıllarda gelen bir sözcüktür. Şimdi eskimiş tarihi bir sözcüktür (Karasayev, 1996:282). Sözcüğün kökeni Latince gens, gent-“soy, kavim” sözcüğüne gelen ve yine Latince arme “silah, teçhizat” anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Fransızcaya gendarme “şehir dışı polisi, silahlı birlik” anlamına gelen sözcük olarak alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/jandarma> 21 Mart 2023).

D

Demobilizatsiya (Демобилизация), 1. Terhis. 2. Ordu ve sanayiye savaş durumundan sulh durumuna geçirmek (Toktonaliyev, vd., 2010:343). Seferberliğin kaldırılması (Sabuncuoğlu, 2018:212). Sözcüğün kökeni Latince mōbilitās, Orta İngilizcede mobilite “hareketlilik anlamına gelen sözcükten geldiği iddia edilmektedir. Sözcüğün morfolojik olarak de- mobiliz(a) + tsiya şeklinde tahlil edilebilir. (<https://www.dictionary.com/browse/demobilization> 12 Mayıs 2023).

Demobilizatsiyala- (Демобилизацияла-), Terhis etmek (Toktonaliyev, vd., 2010:343). Sözcüğün kökeni Latince mōbilitās, Orta İngilizcede mobilite “hareketlilik” anlamına gelen sözcükten geldiği iddia edilmektedir. Son olarak sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /-L³A, -L³O/ addan fiil yapım eki getirilmiştir.

Sözcük morfolojik olarak de-mobilizatsiya-la şeklinde tahlil edilebilir (<https://www.dictionary.com/browse/demobilization> 12 Mayıs 2023).

Demobilizatsiyalan- (Демобилизациялан-), Terhis olmak (Toktonaliyev, vd., 2010:343). Sözcüğün kökeni Latince mōbilitās Orta İngilizcede mobilite “hareketlilik anlamına gelen sözcükten geldiği iddia edilmektedir. Son olarak sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /-L³An, -L³On/ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü de-mobiliz(a) + tsiya-lan şeklinde tahlil edilebilir (<https://www.dictionary.com/browse/demobilization> 12 Mayıs 2023).

Demonstrantsiya (Демонстрация), 1. Gösteri, ilgi, dikkat çekmek için bir topluluk önünde yapılan gösteri veya yürüyüş. 2. Gösteri, bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş. 3. Esas hücum edilecek yerde düşmanı oyalamak için yapılan savaş stratejisi (Toktonaliyev, vd., 2010:343). Düşman birlikleri yanıltmak amacıyla yapılan saldırı ya da güç gösterisi (Sabuncuoğlu, 2018:213). Sözcüğün kökeni Latince dēmonstrātiōn- “gösteri”, Orta İngilizce, demonstracioun sözcüklerine dayandırılmıştır.

Desant (Десант), Çıkarma birlikleri (Toktonaliyev, vd., 2010:346). Sözcüğün kökeni eski Fransızca descente “iniş” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/descent> 29 Nisan 2023).

Desantlık (Десантлык), Çıkarma birliklerine ait olan (Toktonaliyev, vd., 2010:346). Sözcüğün kökeni eski Fransızca descente “iniş” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/descent> 29 Nisan 2023). Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; desant+tık şeklindedir.

Dezertir (Дезертир), 1. Bakaya. 2. Asker kaçağı, firari. 3. mec. Vatandaşlık görevini yerine getirmeyen (Toktonaliyev, vd. 2010:337). Firar, kaçma; geri dönüşü olmaksızın bir askeri hizmet veya görevden izinsiz ayrılma, kaçma veyahut görev yerinde bulunmama durumudur (Sabuncuoğlu, 2018:217). Sözcüğün kökeni Latince desērere

“terk etmek” anlamına gelen sözcüktür. Morfolojik görünümü; ön ek olan de- “aşağı, tersine çevirmek, çıkarmak” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün ana kökünü ise serēre “bir araya gelmek” anlamına gelmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde desertion, deserter şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/deserter> 12 Şubat 2023).

Dezertirlik (Дезертирлик), 1. Asker kaçaklığı. 2. mec. Vatandaşlık görevini yerine getirmeme durumu (Toktonaliyev, vd., 2010:337). Firar, kaçma; geri dönüşü olmaksızın bir askeri hizmet veya görevden izinsiz ayrılma, kaçma veyahut görev yerinde bulunmama durumudur (Sabuncuoğlu, 2018:217). Sözcüğün kökeni Latince desērere “terk etmek” anlamına gelen sözcüğün morfolojik görünümü; ön ek olan de- “aşağı, tersine çevirmek, çıkarmak” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün ana kökünü ise serēre “bir araya gelmek” anlamına gelmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde desertion, deserter şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/deserter> 12 Şubat 2023). Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir.

Dislokatsiya (Дислокация), Dislokasyon, özellikle barış zamanında silahlı kuvvetlerin karaya yerleşmesi, konaklaması (Toktonaliyev, vd., 2010:353). Sözcük, dis- Latince olumsuz sözcük türetiminde kullanılan bir ön ektir. Lokatsiya yani lokasyon, yine Latince locātus “yer, konum, bulunma” anlamlarına gele sözcükten geldiği iddia edilmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/dislocate> 17 Mayıs 2023).

Diversiya (Диверсия), Sabotaj (Toktonaliyev, vd., 2010:348). Düşmanın dikkatini ve birliklerini ana harekât noktasından başka bir yöne çekmek için yapılan girişim. Saptırma, şaşırtma (Sabuncuoğlu, 2018:229). Sözcüğün kökeni Latince dīversiōn- “sapma, aldatmaca” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün morfolojik olarak dönüşümü; dīversiōn-< dīvers< diverse + -iōn<ion şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/diversion> 17 Mayıs 2023).

Divizion, Diviziya (Дивизион), 1. Ağır silah. 2. Süvari veya tank birliği. 2. Aynı tipteki birkaç savaş gemisinin bir araya gelmesi (Toktonaliyev, vd., 2010:348). Tümen, fırka (Yudahin, 1998:310). Tümen, sürekli savaş için gerekli birim ve

hizmetleri içinde toplamış, kolordudan küçük, alay ve tugaydan büyük idari ve taktik birliktir. Divizyon; harekât emir ve komuta amacıyla gruplanmış aynı tipten ve belli sayıda gemi veyahut iki ya da daha çok kısımdan oluşan bir deniz uçak filosu taktik birliğidir. Gemi karargâhı anlamına da gelmektedir (Sabuncuoğlu, 2018:229). Latince dīvīsiō “bölme, ayırma” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/division> 17 Mayıs 2023).

Dozor (Дозор), Muhafız (Yudahin, 1998:312). Devriye, uç kolluk gücü (Toktonaliyev, vd., 2010:355). Sözcüğün kökeni Rusça Дозор “muhafız” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/дозор> 12 Haziran 2023).

Drujina (Дружина), 1. Eski Rusya’da Kinyazlara ait askerî birlik. 2. Çarlık Rusya zamanında kendi istekleri ile orduya katılan askerî birlik. 3. Çeşitli toplum işlerini yapmak üzere oluşturulan birlik (Toktonaliyev, vd., 2010:362).Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde karşımıza Durucma “milis, asker, müfreze, muhafız takımı” (Yudahin, 1998:315). Şeklinde çıkmaktadır. Sözcüğün kökü Rusça друг “arkadaş” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/дружина> 21 Haziran 2023).

Dzot (Дзот), Тереуе yapılmış makineli tüfek yuvası (Toktonaliyev, vd., 2010:347). Sözcük Rusça, дерево земляная огневая точка “ağaç, toprak, ateş noktası” sözcüklerinin baş harflerinin kısaltımından oluşturulmuş askeri bir terimdir (<https://www.multitran.com/m.exe> 12 Mayıs 2023).

E

Eskadra (Эскадра), Filo, savaş gemilerinin, uçaklarının bütünü (Toktonaliyev, vd., 2010: 1440). Sözcüğün kökeni İtalyanca squadrone “filo, bölük” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/squadron> 12 Mayıs 2023).

Eskadrilya (Эскадрилья), Savaş uçaklarının bütünü, filo (Toktonaliyev, v.d., 2010: 1440).Sözcüğün kökeni İtalyanca squadrone “filo, bölük” anlamlarına gelen sözcükten

geldiği düşünölmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/squadron> 12 Mayıs 2023).

Eskadron (Эскадрон), Süvari bölüğü (Yudahin, 1998:341;Toktonaliyev, vd., 2010:1440). Sözcüğün kökeni İtalyanca squadrone “filo, bölük” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünölmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/squadron> 12 Mayıs 2023).

Eşelon (Эшелон), 1. Sıraya geçmiş askerler birliğı. 2. Katar, tren, askeri nakliye treni, kademe (Yudahin, 1998:342;Toktonaliyev, vd., 2010:1446). Sözcüğün kökeni, Fransızca échelon “merdiven basamağı, kademe” sözcüğüne dayandırılmaktadır (<https://www.dictionary.com/browse/echelon> 12 Mayıs 2023), (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/echelon> 12 Mayıs 2023).

Evakuatsiya (Эвакуация), Tahliye, savaş veya doğal afet zamanında tahliye etme (Toktonaliyev, vd., 2010:1414). Sözcüğün kökeni Eski Latince ēvacuātion- “tahliye” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/evacuation> 17 Mayıs 2023).

F

Figura (Фигура), Figür, savaş uçaklarının gökyüzünde gösterdiği uçuş figürü (Toktonaliyev, vd., 2010:1285).

Sözcüğün kökeni Latince figura “şekil, biçim” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/fig%C3%BCr> 19 Mayıs 2023).

Flot (Флот), Donanma, filo (Yudahin, 1998:345;Toktonaliyev, vd., 2010:1286). Sözcüğün kökeni, Eski İngilizce flēot “akan su, yüzen” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünölmektedir. İngilizcede bu kök üzerinde birçok sözcük bulunmaktadır. Modern İngilizcedeki şekli fleet şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/fleet> 12 Şubat 2023).

Forpost (Форпост), İleri karakol (Yudahin, 1998:345;Toktonaliyev, vd., 2010: 1288). Sözcüğün kökeni, Latince frōns “ön, cephe, alın, yüz” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde front şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/front> 18 Mayıs 2023).

Frenc (Френч), Asker ceketi, gizleme (Toktonaliyev, vd., 2010:1289). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak sözcük Rus kızıl ordusu tarafından 1924-1943 yılları arasında kullanılmış bir üniformadır (<https://www.multitrans.com/m.exe/Френч> 14 Mayıs 2023).

Front (Фронт), 1. Cephe, üzerinde savaş olan bölge: “*Kırk birinci cılı eköönü teñ frontko özü uzatkan.*” –K.Bekturganova. Kırk bir yılında ikisini de cepheye kendisi uğurlamıştı. (Toktonaliyev, vd., 2010:1289) 2. Devlet ve toplum işlerinde farklı kademe, kısım, cephe; *el frontu*: halk cephesi (Yudahin, 1998:345). İki düşman birliğin temas hattıdır (Sabuncuoğlu, 2018:295). Sözcüğün kökeni, Latince frōns “ön, cephe, alın, yüz” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde front şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/front> 18 Mayıs 2023).

Furajka (Фуражка), 1. Kasket. 2. Önü siperli asker şapkası. (Toktonaliyev, vd., 2010: 1289). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

G

Garnizon (Гарнизон), Garnizon, askerî birliklerin bulunduğu yer: “*Garnizon tüz talaada caygaşkandıktan cayı ısıq bolup turat eken.*”-B. Elebesov. Garnizon açık arazide bulunduğu için yazları sıcak oluyormuş (Toktonaliyev, vd., 2010:308). Sözcük eski Fransızca garison, garir “savunma” Eski Fransızcaya ise eki Cermen kökenli eski İskandinav verja “savunma” sözcükleriyle kökteştir (<https://www.dictionary.com/browse/garrison> 17 Şubat 2023). Sözcüğün İngilizce garrison şeklinden Rus diline alıntılandığı düşünülmekteyiz.

Gaubitsa (Гаубица), Bir tür top (Toktonaliyev, vd., 2010:308). Düşük namlu çıkış hızına ve dik atış açısına sahip kısa veya orta namlulu bir toptur.

Sözcüğün kökeni Çek dilindeki houfnice “taş sapanı” sözcüğünden Almanca haubitze “obüs” anlamına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/howitzer23.03.2023>). Rus diline Almancadan girdiğini düşünmekteyiz.

Gaupvahta (Гауптвахта), Suçlu askeri ya da görevlinin konulduğu hapisane (Toktonaliyev, vd., 2010:308).

Generaldık Ştab (Генералдык Штаб) Ordu karargâhı. (Toktonaliyev, vd., 2010:309).

Gospital (Госпиталь), Askerî hastane: “*Bişkek şaarının Borborduk asker gospitalı.*” –U.Düşönaalı. (Bişkek şehrinin merkezî asker hastanesi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:314). Sözcüğün kökeni Latince hospitāle “misafirhane” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/hospital 19 Şubat 2023>).

Grajdandık (Граждандык), I Mülki, sivil; *grajdandık ukukku* “sivil anayasa” *grajdandık soguş* “vatandaşlar arasındaki harp: iç harp”(Yudahin, 1998:346). Vatandaşlık, yurttaşlık; *Sovet grajdandığı*: Sovyet vatandaşlığı (Yudahin, 1998: 346). Sözcük Rusça, Гражданин sözcüğüdür. Sözcüğün kökeni Горажанин “şehirli” sözcüğünden geldiği düşünmekteyiz. Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü grajdan+dık şeklindedir.

Grajdandık Soguş (Граждандык Согуш), İç savaş (Toktonaliyev, vd., 2010: 315). Vatandaşlık, yurttaşlık; *Sovet grajdandığı*: Sovyet vatandaşlığı (Yudahin, 1998: 346). Sözcük Rusça, Гражданин kökü sözcüğüdür. Sözcüğün kökeni Горажанин “şehirli” sözcüğünden geldiği düşünmekteyiz. Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir. İkinci sözcüğün kökü ise sok- “vurmak, çarpmak, dövmek” anlamlarına gelen fiildir (<http://sozduk.manas.edu.kg/index.php/sok- 23 Nisan 2023>). Sok- fiiline gelen /-ş/ fiilden ad yapan ek getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün Morfolojik görünümü; grajdan+dık sok-u-ş şeklindedir.

Granata (Граната), El bombası, bomba, kumbara (Yudahin, 1998:346). “*Marattın kolunda bir gana granata bar.*” –M.Bayciyev. Marat’ın elinde sadece bir el bombası var (Toktonaliyev, vd., 2010:316). Sözcüğün kökeni eski Latin dilinde grānātus şeklindedir. Latince İspanyolcaya granada pomegranate olarak, Fransız dilinde grenade olarak girmiştir. İngilizce şekli de grenade şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/grenade> 27 Nisan 2023).

Granatomyot (Гранатомёт), Bomba atar (Toktonaliyev, vd., 2010:316). Sözcüğün kökeni eski Latin dilinde grānātus şeklindedir. Latince İspanyolcaya granada pomegranate olarak, Fransız dilinde grenade olarak girmiştir. İngilizce şekli de grenade şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/grenade> 27.03.2023). Sözcüğe eklenen myot ise fırlatıcı, atıcı anlamına gelen Rusça bir sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü granat+myot şeklindedir.

Gvardeets (Гвардеец), Özel birlik askeri (Toktonaliyev, vd., 2010:308). Sözcük Eski Cermen dillerinin çoğunda bulunan ortak bir köke sahiptir. Eski İngilizce weardian “koruma” Orta İngilizcede garde guardianship “bekçi, muhafız” anlamlarına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/guard> 12 Mayıs 2023).

Gvardiya (Гвардия), 1. Askerî bölük, hassa ordusu. 2. Erlik, yiğitlik gösteren insanlar (Toktonaliyev, v.d., 2010:308). Sözcük Eski Cermen dillerinin çoğunda bulunan ortak bir köke sahiptir. Eski İngilizce weardian “koruma” Orta İngilizcede garde guardianship “bekçi, muhafız” anlamlarına gelmektedir. (<https://www.dictionary.com/browse/guard> 12 Mayıs 2023).

H

Hunta (Хунта), 1. Cunta. 2. Askerî cunta (Toktonaliyev, vd., 2010: 1292). Bir darbe ya da ihtilal sonrasında iktidarı ele geçiren askeri veya siyasi grup harekâtıdır. Sözcüğün kökeni İspanyol dilinden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/junta> 12 Mayıs 2023).

K

Kadr (Кадр), Kadro bir kamu kuruluşunun, bir işletmenin, denetim veya yönlendirme işlerini gerçekleştirenler ve bunların taşıdığı ödev, yetki ve sorumlulukların hepsi. Barış zamanındaki terhis edilmeyen kalıcı askerler birliği(Toktonaliyev, vd., 2010:588).Sözcüğün kökeni Latince quadrum “kare, dörtkenarlı olan” sözcüğünden, Fransızcaya cadre “personel çizelgesi, idari personel” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kadro> 11 Mayıs 2023).

Askeri anlamda yeni bir askeri birim kurmak ve eğitmek için gerekli olan kilit subay ve askere alınmış personel grubudur (<https://www.dictionary.com/browse/cadre> 11 Mayıs 2023).

Kalibr (Калибр), Kalibre, mermilerde, ateşli silahlarda çap (Toktonaliyev, vd., 2010:615). Çap, silahın namı içinin çapı. Çap uzunluğu, bir silahın namı içi uzunluğunu ifade etmek için kullanılan ölçü birimidir (Sabuncuoğlu, 2018:128). Sözcüğün kökeni hakkında birçok farklı görüş mevcuttur. Biz Türk Dil Kurumu sözlüğündeki kökeni vermeyi uygun gördük. Sözcüğün kökeni, Fransızca calibre “kalibre, çap” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz. (<https://sozluk.gov.tr/kalibre>) (<https://www.dictionary.com/browse/caliber>), (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kalibre> 12 Mayıs 2023).

Kamuflaj (Камуфляж), Kamuflaj, gizleme (Toktonaliyev, vd., 2010:623). Düşman birlikleri yanıltmak, yönünü değiştirmek veya düşman takibinden kurtulmak amacıyla birimler, nesnelere, cisimler veyahut taktik öneme sahip mevziler üzerinde doğal ya da yapay malzemelerle yapılan gizleme işidir (Sabuncuoğlu, 2018:130). Sözcüğün tam kökeni belirsiz olup, genel kabul gören görüş sözcüğün Fransızca camouflage “çevreye uyum sağlayarak gizleme ya da gizlenme” anlamına gelen sözcükten geldiği görüşüdür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kamuflaj>), (<https://www.dictionary.com/browse/camouflage> 12 Mayıs 2023).

Kapitulyant (Капитулянт), Boyun eğen kimse, teslim olan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:637). Şartlı teslim, bir birliğin diğer birliğe belli şartlar altında teslim olması

için yapılan anlaşma (Sabuncuoğlu, 2018:132). Sözcüğün kökeni Eski Latince capitulare “teslim olma, teslim olma anlaşması” anlamına gelen sözcükten alıntılandığı düşünülmektedir (<https://www.dictionarv.com/browse/capitulate> 12 Mayıs 2023).

Kapitulyatsiya (Капитуляция) Ateşkes (Toktonaliyev, vd., 2010:637). Şartlı teslim, bir birliğin diğer birliğe belli şartlar altında teslim olması için yapılan anlaşma (Sabuncuoğlu, 2018:132). Sözcüğün kökeni Eski Latince capitulatiōn “şartlı teslim, teslim olma anlaşması” anlamına gelen sözcükten alıntılandığı düşünülmektedir (<https://www.dictionarv.com/browse/capitulation> 12 Mayıs 2023).

Kapsül (Капсюль), Kapsül, ateşli silahlarda horozun veya iğnenin çarpmasıyla ateş alan, bir tür özel barutla dolu, küçük, metal parça (Toktonaliyev, vd., 2010:638). Sözcüğün kökeni Latince capsula “kutucuk” anlamına gelen sözcükten alıntılandığı düşünülmektedir (<https://www.dictionarv.com/browse/capsule> 12 Mayıs 2023).

Karabin (Карабин), Karabina, bir tür tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:647). Sözcüğün kökeni, Latince scarabaeus “bok böceği” anlamına gelen sözcüğün Eski Fransızca carabin, carabineer “ölüleri gömmeye hazırlayan” anlamına gelen sözcikle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Sözcüğün Avrupa’yı 16-17. Yüzyıllarda vuran veba salgını neticesinde ölenlerin ya da görevli kişilerce öldürülme işlemine verdikleri adlandırma olduğu ve bu dönemde literatüre girdiği düşünülmektedir.

(<https://www.dictionarv.com/browse/carbine>),

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/karabina> 12 Mayıs 2023).

Kardon (Кардон), 1. Sınır karakolu. 2. Orman bekçiliği (Toktonaliyev, vd., 2010:654). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Karteç (Картечь), 1. Yakın mesafe top mermisi. 2. Saçma mermi (Toktonaliyev, vd., 2010:658). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kaska (Каска), Kask, koruyucu başlık (Toktonaliyev, vd., 2010:663). Sözcüğün kökeni İspanyolca, cascar-“kırmak” fiilinden yine İspanyolca casco “kafatası, miğfer,

saksı” anamına gelen sözcüğe evrilmiştir. Daha sonra Fransızcaya casque “miğfer” olarak alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kask> 29 Mart 2023).

Katarpulta (Катапульта), 1.Mancınık, savaş aracı. 2. Gemi uçaklarını fırlatmaya yarayan düzenek, mancınık (Toktonaliyev, vd., 2010:665).

Sözcüğün kökeni, Yunanca katapeltēs'ten, kata- “aşağı”+ pallein “fırlatma” Latince catapulta “mancınık” sözcüklerinden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/catapult> 29 Mart 2023).

Katyuşa (Катюша), Araçta roket rampası (Toktonaliyev, vd., 2010:669).

Sözcüğün kökeni Rusçadır. Sovyetler döneminde askerlerin top atan, roket atan arabalara sevgi ifadesi için kullanılan bir adlandırmadır (<https://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/катыуша> 30 Mart 2023).

Kavaleriya (Кавалерия), Süvari sınıfı (Yudahin, 1998:419). Süvari, atlı asker birliği (Toktonaliyev, vd., 2010:585). Sözcüğün kökeni İtalyanca cavalleria “atlı asker” (<https://www.dictionary.com/browse/cavalry> 21 Mayıs 2023).

Kazarma (Казарма), 1. Kışla. 2. Ekim Devrimi öncesi Rusya’daki fabrika işçilerinin kaldıkları yer (Toktonaliyev, vd., 2010:593). Kışla odası, arazide gece gözetlemesine uygun kışla odası; gereken yerlerde nöbet ve gözetimin devamlı yapılması (Sabuncuoğlu, 2018:135). Sözcüğün kökeni Latince quattuor sözcüğünden, Fransızca caserne “muhafızlar için küçük oda” anlamına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/casern> 12 Ocak 2023).

Kazemat (Каземат), 1. Kazamat. 2. Gemilerdeki otomatik tüfekleri yerleştirmek için yapılan zırhlı yer. 3. Ekim Devrimi öncesi Rusya’da siyasi mahkûmlar için yapılan hapis (Toktonaliyev, vd., 2010:593). Bombardımana karşı dirençli ve su altı mayın ağı kontrol malzemesinin korunması için kullanılan yapıdır. Kazamatlar, karada ya da savaş gemilerinde silah amplasmanı, sarf cephaneliği ya da barınma için kullanılabilir (Sabuncuoğlu, 2018:135). Sözcüğün kökeni belirsiz olmakla birlikte Yunanca kiasmata “diyafram, koruma” sözcüğü olabileceği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/misspelling?term=casamatta> 14 Mayıs 2023).

Kembay (Кембай), Konvoy: bir kafilenin yoldaşlığında bulunan muhafızlar takımı, *kembay menen*: muhafızlar refakatinde (Yudahin, 1998:435). Sözcüğün kökeni Latince *conviare* “eşlik etmek” sözcüğünden İtalyanca *convoio* “aynı yolda gidenler” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/konvoy> 27 Mayıs 2023). Sözcük Kırgız konuşma dilinde *kembay* olarak telaffuz edilmektedir.

Kolt (Кольт), Bir silah türü (Toktonaliyev, vd., 2010:730).Sözcüğün adı silahın mucidi olan Samuel Colt’tan gelmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/colt> 12 Şubat 2023).

Komanda (Команда-), Kumanda, komut, emir (Yudahin, 1998:481;Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcüğün kökeni Fransızca *commande* “emir, askeri birliğin yönetimi” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kumanda> 22 Şubat 2023).

Komandala- (Команда), Kumanda etmek (Yudahin, 1998:481). Sözcüğün kökeni Fransızca *commande* “emir, askeri birliğin yönetimi” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kumanda> 22 Şubat 2023). Komanda sözcüğüne gelen *addan* fiil türeten $-D^3A^2$ eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; *komanda-la* şeklindedir.

Komandirovka (Командировка), Vazife ile yollama (Yudahin, 1998:481). Sözcüğün kökeni Fransızca *commande* “emir, askeri birliğin yönetimi” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kumanda> 22 Şubat 2023). Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde *Kemendir*, *Kemendiröpkö* (Yudahin, 1998:4435-36) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kontr-Admiraldık (Контр-Адмиралдык), 1. Tümamirallik, tümamiral rütbesi. 2. Tümamiralin makamı ve görevi (Toktonaliyev, vd., 2010:738). Sözcüğün kökeni olan *admiral* sözcüğü Orta İngilizce *amiral* şeklindedir. Eski Fransız diline ise Arapça *amir al-mu'minîn* “Müminlerin Komutanı” sözcüğünden geldiği birçok farklı kaynaktaki

verilerden elde edilmiştir.(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/admiralty>,
<https://www.dictionaty.com/browse/admiral> 14 Nisan 2023).

Kontributsiya (Контрибуция), 1. Mağlup bir ülkenin galip bir ülkeye ödemek zorunda olduğu tazminat (Toktonaliyev, vd., 2010:738). Sözcüğün kökeni Latince contribütus “haraç, bir araya getirmek” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionaty.com/browse/contribution> 13 Mart 2023).

Kontslager (Концлагерь), Esir kampı (Toktonaliyev, vd., 2010:739). Sözcük İngilizce concentration camp “toplama kampı” Almanca Konzentrationslager “toplama kampı, esir kampı” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün kökü olan contentus Latince kökenli olup, birlikte şarkı söylemek, birliktelik” anlamlarına gelen Hint-Avrupa dillerinde ortak bir köktür(<https://www.dictionaty.com/browse/concent> 12 Mart 2023). Lager sözcüğünün kökeni Almanca lagerbier “kamp, sığınak” anlamlarına gelen sözcüktür. <https://www.dictionaty.com/browse/lager> 12 Mart 2023).Sözcük Rus diline Almandan girmiştir.

Kortik (Кортик), Deniz ve Kara Kuvvetlerinin subaylarının kullandıkları hançere benzer silah (Toktonaliyev, vd., 2010:747). Sözcüğün kökeni hakkında yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Kreyser (Крейсер), Kruvazör, büyük savaş gemisi(Toktonaliyev, vd., 2010:797;Yudahin, 1998:514).

Sözcüğün kökeni Fransızca croiseur “bir tür savaş gemisi” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kruvaz%C3%B6r> 14 Mart 2023).

L

Lager (Лягер), Kamp, karargâh (Yudahin, 1998:546). Sözcüğün kökeni Almanca lagerbier “kamp, sığınak” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.dictionaty.com/browse/lager> 12 Mart 2023).

Linkor (Линкор), Askeri donanma, deniz kuvvetleri (Toktonaliyev, vd., 2010:890-891).Sözcük линейный корабль “savaş gemisi” sözcüğünün kısaltmasıdır (<https://www.multitrans.com/m.exe/линейныйкорабль> 17 Mart 2023).

M

Marş (Марш), 1. Birliklerin düzenli bir şekilde hareketi. 2. Marş, ritmi, yürüyen bir kimsenin veya topluluğun adımlarını hatırlatan müzik parçası. 3. Marş, askerlikte yürüyüşe geçmek için verilen komut. (Yudahin, 1998:554;Toktonaliyev, vd., 2010:910). Sözcüğün kökeni Fransızca marche “yürü emri, yürüyüş” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mar%C5%9F> 17 Mart 2023).

Maskirovka (Маскировка), 1. Kamuflaj, gizleme. 2. Gizlenme (Toktonaliyev, vd., 2010:911). Sözcüğün kökeni Fransızca masque “maske” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/maske> 11 Mart 2023).

Mavzer (Мавзер), Mavzer tüfeği (Yudahin, 1998:556;Toktonaliyev, vd., 2010:913). Sözcüğün adı bu tüfeğin mucidi Alman Paul von Mauser ‘den gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mavzer> 18 Mart 2023).

Militarizm (Милитаризм), 1. Militarizm, her tür sorunu askerî yöntemlere başvurarak çözme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi. 2. Militarizm, bir ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması (Yudahin, 1998:567;Toktonaliyev, vd., 2010:925).

Sözcüğün kökeni Latince mīlitāris “asker gibi” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/military> 13 Mart 2023).

Mina (Мина), 1. Mayın. 2. Tankasavar (Toktonaliyev, vd., 2010:925). Sözcüğün kökü минный “mayınlı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük İngilizce mine “maden ocağı, yeraltına gömülen patlayıcı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. İngiliz diline de Geç Latin dilindeki mina “maden ocağı” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır. Geç Latin diline ise Eski Kelt dillerinden geçtiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mayın> 17 Mayıs 2023).

Миномот (Миномёт) Havan topu (Toktonaliyev, vd., 2010:926). Sözcüğün kökü минный “mayınlı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük İngilizce mine “maden ocağı, yeraltına gömülen patlayıcı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. İngiliz diline de Geç Latin dilindeki mina “maden ocağı” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır. Geç Latin diline ise Eski Kelt dillerinden geçtiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mayın> 17 Mayıs 2023).

Миноносец (Миноносец), Torpido, torpido bot (Toktonaliyev, vd., 2010:926). Sözcüğün kökü минный “mayınlı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük İngilizce mine “maden ocağı, yeraltına gömülen patlayıcı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. İngiliz diline de Geç Latin dilindeki mina “maden ocağı” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır. Geç Latin diline ise Eski Kelt dillerinden geçtiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mayın> 17 Mayıs 2023). носец ise “taşıyan” anlamına gelmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü, mino+nosests şeklindedir.

Мобилизация (Мобилизация), 1. Seferberlik, savaş hazırlığı. 2. Bir işi yapmak için topluca girişme (Toktonaliyev, vd., 2010:928;Yudahin, 1998:549-568). Sözcüğün kökeni Latince mōbilitās, Orta İngilizcede mobilite “hareketlilik anlamına gelen sözcükten geldiği iddia edilmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/mobilization> 12 Mayıs 2023).

Мобилизация- (Мобилизация-), 1. Seferberlik ilan etmek. 2.Bir işi yapmak için bütün gücünü harcamak. *mabilizalbayt kıl-*: mobilize etmek, seferber etmek. (Yudahin, 1998:549;Toktonaliyev, vd., 2010:928).

Sözcüğün kökeni Latince mōbilitās, Orta İngilizcede mobilite “hareketlilik anlamına gelen sözcükten geldiği iddia edilmektedir. Son olarak sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /-L³A, -L³O/ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; de-mobilizatsiya-la şeklinde tahlil edilebilir (<https://www.dictionary.com/browse/mobilization> 12 Mayıs 2023).

Мундир (Мундир), Üniforma, aynı işi yapanların giydikleri, tüzükle belirtilmiş, bir örnek giysi. 2.Üniforma,silahlı kuvvetlerinin resmî giysisi (Toktonaliyev, vd., 2010:941). Sözcüğün kökeni Fransızca monture “üniforma” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wikipedia.org/wiki/мундир> 02 Haziran 2023).

N

Nagan (Наран), Sistemi tabanca (Yudahin, 1998:581; Toktonaliyev, vd., 2010:958). Sözcüğün kökeni hakkında yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Nakaz (Наказ), Emir, talimat, direktif. (Yudahin, 1998:581). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Rusça приказ “emir” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz.

Naryad (Наряд), 1. Bir işin gerçekleştirilmesine yönelik sözlü ya da yazılı emir. 2. Herhangi bir şeyin teslim edilmesine yönelik emri bildiren belge, teslim belgesi: “*Naryad cok, men kantip ciberem.- dedi.*” –Cengiz Aytmatov. “Teslim belgesi yok, ben nasıl yollarım.” dedi.) 3. Askerlerin yerine getirmesi gereken emir, görev. 4. Verilen emri, görevi yerine getirmekle yükümlü birlik, grup. Naryad, “nöbet” (Yudahin, 1998:582), (Toktonaliyev, vd., 2010:963).

Navigatsiya (Навигация), Navigasyon, yol ve denizcilik ve havacılıkta belirlenen yeri bulma (Toktonaliyev, vd., 2010:958). Sözcük Latince nāvigātus “yelken, gemi türü, zaman takibi” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/navigate> 13 Mayıs 2023).

Neytralitet (Нейтралитет), 1. Çatışmada, tartışmada tarafsız olma, hiçbir şekilde müdahil olmama. 2. Tarafsızlık, yansızlık: “*Neytralitet mamlekettin el aralık-ukuktuk statusu bolup sanalat.*” (Tarafsızlık, bir ülkenin uluslararası hukuksal statüsüdür.) (Toktonaliyev, vd., 2010:966). Sözcüğün kökü, Latince neuter “tarafsız” anlamındaki köke gelen ve yine Latince bir son ek olan –al getirilerek türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/neutrality> 14 Mayıs 2023). Kökten anlaşıldığı üzere tarafsız kalma aslında tarafsız kalma durumuna denk gelmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde neutrality şeklindedir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/neutrality> 14 Mayıs 2023).

O

Okkupatsiya (Оккупация), İşgal etme, işgal altında tutma (Toktonaliyev, vd., 2010:978). Sözcüğün kökü, Latince occupāre “işgal, ele geçirme” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe morfolojik açıdan baktığımızda ob- “yoğun” köküne –capāre “almak, ele geçirmek” anlamına gelen sözcüğün eklenmesiyle türetilmiştir. Occupāt-ion şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün günümüz İngilizcesinde occupation şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/occupation> 17 Mayıs 2023).

Okkupatsiyala- (Оккупацияла-), İşgal etmek, işgal altında tutmak (Toktonaliyev, vd., 2010:978). Sözcüğün kökü, Latince occupāre “işgal, ele geçirme” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe morfolojik açıdan baktığımızda ob- “yoğun” köküne –capāre “almak, ele geçirmek” anlamına gelen sözcüğün eklenmesiyle türetilmiştir. Occupāt-ion şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün günümüz İngilizcesinde occupation şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/occupation> 17 Mayıs 2023). Son olarak sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /-L³A, -L³O/ addan fiil yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü okkupatsiya-la şeklinde tahlil edilebilir.

Okkupatsiyalık (Оккупациялык), İşgal ile ilgili (Toktonaliyev, vd., 2010:978). Sözcüğün kökü, Latince occupāre “işgal, ele geçirme” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe morfolojik açıdan baktığımızda ob- “yoğun” köküne –capāre “almak, ele geçirmek” anlamına gelen sözcüğün eklenmesiyle türetilmiştir. Occupāt-ion şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün günümüz İngilizcesinde occupation şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/occupation> 17 Mayıs 2023). Sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü okkupatsiya-lık şeklinde tahlil edilebilir.

Okop (Окоп), Siper, savaş meydanında; *okoptor*:siperler (Yudahin, 1998:588;Toktonaliyev, vd., 2010:978). Sözcüğün kökeni Rusça Окоп “okop” Rusça копать “kopat” “kazmak” anlamına gelen fiilinden türetilmiştir.

Okrug (Округ), Eyalet; *soguş okruğu*: askeri eyalet (mıntaka) (Yudahin, 1998:588;Toktonaliyev, vd., 2010:978). Sözcük Rusça круг “yuvarlak, daire”

anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Bölge, idari birim, topluluk bölgesi anlamlarına gelmektedir (<https://www.multitrans.com/m.exe/округ> 19 Nisan 2023)

Operatsiya- (Операция), Operasyon, askeri harekât (Yudahin, 1998:597). Sözcüğün kökü, Latince operātiōn-“eylem, süreç, çalışma şekli” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/operation> 19 Nisan 2023).

Order (Ордер), 1. Arama izni. 2. Tutuklama emri. 3. Haczetme izni. 4. eko. Talimat, ödeme emri, (Yudahin, 1998:598), (Toktonaliyev, vd., 2010:998) Sözcüğün kökeni Latince, ordō “sıra, düzenli,düzenleme” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün çok eski dönemlerde Türkçe ordu “düzenli askeri birlik, karagah, saray” anlamlarına gelen sözcükten alıntılandığını düşünmekteyiz. (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/order>), (<https://www.dictionary.com/browse/order> 05 Nisan 2023).

Otryad (Отряд), Müfreze, kol (Yudahin, 1998:603;Toktonaliyev, vd., 2010:1005;Karasayev, 1996:120). Sözcüğün kökeninin Eski Slavcadan geldiği tahmin edilmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/отряд> 11 Nisan 2023).

P

Parad (Парад), Resmigeçit (Yudahin, 1998:620;Toktonaliyev, vd., 2010:1030). Sözcüğün kökeni, Latince parāre “hazırlamak”, İspanyolca parada, İtalyanca parata, Fransızca parader “hazırlık, yola çıkma, övünç” anlamlarına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir

(<https://tureng.com/tr/fransizca-ingilizce/parade>), (<https://www.dictionary.com/browse/parade> 18 Mart 2023).

Parol (Пароль), 1. Parola, askerlerin birbirlerini tanımalarını sağlayan ve kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları kelime veya söz. 2. Şifre. Parola, gizlilik ortamında insanların birbirini tanımalarını ve anlaşmalarını sağlayan işaret (Toktonaliyev, vd., 2010:1035). Sözcüğün kökeninin Fransızca parole “onur sözü,

şartlı tahliye” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. (<https://www.dictionary.com/browse/parole> 21 Şubat 2023).

Patrul (Патруль), Devriye grubu: “*Oşol cerde asker bölüğü bar, ar küni 2-3 soldat patrol bolot eken.*” Orada asker bölüğü var, her gün iki üç asker devriye gezermiş (Toktonaliyev, vd., 2010:1037). Sözcük İngilizce patrol “devriye, devriye gezmek, karakol” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökeni ise Fransızca patrouiller “pençelemek” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. (<https://www.dictionary.com/browse/patrol>, 12 Şubat 2023, <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/patrol> 12 Şubat 2023).

Patrulduk (Патрулдук), Devriye gezme işiyle ilgili, devriye gezme işine ait (Toktonaliyev, vd., 2010:1037). Sözcük İngilizce patrol “devriye, devriye gezmek, karakol” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökeni ise Fransızca patrouiller “pençelemek” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. (<https://www.dictionary.com/browse/patrol>, 12 Şubat 2023, <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/patrol> 12 Şubat 2023).

Sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /+L³I⁴k/ addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; patrol+duk şeklindedir.

Pilotka (Пилотка), Кеп, kalot, asker şapkası (Toktonaliyev, vd., 2010:1040). Sözcüğün kökeni, Yunanca pēdōtēs "dümenci" sözcüğünden türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/pilot> 04 Mayıs 2023). Rus Hava kuvvetlerinde kullanılan bir terimdir.

Piket (Пикет), 1. Küçük asker gruplarının yerleşmiş olduğu yer. 2. Demiryolları terminolojisinde yüz metre karşılığı (Akın, 2022:796). Sözcük Kırgız Türkçesinde beket olarak telaffuz edilmektedir. Sözcüğün kökü Eski İngilizce pīc “nokta” anlamına gelmektedir. Ancak kökeni belirsizdir. Sözcük Eski Fransızca piger, piquer şeklindedir. Sözcük ileri karakol anlamında kullanılmaktadır. (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/picket> 04 Nisan 2023), (<https://www.dictionary.com/browse/picket> 04 Nisan 2023).

Pistolet (Пистолет), Tabanca (Toktonaliyev, vd., 2010:1041). Sözcüğün kökeni, Rusça pischal “koruyucu, muhafız, çoban borusu” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir(<https://www.dictionnaire.com/browse/pistol12.04.2023>).Sözcük Kırgız Türkçesinde pištov olarak telaffuz edilmektedir.

Platsdarm (Плацдарм), 1. Savaş bölgesi, sıcak temas alanı: “*Strategiyalik platsdarmdı eelegendegi körsötkön erdigi üçün aga Sovetter Soyuzunun Baatırı degen naam ıygarılat.*” –K. Bekturganova. Stratejik savaş bölgelerini elde etmede gösterdiği kahramanlık için ona Sovyetler Birliğinin Kahramanı unvanı verilir. 2. Tatbikat alanı. 3. Ön çalışma, ön hazırlık, staj (Toktonaliyev, vd., 2010:1042). Sözcüğün kökü olan площадь “zemin, yer, bölge, meydan” anlamlarına gelmektedir. Rusça da Hint-Avrupa dillerinden biri olduğu için İngilizcedeki place sözü ile kökteş olduğunu düşünmek yanlış değildir. Sözcüğe gelen дарм ise tamirhane, yapım alanı gibi anlamlar katmaktadır. Sözcüğün morfolojik görünümü plats+darm şeklindedir(<https://www.multitrans.com/m.exe/плацдарм> 14 Mayıs 2023).

Pogon (Погон), Omuzluk, apolet: “*Altındagan pogon tagıngan asker kişi Orozkuldu eerçitip tokoy kıldırgan.*” –Cengiz Aytmatov. Altın apolet takınmış bir asker Orozkul ile birlikte ormanı geziyordu (Toktonaliyev, vd., 2010:1042). Sözcüğün kökeni hakkımda herhangi bir veriye ulaşılammıştır.

Pohod (Поход), Sefer, askeri sefer, yürüyüş (Yudahin, 1998:623). Sözcüğün kökeni Rusça po “önek” hod “gitmek” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wiktionary.org/wiki/> 16 Mayıs 2023).

Poligon (Полигон), Poligon, atış veya deneme alanı: “*Başkaça aytkanda bul cer - sınıo ötkörülüüçü poligon.*” –Ak Başat. Bir başka deyişle burası deneme yapılan yerdir (Toktonaliyev, vd., 2010:1043). Sözcük Eski Yunanca poligōnos “çok açılı, çoklu köşe” sözcüğünden gelmektedir. Daha sonra Fransız diline polygone “askeri terminolojide savunma bölgelerinin dış kısımlarını birleştiren çizgi, atış alanı” anlamları kazanmıştır (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/poligon_19_Mayıs_2023).

Polk (Полк), Alay, askeri birlik, bölük (Yudahin, 1998:623;Toktonaliyev, vd., 2010:1043). Sözcüğün kökeni Almanca volk “ kalabalık ordu, insanlar” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wikipedia.org/wiki/полк> 18 Mayıs 2023).

Post (Пост) 1. Gözlem yeri: “*Post caktı közdöy bastı.*” –T.Misken (Gözlem yerine doğru yürüdü.) 2. Nöbetçi, gözetmen. 3. Makam, mevki (Yudahin, 1998:624). Karakol, nokta (Toktonaliyev, vd., 2010:1044). Sözcüğün kökeni Latince postium sözcüğünden İtalyanca posto, Fransızca le poste son olarak İngilizce post “nöbet yeri, mevzi” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/post> 18 Mayıs 2023).

Povuske (Повуске), Askere veyahut mahkemeye çağırma celbi (Karasayev, 1996:229). Sözcük Rusça повестка “povestka” şeklindedir.

Pozitsiya (Позиция), r. mevzi, vaziyet. (Yudahin, 1998:624). Sözcüğün kökeni Latince posito sözcüğünden Fransızca position “konum, durum” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/pozisyon> 17 Mayıs 2023).

Pulemyot (Пулемёт), Mitralyoz, makineli tüfek (Yudahin, 1998:624;Toktonaliyev, vd., 2010:1044). Sözcük makinalı tüfek anlamına gelmektedir. Fransızca kurşun anlamına gelen boulette < boule+ette sözcüğünden esinlendiği düşünülmektedir. Sözcük Kırgız konuşma dilinde bilimot şeklinde telaffuz edilmektedir. (<https://www.dictionary.com/browse/bullet> 19 Nisan 2022).

R

Raketa (Ракета), 1. Roket. 2. Füze. 3. Roketatar (Toktonaliyev, vd., 2010:1051). Sözcüğün kökeni, Cermen dillerinden geldiği düşünülmektedir. İtalyanca rochetto, Fransızca roquette şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/rocket> 21 Nisan 2023)

Raport (Рапорт), 1. Askerlik hizmetine ilişkin bilgilerin verildiği rapor. 2. Rapor: “*Ekinçi keçikseñ naçalnikke raport cazam.*” –K. Abdışev. (İkinci gecikmende başkana rapor yazarım.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1051).

Sözcüğün Latince reportare “taşımak, muhabir” anlamlarına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/report> 23 Nisan 2023).

Reparatsiya (Репарация), Savaş tazminatı (Toktonaliyev, vd., 2010:1055). Sözcüğün kökeni Eski Latince, repatriäre “ülkeye geri dönüş, onarmak” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/reparation> 26 Nisan 2023).

Revanş (Реванш), 1. Misilleme, intikam, öç. 2. Rövanş (Toktonaliyev, vd., 2010:1054). Sözcüğün kökeni Geç dönem Latince vindicare “kan davası gütmek” sözcüğünden yine Latince bir önek alarak revindicare “intikam” sözcüğünden türetilmiştir. Sonraki dönemlerde Fransız diline revanche “intikam, ikinci karşılaşma” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/revan%C5%9F> 14 Mayıs 2023).

Rezerv (Резерв), 1. Rezerv. 2. Savaş durumunda yardımcı kuvvetler. 3. Savaş durumunda, gerek görüldüğü takdirde göreve çağrılan birlikler. 4. Kaynak, imkân (Toktonaliyev, v.d., 2010:1054). Kesin bir sonuç almak için elde tutulan birlik (Sabuncuoğlu, 2018:564). Sözcüğün kökeni Latince reserväre “biriktirmek, tutmak”, Eski Fransızca reserver “yedek, rezerv” anlamına gelen sözcüklerden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/reserve> 28 Nisan 2023).

Rodina (Родина), Vatan (Yudahin, 1998:626). Sözcük Rusça vatan, anavatan anlamına gelen sözcüktür.

Rota (Рота), Askeri bölük (Yudahin, 1998:626). Sözcüğün kökeni Almanca rutte “kalabalık müfreze” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/23> Nisan 2023).

S

Sapyor (Сапёр) ask. İstihkâmcı, istihkâm sınıfı. (Toktonaliyev, vd., 2010:1073). Sözcüğün kökeni Fransızca sapeur “hendek kazmak” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionnaire.com/browse/sap> 23 Nisan 2023).

Sayut (Сают), Selam topu, tüfek selam atışı (Yudahin, 1998:634). Sözcüğün kökü Almanca salut “selam” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wikipedia.org/wiki/сают> 24 Nisan 2023).

Sklad (Склад) 1. Depo, ardiye. 2. Depo, bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer: “*Skladga tüşkön tovarlardı siz özüñüz aytkan boyunça bölüştürsö bolobu?*” – K.Aşimbayev. (Depoya gelen malı sizin dediğiniz gibi dağıtsak olur mu?) 3. ask. Depo, ordu mallarının saklandığı, bakımlarının yapıldığı yer(Toktonaliyev, vd., 2010:1088). Sözcüğün kökeni hakkında net verilere ulaşılamamıştır.

Smena (Смена), Nöbet, sıra ile yapılan görev, iş: “*Bügün alar tünkü smenaga çığıştı.*” –K.Abdışyev. (Bugün onlar gece nöbetine çıktılar.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1088). Sözcüğün kökeni Eski Slavca c-mena “değiştirmek, uzaklaşmak” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/смена> 28 Nisan 2023).

Snaryad (Снаряд), Gülle, mermi (Yudahin, 1998:656). Sözcüğün kökeni Eski Slavca s-na-ryad sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Ancak bu kesin değildir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/снаряд> 28 Nisan 2023).

Snayper (Снайпер), Keskin nişancı, snaypır (Toktonaliyev, vd., 2010:1088). Sözcüğün kökeni Eski Yüksek Almanca schnephe “su çulluğu” anlamına gelen sözcüktür. Su çulluğu kuşunu avlamanın çok zor olmasından dolayı bu adı aldığı düşünülmektedir(https://www.etymonline.com/word/sniper#etymonline_v_43983 30 Nisan 2023).

Soldattık (Солдаттык) 1. Askerî, askerlikle ilgili, askere özgü: “Başkaça aytkanda soldattık kızmatın ulantuuga mildettüü ele.” –U.Düyşönaalı. (Başka bir deyişle

askerlik görevine devam etmek zorundaydı.) 2. Askere ait: “Soldattık kiyimler.” (Asker elbisesi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1091). Sözcüğün kökeni Eski Latince soldarius “ücretli asker” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.etymonline.com/search?q=soldier> 30 Nisan 2023). Soldat sözcüğüne +L³I⁴k addan ad yapan ektir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; soldat+tık şeklindedir.

Stadiya (Стадия) 1. Aşama, rütbe, mertebe, paye. 2. Aşama evre, basamak, adım (Toktonaliyev, vd., 2010:1100). Sözcüğün kökeni Latince status “durum, duruş” sözcüğünden Fransızca status “mevki, itibar” anlamına gelen sözcük olarak alıntılanmış ve dünya literatürüne girmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/stat%C3%BC> 01 Mayıs 2023).

Stan (Стан), 1. Ordugâh, 2. Мес. Saflar (Yudahin, 1998:666). Sözcüğün kökeni Rusça stanovytsya “ayakta kalmak, kalmak” anlamına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir ([https://en.wikipedia.org/wiki/Stan_\(administrative_unit\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Stan_(administrative_unit)) 04 Mayıs 2023).

Ş

Şinel (Шинель), Askerî palto: “*Ömür boyu bir şinel menen öttü degeni çınblı?*” –K. Abdışyev. (“Ömrü bir askerî palto ile geçti.” demeleri doğru mu?) (Yudahin, 1998:689). Kaput (asker kaputu) (Toktonaliyev, vd., 2010:1378). Sözcüğün kökeninin Fransızca chenille “kordon, saçak” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://ru.wikipedia.org/wiki/шинель> 04 Mayıs 2023).

Şlem (Шлем), Miğfer, tolga, kask: “*Tulga - cookerdin temir baş kiyimi, şlem.*” -KM1. (Tolga, askerin demir başlığı, miğferidir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1380). Miğfer. (Yudahin, 1998:690). Sözcüğün kökeni hakkında yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Şpion (Шпион), 1. Ajan, casus: “*Biz, emne, şpion belek?*” –Ç. Aytmatov. (Ne yani biz ajan mıydık?) 2. Bir kimseyi gizlice takip eden kimse. Casusluk (Yudahin, 1998:692), (Toktonaliyev, vd., 2010:1384). Sözcüğün Kökeni Eski Yunanca skopēō “bakmak,

gözlemek” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ispiyon> 07 Mayıs 2023).

Ştab (Штаб), Kurmay, karargâh (Yudahin, 1998:692;Toktonaliyev, vd., 2010:1384). Sözcüğün kökeni Almanca stab “karargâh” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wikipedia.org/wiki/штаб> 29 Mayıs 2023).

Ştik (Штик), Süngü (Yudahin, 1998:692). Sözcüğün kökeni Almanca stich “bıçaklamak” anlamına gelen sözcüktür (<https://ru.wikipedia.org/wiki/штик> 29 Mayıs 2023).

Şturma (Штурма), Hücum (Yudahin, 1998:692). Sözcüğün kökeni Almanca Sturma “fırtına” anlamına gelen sözcükten gelmektedir. Nazi Almanyası döneminde kurulan Sturmabteilung “fırtına birlikleri” adlı bir askeri grubun adıdır (<https://www.dictionary.com/browse/storm-trooper> 23 Mayıs 2023).

T

Taktika (Тактика), 1. Taktik, savaşta yönetme sanatı: “Çabuul koyuunun cana korgonuunun özgöçö taktikaları koldonulgan.” –V. Butanaliyev. (Saldırı ve savunmanın özel taktikleri kullanılmıştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1132). Sözcüğün kökeni Yunanca taktikos “taktik, hareket” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/tactic> 12 Mayıs 2023).

Tank (Танк), Tank, savaş taşıtı (Yudahin, 1998:707;Toktonaliyev, vd., 2010:1142). Sözcüğün kökeni Hintçe tanku “su deposu, suni göl” anlamına gelen sözcükten İngilizceye alıntılanmış ve 1915 yılında üretilen zırhlı askeri araçların kapaklarına bu ad verilmiştir. Dünya dilleri askeri literatürüne İngiliz dilinden alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/tank> 23 Nisan 2023).

Tanketka (Танкетка), I. Makineli tüfeği olan hızlı tank. (Toktonaliyev, vd., 2010:1142). Sözcüğün kökeni Hintçe tanku “su deposu, suni göl” anlamına gelen sözcükten İngilizceye alıntılanmış ve 1915 yılında üretilen zırhlı askeri araçların

kapaklarına bu ad verilmiştir. Dünya dilleri askeri literatürüne İngiliz dilinden alıntılanmıştır (<https://www.dictionar.com/browse/tank> 23 Nisan 2023).

Tıl (Тыл), Cephe ardı, ülke içi: “*Soguş batışta ört bolup, kan tögölüp catsa, biz tılda kündür-tündür tınbay iştep cattık.*” –K.Sıdıgılıyev. (Batıda savaş ateş i yanıp kan dökülürken biz cephe ardında gece gündüz çalışıyorduk.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1241). Cephegerisi (Yudahin, 1998:730). Sözcüğün kökeninin Eski Türkçe tıl “dil, casus ve art” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır (<https://ru.wiktionary.org/wiki/Тыл> 28 Nisan 2023).

Torpeda (Торпеда), Torpil, savaş gemilerinde su altı silahı olarak kullanılan büyük bomba, torpido (Toktonaliyev, vd., 2010:1202). Sözcük Latince, torpēre<torpē+dō sözcüğünden geldiğ i düşünölmektedir.

Tranşeya (Траншея), 1. Hendek, siper. 2. Bir şeyi koymak, depolamak için kazılan çukur (Toktonaliyev, vd., 2010:1212). Sözcüğün kökeni Fransızca tranchée “hendek” sözcüğünden gelmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/Траншея> 28 Nisan 2023).

Tribunal (Трибунал), Mahkeme, savaş mahkemesi (Toktonaliyev, vd., 2010:1212). Sözcüğün kökeni Latince tribunal “mahkeme” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Трибунал> 17 Nisan 2023).

V

Vahta (Вахта), Vardiya, gemi nöbeti: “*Vahta aldında fonarlar özgöçö cış küyüp turat.*” (Vardiyada fenerler daha başka bir sıklıkta yanar.) 2.Vardiya, çalışma, girişim (Toktonaliyev, vd., 2010:301). Sözcüğün kökeni Venedikçe vardia “nöbet, koruma” sözcüğünden gelmektedir.

Verf (Верфь), Tersane (Toktonaliyev, vd., 2010:302). Sözcüğün kökeni Almanca wert “tersane” sözcüğünden alıntıdır (<https://ru.wiktionary.org/wiki/верфь> 13 Nisan 2023).

Vodorod Bombası (Водород Бомбасы) Hidrojen bombası (Toktonaliyev, vd., 2010: 304).

Volontyor (Волонтёр), Bazı ülkelerde; Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya vb. Askerlik görevine gönüllü olarak katılan kişidir (Toktonaliyev, vd., 2010: 304-305). Sözcüğün kökeni Latince voluntarius “gönüllü, istekli” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/voluntary> 24 Mart 2023).

Voeykomat (Военкомат), Askerlik şubesi (Toktonaliyev, vd., 2010:304). Sözcük Rusça, военный комиссариат sözcüklerinin kısaltılmış şeklidir.

Y

Yaşeyka (Ячейка), tar. Asker, sipahi (Toktonaliyev, vd., 2010:1449). Sözcüğün Slav dillerinin genelinde bulunan bir sözcük olduğu belirtilmiştir (<https://ru.wikipedia.org/wiki/Ячейка> 17 Nisan 2023).

Yunker (Юнкер), 1. Askerî okul öğrencisi. 2. Çarlık Rusya’sındaki askerî okul öğrencisi (Toktonaliyev, vd., 2010:1448). Sözcüğün kökeni Eski Almanca juncherro “genç efendi, lord” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/junker> 15 Mart 2023). Sözcük Rus dilinde ve Kırgız Türkçesindeki anlamı dışında, Prusya Aristokratı, Alman asilzadesi, zalim Alman askeri gibi anlamlara gelmektedir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/junker> 15 Mart 2023). Sözcüğün ikinci dünya savaşı döneminde Rus literatürüne girmiş olması muhtemeldir.

Z

Zapas (Запас), 1. Yedek, gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan, fazladan: “*Cılınış için zapas döngölöktü cagışat.*” –Kırgız Tuu. (Isınmak için yedek tekeri yakarlar.) 2. Tali, ikinci derecede olan, ikincil. 3. ask. Yedek, gerek olduğunda orduya çağrılabilir nitelikte olan.4. Rezerv. (Toktonaliyev, vd., 2010:528) Sözcük Rusça запастись “tedarik etmek, toplamak” anlamına gelen fiilden türetilmiştir (<https://www.multitran.com/m.exe/запастись> 19 Mart 2023).

Zona (Зона), Mıntıka, bölge, saha (Yudahin, 1998:808). Sözcük Yunanca zōnē “kemer”, Latince zona “kuşak, bölge” anlamlarına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionarv.com/browse/zone> 19 Mart 2023).

Zastava (Застава), Karakol (Toktonaliyev, vd., 2010:530). Sözcüğün kökeni Rusça zastav “ileri karakol” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/Застава> 26 Mayıs 2023).

Zveno (Звено), 1. Bölüm, bölük, bir bütünün bölümü. 2. Bir organizasyonun, teşkilatın en küçük birimi, topluluğu (Toktonaliyev, vd., 2010:530). Sözcüğün kökeni Rusça звено “zbeno; takım, eleman, mürettebat” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir.

Zenitka (Зенитка), Uçaksavar tüfeği (Toktonaliyev, vd., 2010:531). Sözcüğün kökeni Fransızca zénith “gökyüzünün en yüksek noktası, başucu” anlamına gelen sözcük, Arapça samtu-r-ra’s “başucu, yukarı” sözcüğünden alıntılanarak türetilmiştir (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/zenit12Mart2023>), (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/zenit> 12 Mart 2023).

2.1.6. DİĞER DİL KÖKENLİ ASKERİ TERİMLER

C

Cambooç (Жамбооч), Silah, teçhizat (Toktonaliyev, vd., 2010:405).Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılammıştır.

Cañ (Жаң), I. Savaş, çatışma: “Üç caktan kısıp cañ kılabilir.” –T.Kasimbekov. (Üç taraftan sıkıştırıp savaşıyoruz.) II. İşaret (etme) “çcan” (Toktonaliyev, vd., 2010:419;Karasayev, 1996:284). Karasayev Kamus Naama adlı eserinde sözcüğü Çince olarak vermiştir.

Çayingi (Чайинги), esk. Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen giysi (Toktonaliyev, vd., 2010:1297). Karasayev Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğü Çince olarak vermiştir.

Çen (Чен), 1. Apolet, omuzluk. 2.Rütbe, subayların sahip olduğu derece. 3. Yüksek mevkideki rütbeli, dereceli kişilerin giydiği elbise. Sınır, yer, mahal (Toktonaliyev, vd., 2010:1321;Karasayev, 1996:774). Karasayev Kamus Naama adlı eserinde bu sözcüğü Çince olarak vermiştir.

Çin (Чин), Rütbe, subay ve polislerin sahip olduğu derece (Toktonaliyev, vd., 2010:1327). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

D

Diñse, Tiñse (Диңсе, Тиңсе), esk. Destanlarda Çinli, rütbeli adamların başlıklarına takılan rütbe bildiren değerli taş (Toktonaliyev, vd., 2010:351).Yöneticilerin başlıklarına taktıkları değerli taş (Toktonaliyev, vd., 2010:1183).

G

Gup (Гуп), K. K. Yudahin'in sözlüğünde “eski zamanlardaki tüfeklerin bir türü” olarak kaydetmiştir. Bu sözcük küpsör “barut konulan deri kese” sözcüğünün birleşiminde karşımıza çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:109). Küpsör, tüfeğin barutunu koyan büyük başlık (Abduvaliyev, 2005:114). Manas Sözlüğünde sözcüğün Fars dillerinden alıntılanmış olduğunu belirtmiştir (Manas Sözdüğü, 2005:179).

Kaşoo (Кашоо), Savaş siperi (Toktonaliyev, vd., 2010:673). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kemelek (Кемелек), Yay, sadak (Karasayev, 1996:411). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Ketelek (Кетелек), tar. Savaşta kullanılan dayak, sopa (Toktonaliyev, vd., 2010:700). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

M

Merek (Мерек), Ağızlarda görülen bu sözcük haçer çeşitlerinden biridir. (Abduvaliyev, 2005:115).Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Möndü (Мөндү), (Destanda) Kalmuklar ve Çinliler tarafından bir savaş parolası gibi kullanılan söz (Yudahin, 1998:572).Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

N

Nar, Narkesken (Нар, Наркескен), Çok sert bir çelikten yapılmış, destanlarda gökten düştüğüne inanılan bir tür kılıçtır (Abduvaliyev, 2005:117). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak meyve olan narın renginden kaynaklanan bir adlandırma olabileceğini düşünmekteyiz.

O

Omoñçular (Омончулар), Özel birlikler, kuvvetler (Toktonaliyev, vd., 2010:982). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

S

Sarapçı (Сарапчы), III. Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen giysi: “*Saadaktarın artınıp / Sarapçısın tartınıp / Sagan kaydan attandı?*” –S. Egemberdiyeva. (Sadaklarını takıp / Zırhını giyip / Sagan, nereye atlandı?) (Toktonaliyev, vd., 2010:1074). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Şalpañ Kulak (Шалпаң Кулак) Çin askerlerinin kullandığı bir tür silah (Karasayev, 1996:799).

K

Kook (Коок), 1. esk. Suçluyu veya düşmanı cezalandırmak için başına giydirilen deri kap. 2. Suçlunun boynuna takılan boyunduruk (Toktonaliyev, vd., 2010:741). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

2.2. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE ASKERİ ÜNVANLAR

2.2.1. TÜRKÇE KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

A

Ak Eşik (Ак Эшик), Padişahlık döneminde yöneticilerin emirlerini yerine getiren görevli (Toktonaliyev, vd., 2010:61;Abduvaliyev, 2005:98). Eşik, Hanı koruyan yiğit asker (Yudahin 1998:342). Şimdiki terminoloji ile “Koruma” anlamına gelmektedir. Bu anlama gelen eşikçi sözcüğüyle de sık sık karşılaşılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:98). Ak sözcüğünün idari ve askeri alandaki anlamları üzerinde daha önce durulmuştur. Ak “beyaz” anlamına gelen sözcüktür. Eşik ise “kapı eşiği, önü” anlamına gelen sözcüktür.

Ak Tayak (Ак Таяк), tar. Padişahların kapısında bekleyen muhafız, koruma. *Tayak*: *Ak tayak*, Hanın iyiliği için her türlü taleplerini karşılayan yiğit (Abduvaliyev, 2005:97). Cankurtaran, Koruma. Tayak sözcüğünün kökünün (tay) olması ihtimal dahilinde (sal.:tayan-, taya-). Moğol dillerinde de mayag “değnek, sopa, baston” Kalmuk dilinde mayg “değnek, sopa,baston” elle tutulan dayanılan ağaçtan yapılmış silah anlamında da karşımıza çıkmaktadır (Toktonaliyev, vd., 2010:60;Abduvaliyev, 2005:97). Sözcüğün kökü Eski Türkçe taya-“dayanmak, yaslanmak, isnat etmek” anlamlarına gelen fiilden fiildir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/dayak_17_Subat_2023). Sözcüğe fiilden ad yapan -I⁴k eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; taya-k şeklindedir.

Alp (Алп), 1. Alp, yiğit kahraman 2. Çok büyük, olağanüstü irilikte olan, kocaman: “*Karaygan alp toolor titirep ketkendey boldu.*” –Cazgıç Akındar. (Kararan kocaman dağlar titremiş gibi oldu.) 3. Çok büyük, çok önemli: “*Alp cazuuçu.*” (Çok büyük yazar.) 4. Dev, çok iri, olağanüstü güçlü masal yarattığı: “*Cer üstündö kindigi temir, tırmağı cez, Çoyun kulak degen attuu alp çaşagan eken.*” –Baldar Folkloru. (Yeryüzünde göbeği demir, tırnağı tunç olan Çoyun Kulak adlı dev yaşarmış.) (Toktonaliyev, vd., 2010:86). Şirin, alp sözcüğü için “zor, çetin; yiğit, kahraman; babayiğit” anlamlarını vermektedir. Sözcüğün Türk dili tarihinde anlamı değişmeden günümüze kadar geldiğini ve daha sonraları özel olarak adlaştığını belirtmektedir (Şirin, 2015: 101).

Altan (Алтан), esk. Savaşta sancağı taşıyan asker. Sancaktar (Toktonaliyev, vd., 2010:87). Sözcük Eski Türkçe altūn “altın” al “alaca, renkli” (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/alt%C4%B1> 11 Şubat 2023). anlamlarına gelen sözcükle aynı anlama gelen Moğolca altan sözcüğünden geldiğini düşünmekteyiz. Kıızıl, al rengin Türkler arasında önemli bir yere sahip olduğunu, özellikle de Kırgız Türkleri arasında yaygın bir biçimde kullanıldığı daha önce belirtmiştik.

Atak (Атак), 1. Şöhret; marufluk; *atagi çıkkān*: tanınmış; meşhur olmuş; *atagi cer cārgan*: şöhreti afakı tutmuş; 2. Ünvan (Yudahin, 1998:57). Sözcüğün kökü olan ad “isim, unvan” anlamına gelen sözcüktür. Ata- “ad vermek, söz vermek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ada-> 11 Mart 2023). Ata-fiiline gelen fiilden ad yapan /-k/ eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; at-a-k şeklindedir.

Atarman (Атарман), İyi atıcı, nişancı (Toktonaliyev, vd., 2010:131). Keskin nişancı asker. Tüfek sözcüğü oluşturulduktan sonra türetilen bir sözcüktür. Sözcüğün morfolojik olarak birleşimi (at – ar – man) olarak düşünülmüştür. Sondaki parça, ek –man ekinin İran dillerinden geldiğini B. Ö. Oruzbayeva iddia etmiştir (Abduvaliyev, 2005:87). Sözcüğün at- “atmak, fırlatmak” anlamına gelen fiildir. At- fiil köküne gelen fiilden ad yapan ek /-r, -Ar/ getirilmiştir (Çengel, 2005:158). Son olarak gelen ek ise Farsça bir ek olan +mānd ekinden gelişen bu ek, adlara gelerek vasıf adları yapar (Çengel, 2005:123). Sözcüğün morfolojik görünümü; at-ar+man şeklindedir.

Atçan (Атчан), Atabinen; süvari, atlı (Yudahin, 1998:58;Toktonaliyev, vd., 2010:135). Sözcüğün kökü at “üstüne binilen bir binek hayvanı, at” sözcüğüne eklenen /+çA²n +çO²n/ Bu ek de daima ç'li kullanılır. /a/, /ı/ ve /u/ ünlülü adlara ekin +çan, /e/ ve /i/ ünlülü adlara +çen /o/ ünlüsü taşıyanlara +çon, /ö/ ve /i/ ünlülü adlara ise +çön şekli eklenir (Çengel, 2005:108). Sözcüğün morfolojik görünümü at+çan şeklindedir.

Atkıç (Аткыч), Atkıç, iyi nişancı (Yudahin, 1998:59;Toktonaliyev, vd., 2010:133). Sözcüğün at- “atmak, fırlatmak” anlamına gelen fiildir. At- fiil köküne gelen fiilden

ad yapan /-Glç, -GUç/ eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Bu ek fiillere gelerek meslek ve uğraş adları yapar (Çengel, 2005:143). Sözcüğün morfolojik görünümü; at+kıç şeklindedir.

Aybaalı (Айбаалы), 1. Yay, 2. Yayıncı. 3. mec. Çelimsiz (Toktonaliyev, vd., 2010:41-42). Sözcüğün kökeni hakkında yeterli verilere ulaşılamamıştır.

Ayılbaşı (Айылбашы), Bir obayı, köyü yöneten kişidir. Savaş anında onun görevi gerekli olduğunda kendi köyünü, obasını düşmana karşı savaşabilecek erkekleri, gençleri atlandırıp gerekli silah ve teçhizatlar vererek askeri birliğe katmaktır. (Abduvaliyev, 2005:89). Ayıl “köy, oba” anlamına gelen sözcüktür. Baş sözcüğü ise burada yönetici, lider bir nevi komutan rolü üstlenen kişinin ünvanıdır.

B

Başçı (Башчы), Her türlü askeri birliğin, grubun, meclisin, harekâtın ve halkın başında duran kişidir (Abduvaliyev, 2005:89). Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırması verilebilir. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. +çI² isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+çI şeklindedir.

Baş – Eldi (Башы, Элди), Her türlü insan topluluğunun, özellikle de müfreze, askeri birliklerin kumandanı. Bu tür birleşik sözcükler birçok Türk dilinde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinde önemli ölçüde askeri söz varlığı içinde kendini göstermiştir. Bunlar; Ayılbaşı, Cüzbaşı, Kerbenbaşı, Kolbaşı, Miñbaşı, Onbaşı, Tuubaşı, Elüübaşı gibi sözcüklerin birleşimi ve oluşumunda kullanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:89).

Başkeser- (Башкесер-), Cellat, başkesen (Abduvaliyev, 2005:89). Baş “kafa, baş” anlamına gelen sözcüğe kes- “biçmek, kesmek” anlamına gelen fiil getirilmiştir. Kes-fiiline eklenen geniş zaman partisipi olan –r, -Ar, eki getirilerek türetilmiştir. (Kasapoğlu Çengel, 2005:150). Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+kes-er-seklindedir.

Baatır (Баатыр), Bahadır, kahraman, cesur; *emgek baatırı*: emek kahramanı; *Sovetter Soyuzunun Baatırı*: Sovyetler Birliğinin Kahramanı (Yudahin, 1998:76). Kahraman asker, yiğit, bahadır (Toktonaliyev, vd., 2010:149). Sözcük Moğolcaya baatır, Farsçaya bahadır ve Rus diline bogatır şeklinde alıntılanmıştır (Karasayev, 1996:132). Sözcük Moğolca “baatar” şeklindedir. Kırgız Türkçesinde bir dizi birleşik sözcüğün yapımında kullanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:88). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe bağatur “soylu kişi, kahraman ve özel ad” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bahad%C4%B1r> 11 Şubat 2023).

Baatır Vaşı (Баатыр Башы), Kendisine binbaşılardan tabi buldukları serdar (Yudahin, 1998:76). Belli sayıdaki askerlerin başıdır (Toktonaliyev, vd., 2010:149;Abduvaliyev, 2005:88).

Baga (Бага), 1. tar. Eski Kırgız kağanlığında yerel yönetim. 2. tar. Kağan tarafından görevlendirilen bölge yöneticisi. 3. tar. Askerî rütbe (Toktonaliyev, vd., 2010:150). Baga sözcüğünün kısaca etimolojik açıklaması konusunda kökeni ve işlevinin ne olduğu hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar sözcüğü kaplumbağa ve kurbağa sözcüklerindeki bağa/baga ile ilintili bulurken kimi araştırmacılar sözcüğün bağ- fiilinden geldiğini “bağlı olmak, bulunmak” durumuna işaret ettiğini ifade etmişlerdir. Baga sözcüğü aynı zamanda eski Türk yazıtlarında da sıkça geçmektedir. Sadettin Gömeç’e göre бага sözcüğünün kullanım alanı: Birden fazla Türk boyunun birleşiminden oluşan siyasi birliğin başkanını ifade eder (Gömeç, 2010:79). Sözcüğün idari bir terim ve unvan olarak kullanılmasının yanı sıra Askerî bir unvan olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Yine Sadettin Gömeç’e göre Бага: İdarî bir unvan olarak gösterilmekte olup, “bag” sözcüğü ile ilişkilidir. “bag” sözcüğü bir ulus oluşturmuş boyların askerî komutanları için kullanılmıştır (Gömeç, 2000:931).

Köktürk yazıtlarında; бага bir unvan olarak; ...ök kagan kışdım Bilge Tonyukuk boyla бага tarkan (Tonyukuk 6). (Türk, 2020:265). Şeklinde geçmektedir.

Baltaçı (Балтачы), Baltacı, balta yapan; *ay baltaçı* yahut *aybaltaçı* : nacakla müsellağ olan muharip, mızraklı asker (Yudahin, 1998:85;Toktonaliyev, vd., 2010:176). Sözcüğün kökü Eski Türkçe balto, baltu sözcüğüdür. Sözcük Moğol dilinde balta olarak aynı anlamda kullanılmaktadır. (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/balta_02_Şubat_2023). Sözcüğe /+çİ²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; balta+çı şeklindedir.

Barımtacı (Барымтачы), Rehin alan, savaş askeri, rehin (Toktonaliyev, vd., 2010:184;Abduvaliyev, 2005:88). Barımta, düşmanların ve rakiplerin ele geçirildikten sonra ne maksatla suç işlediklerine bakıp ona göre ceza veren kişi. Sözcüğün birleşimi; bar-ımta. Karşılaştırınız: kolomto, kenemte vb. (Abduvaliyev, 2005:124). Sözcüğün kökü Eski Türkçe bār “sahip olunan” anlamına gelen ad köküdür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/var_04_Şubat_2023). Sözcüğe gelen –ImtA eki işlek olmayan bir ektir. Son olarak sözcüğe /+çİ²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; bar-ımta+çı şeklindedir.

Başlık (Баштык), 1. Amir; rehber; başta bulunan; *brigada baştağı*: tabur başı; 2. sergerde, serdar (Yudahin, 1998:95-97;Toktonaliyev, vd., 2010:198). Türk dilinde vücuda ait bölümlerin, uzuvların işlevlerine göre benzer görevleri yapan nesnelere ve olguların adlandırmasında kullanılmıştır. Örneğin kapının kolu, kol insana ait bir uzuvken kapının da tutmak için kullanılan kısmına da kol denir. Baş sözcüğü ise aynı şekilde bir benzetme aracılığı ile anlam kazanmış bir terimdir. Baş vücutta en yukarıda ve ilk uzuvdur. Baş terimi ise ülkenin başı yani ülkenin en önemli insanı, yol göstericisi gibi anlamlar kazanmaktadır. Baş kökü “sahip olan” anlamında sıfat türetmede kullanılan /+L³I⁴k/ ekinden türetildiğini iddia etmektedir.(Tekin, 2016: 82). Sözcük Köktürk yazıtlarında; *anta berüki aşok başlıg sogdak bodun kop kelti yüküntü*. “Oradan bu tarafa Aşok liderliğindeki Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti.” (T 46) (Yılmaz, 2020:263). başlıg “lider”. ...*bodunug kop almış kop baz kılmış başlıgıg*

yüküntürmiş tizlig...(KT D 2). (Türk, 2020:265). Şekillerinde geçmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Başlık ünvanı eski devirlerden beri kullanılmaktadır. Baş sözcüğün kökünü oluşturmaktadır. Sözcüğe +L³I⁴k addan ad türeten bir ek getirilmiştir. Bu ek ise topluluk adları, sıfat, yer adları yapmaktadır. Ekin Kırgız Türkçesinde on iki şekli vardır. Sözcüğün morfolojik görünümü; baş+tık şeklindedir. **Baykooçu (Байкоочу)**, Mücahid, gözetleyen (Yudahin, 1998:102). Sözcüğün kökünün Eski Türkçe bak- “gözlemek, bakmak” anlamına gelen fiilden geldiğini düşünmekteyiz. Baykoo sözcüğüne /+çI²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; baykoo+çu şeklindedir.

C

Сааçı (Жаачы), Okçu, yay kullanmada ustalaşmış kişi: “*Caaçının baarisı Can algıçtay kamıngan.*” –S. Karalayev.(Bütün usta okçular Azrail gibi hazırlanmıştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:378). Caa “yay” sözcük köküne /+çI²/ isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir.

Саалуу (Жаалуу), Eskimiş bir sözcüktür. Yayla silahlanan, yayla ok atan asker. Bu söz şu şekilleri de mevcuttur; caaçan, caaçı, caatartkıç gibi formlarıyla da karşılaşılmaktadır. Bakınız: caa (yay). (Abduvaliyev, 2005:90) Caa “yay” sözcük köküne eklenen /+I³UU²/ addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; caa+luu şeklindedir.

Сабачы, Сауçı (Жабаачы, Жайчы), Muhteşem gücü ile hava durumunu kontrol ederek durumu idare eden kişi. (mit. Yada büyücüsü) Bu sözün “Cabugöy” formunu da K.K. Yudahin’in sözlüğünde yer almaktadır. Sözcüğün birleşiminde şimdiki zamanda unutulmuş cay-cab sözcükleri köklerden gelmektedir. Bu kök cay, taş, cay buba kökleri birleşmiş sözcüklerde halk ağzı araştırmalarında sıklıkla karşılaşılır. “*Cay taştı kölgö urbu, deyt, cay bubasın kübüröp, caylap karap turbu, deyt.*” (Manas). X. K. Karasayev bu sözün cabıgöy şeklinin İran dillerinden geldiğini iddia etmiştir. Ancak burada cay taş birleşik sözcükleri Kırgız Türkçesinin dilinin bir devamı, nesli olarak göstermiştir. Bizim düşüncemize göre “Cabıgöy” sözcüğünün köküyle cay taşın

ilk parçasının ikisi de aynı sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:91). Yada büyücüsü. Bu terimin askeri alanda geçmesinin sebebi savaşı kazanmak için başvurulan en sık yolun hava şartlarının değiştirilmesiyle üstünlük sağlama çabasıdır (Yudahin, 1998:190).

Sözcüğün kökü Eski Türkçe yad, yat şeklindedir (Tozak, 2007:117). Sözcük Kırgız Türkçesinin düzenli ses değişimi olan Eski Türkçe sözcük başı /y/>/c/'ye değişmesi sonucu ve yine Eski Türkçedeki sözcük içi /d-/ morfeminin /y-/'ye değişmesi sonucu sözcük cay şeklini almıştır. Sözcüğün anlamı, bir tür taş kullanarak hava olaylarını kontrol etme durumudur. Yada taşı ile ilgili en eski bilgilere Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Özellikle Hunların ve Göktürklerin ellerinde bulunan bir taş sayesinde sihir, büyü ve yetenekle istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırabildiklerini kaydetmişlerdir. Yada taşı özellikle Çinle olan savaşlarda kullanılmış ve Türklere üstünlük sağlamıştır (Öğreten, 2000:867). Ayrıca Türklerin destanlarında da sıklıkla yer alan Yada taşı Bahadırların silahları arasında yer almaktadır. Kırgız Türklerine ait olan Manas destanında yer alan bahadırlardan biri olan Almanbet mahir bir yadacı idi. Yada, cada,cay, cabugöy olarak adlandırmalara sahip olan bu taş bir gelenek halini almış ve Türk destanlarına önemli bir yere sahip olmuştur (Öğreten, 2000:868). Sözcüğe /+çİ²/ isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü cay+çı şeklindedir.

Cal (Жал), 1. Yele; *at calın tartıp mingençlik çağına ermek* (oğlan kendi başına ata binebilecek çağa ermek) ; *kök cal* “ boz yeledi (kurt), bahadır, cesur, yiğit” 2. Atın yele altındaki yağı (at gövdesinin lezzetli parçası sayılır); (Yudahin 1998:165).

Caloon (Жалоон), Caloon Cigit, Çevik, hızlı, atik asker (Yudahin 1998:169). Söylenen görevi hemen yapan askerdir. Sözcüğün birleşimi; cal-loon şeklindedir. Cal sözcüğü şimdiki Kırgız Türkçesinde bu anlamı vermemektedir. Karasayev bu sözcüğü Kalmuk dilindeki “zalu” er, erkek, yiğit sözcükleriyle bağlantılı olarak düşünmüştür. Kırgızlar üstün yetenekli yiğitleri yüzyıllardan beri pes etmeyen düşmanın kurdu Kökcal diye bahsetmişlerdir. Eskimiş olan cal sözcüğünün kökünde “abdan, mıktı” çok, üstün yetenekli, çok iyi anlamları olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:91).

Camanooz (Жаманооз), “Kötü ağız” düşmanın, atlarının hareketlerini gözlemlemek için düşman cephesine gizlice özellikle gönderilen kişidir (Abduvaliyev, 2005:91). Birleşik bir sözcüktür. Sözcüğün kökü caman “kötü, iyi olmayan” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük ise ooz “ağız” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü; caman+ooz şeklindedir.

Candıruucu (Жандыруучу), Yakıcı; kundakçı; sığın otun *candıruuçular*: harp kundakçıları. (Yudahin, 1998:175). Sözcüğün kökü Eski Türkçe “tutuşmak, yanmak” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe gelen fiilden fiil yapım eki olan aynı zamanda çatı eki olan /-D²I²r, -D²U²r/getirilmiştir. Son ek ise fiil tabanlarına yuvarlak biçimli olarak eklenen /-OO,-UU/ eki ile addan ad türeten /+çI²,çU²/ ekinin birleşmesinden oluşmuştur (Çengel, 2005:149). Sözcüğün morfoloji görünümü; can-dır+uuçu şeklindedir.

Carakçan (Жаракчан), Silahlı (Toktonaliyev, vd., 2010:426). Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak ”şeklindedir. Sözcüğe gelen addan fiil yapım eki ola /-k/ getirilerek türetilmiştir. (carak, cargak)(Abduvaliyev, 2005:110). Sözcüğe gelen ve addan ad türeten /+çA⁴n/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; carak+çan şeklindedir.

Caraktuu (Жарактуу), 1. Yararlı, faydalı, işe yarar: “*Caraktuu çıgarmalar bolo aları tuuraluu köz karaşın bildirgen.*” –L.Ükübayeva (İşe yarar eserler olabileceğine ilişkin görüşünü bildirdi.) 2. Uygun, elverişli 3. Silahlı: “*Cayluu küni konok kelbeyt, caraktuu küni coo kelbeyt.*” –Makal Lakaptar. (Müsaitken misafir gelmez, silahlyken düşman gelmez.) (Toktonaliyev, vd., 2010:426). Carak sözcüğünün kökü car- “kesmek, parçalamak, ikiye ayırmak ”şeklindedir. Sözcüğe gelen addan fiil yapım eki olan /-k/ getirilerek türetilmiştir (carak, cargak)(Abduvaliyev, 2005:110). Sözcük Eski Türkçe yargak şeklindedir. Sözcüğe eklenen /+I³UU²/ addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. Sözcüğün morfolojik görünümü; car-a-k+tuu şeklindedir.

Carçı (Жарчы), Askeri birliğin içindeki bütün bölüklere her türlü haberi, emri ve yenilikleri ileten askerdir. Sözcük Eski Türkçe yar “ İlan, duyuru, bildiri, haber.” Köküne addan ad yapım eki /+çI⁴/ ekinin eklenmesiyle oluşmuştur *Carıya sal-* “haber salmak”, *carıya* “haberdar etmek” (Abduvaliyev, 2005:92). Sözcüğün morfolojik görünümü; car+çI⁴ şeklindedir.

Casak (Жасак), Bir serdarın maiyetindeki savaşçı müfrezesi, asker (Toktonaliyev, vd., 2010:434). Casak, Askeriyede kolun içindeki en iyi birliklerden biri. K. K. Yudahin’in sözlüğünde bu sözcük tarihi bir sözcük olarak belirtip şu şekilde bir çeviri yapmıştır: Askeri birliğin içindeki lider kol, birlik, çoro (Yudahin 1998:184). Bu sözcüğün cesek sözcüğü ile kökteş olduğunu düşünmekteyiz. Abduvaliyev, Kalmuk dilindeki zask “1. Ceza, 2. Diyalektlerde, hükümet; iktidar” sözcüğüyle karşılaştırma yaparak sözcüğün Kalmukça olduğunu iddia etmiştir (Abduvaliyev, 2005:102-127). Sözcüğün kökünün casa- yapmak, bir işi, görevi yerine getirmek”(Toktonaliyev, vd., 2010:434) anlamına gelen fiil kökünden geldiğini düşünmekteyiz. Casa- fiil köküne gelen eylemden ad türeten /-k/ (Çengel, 2005:145) getirilerek türetildiğini düşünmekteyiz. Sözcüğün morfolojik görünümü; casa-k şeklindedir.

Casakçı (Жасакчы), Askeri bölükte görev yapan asker Casak “asker” seçilmiş askerlerin (yiğitlerin) durduğu askeri bölük, birlik (Toktonaliyev, vd., 2010:434). K.K. Yudahin’in sözlüğünde “ Savaşın başındaki komutanın takımı, birliği” anlamına gelen tarihi bir sözcüktür (Yudahin 1998:184). Sözcüğün kökünün casa- yapmak, bir işi, görevi yerine getirmek anlamına gelen fiil kökünden geldiğini düşünmekteyiz. Casa- fiil köküne gelen eylemden ad türeten /-k/ (Çengel, 2005:145) getirilerek türetildiğini düşünmekteyiz. Sözcüğe gelen addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; casa-k+çI² şeklindedir.

Casool (Жасоол,) tar. Hizmetli, görevli. (Toktonaliyev, vd., 2010:435). Elçilik ve konsolosluklarda koruma görevlisi (Yudahin, 1998:185). Asker, Rusça “yasaul” X. K. Karasayev bu sözcüğü alıntılanmış ve Kırgız diline özleşmiş bir sözcük olarak bakmıştır. Ancak eskimiş bir sözcük olduğunu söyleyip hangi dilden geldiğini belirtmemiştir (Karasayev, 1996:292). E. H. Nacip bu sözcüğün Türk-Moğol dillerinin bütün dönemlerine ait bir sözcüktür diye kayda geçmiştir. Sözcüğün birleşiminde

önceki kök “casa-” ve gelişimini tamamlamış bir ek (-ool) ile oluşmuştur (Abduvaliyev, 2005:92). Bizim görüşümüze göre sözcüğün kökü casa-“yapma, düzene sokma, donatma, askeri düzen, savaş düzeni almak, asker, ordu” gibi anlamlara gelen fiil köküdür. Sözcüğün morfolojik görünümü; casa-ool şeklindedir.

Cat (Жат), 1. Yad, yabancı, başka: “*Anday adat ezelden elge cat.*” –Canı Ala Too. Bu âdet eskiden beri halk için yabancıdır. 2. Düşman (Toktonaliyev, vd., 2010:435). Sözcük Eski Türkçe yāt “yabancı” anlamına gelen sözcüktür (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yad_20_Haziran_2023).

Cebelü (Жебелүү), 1. Oku, yayı, silahı bulunan. 2. Temrenli (Toktonaliyev, vd., ,2010:441). Sözcüğün kökeni Moğolca, cebe “ok, ok ucu, mermi” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe gelen +l³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -līg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; cebe+lüü şeklindedir.

Cesek (Жесек), Karakolu korumak için keşfe çıkan, hazırlanan askeri bölük. Kırgız Türkçesindeki casak, cesek sözcüklerinin aynı kökten geldiğini tahmin etmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:102). Sözcüğün kökünü Yudahin; cese, ortaya çıkmak, hareket etmek (keşifçiler hakkında); *cesekçi cese kaldı*: “keşifçiler harekete geçtiler” şeklinde vermiştir (Yudahin 1998:204). Nöbetçi, bekçi, koruma. 1. Keşif birliği, öncü kuvvetler: “*Cesekke kişi turguzdu.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Öncü kuvvetler yerleştirdi.) 2. Casus, ajan (Karasayev, 1996:299). Karasayev Kamus Naama eserinde bu sözcüğe Farsça olarak yer vermiştir. Ancak sözcük Türkçe kökenli olup; cese-; keşif amacıyla savaş öncesi veya sonrasında haber toplamak amacıyla harekete geçmek anlamındaki fiildir. Sözcük Türkçe kökenli olup, Eski Türkçe yéze-k şeklindedir (Tozak, 2007:167). Cese- fiil köküne gelen /-k/ fiilden ad yapım eki getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cese-k şeklindedir. Yèzek, Kırgız Türkçesindeki şekli ile cesek; öncü asker veya keşif kolu askeri olarak açıklanır (Turan, 2018:162).

Cesekçi (Жесек), Keşifçi; kordoncu (Yudahin 1998:204). Cesekçi, Keşif, düşmanın durumunu anlama, bilgi toplama işine çıkan asker. Öncü kuvvet, nöbetçi, bekçi, koruma (Abduvaliyev, 2005:92) Cese-; keşif amacıyla savaş öncesi veya sonrasında haber toplamak amacıyla harekete geçmek anlamındaki köktür. Sözcük Türkçe kökenli olup, Eski Türkçe *yéze-k* şeklindedir (Tozak, 2007:167). Sözcüğe gelen +çI² isimden isim yapan ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cese-k+çi şeklindedir.

Cetelü (Жетелүү), Kılıçlı, kılıca malik olan (Yudahin 1998:205). Yudahin bu sözcüğü V. Radloff'un sözlüğünden almıştır. Sözcüğün kökü olan Cete “ata, cet, kök” anlamlarına gelen sözcüktür. Sözcüğe eklenen /+I³UU²/ addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; cete+lüü şeklindedir.

Cigit (Жигит), Kırk Cigit, Destansı bahadırların birliği (Kırk Yiğidi) (Yudahin 1998:216). Manas destanının bütün bölümlerinde bu anlamda “Kırk Çoro” olarak kullanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:92-102). Sözcük Eski Türkçe yigit “genç, delikanlı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yi%C4%9Fit> 22 Nisan 2023).

Cigit Calañ (Жигит-Жалаң), Muhafızlar, korumalar: “*Özündö cıyırma çaktı cigit-calañ, teylegen on-on beştey nökör kalgan...*” –Ümöt Jasañ Uulu. (Kendisinde yirmiye yakın muhafız, hizmet eden on on beş kadar uşak kalmıştı.) (Toktonaliyev, vd., 2010:464). Cigit, Hanın ordusunu ve Hanın kendisini koruyan, bölükte görev yapan asker (Yudahin 1998:216). Kırgız dilinde “*kırcigit, cancigit (canbooçu)*” anlamına gelen askeri terimlerin birleşiminde gözlemlenmiştir. Moğol dillerinde “*Atçan cigit*” ata binen, at binmeyi iyi bilen asker. Anlamında kullanılmaktadır. Cigit: Cigit calañ, Yayası da atlısı da birlikte olan askerler. Ülke yöneten ya da tanınmış kişilerin yönettiği askeri birlik, bölük. Cigit-Calañ, K.K. Yudahin sözcüğü tarihi bir sözcük olarak değerlendirmiştir. “hükümdarın atlı süvarisi ya da asilzadelere ait” olarak

çevirmiştir. Çift sözcüğün ikincisi eski Türkçede “kişi” anlamına gelip, eski Uygur Türkçesiyle 12-14. yüzyıllarında yazılmış Mani yazılarında, Altın Carık “sutra” eserinde yalañuk M. Kaşgarlının sözlüğünde, C. Balasagunun manzumesinde ve Turfan’da bulunan Maniheizm yazmalarında yalañuk sözcüğünün birleşimleriyle karşılaşılmıştır. Calañ sözcüğü eski Türkçede “giyimi olmayan, ayakkabısız” anlamlarını verip, şimdiki Kırgız Türkçesindeki “cılañaç”, “calañaç” çıplak, çorak vb birleşimlerinde görülür. Ancak “giyimsiz, ayakkabısız” anlamlarına gelse de “kişi” anlamını da verir. Cöö-Calañ, çoğunluğu yaya olup, yayası da atlısı da deveye binenleri de karışık askeri koldur (Abduvaliyev, 2005:92-102).

Cokçu (Жокчу), Düşmanın izini sürüp, yok olan izleri bile izlemekte mahir olan askerdir. İzci (Abduvaliyev, 2005:92). Kayıpları arayan (Yudahin 1998:219). Sözcüğün kökünü oluşturan cok “yok, olmayan şey” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe gelen +çI² addan ad yapan ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cok+çu şeklindedir.

Colbaşçı (Жолбашчы), Rehber, yönetken; serdar (Yudahin 1998:220). 1. Komutan, kumandan. 2. Önder, lider, yol gösterici (Toktonaliyev, vd., 2010:471;Abduvaliyev, 2005:89-92).

Birleşik bir kelimedir. İlk sözcük olan col “yol” anlamına gelmektedir. İkinci kısmındaki sözcük ise baş sözcüğüdür. Liderlik, komutanlık gibi anlamlar kazanmıştır. Sözcüğe /+çI²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir.

Cüzbaşçı (Жүзбашы), Askeri birlikte yüz askerden sorumlu olan komutanın adıdır. Bu komutanın emri altına iki Elüübaşçı, on Onbaşçı girer (Abduvaliyev, 2005:89).

Miñbaşçı (Миң Башы), Askeri müfrezede bin kişiyi yöneten komutan. Bu komutanın emri altında on Yüzbaşçı bulunur (Abduvaliyev, 2005:89). Onbaşçı/Yüzbaşçı/Binbaşçı: Onlu sistem çerçevesinde türetilen bu üç rütbe adı, Türk dilinin en eski dönemlerinden beri Türk dilli toplulukların yaşadığı coğrafyalarda ve dönemlerde kullanılmıştır. On/yüz/binbaşçı terimleri birer ad tamlamasıdır. Bu tamlama türü Türkçede sözcük üretmede çok yaygın olarak kullanılır. Belirtisiz ad tamlaması biçimiyle yapılan çok

sayıda askeri terim vardır (Eker, 2007:182). Şine Uşi Yazıtı'nın kuzey yüzünde, 'Teñride Bolmış İl İtmiş Bilge Kagan' adına dikilen yazıtta bıña başı terimi yer alır: *sü yorıdı, özümün öñre bıña başı ıtı*. “Ordu yürüdü. Kendimi öne binbaşı gönderdi” (Orkun 1987:165).

Cooçu (Жоочу), Düşmana karşı atlanıp, bir dizi savaşa katılmış askerdir. Bu sözcük çok eski bir sözcüktür. Arşivlerde kalmıştır. Eski devirlerde savaş zamanlarında etkin bir şekilde kullanılmak için Cengiz Hanın büyük oğlunun isminden (Cooçu) olduğu göze çarpmaktadır. Kırgız Türkçesinde bunun gibi şekle sahip türetilmiş sözcüklerden oluşmuş birçok insan ismi ve terimleriyle sık sık karşılaşmaktadır; Toyçu, Cılkıçı, Irçuul, Colçu vb. İsteğe karşı, bu zamana kadar Cengiz Hanın büyük çocuğu Cooçu'nun Cuuçu diye doğru yazılışını doğru kabul etmemekteyiz. K.K. Yudahin'in sözlüğünde de cooçu şekli değil cuuçu şekli verilmiştir. İleriki zamanlarda kız almak için çoğunlukla savaşıldığı, kızını adetlere göre alındığı göz önüne alındığında cooçu, cuuçu sözcüklerinin ikisinin de anlamı aynı olmaktadır (Abduvaliyev, 2005:93), (Yudahin 1965:261-271). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yağı “düşman” anlamına gelen sözcükten gelmektedir

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ya%C4%9F%C4%B1> 28 Şubat 2023). Sözcüğe gelen /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+çu şeklindedir.

Cooker (Жоокер), Düşmana karşı atlanan asker (coo-ker) (Toktonaliyev, vd., ,2010:476).Savaşçı, asker: “*Cookerge buyruk kılıp...*” –T.Ümötaliyev. (Askere emredip...) Cooker < cañ “savaş”, “avar” ker ise istekli bu işe yetenekli anlamı katar.. (Karasayev, 1996:302). Karasayev bu sözcüğün İran, Çin dillerinden giren köklerin birleşimi olduklarını iddia etmiştir (Karasayev, 1986:110). Ancak Kazak dilindeki “jawunger” sözcüğü ile karşılaştırmıştır. Tarihi kanıtlar buna imkân vermez. Eski Türk yazma eserlerinde çok sık karşılaşıldığı düşünüldüğünde cooker sözcüğünün coo “yağı, düman” anlamına gelen ilk kısmı temel sözcüktür. İkinci kısımdaki ek (-ker) Tacik-Pers (Fars) dillerinden gelen bir ek olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Abduvaliyev, 2005:92). Sözcüğün morfolojik görünümü; coo+ker şeklindedir.

Coro (Жоро), Eski bir sözcüktür. Şimdiki Coldoş “yoldaş” sözünün anlamını vermektedir. Coro-coldoş birleşik şekli şimdi bile aktif olarak kullanılmaktadır. Bu eski çift sözcüğün parçalarının her ikisinde de aynı şekilde morfolojik oluşma yöntemleriyle oluşmuştur: coro < cor –o , coldoş < col-doş. Birincisinin kökü (cor-), cort-, corgo, cortorman, cortuul, cortuulçu gibi bir dizi sözcüklerde karşılaşılmaktadır. Bu kök sözcüğünü Karasayev coro, coroo şekillerinde İran dillerinden geldiğini tespit etmiştir. Bizim düşüncemize göre bu sözcük Kırgız-Moğol dillerine ait ortak bir sözcük olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:93).

Cortorman-Cortulman (Жорторман, Жортулман), Savaşta atın yelesinde oynayan çok hızlı, atik asker (cor-t-or-man, cor-t-ul-man) (Abduvaliyev, 2005:94). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yorı-“yürümek” anlamına gelen sözcükten yorğa “hızlı yürüyen, koşan at” anlamına gelen sözcüktür.

Cortuulçu (Жортуулчу), Savaşa katılan, savaşa atlanıp çıkan asker. Bakınız; cortuul “savaş amaçlı sefer, akın” (Abduvaliyev, 2005:94). Sözcüğün kökü Eski Türkçe yorı-“yürümek” anlamına gelen sözcükten yorğa “hızlı yürüyen, koşan at” anlamına gelen sözcüktür. Cort- fiiline gelişimini tamamlamış bir ek (-ool, -uul) getirilerek türetildiği düşünülmektedir. Cortuul sözcüğüne /+çI²/,+çU² / addan ad yapan bir ek gelmiştir Sözcüğün morfolojik görünümü; cor-t-uul+çu şeklindedir.

Cökör (Жөкөр), 1. Kahramanların yanındaki savaşçı dostları: “*Manas cana anın işenimdiü cökörlörü...*” –Manas Ensiklopediyası. (Manas ve yanındaki güvenilir dostları...) 2. En yakın dostu 3. Prensesin yanındaki yardımcı kızlar (Toktonaliyev, vd., 2010:482). Cökör, (Cancökör) Kolbaşının daima yanında yürüyen asker (Abduvaliyev, 2005:94). Sözcüğün kökeni Moğolca nökur “yoldaş” anlamına gelen sözcüktür.

Cöö-Calañ (Жөө Жалан), Yaya (piyade) piyade birliği. Bu birleşik sözcüğün ikinci unsuru eski Türk dilinde kişi anlamına gelmektedir: yalñuk, yalañuk, yalñuk “insan, adam” (Abduvaliyev, 2005:94). Cöö “yaya, yürüyen” anlamına gelen sözcüktür. Calañ sözcüğü eski Türkçede “giyimi olmayan, ayakkabısız” anlamlarını verip, şimdiki Kırgız Türkçesindeki “cılañaç”, “calañaç” çıplak, çorak vb birleşimlerinde görülür.

Ancak “giyimsiz, ayakkabısız” anlamlarına gelse de “kişi” anlamını da verir. Cöo-
Calañ, çoğunluğu yaya olup, yayası da atlısı da deveye binenleri de karışık askeri
koldur (Abduvaliyev, 2005:92-102).

Ç

Çabarman (Чабарман), Savaş esnasında askeri birliklerin, bölüklerin birbiriyle
bağlantılı kalmalarını sağlayan asker. Her çeşit haberi ileten atlı askerdir. Bu sözcüğün
(çap-) fiilinin “çabanbes” sözcüğüyle aynı kökten geldiğini düşünmekteyiz. Şimdiki
unsurun B.Ö. Oruzbayevanın monografisine dayanarak sözcüğün İran dillerinden
geldiğini belirttik (Abduvaliyev, 2005:98). Sözcüğün kökü Orta Türkçe çap- “tez
gitmek, dörtnala at sürmek, akın etmek” anlamlarına gelen sözcüktür. Sözcüğün
kökeninin Farsçaya dayandırılması doğru değildir. Aksine Farsça çabanbes
Türkçe’den alıntılanmıştır

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%A7ap-> 28 Şubat 2023). Çap- fiiline
gelen –r, A²r geniş zaman partisip eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:150). Son
olarak +man addan ad türeten eki getirilerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel,
2005:123). Sözcüğün morfolojik görünümü; çap-a-r+man şeklindedir.

Çalgınçı (Чалгынчы), Keşif kolu askeri (Toktonaliyev, vd., 2010:1302). Çalgınçı,
Keşife çıkan asker. Sözcüğün birleşimi: (çal-gın-çı) olarak üç morfemden
oluşmaktadır (Abduvaliyev, 2005:98). Sözcüğün kökü Eski Türkçe çal- “darp etmek,
vurmak, ses çıkarmak” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden
ad yapım eki getirilmiştir ((Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Son olarak ise addan ad
türeten +çI²,+çU² eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çal-
gın+çı şeklindedir.

Çarkınçı (Чапкынчы), Savaşçı, savaşa katılan kimse (Toktonaliyev, vd.,
2010:1309). Sözcüğün kökü Orta Türkçe çap- “tez gitmek, dörtnala at sürmek, akın
etmek” anlamlarına gelen fiildir. Sözcüğe gelen –G²I²n, -G²U²n fiilden ad yapım eki
getirilmiştir ((Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Son olarak ise addan ad türeten +çI²,+çU²
eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; çap-kın+çı şeklindedir.

Çek Araçı (Чек Арачы), Sınır karakolunda görevli asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1318)

Çençi (Ченчи), 1. Çenegiç 2. Sınır karakolu askeri. (Toktonaliyev, vd., 2010:1322). Sözcük çen “mahal yer, taraf, yön, doğrultu” anlamına gelen sözcüktür.

Çerüü (Черүү), 1. Çeri, asker: “*Kırgızdın bütün koşuunu, on miñçe çerüü boluptur.*” –I. Abdırähmanov. Kırgızların bütün ordusu on bin kadar askermiş. 2. Sefer, askerî harekât: “*Ar kimibiz kamınıp / Attanabız çerüügö.*” -Kumanbek. Her birimiz hazırlanarak / Atlanırız sefere (Toktonaliyev, vd., 2010:1323). Çerüü, asker, nefer, ordu: sefer, harbe gidiş” (Yudahin 1998:262). Çerüü, Askerlerin tamamı. Kendi aralarında gruplandırmaları ve bazı adlandırmaları vardır: ak çerüü, kara çerüü. Ak çerüü: Başkanlığa yeni adayı destekleyenlere denir. Kara çerüü ise eski başkanın görevine devam etmesini destekleyen tarafa denir. Moğol dilleriyle ortak bir sözcüktür. Moğolca “tsereg, tsergüüb” Kalmukça “tserg, tsereg” (Abduvaliyev, 2005:104).

Çoro (Чоро), Asker, nefer prens soyundan oğlan, delikanlı;muharibi (Yudahin 1998:281). Çoro, yiğit. Destansı yapıtlarda kırk çoro “kırk yiğit” anlamına gelir (Toktonaliyev, vd., 2010:1334). Bu sözcüğün “coro” sözcüğü ile kökteş olduğu düşünülmektedir. Eski cor- fiilinden türediği düşünülmektedir.(Karasayev, 1996:781;Abduvaliyev, 2005:98).

D

Dalı (Далы), Bu sözcüğün sözlük anlamı omuzları geniş yiğit delikanlı anlamı vermektedir. Aman vermeyen zalim, Kökcal bahadır. Bunun Kalmuk dilinde “bəəlx” (savaşa giden, saldıran), “bəəleç” (fetheden, saldırgan) anlamlarına gelen sözcüklerin aynı köklere bağlı olduğu düşünülmektedir. (Abduvaliyev, 2005:90). Dalı “kürek kemiği, dal, iki omuz aralığı, omuzlar” anlamına gelen sözcüktür. Bizim görüşümüze göre sözcük Kalmuk dilinden alıntı olmayıp Türkçe bir sözcüktür.

E

Elüü Başı (Элүү Башы), 1. Elli ere kumanda eden asker. 2. Elli aile ve evi yöneten kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:1425). Elüübaşı, Askeri birlikte, müfrezede elli askeri emri altına alan komutandır. Bu komutana beş Onbaşı tabiidir (Abduvaliyev, 2005:90). Ad tamlaması şeklindedir. Elüü sözcüğü Eski Türkçe elig, ellig “elli” şeklindedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/elli> 19 Şubat 2023).

Eşik Aga (Эшйк Ага), Hanlıklar döneminde şehir kapısını, kalesini korumakla görevli askerlerin komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:1446;Abduvaliyev, 2005:99).

K

Kalça (Калча), 1. Çirkin, güzel olmayan. 2. Manas Destanında başkahramanlardan biri olan Konurbay’ın sıfatı. 3. Bekçi, muhafız (Toktonaliyev, vd., 2010:618). Sözcüğün kökünün kal “yüzde oluşan lekelenme ve çil” anlamına gelen sözcükten geldiğini düşünmekteyiz. Özellikle destanda Konurbay’ın sıfatı olması çillerinden dolayı bu şekilde bir adlandırma yapılmış olma ihtimalini düşünmekteyiz. Ancak bu kesin değildir.

Karool, Karaal (Кароол), 1. Koruyucu, muhafız: “*Kara döö degen bar ele / Karool başçı al ele.*” Kara Dev denilen var idi / Muhafız başı o idi. 2. Kontrol yeri, gözetleme yeri: “*Ak Kulca karool beli bar.*” –S.Orozbekov. (Ak Kulca kontrol yeri var.) 3. Karakol, güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan devriye: “*Abakesi er Bakay / Karoolgo ketip kalganı.*” –S.Orozbekov. (Amcacığı er Bakay / Devriyeye çıkmış.)

4. Muhafızlık, muhafız olma durumu (Toktonaliyev, vd., 2010:647-657). 1. Arpacık, ateşli silahlarda namlunun ucunda bulunan küçük çıkıntı: “*Çaru karooldu meltirey tiktep, meelep cattı.*” –K.Osmonaliyev. (Çaru, arpacığa dikkatlice bakarak nişan alıyordu.) 2. Nişan, kurşun, taş vb. ile vurulmak istenen hedef: “*Al cörmölöp cönögöndö karooldon takır ele cogotup koydum.*” –K.Abdışyev. (O emekleyerek gitmeye başlayınca tamamen hedefinden kayboldu.) (Yudahin 1998:403). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ve Moğolca kara- sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Kara-sözcüğüne gelen ve işlevliğini yitirmiş olan –Ool eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kara-ool şeklindedir.

Karoolçu (Кароолчу), Bekçi, muhafız, koruma (Yudahin1998:411). Devriyeye çıkıp, dinlenmede olan askeri birliğin rahatını ve güvenliğini sağlayan asker, koruyucu (Toktonaliyev, vd., 2010:657). Bu sözcük sakçı olarak da kaynaklarda yer almaktadır (Abduvaliyev, 2005:94). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ve Moğolca kara- sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Kara- sözcüğüne gelen ve işlevliğini yitirmiş olan –Ool eki getirilerek türetilmiştir. Karool sözcüğüne /+çI²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kara-ool+çu şeklindedir.

Kayguulçu (Кайгуулчу), Nöbetçi: “Eki cagında eki kayguulçu turgan ele.” – T.Kasimbekov. (İki tarafında iki nöbetçi duruyordu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:595-719). Kayguulçu, Keşfe çıkan, keşfi ve gizli görevleri başarılı bir şekilde yapan istihbarat askeri. Keşif kolu veya keşif kolu askeri (Abduvaliyev, 2005:94). Gelişimini tamamlamış bir ek (-ool) ile oluşmuştur (Abduvaliyev, 2005:92). Kayguul, Savaşta askeri birliğin, kolun daima önünden giderek yolları kontrol ederek bilgi toplayan, düşmanlar hakkında bilgi veren bölük. Bu sözcüğün kaygool şekline de rastlanmaktadır. Moğol dilleriyle ortaklık gösterir. Moğolca xayguul “istihbarat” xayguulç “istihbaratçı”. Sözcüğün kökünün kay- olduğunu düşünmekteyiz. Kayık, kayım, kayın gibi sözcüklerin birleşimlerinde olduğunu görmekteyiz. Kayran sözcüğünün de kökü kay- olması ihtimal dâhilindedir. Karasayev, Moğolcadan geldiğini tahmin etmektedir. K.K. Yudahin, sözcüğün kayı- şeklinde olup “keşif yapmak, araştırmak” olarak çevirmiştir. Burdan yola çıkacak olursak kayguul sözcüğü Kırgız, Moğol dillerine ortak bir söz varlığı içinde var olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:103). Kayguul sözcüğüne /+çI²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kay-g-ool+çu şeklindedir.

Kaytaruuçu (Кайтаруучу), 1. Bekçi. “Oşonduktan tokoydogu örttü çettetiüü için kaytaruuçulardın sanın köböytüü kerek.” –Kırgız Tuu. (Bu yüzden orman yangınlarının önüne geçmek için bekçilerin sayısını çoğaltmak gerekir.) 2. Çoban veya sığırtmaç, sığır çobanı. 3. Koruyucu, muhafız: “Abaktın kaytaruuçusu eşikti açıp, aga kişiler kelgenin kabarladı.”(Hapishane muhafızı kapıyı açarak ona insanların geldiğini haber verdi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:602;Karasayev, 1996:364). Sözcüğün kökü

Eski Türkçe kay-“ dönmek, bir şeye ya da yöne doğru dönmek, ilgilenmek” ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kay- 30 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kay-30%20Haziran%202023)) anlamına gelen fiil olduğunu düşünmekteyiz. Kay- fiil köküne –t ettirgenlik eki getirilmiştir. Yine kayt-fiiline –r,-Ar ettirgenlik eki olarak da bilinen fiilden diil türeten ek getirilmiştir. Son olarak Sözüğe eklenen diğer ek ise –UUçU ekidir. Bu ekin kökeni Kırgız Türkçesinin asıl fiilden isim yapan eki /-g/ ekine addan ad yapan /+çI², +çU²/ ekinin gelmesi ile oluşmuştur. /-g/ ekinin tarihsel süreçteki değişimi: -ig> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Bu eke eklenen /+çI², +çU²/ ekinin vokali gerileyici ses benzeşmesine uğrayarak, yuvarlak dar olarak kalıplaşmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; kay-t-ar-uuçu şeklindedir.

Kezege (Кезеген), Nişancı, *kezege mergen*: mahir nişancı (Yudahin 1998:446). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kez “oyuk, çentik” anlamına gelen sözcüktür. Silaha nişan almak için bakılan çentikli noktadır. Keze- fiiline gelen –G²A⁴n fiilden ad yapan ek getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kez-e-gen şeklindedir.

Kezekçi (Кезекчи), Nöbetçi: “*Sen cokto kezekçiden açkıçtı alıp, Rasul eköobüz bölmöñö kirip çıkkabız.*” –Ç.Aytmatov. (Sen yokken nöbetçiden anahtarı alarak Rasul’la ikimiz odana girip çıktık.) (Toktonaliyev, vd., 2010:678). Sözcüğün kökü olan kezek 1.sıra, nöbet; *menin kezegim*: benim sıram; *kezektegi mildet*: sıradaki vazife; *kezekme - kezek*: sıra ile 2. zaman, an. (Yudahin 1998:446).Sözcük Osmanlı Türkçesinde keşik “nöbet, sıra” anlamına gelen sözcüktür. Türkçede nöbet ve sıra anlamı veren sözcükler parçayla alakalı olup; kes-, ged-, kert- fiillerinden türetilmiştir. Sıra, dolaşma terimleri kez->gez- fiilleriyle de ifade edilebilmektedir (Tuna, 1972:230). Sözcüğe /+çI²/ isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kez-ek+çi şeklindedir.

Kılıçker (Кылычкер), Kılıçla silahlanmış olan muharip (Yudahin 1998:452). Kılıçker, Kılıçtuu, Sadece kılıçla kuşanan, kılıç kullanmayı iyi bilen asker (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kıl- “işlemek” fiilinden gelmektedir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kılıç17 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kılıç17%20Nisan%202023)). Kıl- fiil köküne gelen +Iç eski Türkçe küçültme eki getirilerek türetilmiştir. Son olarak kılıç

sözcüğüne Farsça +ker eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kıl-ıç+ker şeklindedir.

Kolbaşçı (Кол Башчы), esk. Komutan, kolbaşçı (Toktonaliyev, vd., 2010:721). Kolbaşçı, Karşılaştırmalı eski sözlüklerde savaşa çıkan askeri müfrezeyi kumanda eden kişi, komutan anlamındadır. Kolbaşçı, Savaşa hazırlanan askeri birliğin başındaki komutandır (Abduvaliyev, 2005:89).

Kolomoçtuu (Коломоçтуу) Silahlı, ellerine silah almış (Toktonaliyev, v.d., 2010:726), (Karasayev, 1996:431). Sözcüğün kökü kol “tutmaya yarayan ön uzuv, organ” anlamına gelen sözcüktür. Kol sözcüğüne gelen –A², -O² addan fiil türeten eki getirilmiştir. Daha sonra –mA²ç,-mO²ç fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:146). Son olarak sözcüğe gelen +I³UU² addan ad yapım eki getirilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kol-o-moç+tu şeklindedir.

Korbaş (Корбашы), tar. Zabıta memuru; *el başkarğan, biylegen korbaş* folk. halkı idare eden korbaş 2. basmacı müfrezesinin başı. Basmacı Özbek Türkçesinde haydut, yol kesen anlamına gelse de siyasi bir adlandırmada kullanılmış, basmacılık hareketine iştirak eden kimse demektir. Basmacılık hareketi, Sovyet hâkimiyetine karşı, milli mücadelede bulunanların hareketidir. Basmacılardan bir kısmı merhum Enver Paşa ile işbirliği yapmıştır (Yudahin 1998:486-487). Kor başı, Buhara Hanlığı döneminde silah ve teçhizatın bulunduğu cephaneliğin komutanıdır. Padişahlar döneminde yerel polisin amiri. Sovyet öncesi dönemde ise mevcut yönetime karşı çıkanların lideri, komutanı gibi anlamlara gelmektedir (Toktonaliyev, vd., 2010:743). Korbaş, Özellikle çeşitli sınıf veya birliklere bağlı elemanların, belirli bir taktik görevi gerçekleştirmek üzere, tek komutanın emri altında birleştirilmesinden oluşan kıta topluluğunun, askeri birliğin komutanı (Karasayev, 1996:433). K. K. Yudahin’in sözlüğünde Kokon (Hokant) Hanlığının yerel polis başçısı (komiser) olarak yazmıştır. X. K. Karasayev bu sözü Buhara Hanlığını zamanında silah-teçhizat bulunan cephaneliği yöneten adamdır diye yazmıştır. Sözcüğün birleşiminin ilk kısmında bulunan sözcük (kor) K. K. Yudahin’in sözlüğünde “kalabalık insanlar” olarak diyalektlerde çevirileri mevcuttur (Abduvaliyev, 2005:94;Manas Sözdüğü, 2005:162). Sözcüğün kökü hakkındaki etimolojik görüşler netlik sağlamamaktadır. Kor sözcüğünün korı-“muhaza etmek” anlamına gelen ana kök olan kor ile bağlantılı olabileceğini

düşünmekteyiz. Ancak bu kesin değildir. Birleşik adın ikinci kısmını oluşturan baş “komutan, lider” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kor+baş+ı şeklindedir.

Korçu (Корчу), 1. esk. Hükümdar muhafızı. 2. Tarla bekçisi (Toktonaliyev, vd., 2010:748; Karasayev, 1996:434). Sözcüğün kökü hakkındaki etimolojik görüşler netlik sağlamamaktadır. Kor sözcüğünün korı-“muhaza etmek” anlamına gelen ana kök olan kor ile bağlantılı olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak bu kesin değildir. Sözcüğe gelen /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kor+çu şeklindedir.

Korgonçu (Коргончу), tar. Şehir, kale kapısı yanındaki nöbetçi (Yudahin 1998:488). Sözcük Eski Türkçe korıgan “kale, hisar” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kurgan> 19 Şubat 2023). Sözcüğe gelen /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; korgon+çu şeklindedir.

Korgooçu (Коргоочу), Müdafaacı, koruyucu asker (Yudahin 1998:488; Toktonaliyev, vd., 2010:744). Sözcüğün kökü Eski Türkçe korı- “muhafaza etmek, korumak” kökünden korığ “korunmuş yer” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koru> 27 Şubat 2023). Sözcüğe gelen /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; korgoo+çu şeklindedir.

Korukçu (Корукчу), Bekçi, korucu: “*Tanabay anda Sarıgodo kolhozun çöp çabıgına korukçu.*” –Ç. Aytmatov. (Tanabay, o zaman Sarogoo’da kolhozun otluklarında korucuydu. (Toktonaliyev, vd., 2010:748). Sözcüğün kökü Eski Türkçe korı- “muhafaza etmek, korumak” kökünden korığ “korunmuş yer” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/koru> 27 Şubat 2023). Kırgız Türkçesi eski biçimini muhafaza etmiştir. Sözcüğe gelen /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan

bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; koruk+çu şeklindedir.

Koşçu (Кошчу), Eskiden savaş zamanında sefere çıkan elçiyi, haberciyi veya başka yabancıyı örneğin konuğu, kişileri uzak yollara giderken eşlik eden askerdir.(koş-çu) Kolbaşı (Komutan) yanında da bulunurlar (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcüğün kökü koş- “eşleşmek, karşılıklı veya birlikte konmak, eklemek” gibi anlamları vardır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ko%C5%9Fmak> 21 Şubat 2023). Sözcüğün kökünden de anlaşılacağı üzere koş- fiiline bu sözcükte eşlik etmek, eklemek anlamlarını verip, elçiyi, konuğu ya da başka bir grubu korumak amacı ile eşlik eden asker anlamını kazanmıştır. Sözcüğe gelen /+çİ²/,+çU² / addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; koş+çu şeklindedir.

Kökcal Baatır (Көкжал Баатыр), Hiçbir şeyden çekinmeyen, gözüpek, korkusuz bahadır. Yudahin sözlüğünde şu şekilde verilmiştir; *Kök cal*: kır yeleli (Kurt; destanda bahadırın sıfatı olarak sık sık kullanılır). “kök, cal” iki sözcükten oluşmaktadır. Kaynaklarda Kırgız Türklerinin kurtlardan gelen soylar olarak gösterilmemesine karşın. Ortak köklere iye olan Türklerde kurt önemli bir ongundur. Diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda da kurt ongununun önemli bir yeri vardır. En sevilen Kırgız milli oyunlarından birinin adının Kök Börü olması, ayrıca Kök cal deyiminin "boz yeleli kurt" ve "kahraman", "cesur" anlamlarında kullanılması, kurt ongununun Kırgız Türkleri arasında da özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Kıldıroğlu, 2013:52-53).

Közömöl (Көзөмөл) 1. Basiretli, sağgörülü. 2. Gözcü, gözleme veya gözetleme işini yapan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:763). Sözcüğün kökünü köz “göz” sözcüğü oluşturmaktadır. Köz sözcüğüne gelen /+A-,+O-/ addan fiil türeten getirilmiştir (Çengel, 2005:125). Sözcüğe gelen bir diğer ek ise, /-mA²l,-mO²l/ ekidir. Bu ek fiilden ad türeten, insana özgü sıfatlar yapan ektir (Çengel, 2005:146). Sözcüğün morfolojik görünümü; köz-ö-möl şeklindedir.

Közömölçü (Көзөмөлчү), Bekçi, nöbetçi (Toktonaliyev, vd., 2010:763). Közömölçü, Hanın ve Kolbaşçının (Komutanın) emir ve buyruklarının duyurulmasını takip eden hizmetçi, gözcü. Kırgız dilindeki: bocomol, coromol sözcüklerinde kullanılmıştır (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcüğün kökünü köz “göz” sözcüğü oluşturmaktadır. Köz sözcüğüne gelen /+A-,+O-/ addan fiil türeten getirilmiştir (Çengel, 2005:125). Sözcüğe gelen bir diğer ek ise, /-mA²l,-mO²l/ ekidir. Bu ek fiilden ad türeten, insana özgü sıfatlar yapan ektir (Çengel, 2005:146). Sözcüğe son olarak gelen ek ise /+çI²/,+çU²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; köz-ö-möl+çü şeklindedir.

Kuraldaş (Куралдаш), Silah arkadaşı (Yudahin 1998:523). Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23_Nisan_2023)). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün kökü olan kur- “germek” anlamına gelmesinden dolayı, Türklerin savaşlarda en etkin biçimde kullandıkları silah ok ve yaydır. Yayın çalışma mekanizması gereği önce oku yaya yerleştirip iyi bir şekilde gerilmesi gerekmektedir. Bu eylemin zamanla silah anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Sözcüğe gelen /+D³A²ş/,+D³O²ş/ addan ad yapım eki eşlik, ortaklık, bağlılık, aitlik işlevinde kullanılan bu ek Kırgız Türkçesinde işlek bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kural+daş şeklindedir.

Kuralduu (Куралдуу), Silahlı (Yudahin 1998:523).Sözcüğün kökü Kur- “germek” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23 Nisan 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kur-23_Nisan_2023)). Kur-a- “oluşturmak, meydana getirmek, kurmak anlamlarına gelen fiildir. Fiile gelen fiilden ad yapan /-l/ edilgen çatı eki (Çengel, 2005:155) getirilerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün kökü olan kur- “germek” anlamına gelmesinden dolayı, Türklerin savaşlarda en etkin biçimde kullandıkları silah ok ve yaydır. Yayın çalışma mekanizması gereği önce oku yaya yerleştirip iyi bir şekilde gerilmesi gerekmektedir. Bu eylemin zamanla silah anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Sözcüğe gelen +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lɨg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir

form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +1³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; kural+duu şeklindedir.

Kuugunçu (Куугунчу), Kaçan düşmanın arkasından giden, kovalayan askeri bölükte hizmet eden asker. (kuu- gun- çu). Sözcük karşımıza kuuçu olarak da çıkmaktadır (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcüğün kökü Eski Türkçe kov-“sürmek, takip etmek, kovmak” anlamlarına gelen fiildir. Kuu-fiil köküne gelen –G²U⁴n fiilden ad yapım eki getirilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:143). Son olarak sözcüğe addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kuu-gun+çu şeklindedir.

Kuukamçı (Куукамчы), Bilek gücü ile baş eğdirmeyi seven yiğit (güçlü yumruk), Üstün, güçlü kamçı (Çoңkamçı). Baş eğmeyenleri gücüyle eğdiren yiğit. Sözcüğün ilk ögesi (kuu) “kuuragan” Onmayası, kahrolası, ikinci ögesi ise (kamçı) olduğunu düşünmekteyiz (Abduvaliyev, 2005:94). Son olarak sözcüğe addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kuu+kamçı şeklindedir.

Küzötçü (Күзөтчү) Bekçi, nöbetçi, muhafız (Toktonaliyev, vd., 2010:833). Küzötçü, Karoolçu, Nöbetçi, devriyeye çıkan gözcü asker. Bu sözcüğün temelinde (küzöt: Nöbet, sıra ile yapılan görev, iş: Nöbetçi, muhafız, bekçi) isim-fiil anlamları aynı doğrultudadır. Kazak Türkçesinde küz-öt olarak morfemlere ayrılmaktadır. A. T. Kaydarov (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcük Eski Türkçe közet-“korumak, beklemek” anlamına gelen fiildir. Ek yapısı belirsizdir. Sözcüğün temel kökünün küd-“beklemek” fiilinden geldiği düşünülmektedir

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/g%C3%B6zet-> 24 Haziran 2023).

Sözcüğe gelen addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; küzöt+çü şeklindedir.

M

Miñbaşı (Миңбашы), Binbaşı. 2.Lider, yönetici (Toktonaliyev, vd., 2010:926). Miñbaşı, Askeri birlikte bin askerin başındaki komutan, yönetici, bahadır (Abduvaliyev, 2005:95). Sözcüğün morfolojik görünümü; miñ+başı şeklindedir.

Mıltıkçan (Мылтыкчан), Tüfekli kimse, tüfek kuşanmış er, asker (Toktonaliyev, vd., 2010:953). Mıltık “silah, tüfek” anlamına gelen sözcüğe /+çA²n +çO²n/ eki getirilerek türetilmiştir. Bu ek de daima ç'li kullanılır. /al, /ı/ ve /u/ ünlülü adlara ekin +çan, /e/ ve /i/ ünlülü adlara +çen /o/ ünlüsü taşıyanlara +çon, /ö/ ve /i/ ünlülü adlara ise +çön şekli eklenir (Çengel, 2005:108). Sözcüğün morfolojik görünümü mıltık+çan şeklindedir.

N

Nökör (Нөкөр), 1. Yardımcı; hanın, beyin, kahramanın yardımcısı: “*Kızmat kılıp turuuçu / Nökör kılıp alayın.*” –T.Satılğanov. (Hizmet edecek / Yardımcı olarak alayım) 2. Hanın veya beyin eşinin yardımcısı. 3. Arkadaş, yoldaş. 4.Eş. 5. Asker, er (Toktonaliyev, vd., 2010:969). Nökör, K. K Yudahin’in sözlüğünde bu sözcüğün üç farklı anlamı belirtilmiştir: 1. Destanlarda bahadırın, hanın, feodalite sahibinin hizmetkarıdır. 2. Hanın çocuklarının büyüyüp gelişmesine yardımcı olan. Kalmuk dilinde nökr sözcüğü arkaik bir özellik kazanmıştır “dost, yoldaş, eş, yar, er” anlamlarına gelmektedir, (Abduvaliyev, 2005:96) K.K. Yudahin sözlüğünün Kırgıca-Rusça Moskova basımında dost, yoldaş anlamında yer almaktadır (Yudahin, 1965: 557). Moğolca, nükür / nökör "arkadaş" (Gülensoy, 1974:248). Sözcüğün kökü Moğolca nökü- “yanına gelmek, eklemek” fiilinden türetilmiştir. Eski Türkçe yak- “yaklaşmak” anlamına gelen fiille kökteş olduğu düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yak-1> 22 Haziran 2023).

O

Okçu (Окчу), 1. Okçu, ok yapan veya satan kimse. 2. Fişekçi, fişek yapan veya satan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:979). Okçu, Tüfeğin mermisini dolduran ve yayın okunu yapan usta (Abduvaliyev, 2005:96). Ok sözcüğüne addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; ok+çu şeklindedir.

Onbaşı (Онбашы), tar. Onbaşı (Toktonaliyev, vd., 2010:982). Onbaşı, askeri birlikte on askeri emri altına alan komutandır.(Abduvaliyev, 2005:89). Birleşik bir sözcüktür. On kişilik askeri birliğin başındaki komutandır. Eski Türklerin ordusunda en büyük askeri birlik 10 bin kişilik kuvvet idi. Bu birliğe” tümen” adı veriliyordu (Orkun, 1987:

172, 182, 273). Tümenler de 1000'li 100'lü ve 10'lu olmak üzere teşkilatlandırılmış ve başlarına ayrı ayrı kumandanlar tayin edilmişti. Böyle bir yapılanmada “Tümenbaşı”, “Binbaşı”, “Yüzbaşı,” Onbaşı” olmak üzere kumandanlar görev yapmaktaydı. Bu sistem günümüz Türk askeri teşkilatlanmasına büyük ölçüde benzerlik gösteriyordu. Daha da önemlisi Türk askeri teşkilatlanmasına temel oluşturuyordu. Yukarıda belirtildiği üzere en küçük askeri birim 10 kişiden oluşuyordu. Bunun 10 katı 100'lü, 100'lünün 10 katı 1000'li, 1.000'linin 10 katı 10.000'li grupları oluşturuyordu. Burada bir alt grubun bir üst grup sayıca 10 katı idi (Durmuş, 2020:92). Eski Türk ordusunun sistemi günümüzde Türkiye Türkleri ve farklı Türk grupları içersinde halen kullanılmaktadır.

Otbaşı (Отбашы), Hep birlikte göçen halkın, boyun hepsini yöneten, onları koruyan ve göçü idare eden yöneticidir. Eskimiş bir sözcüktür. (Abduvaliyev, 2005:89). Otbaşı, Başçı “yönetici” anlamına gelen arkaik bir sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:96). Ot agası: otak ağası şeklinde olup Kazak ve Kırgız yöneticilerinin ünvanıdır. Ot sözcüğü ateş anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür. Baş sözcüğü ise daha önce de verildiği üzere başçı, yönetici ve bir şeyin en önündeki anlamları kazanmıştır. Hem askeri hem idari ünvan olarak kullanılmaktadır.

S

Sakçı (Сакчы), 1. Bekçi, bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse: “Çep kaytargan kırk sakçı.” –A.Cakıpbek. (Kaleyi koruyan kırk bekçi.) 2. Sınır bölgesinde görev yapan asker (Yudahin 1998:629). Sakçı, bekçi, muhafız, muhafız takımı (Toktonaliyev, vd., 2010:1065). Sözcük Eski Türkçe sak “aklı başında olan, uyanık” anlamına gelen sözcüktür. Buradaki anlamı koruyucu şeklindedir. Son olarak sözcüğe addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sak+çı şeklindedir.

Saktoocu (Сактоочу). Koruyan, muhafız. (Yudahin 1998:630), (Toktonaliyev, v.d., 2010:1064). Sözcük Eski Türkçe sak “aklı başında olan, uyanık” anlamına gelen sözcüktür. Sak sözcüğüne gelen +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçe'deki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Yine

bir addan ad yapım eki olan +çI², +çU² eki eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; sak+too+çu şeklindedir.

Soguşçul (Согушчул), Savaşçı, iyi veya çok savaşan, savaşkan, cengâver. 2. Savaşa ait, savaşa ilgili olan: “*Soguşçul sayasat.*” (Savaş siyaseti.) (Yudahin 1998:657). 1. Savaşçı; 2. Es. Asker. (Toktonaliyev, vd., 2010:1089). Sözcüğün kökü Eski Türkçe suk-,sok- “batırmak” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe +çU⁴ addan ad yapan eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:110). Sözcüğün morfolojik görünümü soguş+çul şeklindedir.

Soğuştuk (Согуштук), Askere ait, *soğuştuk naam*: askeri unvan (Yudahin 1998:657). Sözcüğün kökü Eski Türkçe suk-,sok- “batırmak” anlamına gelen fiildir. Soguş sözcüğüne Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Çengel,2005:52).Sözcüğün morfolojik görünümü; sog-u-ş+tuk şeklindedir.

Soorunçu (Соорунчу), Ganimetten ya da avdan pay alan kişi. Soorun: Ganimette veya avda pay (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcüğün kökü soorun; Askeri ve avcılık ganimetin yolda karşılaşılanlara veya başkalarına belirli miktarda ayrılan kısmıdır. Soorun sözcüğüne gelen addan ad türeten /+çI², +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; soorun+çu şeklindedir.

Sootuu (Соотуу), Zırh giyinmiş asker. Soot: Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi. (Abduvaliyev, 2005:97).Genellikle destanlarda karşımıza çıkmaktadır. Soot “zırh” sözcüğüne gelen +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Ek ünsüz uyumuna girer. +I³UU². Kırgız Türkçesinde düzenli olarak görülür. Sözcüğün morfolojik görünümü; soot+tuu şeklindedir.

Suuçul (Суучул), 1. Suda yaşayan. 2. Suda yüzmesini iyi bilen. 3. Yüzücü, yüzme sporu yapan kimse 4. Dalgıç. 5. Deniz kuvvetlerine bağlı er (Toktonaliyev, vd.,

2010:1110). Suu “su” anlamına gelen sözcüğe +çU⁴1 addan ad yapan eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:110). Sözcüğün morfolojik görünümü suu+çul şeklindedir.

Ş

Şigool (Шыгоол), Hanın ordusunda hizmet verenlerin başçısı, yöneticisi, komutanı. Özbek Türkçesinde şigovul, K.K. Yudahin’in sözlüğünde bulunmamaktadır. Sözcüğün oluşumundaki verimsiz az örnekte kalmış (-kool) eki Kırgız Türkçesinde: toskool, moskool gibi sözcüklerde kalmıştır (Abduvaliyev, 2005:98). Sözcüğün köken, hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

T

Tartkiç (Тарткыч), Nişancı *caa tartkiç* “ok atan”(Yudahin 1998:714). Sözcüğün kökü Eski Türkçe tart- “çekmek” anlamına gelen fiildir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tart-> 21 Haziran 2023).

Tıñçı (Тыңчы), Casus, ajan “*Bul bizdin arabızda cürgön tıñçı.*” –K.Cantöşev. (Bu bizim aramızdaki casus.) (Yudahin 1998:731). Tıñçı, 1. Gizlice söz dinleyen, gözcü, hafiye, casus; 2. folk. Basiretli ilerisini gören (Toktonaliyev, vd., 2010:1243).Tıñçı “haberci” idi. Körüg kelimesi ise “casus” için kullanılıyordu (Caferoğlu, 1968: 117).

Toorulçu (Тоорулчу), Keşif eri, keşif yapan kimse: “*Toorulçubuz keldi dep / Toluk kabar berdi dep.*” –Er Tabıldı. (Keşfimiz geldi diye / Eksiksiz haber getirdi diye...) Toorulçu, keşif kolu askeri. Kalmukçadaki torg, torgul “engel” sözcükleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Toktonaliyev, vd., 2010:1198;Abduvaliyev, 2005:98).

Topçu (Топчу), Topçu, topları kullanan, bakımını yapan asker(Toktonaliyev, vd., 2010:1200). Top sözcüğüne addan ad yapım eki olan +çI², +çU² eki eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; top+çu şeklindedir.

Tutandıruuçu (Тутандыруучу),Yakıcı, kundakçı: *soguşu tutandıruuçu* yahut *soguş otun tutandıruuçu*: “Harp kundakçısı” (Yudahin 1998:734).

Sözcüğün kökü Eski Türkçe tut- fiilinden türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tutu%C5%9F-> 29 Haziran 2023).

Sözcüğe eklenen ettirgenlik eki olarak da karşımıza çıkan /-D²I⁴r/ eklenmiştir. Sözcüğe eklenen diğer ek ise –UUÇU ekidir. Bu ekin kökeni Kırgız Türkçesinin asıl fiilden isim yapan eki /-g/ ekine addan ad yapan /+çI², +çU²/ ekinin gelmesi ile oluşmuştur. /-g/ ekinin tarihsel süreçteki değişimi: -ıg> -uv> -uu şeklinde seyretmiştir. Bu eke eklenen /+çI², +çU²/ ekinin vokali gerileyici ses benzeşmesine uğrayarak, yuvarlak dar olarak kalıplaşmıştır. Son ek ise Türk dilinde işlek olarak kullanılan +L³I⁴k addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; tut-an-dır+uu+çu şeklindedir.

Tuubaşı (Туубашы), Askeri birliğin, müfrezenin bayrağını taşıyan ve ondan sorumlu olan komutandır (Abduvaliyev, 2005:90).

Tuuçu (Туучу), Alemdar, bayraktar (Yudahin 1998:765). Sözcüğün kökeni Eski Türkçe tuğ “sancak, mızrak, sancağın ucuna takılan simge” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tu%C4%9F> 21 Haziran 2023). Tuu sözcüğüne addan ad yapım eki olan +çI², +çU² eki eklenmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; tuu+çu şeklindedir.

U

Uluk (Улук), 1. Yüksek dereceli. 2. Ulu, yüce, kutsal: “*Babalar miras kılğan meken uluk!*” A. Akbarov. Atalarımızın miras bıraktığı yer kutsaldır (Karasayev, 1996:738). Sözcüğün kökü Eski Türkçe ul-“yaşlanmak, eskimek” anlamına gelen fiildir. Sözcüğe yine Eski Türkçe olan +I²g eki getirilerek türetilmiştir. Sözcük Eski Türkçede Ullug şeklindedir. Kırgız Türkçesinde de son hecede bulunan konsonant korunmuştur.

2.2.2. MOĞOLCA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

B

Bökööl (Бөкөөл), 1. tar. Eskiden Moğollarda Cengizhan’ın askerlerine erzak hazırlayan ve kağanın yemeğini yapan kişi. 2. tar. Buhara hanlığı döneminde han mutfağı. 3. Aşçı, yemek yapan. 4. Haşlanmış eti misafirlere doğru bölüştürebilen kimse (Karasayev, 1996:202). Sözcük Türkçe-Moğolcadır.

S

Saadakçı (Саадакчы), Okçu, kemankeş (Toktonaliyev, vd., 2010:1058). Ok atan, ok ve yay ile kuşanan askerdir (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcüğün kökü Moğolca sağadağ, sādag “ok kuburu” (Lessing, 2003:1020). Sözcüğe gelen /+çI²/ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; saadak+çI şeklinde.

T

Tölöñgüt (Төлөңгүт), Hanın, beyin uşağı, korumaları (Toktonaliyev, vd., 2010:1206).

2.2.3. ARAPÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

A

Asker (Аскер), 1. Ordu, “cöö asker” piyade askeri, “attuu asker” süvari; 2 er (asker) ,nefer muharip; savaşçı (Yudahin, 1998:52). Asker Arap dilinden alıntılanmıştır. Kırgız dilinde aktif olarak kullanılmaktadır. Çoğunlukla birleşik sözcüklerin türetilmesinde; askerbaşı, (cöö) yaya asker, kızıl “Sovyet askeri” asker gibi kullanılmaktadır (Toktonaliyev, vd., 2010:123;Karasayev, 1996:113;Abduvaliyev, 2005:87). Sözcük Arapça ‘askar şeklindedir. (Eren, 1999:20).

Askerbaşı (Аскербашы), Askerlerin başçısı, ordu komutanı(Toktonaliyev, vd., 2010: 123). Sözcük Arapça ‘askar şeklindedir (Eren, 1999:20).

B

Bakanooz (Баканооз), Casus: “*Bakanooz çıgıp içinen / Tübünö çoguuu cetet dep...*” –S.Orozbekov “Manas”. (Casus çıkararak aranızdan / Beraber yok edecekler diye...) (Toktonaliyev, vd., 2010:163). Casus, İstihbaraatçidüşmanların, rakiplerin gizli sırlarını öğrenmek için görevlendirilen ajan. Bu sözü K.K. Yudahin Arap, İran dillerinden gelen eklerden oluştuğunu göstermiştir (Yudahin, 1998:80).. X.K. Karasayev de bunu onaylamıştır (Karasayev, 1996:132-146;Abduvaliyev, 2005:88).

C

Casaker (Жасакер), Carooker (Yudahin 1998:184). Sözcük Karasayev'in Kamus Naama adlı eserinde Farsça olarak gösterilmiştir (Karasayev, 1996:291). Yine Karasayev'in Özdöştürülgön Sözdör adlı eserinde ise Arapça "caza" ceza ve eki "ker" kār Farsça olarak verilmiştir (Akın, 2022:81).

Cazayılcı (Жазайылчы), Ağır silah kullanan kişi, çakaloz topundan atan topçu (Yudahin 1998:193; Toktonaliyev, vd., 2010:384). Eski devirlere ait ağır silah türü ile silahlanmış asker (Abduvaliyev, 2005:91). Sözcük karşımıza cazayılbuu şeklinde de çıkmaktadır. Sözcüğün kökü Arapça, cezā'ıl "eski tip tüfek" (Tozak, 2000:130) anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe gelen addan ad türeten /+çI², +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; cazayılcı şeklindedir.

Cazaloocu (Жазалоочу), Askerin eline düşen düşmana, suçluya cezasını vermekle sorumlu cellat, başkeser. Sözcüğün birleşiminde Arap dilinden gelen kök "caza" ceza ile birleşen eklerin (-la, -oo, -cı) sözcüğü türettiği anlaşılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:91).

Celdet (Желдет), 1. Cellat: işkence yapan; 2. tar. Muhafız, bekçi; nöbetçi (Yudahin, 1998:198). Celbet, başkesen asker, Özbek Türkçesinde "Calobat". X.K. Karasayev bu sözcüğü Arap dilinden alıntılandığını kaydetmiştir (Abduvaliyev, 2005:91). Aykırılışma, "kelimedeki benzer seslerin zaman içinde birbirlerini itmesi" (Coşkun 2010:55) olarak tanımlanmaktadır. Türkçede aynı ünsüzün ekleme ve birleşme dışında yan yana bulunmamasından dolayı, yabancı dillerden alınan kelimelerde görülen bu ses olayının Kırgız Türkçesinde genellikle görülen bir durumdur (Acar, 2015:289). Arapça, cellat "başkesen" Kırgız Türkçesinde celbet, celdet şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

D

Döömötçü, Nöömötçü (Дөөмөт, Нөөмөт), Nöbetçi (Yudahin, 1998:313). Sözcük Arapça nawbat "sırayla yapılan iş" anlamına gelen sözcüktür.

G

Garbi, Xarbi (Гарби, Харби), Asker, askerlik, savaş (Karasayev,1996:215). Sözcüğün kökeni Arapça harb “savaş” sözcüğüne gelen yine Arapça bir ek olan nispet /i/’si getirilerek türetilmiştir. Sözcük harbī “savaşçı, savaşla ilgili, asker” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/harbi> 19 Mart 2023). Morfolojik görünümü; harb+ī şeklindedir.

K

Kazı (Казы), 1. Gazi, savaşa katılan biri. 2. Gazi, düşmanları yenen komutanlara verilen onur unvanı. 3. Hâkim: “*Padişah doonu çeçüü için canına ciberse, kazı acırata albay, kayra padişaga ciberet.*” –Buudaybek Sabır Uulu. (Padişah, davayı çözmesi için hâkime yönlendirir, hâkim çözemeyip tekrar padişaha gönderir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:594;Karasayev, 1996:362). Kırgız Türkçesinde alıntı sözcüklerin başındaki /g/,/ğ/ tonlu ünsüzler tonsuzlaşarak /k/ ünsüzüne değiştirilmiştir. Arapça gazi sözcüğü Kırgız Türkçesinde kazı şeklini almıştır.

Kancar (Канжар), Hançer (Yudahin, 1998:397;Abduvaliyev, 2005:112). Sözcüğün kökeni Soğdca xangar “kısa bıçak” sözcüğünden gelmektedir. Soğdcadan Süryaniceye oradan da Arapça xancar “kısa savunma bıçağı” olarak alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hançer> 08 Mart 2023).

Kancarkol (Канжаркол), Elleriyle ve hançerin ucuyla insanı, koyunu, sığırı, atları kesmek için çalışan asker. Kasap asker. Bakınız: hançer (Abduvaliyev, 2005:94). Sözcüğün kökeni Soğdca xangar “kısa bıçak” sözcüğünden gelmektedir. Soğdcadan Süryaniceye oradan da Arapça xancar “kısa savunma bıçağı” olarak alıntılanmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hançer> 08.Mart 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir sözcük olan kol “kol, uzuv” anlamına gelen sözcük eklenerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; kancar+kol şeklindedir.

Kıyanatçıl (Кыйнатчыл), Hain, mücrim (Yudahin 1998:465). Sözcüğün kökeni Arapça xiyāna(t) “hainlik, hain” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hiyanet> 10 Haziran 2023). Kıynat

sözcüğüne gelen Türkçe bir ek olan +çI²1, +çU²1 addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2005:110).

M

Möösül (Мөөсүл), tar. 1.Vergi toplayan adam. 2. Adam, birinin yanında bulunan ve işini yapan kimse. 3. Han, bey veya komutanların payına düşen ganimet. 4. Savaşa katılmayanların payına düşen ganimet. *Möösül, tar.* 1. Kırgız memurlarının yahut kabile ulularının nezdinde usta atlı; 2. harp ganimetinin hanın yahut derebeyinin nefine ayrılan kısmı (Yudahin 1998:572; Toktonaliyev, vd., 2010:936-937).

S

Sebildüü (Себилдүү), Bütün askeri giyimleri giyinip, silah teçhizatı kuşanan askerdir. K.K. Karasayev Arapçadan gelen bir sözcük olduğunu düşünmüş, sebil “silah-teçhizat” olarak kayda geçirmiştir. K.K. Yudahin de bu sözcüğün başka bir dilden geldiğini iddia eden bir kayıta bulunmamıştır. Bu sözcüğü (sebil) “Zırh; savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi, silah” Kocaya giden kıza verilen sep “çeyiz” sözcüğü ile bağlantılı olabileceğini düşünsek de önceki görüşlere öncelik vermekteyiz (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcüğe gelen +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılışarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; sebil+düü şeklindedir.

İ

İlekor Baatır (Илекор Баатыр), Savaşçılık hüneleri yüksek savaş hilelerini iyi bilen asker. İlk sözcüğün kökeni Arapça hıla “çare, yönyem, tedbir” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/hile> 13 Şubat 2023). Arapça ile sözcüğüne Farsça +kor eki getirilmiştir. İkinci sözcük ise Eski Türkçe bağatur “soylu kişi, kahraman ve özel ad” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bahad%C4%B1r> 11 Şubat 2023). Sözcüğün morfolojik görünümü;ile+kor baatır şeklindedir.

2.2.4. FARŞÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

A

Artabacı (Артабачы), esk. Hanın ordusunda (sarayında) görev yapan. Sözcüğün İran dillerinden gelen köklerden olduğu düşünülmektedir (Abduvaliyev, 2005:87; Karasayev, 1986:19).

B

Beren (Берен), 1. Kuvvetli, kudretli; bahadır, kahraman, yiğit; tanınmış (Yudahin, 1998:108). Kartalgillerden avı en iyi yakalayan yırtıcı bir kuş: “*Baçım bekinbese, beren bürküt böktörö bezet.*” –C.Osmonkulov. (Çabuk saklanmazsa beren kartal hemen kapıverir.) 2. Bahadır, kahraman, yiğit “*Kele catat tört beren / Körgön candar taandı.*” –Cusup Mamay “Manas”. (Geliyor dört kahraman / Görenler onları tanıdı.) 3. Akıllı, basiretli: “*Beren enem Kanıkey / Berip bolgon eken, -dep*” –Cusup Mamay “Manas” Basiretli annem Kanıkey/Vermiş.” diyerek (Toktonaliyev, vd., 2010:216).

C

Caanger (Жаангер), Cihangir: “*Altımış miñ asker bar / Askerdi Caanger başkarar*” – S.Orozbakov. (Altmış bin asker var / Askeri Cihangir yönetir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:377). Caanger, Bütün dünyayı yöneten, bütün devletleri fetheden kişi. Bu anlamıyla birlikte başka dillerden gelen bir sözcüktür Caan yapısı caxan “cihan, dünya, yeryüzü” bağlamında /gir-/ (alan, hükmeden) gibi anlam birliklerinden oluşur (Karasayev, 1986:101). X. K. Karasayev İran dillerinden gelen sözcük ve eklerden oluşan birleşik bir sözcüktür demiştir (Abduvaliyev, 2005:90). 15. yüzyılda Emir Timur (Aksak Temir, Temirlan, Tamerlan) isimlerine bir sıfat olarak eklenmiştir (Karasayev, 1996:270). Sözcük Farsça cihān “dünya” ve yine Farsça bir ek olan gīr “alan, tutan” anlamına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/cihangir> 19 Haziran 2023).

Canboocu (Жанбоочу), Hanın askerbaşının daima yanında olan, ona hizmet eden askerdir. (can-ba-oo) şeklinde morfolojik tahlil yapılmaktadır (Abduvaliyev, 2005:91). Birinci sözcük Farsça cān “can, yaşam” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük boo “bağ” anlamına gelen Türkçe bir addır. Son olarak sözcüğe addan ad

türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; can+boo+çu şeklindedir.

Can Cökör (Жан Жөкөр), Hanın askerbaşının yanındaki yaveri, yardımcısı askerin adıdır. Sözcüğün birleşimi (can, cökör) Can: hayat, yaşam, canlılık durumu. Cökör: Kahramanların yanındaki savaşçı dostları, yoldaş.1. Silah arkadaşları. 2. Yakın dostlar (Abduvaliyev, 2005:91-94). Silah arkadaşı, candostu “*Baydın dağı bir can cökörü cetip keldi.*” –M.Alıbayev. (Zengin bir yakın dostu daha gitti.) (Toktonaliyev, vd., 2010:409). Birinci sözcük Farsça cān “can, yaşam” anlamına gelen sözcüktür. Cökör ise dost, yoldaş anlamına gelen Moğolca bir sözcüktür (Aaliyeva, vd., 2015:116).

Cansakçı (Жансакчы), Koruma “*Cansakçı agentteri menen koşo aralaşyp, baykatpay kirip ketet.*” –Kırgız Tuu. (Korumalarıyla birlikte belli etmeksizin içeri girdi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:414). Birinci sözcük Farsça cān “can, yaşam” anlamına gelen sözcüktür. İkinci sözcük ise Eski Türkçe sak “aklı başında olan, uyanık” anlamına gelen sözcüktür. Buradaki anlamı korumak şeklindedir. Son olarak sözcüğe addan ad türeten /+çI² , +çU²/ eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; can+sak+çı şeklindedir.

Cañ (Жаң), I. Savaş, çatışma: “*Üç caktan kısıp cañ kılabiliz.*” –T.Kasimbekov. (Üç taraftan sıkıştırıp savaşırız.) (Toktonaliyev, vd., 2010:419).

Cañcal (Жаңжал), Kavga dövüş, çatışma, kargaşa: “*Cañcal bolup, çır çıksa curtika tiyer zalalı.*” –A.Kariyeva. (Kavga dövüş olursa, bunun zararı ülkeye olur.) (Toktonaliyev, vd., 2010:419).

Ceке Ваатр (Жеке Баатыр), Yalnız bahadır, düşman ve atlar geldiğinde daima yalnız bir şekilde atlanan askerdir. İlk sözcüğün kökeni Farsça yak “bir, tek, yalnız” anlamlarına gelen sözcüktür([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yek 27 Haziran 2023](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yek%20Haziran%202023)). Baatır sözcüğün kökeni Eski Türkçe bağatur “soylu kişi, kahraman ve özel ad” sözcüğünden gelmektedir ([https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bahad% C4% B1 r](https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bahad%C4%B1r) 11 Şubat 2023).

D

Datka (Датка), 1. Hokan ve Buhara hanlıklarında albay rütbesiyle eşit olan mertebe. 2. Datka unvanı taşıyan insan: “*Bir cıldan kiyin datka Kurmancanga üylöndü.*” Bir sene sonra datka, Kurmancan’la evlendi (Toktonaliyev, vd., 2010:335). Sözcük İran dillerinden alıntılanmıştır. “datka iki sözcüğün birleşmesinden meydana gelmiştir. Dad “istemek” xao “ dilemek” adaleti isteyen anlamı verilmiştir (Karasayev, 1996:242). Sözcük Farsça dādḥāḥ şeklindedir. Ancak bu sözcüğe Arapça ve Farsça sözlüklerde rastlanılamamıştır. Karasayev’in verdiği köken verilmiştir (Akın, 2022:54).

L

Laşker (Лашкер), Asker (leşker) (Yudahin, 1998:546). Laşker, Asker, (Toktonaliyev, vd., 2010:888). Bu sözcük İran dillerinden gelmiş yirminci yüzyıla kadar Türk edebiyatlarında kullanılmıştır. Orta Asya’daki Çağatay dilinde sıklıkla karşılaşılan bir sözcüktür (Karasayev, 1996:494;Abduvaliyev, 2005:95). Sözcük Farsça leşker “asker, ordu” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük karşımıza İlaşker Komutan, leşker (Toktonaliyev, vd. 2010:1401).

Sözcüğün kökeni Farsça laşkar “asker, ordu” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/le%C5%9Fker> 11 Mart 2023).

K

Kerbenbaşı (Кербенбашы), Kervanı yönetip ilerlemesini sağlayan kişidir (Abduvaliyev, 2005:89). Kerben sözcüğünün kökeni Farsça kārwan “ kervan, katar, kafil” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kervan> 27 Mart 2023).

M

Mırşap (Миршан), Gece devriye başı (Toktonaliyev, vd., 2010:927). Mırşap (Hokant Hanlığı zamanında kullanılan bir terimdir. Polis memuru, miri şeb (Karasayev, 1996:537-562). Sözcük mırşap şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Gece nöbetçi amiri, adam, birinin yanında bulunan ve işini yapan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:944). Sözcük Farsça mīr “baş, kumandan, amir, bey” anlamlarına gelen

sözcüktür. Sözcüğün ikinci kısmı yine Farsça şeb “gece” anlamına gelen sözcüktür (<https://sozluk.gov.tr/> 18 Mayıs 2023).

Mırza (Мырза), 1. esk. Bey, zengin, ileri gelen kimse: “*Bermetke mırza aşık bolup kaldı.*” -U.Abdukayimov. (Bermet’ebey âşık olmuş.) 2. hlk. Efendi, görgülü, nazik, kibar: “*Bayağı Alban emes, üstü-başı bütün mırza cigitti körgöndö biydin başı şilk dey tüştü.*” -U.Abdukayimov. (O eski Alban değil, üstü başı düzgün efendi bir delikanlıyı görünce ağa mahcup oldu.) 3.Ağa, cömert, eli açık, bonkör. 4. Bey, erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü: “*Elçi mırza baş bolup elçiliktegiler anı menen işteşüüdön karamança baş tartıp koyuştu.*” -Kırgız Tuu. (Elçi bey başında olan elçiliktekiler, onunla çalışmaktan tamamen vazgeçtiler.) 5. esk. Kahramanlıkla namı çıkmış kızlar, kadınlar için söylenen bir ünvan: “*Cañıl mırza caa tartkanda ömürdö bir gana iret cañılğan.*” -Cazgıç Akındar. (Canıl Mırza, yay çekerken hayatında sadece bir kere hedefi şaşmış.). Sözcüğün kökeni Farsça mīrā “bey, soylu kişi” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mirza> 22 Haziran 2023).

N

Naam (Наам), 1. Ad, nam, isim; 2. Lakap, unvan; *soğuştuk naam*: askeri unvan (Yudahin, 1998:580). Sözcük Farsça nām “ad, ün” anlamına gelen sözcüktür (<https://sozluk.gov.tr/nam> 18 Mayıs 2023).

Nayzaker (Найзакер), Nayzaker (Yudahin, 1998:583). Nizedar (kargı, mızrak ile silahlanmış olan asker) Nayzaker, Nayzaçan Sadece mızrak ile kuşanan, mızrak kullanmakta usta asker. Birinci ögesi Çince den ikinci ögesi olan ek ise (-ker) İran dillerinden gelmiştir. Bkn. Nayza:mızrak,silah (Toktonaliyev, vd., 2010:959), (Abduvaliyev, 2005:96).

O

Oyron (Ойрон), 1. Harap olma, yıkık olma, virane olma: “*Bu oyron kaçan ele baştalğan.*” -C.Osmonkulov. (Bu harap olma çoktan başlamıştı.) 2. mec. Yakıp yıkan kahraman. 3. Çok, fazla, aşırı. Yakıp yıkan asker (Karasayev, 1996:593). Sözcüğün kökeni Farsça vīrān “harap, yıkık, ıssız” anlamlarına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/viran> 09 Mayıs 2023).

P

Paņasat (Паңсат), Beş yüz kişilik birliğin başı, yöneticisi (Toktonaliyev, vd., 2010:1033). Sovyet döneminde ise Basmacıların komutanı olarak Pansad şeklinde adlandırılmıştır (Yudahin, 1998:620). Korbaşı. Farsça Paņcat, Beş yüz kişilik askeri birliği yöneten komutan, bahadır (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcük İran dillerinden gelmiştir. (Paņasat Farsça paņj-sat) “beş yüz” anlamına gelmektedir. (Karasayev, 1996:617).

Panca Başı (Панжа Башы), Elli başı asker. (Karasayev, 1996:616). Elli kişilik askeri birliğin başıdır. Tamlamanın ilk kısmını oluşturan sözcük Farsça panca-pencah “elli” anlamına gelen sözcüktür (<https://farsdili.emsile.com/node/148> 11 Mart 2023). Tamlamanın ikinci kısmı ise Türkçe baş “yönetici, komutan” anlamları kazanan sözcüktür.

Piyada (Пияда), Yaya, yaya asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1041) Piyada (Karasayev, 1996:630). Sözcük Farsça Piyāde şeklindedir.

S

Sarbaz (Сарбаз), 1. Asker, er: “Eki cagında kuralduu eki sarbaz.” –C.Toktonaliyev. (İki tarafında silahlı iki asker.) 2. Hokant Hanlığında atlı asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1074). Atlı asker, çeri (Karasayev, 1996:660). Sözcük İran dillerinden gelmiştir (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcük Farsça ser-baz şeklindedir (Akın, 2022:549).

Sardal (Сардал), 1. Alp, yiğit, kahraman (Karasayev, 1996:661). Sözcük Farsça sar “baş, kafa” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ser/07> Haziran 2023). Sar “baş” anlamına gelen –dal eki hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Sardar (Сардар), Amir, serdar, başkomutan (Yudahin, 1998:638). Sardar, Askeri bölüğün komutanı. İran dillerinden gelen bir sözcüktür (Toktonaliyev, vd., 2010:1075; Karasayev, 1996:661). Farsça Sar “baş” , dar “olmak” sözcüklerinin birleşimiyle türetilmiştir (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcük Farsça sardār “baş tutan,

komutan” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/serdar> 07 Haziran 2023).

Sarker (Саркер), Başkomutan, kumandan (Toktonaliyev, vd., 2010:1075). Sarker, Güney ağızlarında asker başı, komutan anlamına gelen İran dillerinden alınmış bir sözcüktür (Karasayev, 1996:662). Başkomutan (Abduvaliyev, 2005:97). Sözcük Farsça sarkerde “öncü, başçı, lider” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sergerde> 07 Haziran 2023).

Sıpay, Sıраа (Сыпай), 1.Hokand hanlığı zamanında atlı asker, sipahi. 2. Nehir suyunun önünü kapatmak için üçayaklı ağaç engel (Toktonaliyev, vd., 2010:1122;Karasayev, 1996:687). Sözcük Farsça se-pāye şeklindedir. Hokant Hanlığının atlı askerlerinin adıdır. “Sipahi” Bu sözcüğün bazen “sıpayçı” olarak da kullanıldığı da görülmektedir. İran dillerinden alıntılanmış bir sözcüktür (Abduvaliyev, 2005:97).

Sıpayçı (Сыпайчы), Asker, Hokant hanlığı döneminde kullanılmış bir terimdir (Karasayev, 1996:688). Sözcük Farsça se-pāye şeklindedir. Sıpay Farsça sözcüğe addan ad yapım eki +çI⁴ isimden isim yapan bir ek gelmiştir. Sözcüğün Morfolojik görünümü sıpay+çı şeklindedir.

Ş

Şamşarduu (Шамшардуу), Pala ile silahlanmış olan (Yudahin, 1998:679). Sözcük Farsça şamşır “kılıç” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Fim%C5%9Fir> 11 Nisan 2023).

Şamşar “kılıç” sözcüğüne gelen +I³UU² addan ad yapım ekinin Eski Türkçedeki seyri; -lıg/-lig, -lug/-lüg şeklinde olan ekin Kırgız Türkçesinde ekin son sesinin sızıcılaşarak düşmesiyle uzun ve yuvarlak bir form almıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; şamşar+duu şeklindedir.

Şapker (Шапкер), 1. Askerlerin gece harekâtı. 2. Sıralı, dizili (Toktonaliyev, vd., 2010:1371). Sözcüğün kökü Farsça şab “gece” ve yine Farsça bir ek olan +ker getirilerek türetilmiştir.

U

Udayçı (Удайчы), Hanın, beyin koruması, koruma görevini yapan asker. Hanın, yöneticilerin arkasında bulunan asker. Sözcük İran dillerinden alıntılanmıştır. (Karasayev, 1996:736;Abduvaliyev, 2005:98).

Z

Zambirekçi (Замбирекчи),Topçu (Yudahin, 1998:803;Toktonaliyev, vd., 2010:527). Sözcük Farsça zenberek “hayvan üzerinde taşınabilen top atmaya yarayan düzenek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.luggat.com/index.php#ceviri> 07 Nisan 2023).

2.2.5. RUSÇA KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

Başlıktan anlaşılacağı üzere her ne kadar Rusça kökenli olduğu belirtilmiş olsa da Rus diline de diğer dillere olduğu gibi yabancı dillerden birçok sözcük alıntılanmıştır. Taranan sözcüklerde aşağıdaki sözcükler Rusça olarak verilmiştir. Ancak sözcüklerin kökeni birbirinde çok farklı dillerden alıntılanmıştır. Bu sözcüklerin Kırgız Türkçesine genellikle Rus dili aracılığı ile alıntılanıldığı göz önüne alındığında sözcüklerin bu bölüm başlığı altında vermeyi uygun gördük. Rus dilinin Hint-Avrupa dil ailesi üyesi olması bakımından gerek dilbilgisi gerek bazı ortak köklerin halen korunduğunu görmek açısından da faydalı bir çalışma olmuştur. Özellikle sözcüklerin birçoğunun kökü Latince ve Yunanca olması dikkat çekicidir. Bu bölümde verilen bazı sözcükler doğrudan alınırken, bazıları Kırgız Türkçesi dil özellikleri gereği alınmıştır. Yine bu bölümde verilen sözcüklere Türkçe yapım ekleri eklenerek ünvan ve terimler türetilmiştir.

A

Ad'yutant (Адъютант), Emir subayı. Askeri yöneticilerin, komutanların emri altında bulunan ve görev yapan asker (Toktonaliyev, vd., 2010:30). Sözcüğün kökeni Latince adjütant- “yardım etmek” anlamına gelen bir fiildir. Sözcük İngilizce adjutant şeklindedir

(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/%20adjutant>),

(<https://www.dictionary.com/browse/adjutant> 12 Mart 2023).

Admiral (Адмирал), Amiral, deniz askerlerinin, donanmanın en üst askeri ünvanıdır (Toktonaliyev, vd., 2010:30). Sözcüğün kökeni olan admiral sözcüğü, Orta İngilizce amiral şeklindedir. Eski Fransız diline ise Arapça amīr al-mu'minīn “ *Müminlerin Komutanı*” sözcüğünden geldiği birçok farklı kaynaktaki verilerden elde edilmiştir(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/admiralty>, <https://www.dictionary.com/browse/admiral> 12 Mart 2023).

Aga Leytenant (Ага Лейтенант), Teğmen rütbesinin bir üstündeki rütbedir. Üsteğmen (Toktonaliyev, vd., 2010:22). Sözcük aga “ağabey, büyük, üstün” anlamlarına gelen Türkçe kökenli bir sözcüktür. Leytenant sözcüğü ise eski Fransızca lieu tenant “yer tutma” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük günümüz İngilizcesinde lieutenant şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/lieutenant> 27 Ocak 2022).

Agent (Агент), 1. Ajan, casus (Toktonaliyev, vd., 2010:23). Sözcük Latince agent sözcüğünden gelmiştir. Latin dilinden İngilizceye oradan da Rus diline alıntılandığını düşünmekteyiz. Sözcük İngilizce agent şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/agent> 27 Ocak 2022).

Anneksionist (Аннексионист), İstilacı (Toktonaliyev, vd., 2010:96). Sözcük Ortaçağ Latin dilinde annexātiōn sözcüğünden gelmiştir. Sözcük günümüz İngilizcesinde annexation şeklindedir. Sözcüğe gelen +ism eki, annexation + -ism “doktrin, ayırt edici düşünce, teori, uygulama” anlamları katmaktadır.

Antagonist (Антагонист), Düşman (Toktonaliyev, vd., 2010:96). Sözcük Eski Yunanca antagōnistēs sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Sözcük daha sonra antagonize + -ist şekline evrilmiştir. Sözcüğün günümüz İngilizcesindeki şekli antagonist “düşman, rakip” anlamına gelen sözcüktür.

Artilerist (Артиллерист), Ağır silah kullanan asker (Toktonaliyev, vd., 2010:117). Sözcüğün kökeni, Eski Fransız topçu sınıfından, topçu sınıfından silahlarla donatılma anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün Fransız diline hangi dilden alıntılandığı belirsizdir (<https://www.thesaurus.com/browse/artillery>, <https://www.dictionary.com/browse/artillery> 15 Ocak 2022).

Artilleriyaçı (Артиллеристчы), Topçu askeri (Yudahin, 1998:50). Sözcüğün kökeni, Eski Fransız topçu sınıfından olan, silahlarla donatılma anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün Fransız diline hangi dilden alıntılandığı belirsizdir (<https://www.dictionary.com/browse/artillery15> Ocak 2022).

Sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /+çI⁴/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü artilleriya+çı şeklindedir.

Arxivçi (Архивчи), Arşiv muhafızı, arşivist; arşiv müdürü (Yudahin, 1998:50). Sözcük Eski Yunanca arkhē “hükümet” daha sonra arkheion “resmi kayıt deposu” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/archives> 12.03.2023) Sözcüğe eklenen ve Türkçe bir ek olan /+çI⁴/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü arxiv+çi şeklindedir.

Avangard (Авангард), Öncü asker (Yudahin, 1998:61). 1. İleri kol. 2. Avangart, öncü (Toktonaliyev, vd., 2010:19). Yudahin sözcüğü sözlüğünde Rusça olarak belirtmiştir. Ancak sözcük Kırgız Türkçesine Rusçadan girmiş olsa da sözcük Fransızca kökenlidir. Sözcüğün morfolojik görünümü /a·vant-gard/ şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/avant-garde> 11 Ocak 2022).

Avtomatçan (Автоматчан), Makineli tüfekli asker, kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü olan avtomat Otomat, bazı işleri yapan mekanik veya elektrikli araç. 2. Makineli tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü Eski Yunan dilindeki kendi kendine hareket eden anlamına gelen autómát(os) sözcüğünden gelmektedir. İngilizcedeki şekli karşımıza automatic olarak çıkmaktadır. Makinalı tüfek anlamı ise İngilizce’de automatic rifle şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/automatic-rifle> 08 Şubat 2022). Sözcüğe eklenen Türkçe bir ek olan /+çAn/+çOn/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; avtomat+çan şeklindedir.

Avtomatçik (Автоматчик), 1. Otomatik sistemi çalıştıran kimse, operatör, teknisyen. 2. Makineli tüfekli asker (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü olan avtomat Eski Yunan dilindeki kendi kendine hareket eden anlamına gelen autómát(os) sözcüğünden gelmektedir. İngilizcedeki şekli ise karşımıza

automatic olarak çıkmaktadır. Makinalı tüfek anlamı ise İngilizce’de automatic rifle şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/automatic-rifle> 06 Şubat 2022). Sözcüğe gelen –чик “–çik” Küçültme, sevimlilik ve şefkat belirten eklerdir. Sözcüğün morfolojik görünümü; avtomat+çik şeklindedir.

Avtomattuu (Автоматтуу), Elinde makineli tüfek olan (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü olan avtomat, 1. Otomat, bazı işleri yapan mekanik veya elektrikli araç. 2. Makineli tüfek (Toktonaliyev, vd., 2010:21). Sözcüğün kökü Eski Yunan dilindeki kendi kendine hareket eden anlamına gelen autómat(os) sözcüğünden gelmektedir. İngilizcedeki şekli ise karşımıza automatic olarak çıkmaktadır.

Makinalı tüfek anlamı ise İngilizce’de automatic rifle şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/automatic-rifle> 06 Şubat 2022). Sözcüğe eklenen Türkçe bir ek olan /+L³UU/ addan ad yapım eki getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; avtomat+tuu şeklindedir.

B

Batalyonduk (Батальондук), Tabura ait: “*Batalyonduk komissar.*” Tabur komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:189). Bir önceki sözcük ile kökteştir. Bu alıntı sözcüğe eklenen Türk dilinde işlek olarak kullanılan /+L³I⁴k/ addan ad yapan eki eklenerek sözcük türetilmiştir (Çengel, 2005:52). Sözcüğün morfolojik görünümü; batalyon+duk şeklindedir.

Bilimotçu (Билимотчи), Pulemyot, makineli tüfek (Yudahin, 1998:120). Sözcük makinalı tüfek anlamına gelmektedir. Fransızca kurşun anlamına gelen boulette < boule+ette sözcüğünden esinlenildiği düşünülmektedir.

Sözcük Kırgız konuşma dilinde bilimot şeklinde telaffuz edilmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/bullet> 19 Aralık 2022).

Sözcüğe eklenen Türkçe bir ek olan /+çI⁴/ addan ad yapım eki eklenerek türetilmiş bir sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü; bilimot+çu şeklindedir.

Botsman (Боцман), Deniz filosunda lostromo, tayfabaşı (Toktonaliyev, vd., 2010:254). Sözcüğün kökeni Eski İngilizce bāstwegen “bot, tekne adamı” anlamına gelen sözcüğe dayandırılmaktadır.

Sözcük günümüz İngilizcesinde boatswain “kayıkçı, denizci” anlamına gelen sözcüktür(<https://www.dictionary.com/browse/boatswain12Mayıs2023>),
(<https://www.dictionary.com/browse/boatswain 12 Mayıs 2023>).

Brigadir (Бригадир), Brigade amiri. “Tugay Komutanı” (Yudahin, 1998:140). Briga sözcüğü, grup, tim, birlik ve tugay anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün kökeni, Eski Kelt dilinde haydut anlamına gelen brigand sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Eski İtalyanca ve Fransızca’da asker bölüğü anlamına gelen brigata< brig(are) şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/brigade> 21 Nisan 2023).

Sözcüğe gelen /-dir/ son eki Hint-Avrupa dillerinin ortak soneklerinden biridir (<https://www.dictionary.com/browse/-ier> 21.04.2023).

Ç

Çasovoy (Часовой), Nöbetçi (Yudahin, 1998:255). Sözcüğün kökü Rusça ças “saat, zaman” anlamına gelen sözcüktür ([https://www.multitrans.com/m.exe/часовой_26 Haziran 2023](https://www.multitrans.com/m.exe/часовой_26_Haziran_2023)). Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde çasaboy şeklinde telaffuz edilmektedir.

D

Desantçı (Десантчы), Çıkarma birliği askeri (Toktonaliyev, vd., 2010:346). Sözcüğün kökeni eski Fransızca descente “iniş” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/descent> 29.04.2023). Desant sözcük köküne Türkçe bir ek olan +çI⁴ addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; desant+çı şeklindedir.

Dejurnıy (Дежурный), Nöbetçi (Yudahin, 1998:315). Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde karşımıza Dücürnay şeklinde çıkmaktadır. Kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

F

Feldfebel (Фельдфебель), Eski Rus ordusunda ve bazı ülkelerin ordularında askeri birliğin komutanının yardımcısıdır (Toktonaliyev, vd., 2010:1284). Üşçavuş (Eker, 2007:147). Sözcüğün kökeni Almanca feld “saha” webel “gösterici” anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Bu unvan Başçavuşluk unvanıdır.

(<https://en.wikipedia.org/wiki/Feldwebel29.05.2023>),

(https://www.multitrans.com/feldfebel_29.05.2023).

Feldmarşal (Фельдмаршал), Bazı ülkelerin ordularındaki en yüksek rütbedir. 16. Yüzyılda Alman ordusunda kullanılmıştır. 17. Yüzyılda ise Rus ordusunda kullanılmaya başlanmıştır (Toktonaliyev, vd., 2010:1284). Sözcüğün kökeni Almanca feld “saha” ve Eski Almanca marşal sözcüğünden türetilmiştir (https://www.nisanyansozluk.com/kelime/feldmaresal_09_Mart_2023).

Feldşer (Фельдшер), 1. Sıhhiyeci, sağlık görevlisi “*Saruu ayılındagı oorukanada feldşer bolup iştegen.*” –K.Bekturganova. Saruu köyündeki hastanede sıhhiyeci olarak çalışmıştır. 2. Sıhhiyeci, orduda basit sağlık işleri görebilecek kadar bilgi ve deneyimi olan er, çavuş veya başçavuş (Toktonaliyev, vd. 2010:1284).

Sözcük Almanca Feldscher “alan, saha cerrahı” Feld “saha” + Scherer “cerrah”, scheren “makasla kesmek” anlamına gelen fiilden türetilmiştir. (https://www.dictionary.com/browse/feldsher_12.Nisan_2023).

Sözcüğün ikinci dünya savaşı döneminde Almanca’dan Rusçaya alıntılandığını düşünmekteyiz.

Flagman (Флагман), 1. Donanma komutanı. 2. Amiral gemisi. 3. mec. Komutan, kumandan. (Toktonaliyev, vd., 2010:1286). Sözcüğün kökü flag “bayrak” Eski İskandinav dillerinden geldiği düşünülmektedir. Sözcüğe eklenen man “insan, adam” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün donanma komutanı ve Amiral gemisi anlamlarına gelmesinin sebebi, Amiralin yani donanma komutanının bulunduğu geminin ülke bayrağı yanına asılan Amiralin kendine has bayrağıdır. Amiralin bayrağı ve bulunduğu gemi öncelikli kategoride bulunmaktadır. Sözcük İngilizcede flagship “sancak gemisi, amiral gemisi” anlamlarına gelen sözcüktür (Sabuncuoğlu, 2018:279).

Flotçu (Флотчу), Denizci, bahriyeli. “*kızıl flotçu*” kızıl donanma mensubu (Yudahin, 1998:345;Toktonaliyev, vd., 2010:1286). Flot, donanma, filo anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeni, Eski İngilizce flēot “akan su, yüzen” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. İngilizcede bu kök üzerinde birçok sözcük bulunmaktadır. Modern İngilizcedeki şekli fleet şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/fleet> 12 Mart 2023). Sözcüğe eklenen Türkçe addan ad yapım eki olan /+çI⁴/ getirilerek türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü flot+çu şeklindedir.

Frontovik (Фронтвик), Cephede bulunan asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1289). Sözcük İngilizce front-line soldier “cephe hattındaki asker” Sözcüğün kökeni Latince frōns “ön, alın” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/front> 10 Şubat 2023).

G

General (Генерал), General (Yudahin, 1998:346;Toktonaliyev, vd., 2010:309). Sözcüğün kökeni Latince, generalis sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. (<https://www.dictionary.com/browse/general> 16 Nisan 2023). Sözcük Kırgız konuşma dilinde Candıraalı (Toktonaliyev, vd., 2010:413) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Candıral “general” (Yudahin, 1998:175).

General-Gubernator (Генерал-Губернатор), Genel vali (Toktonaliyev, vd., 2010:309). Sözcük İtalyanca generale “en üstün general rütbesi” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/generalissimo> 14.Nisan.2023). İkinci sözcüğün kökeni, Latince gubernō “yönetmek” anlamına gelen sözcüğe eklenen yine Latince bir son ek olan –tor eklenerek türetilmiştir (<https://en.wiktionary.org/wiki/gubernator> 12 Mayıs 2023).

Generalissimus (Генералиссимус), En yüksek askeri rütbe, mareşal (Toktonaliyev, vd., 2010:309). Sözcük İtalyanca generale “en üstün general rütbesi” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/generalissimo> 14 Nisan.2023).

General-Leytenant (Генерал-Лейтенант), Tümgeneral (Toktonaliyev, vd., 2010:309). Sözcüğün ilk kısmını oluşturan General, İtalyanca generale “en üstün general rütbesi” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir.

(<https://www.dictionary.com/browse/generalissimo> 14 Nisan 2023).

İkinci kısmını oluşturan leytenant ise sözcüğünün kökeni Eski Fransızca lieu tenant “yer tutan” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/lieutenant> 14 Nisan 2023).

General-Mayor (Генерал-Майор), Tuğgeneral: “*Sizge, urmattuu general-mayor Vişnevskiy salam ayttu.*” –C.Toktonaliyev. (Size sayın Tuğgeneral Vişnevskiy selam söyledi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:309). Sözcük İtalyanca generale “en üstün general rütbesi” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir

(<https://www.dictionary.com/browse/generalissimo> 14 Nisan 2023).

Mayor sözcüğünün kökeni Latince mangnus “büyük” anlamına gelen sözcük Fransız diline alıntılanmış ve askeri anlamda kullanılmaya başlanmıştır

(<https://www.dictionary.com/browse/major> 09 Ocak 2023).

General-Polkovnik (Генерал-Полковник), Korgeneral. Generallik makamının üçüncü rütbesidir (Toktonaliyev, vd., 2010:309).

Sözcük İtalyanca generale “en üstün general rütbesi” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir(<https://www.dictionary.com/browse/generalissimo> 14 Nisan 2023).

Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan polkovnik sözcüğü ise Rusça kökenli olup, polk “alay” kökünden geldiği düşünülmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/полковник> 17 Nisan 2023).

Genştab(Генштаб), Genelkurmay (Toktonaliyev, vd., 2010:310).Sözcük генеральный штаб “generalniy ştab” sözcüğünün kısaltmasıdır.

Granatomyotçik (Гранатомётчик), Bomba atar kullanmada uzman asker (Toktonaliyev, vd., 2010:317).

Sözcüğün kökeni Fransızca grenade “el bombası” anlamına gelen sözcükten gelmektedir.(<https://www.multitran.com/m.exe?s=grenadier&l1=1&l2=2>,

(<https://www.dictionary.com/browse/grenade> 29 Mayıs 2023).

İ

İntervent (Интервент), Müdahaleci (Yudahin, 1998:370). Sözcüğün kökeni Latince intervenire sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün İngilizcedeki görünümü intervene şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/intervene> 11 Mart 2023).

K

Kapitan (Капитан), 1. Yüzbaşı. 2. Kaptan, gemi sorumlusu. 3. Kaptan, takım sorumlusu (Yudahin, 1998:401;Toktonaliyev, vd., 2010:637). Sözcüğün kökü morfolojik birimlere ayrılıp incelendiğinde; Latince caput “baş” anlamına gelen sözcüğe yine Latince ekler getirilerek capitāneus “şef, yönetici” formunu almış ve Fransızcaya capitaine “kaptan” şeklinde alıntılanmıştır

(<https://www.dictionary.com/browse/captain>,

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaptan> 13 Mayıs 2023).

Kapitan-Leytenant (Капитан-Лейтенант), Denizci üsteğmen (Toktonaliyev, vd., 2010:637). Sözcüğün kökü morfolojik birimlere ayrılıp incelendiğinde; Latince caput “baş” anlamına gelen sözcük yine Latince ekler getirilerek capitāneus “şef, yönetici” formunu almış ve Fransızcaya capitaine “kaptan” şeklinde alıntılanmıştır. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaptan> 13.05.2023). Terimin ikinci kısmını oluşturan leytenant sözcüğünün kökeni Eski Fransızca lieu tenant “yer tutan” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/lieutenant> 12 Mart 2023).

Kardoonçu (Кардоончу), es. 1. köy jandarması; 2. orman bekçisi. 3. Korucu (Yudahin, 1998:408;Toktonaliyev, vd., 2010:654). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Komandaçı (Командачы) Komutan (Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcüğün kökeni Fransızca comandere “kumadan” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/commander> 18 Mart 2023).

Sözcüğe gelen +çI² addan ad yapan bir ek gelmiştir. Bu ek özellikle meslek ve uğraş adları türetirler. Eskiden beri işlek kullanılan bir ektir. Sözcüğün morfolojik görünümü; komanda+çI şeklidir.

Komandarm (Командарм), Komutan (Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcüğün kökeni Fransızca comandere “kumadan” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/commander> 18 Mart 2023).

Komandır (Командир), Kumandan, komutan (Yudahin, 1998:481;Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcüğün kökeni Fransızca comandere “kumadan” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/commander> 18 Mart 2023).

Kombat (Комбат), 1. Tabur komutanı. 2. Topçu ve taktik birliği komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcük iki sözcüğün kısaltılmasından oluşmaktadır. Komandır-Batalyona İngilizcesi; battalion commander şeklindedir (https://www.multitran.com/m.exe/командир_батареи 28 Mayıs 2023).

Kombrig (Комбриг), Takım komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:731). Sözcük iki sözcüğün kısaltılmasından oluşmaktadır:командир бригады sözcüklerinden kısaltılmasıdır. Tugay komutanı anlamına gelmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/комбриг> 16 Mayıs 2023).

Komdiv (Комдив), Tümen komutanı (Toktonaliyev, v.d., 2010:731). Sözcük iki sözcüğün kısaltılmasından oluşmaktadır: командир дивизиона sözcüklerinin kısaltılmasıdır. 1940’lı yıllarda Sovyet yönetimindeki Kızıl Ordu’da Kara ve Hava kuvvetlerinin en yüksek rütbesini teşkil etmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/комдив12> 12 Mayıs 2023).

Komendant (Комендант), 1. Kale komutanı. 2. Garnizon komutanı 3. Asker ve asker teçhizatlarının naklinden sorumlu komutan 4. Yönetici “*Catakananın komendantı.*” (Yurt yöneticisi.) (Toktonaliyev, vd., 2010:732). Sözcüğün kökeni Fransızca comandere “kumadan” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/commander> 18 Mart 2023).

<https://ru.wikipedia.org/wiki/комендант> 18 Mart 2023).

Komendantura (Комендатура) Komutanlık, komutan ofis

i (Toktonaliyev, vd., 2010:732).Sözcüğün kökeni Fransızca comandere “kumadan” sözcüğünden gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/commander> 18 Mart 2023).

(<https://ru.wikipedia.org/wiki/комендант> 18 Mart 2023). Komend “kumandan” sözcüğüne Rusça son ekler getirilerek komutanlık ofisi anlamı kazandırılmıştır. Sözcüğün morfolojik görünümü; komend +at-ur-a şeklindedir (<https://ru.wikipedia.org/wiki/комендатура> 18 Mart 2023).

Komendor (Комендор), Topçu, topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı (Toktonaliyev, vd., 2010:732). Sözcüğün kökeni hakkında İsveç dilinde kommandör “komutan, astsubay” anlamına geldiği iddia edilmiştir (<https://ru.wikipedia.org/wiki/комендор> 11 Mart 2023).

Komissar (Комиссар), 1. Hükûmet komiseri. 2. Komiser, güvenlik görevlisi (Toktonaliyev, vd., 2010:732). Sözcüğün kökeni Latince committere “görevlendirmek” anlamına gelen fiilden gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/komiser> 27 Haziran 2023).

Kontr-Admiral (Контр-Адмирал), Tümamiral, tümen komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:738). Sözcüğün ilk kısmı olan kontr “arka, art, alt” anlamlarına gelen Fransızca kökenli bir sözcüktür. İkinci sözcüğün kökeni olan admiral sözcüğü, Orta İngilizce amiral şeklindedir. Eski Fransız diline ise Arapça amîr al-mu'minîn “*Müminlerin Komutanı*” sözcüğünden geldiği birçok farklı kaynaktaki verilerden elde edilmiştir

(<https://en.wiktionary.org/wiki/контр-> 12 Mart 2023).

(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/admiralty>,
<https://www.dictionary.com/browse/admiral> 12 Mart 2023).

Konvoir (Конвоир), 1. Muhafız. 2. Bir ve birkaç gemiye eşlik eden savunma gemisi veya uçağı (Toktonaliyev, vd., 2010:735). Sözcük Eski Fransızca convey “eşlik etme” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/convoy> 11.03.2023).

Kursant (Курсант), Askeri okul öğrencisi (Toktonaliyev, vd., 2010:821). Harbiyeli (Yudahin, 1998:525). Sözcüğün kökeni, Latince cursus “koşmak” anlamına gelen sözcükten Fransızcaya cours “kurs” şeklinde alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/course> 19 Haziran 2023).

L

Leytenant (Лейтенант), Teğmen (Yudahin, 1998:546:Toktonaliyev, vd., 2010:889). Sözcüğün kökeni Eski Fransızca lieu tenant “yer tutan” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/lieutenant> 12.03.2023).

Legioner (Легионер), Lejyoner, lejyon askeri (Toktonaliyev, vd., 2010:889). Sözcüğün kökeni Latince legiōnārius “toplu asker birliği” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/legionary> 12 Mart 2023).

M

Marşal (Маршал), 1. Mareşal (Yudahin, 1998:554). En yüksek askerî rütbe. Bu rütbede bulunan general (Toktonaliyev, vd., 2010:910). Sözcüğün kökeni Almanca marschall “mareşal” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mareşal> 129 Mayıs 2023) (<https://www.multitrans.com/m.exe?s=field+marshal&l1=1&l2=2> 29 Mayıs 2023) (<https://tureng.com/tr/almanca-ingilizce/marshal> 29 Mayıs 2023).

Matros (Матрос), 1. Denizci, deniz kuvvetlerine bağlı er. 2. Denizci, gemi mürettebatında görevli (Toktonaliyev, vd., 2010:913). Sözcüğün kökeni Felemekeçe mattenoot “denizci” anlamına gelen sözcükten İngilizceye alıntılanmıştır. İngiliz argosunda matelos “denizci” olarak yer almaktadır (<https://www.dictionary.com/browse/matelot> 08 Mart 2023).

Mayor (Майор), Binbaşı (Toktonaliyev, vd., 2010:899). Sözcük Latince magnus “büyük” anlamına gelen sözcükle bağlantılı olarak askeri unvan olarak Fransızca

sergeant majör sözcüğünün kısaltılmış şeklinden geldiği düşünülmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde Major“Binbaşı”şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/major> 12 Mart 2023).

Miçman (Мичман), Deniz kuvvetlerinde astsubay kıdemli başçavuş (Toktonaliyev, vd., 2010:928). Deniz subay adayı (Sabuncuoğlu, 2018:425). Sözcük İngilizce midship-man Sözcüğün kökeni Hint-Avrupa dillerinde ortak olarak kullanılan bir sözcük olan mid “orta” anlamına gelmektedir. Kökenini Sanskritçeye kadar dayandıran araştırmacılar vardır. Ship “gemi” anlamına gelmektedir. Eski İngilizce, scipe şeklindedir. Yine Hint-Avrupa dillerinin birçoğunda farklı fonetik yapılar da bulunmaktadır. Sözcüğün son kısmındaki man “insan ise Eski İngilizce mann şeklindedir. Rusça Miçman, İngilizce midship-man şeklindeki sözcüktür. (<https://www.dictionary.com/browse/midshipman> 13 Mayıs 2023).

Миноуётчик (Миноётчик), Havan topu eri (Toktonaliyev, vd., 2010:926). Sözcüğün kökü минный “mayınlı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. Sözcük İngilizce mine “maden ocağı, yeraltına gömülen patlayıcı, mayın” anlamına gelen sözcüktür. İngiliz diline de Geç Latin dilindeki mina “maden ocağı” anlamına gelen sözcükten alıntılanmıştır. Geç Latin diline ise Eski Kelt dillerinden geçtiği düşünülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mayin> 17 Mayıs 2023). Sözcüğe gelen –чик “–çik” Küçültme, sevimlilik ve şefkat belirten eklerdir. Genellikle kısa adlara eklenirler (Karakale, 2020:44).

Моряк (Моряк), Bahriyeli, deniz kuvvetlerine bağlı asker (Toktonaliyev, vd., 2010:934). Sözcüğün kökü Rusça more “deniz” anlamına gelen sözcük olduğunu düşünmekteyiz. Sözcüğe eklenen –yak, -ak eki ise Rusça addan ad yapım ekidir, sonektir.

N

Нарядчи (Нарядчы), İşin nasıl yapılacağı emrini veren kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:963). Sözcüğün etimolojik açıklamasına ulaşamamıştır.

Navigator (Навигатор), Seyrüseferci, seyrüsefer subayı veya görevlisi (Toktonaliyev, vd., 2010:958). Sözcük Latince nāvīgātus “yelken, gemi türü, zaman takibi” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/navigate> 13 Mayıs 2023).

Navigator sözcüğü Latince nāvīgātor “denizci” anlamına gelmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/navigator> 13 Mayıs 2023).

O

Ofitser (Офицер), Subay, zabıt (Yudahin, 1998:587; Toktonaliyev, vd., 2010:1006). Sözcüğün kökeni Ortaçağ Latin dilindeki officiārius, Orta İngilizcedeki officier “subay” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün günümüz İngilizcesindeki şekli officer “subay” şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/officer> 10.05.2023).

Okkupant (Оккупант), 1. İşgalci, baskıncı. 2. İşgal eden, baskın yapan kimse (Toktonaliyev, vd., 2010:978). Okkupatsiya, İşgal etme, işgal altında tutma. Sözcüğün kökü, Latince occupāre “işgal, ele geçirme” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğe morfolojik açıdan baktığımızda ob- “yoğun” köküne –capāre “almak, ele geçirmek” anlamına gelen sözcüğün eklenmesiyle türetilmiştir. Occupāt-ion şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün günümüz İngilizcesinde occupation şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/occupation> 17 Mayıs 2023). Okkupant ise işgalci anlamına gelmektedir. Sözcük İngilizce occupant şeklindedir. Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde occupy sözcük köküne gelen –ant soneki getirilerek türetilmiştir (<https://www.dictionary.com/browse/occupant> 17 Mayıs 2023).

P

Pehota (Пехота), Piyade, yaya asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1039). Sözcüğün Rus dilinin de içinde bulunduğu Hint-Avrupa ortak dilinden kalan ve birçok Hint-Avrupa dilinde korunan bir kök olan ped, pod “zemin” anlamına gelen sözcüktür (<https://en.wiktionary.org/wiki/пехота/> 19 Mayıs 2023).

Podpolkovnik (Подполковник), Yarbay “*Podpolkovnik Abdrazak Turdubayevdin emgegi çoñ ekendigin aytat.*” -KT.(Yarbay Abdrazak Turdubayev’in emeğinin çok

olduğu dile getirmektedir.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1043). Sözcük birimlere ayrılarak incelenmelidir. Rusça Под “altında, altındaki” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan polkovnik sözcüğü ise Rusça kökenli olup, polk “alay” kökünden geldiği düşünülmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/полковник> 17 Nisan 2023).

Polkovnik (Полковник), Albay (Toktonaliyev, vd., 2010:1043). Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde bölköbnük, bölköndük şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Yudahin, 1998:138). Sözcük Rusça kökenli olup, polk “ev sahibi, ordu” kökünden geldiği düşünülmektedir (<https://ru.wiktionary.org/wiki/полковник> 17 Nisan 2023).

Polkovodets (Полководец), Komutan, ordu komutanı (Toktonaliyev, vd., 2010:1043). Sözcük Rusça kökenli olup, polk “ev sahibi, ordu” kökünden geldiği düşünülmektedir. Sözcük morfolojik olarak incelendiğinde polk “ordu”-o-vod-, vodit Rusça “liderlik etmek” –ets ise son ek şeklindedir. (<https://ru.wiktionary.org/wiki/полковник> 17 Nisan 2023).

Pulemyotçu (Пулемётчу), Makineli tüfek kullanan kişi (Toktonaliyev, vd., 2010:1049). Mitralyozcu, pulemyotcu (Yudahin, 1998:624). Pulemyot; makineli tüfek (Yudahin, 1998:120). Sözcük makinalı tüfek anlamına gelmektedir. Fransızca kurşun anlamına gelen boulette < boule+ette sözcüğünden esinlenildiği düşünülmektedir. Sözcük Kırgız Türkçesi konuşma dilinde bilimot şeklinde telaffuz edilmektedir. (<https://www.dictionary.com/browse/bullet> 19 Nisan 2022). Sözcüğe eklenen Türkçe bir ek olan /+çI⁴/ addan ad yapım eki eklenerek türetilmiş bir sözcüktür. Sözcüğün morfolojik görünümü; pulemyotçu+çu şeklindedir.

R

Rang (Ранг), Derece, rütbe, unvan “Kırgız Respublikasının elçisi degen diplomatiyalık rangdar berildi.” –Kırgız Tuu. Kırgız Cumhuriyeti elçisi diplomatik unvanı verildi (Toktonaliyev, vd., 2010:1051). Sözcük eski Cermen dillerinde ring “yüzük”, Eski Fransızca, renc, ranc-rang “kademe çizgisi” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Sözcük günümüz İngilizcesinde rank şeklindedir (<https://www.dictionary.com/browse/bullet> 19 Nisan 2022).

Razvedka (Разведка), Keşif, keşifçi, izci (Yudahin, 1998:625). Sözcüğün kökü разведывательный “keşfetmek” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/разведывательный> 23 Nisan 2023).

S

Serjant (Сержант), Çavuş: “*Serjant ar bir kursanttı kunt koyuu menen karap, tekşerip cattı.*” –B. Elebesov. (Çavuş, her harp okulu öğrencisine dikkatlice bakıp kontrol ediyordu.) (Toktonaliyev, vd., 2010:1084). Sözcüğün kökeni, Latince serviens ve Eski Fransızca sergent “hizmet eden” anlamına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/sergeant> 18 Mayıs 2023).

Soldat (Солдат), Asker, er “*Bul salgılaştı cıyırmağa çukul padişaçılıktın soldat cana ofitserleri ölgön.*” –A. Karıyeva. Bu savaşta çarlığın yaklaşık yirmi asker ve subayı ölmüştü. 2. Askerlik görevi “*Çapçaş cigitter soldatka ketiştı.*” Gençcik delikanlılar askere gittiler. Saldat, asker, er (Yudahin, 1998:632). Asker (Toktonaliyev, vd., 2010:1091). Sözcüğün kökeni Eski Latince solidus “altın para, firma” anlamını getirirken, eski Fransızca soude<soudier “ordu, asker” anlamına gelen sözcükten türetildiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/soldier> 17 Nisan 2023). Hint-Avrupa dillerinin genelinde bulunan bir sözcüktür. Bu yüzden Rus dilindeki varlığının alıntı olduğunu düşünmemekteyiz.

Soratnik (Соратник), Silah arkadaşı (Yudahin, 1998:661). Sözcüğün kökeninin Rusça стрелковое оружие “ağır olmayan silahlar” anlamına gelen sözcüğün baş harflerinin kısaltması SO (<https://www.multitran.com/m.exe/стрелковое оружие> 12 Şubat 2023). Yine sözcüğe gelen yine bir ad durumu teşkil eden ратник “asker, savaşçı” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.multitran.com/m.exe/ратник> 12 Şubat 2023). Sözcüğün morfolojik görünümü; so-ratnik şeklindedir.

Starançik (Старанчик) Jandarma (Yudahin, 1998:666). Sözcük Rusça strajnik “jandarma” şeklindedir. Sözcüğün kökeni, Rusça страж “koruyucu, muhafız” anlamına gelen sözcükten gelmektedir (<https://www.multitran.com/m.exe/стражник> 23 Nisan 2023).

Starşi (Старши), Rütbece üst, amir, *starşi komandır*: en üst rütbedeki komutan, *Starşi leytenant*; Üsteğmen (Yudahin, 1998:666). Sözcüğün kökü Rusça, Старший-starşiy “büyük, kıdemli” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir.

Starşına (Старшина), 1. Başgedikli, en yüksek rütbeli astsubay (Toktonaliyev, vd., 2010:1101). Sözcük Rusça Старшина “Başkan, yönetici” anlamına gelen sözcüktür. Sözcüğün kökü Старший “büyük, kıdemli” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Kırgız Türkçesinde ağız uyumuna girerek Starşın olarak telaffuz edilmiştir. Sözcük Rusça starşın “Hanlıklar döneminde vergi toplayan kişi” (Akın, 2022:797).

Şpion (Шпион), Casus (Yudahin, 1998:692). Sözcüğün kökeni Eski Cermen dillerine dayandırılmıştır. Eski Fransızca espier, Eski İngilizce espyen “casus” şeklindedir. (<https://www.dictionary.com/browse/spy> 23 Nisan 2023).

Şturmaçı (Штурмачы), Hücum müfrezesi mensubu (Yudahin, 1998:692). Sözcüğün kökeni Almanca Sturma “fırtına” anlamına gelen sözcükten gelmektedir. Nazi Almanyası döneminde kurulan Sturmabteilung “fırtına birlikleri” adlı bir askeri grubun adıdır (<https://www.dictionary.com/browse/storm-trooper> 23 Nisan 2023). Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan /+çI², +çU²/ addan ad türeten eki ile türetilmiştir. Morfolojik görünümü; şturma+çı şeklindedir.

T

Tanker (Танкер), Tankı idare eden. Tank süren (Yudahin, 1998:707). Sözcüğün kökeni Hintçe tanku “su deposu, suni göl” anlamına gelen sözcükten İngilizceye alıntılanmış ve 1915 yılında üretilen zırhlı askeri araçların kapaklarına bu ad verilmiştir. Dünya dilleri askeri literatürüne İngiliz dilinden alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/tank> 23 Nisan 2023). Tank sözcüğüne gelen +er eki ise fiilden; eden, yapan anlamına gelen adlar türetilmekte kullanılan bir ektir. Tanker doğrudan çeviride su deposu, sarnıç” anlamlarına gelmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tanker> 23 Nisan 2023).

Tankist (Танкист), Tankçı (Toktonaliyev, vd., 2010:1142). Sözcüğün kökeni Hintçe tanku “su deposu, suni göl” anlamına gelen sözcükten İngilizceye alıntılanmış ve 1915 yılında üretilen zırhlı askeri araçların kapaklarına bu ad verilmiştir. Dünya dillerine ve askeri literatüre İngiliz dilinden alıntılanmıştır (<https://www.dictionary.com/browse/tank> 23 Nisan 2023).

V

Veteran (Ветеран), 1. Gazi: “*Veterandar darılanışmakçı.*” –K. Bekturganova. Gaziler tedavi olacaklardı. 2. Emektar (Toktonaliyev, vd., 2010:302). Sözcüğün kökeni Latince vetus<veterānus “kıdemli” anlamına gelen sözcüktür (<https://www.dictionary.com/browse/veteran> 10 Mayıs 2023).

Vitse-Amiral (Вице-Адмирал), Amiral Yardımcısı (Toktonaliyev, vd., 2010:304). Birleşik bir isimden oluşan sözcüğün ilk kısmı olan vitse, Latince "yerine", vicis'in ablatifi ilgili; aday olarak onaylanmamış "yinelenen eylem, dönüş, değiş tokuş, münavebe" anlamlarına gelen vicis sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük genellikle, birleşik kelimelerin oluşumunda kullanılan "vekil" anlamına gelen birleştirici bir biçimdir. Genellikle temel sözcükle belirtilen görevlinin yokluğunda görev yapan görevlilerin ünvanları: genel vali “vicesory”, rektör yardımcısı “vice chancellor” gibi. (<https://www.dictionary.com/browse/vice> 13 Nisan 2022). Sözcüğün ikinci kısmını oluşturan, amiral sözcüğü, Orta İngilizce amiral şeklindedir. Eski Fransız diline ise Arapça amīr al-mu'minīn “*Müminlerin Komutanı*” sözcüğünden geldiği birçok farklı kaynaktaki verilerden elde edilmiştir (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/admiralty>, 13 Nisan 23).

Voyenkom (Военком), Askerî komiser: “*Voyenkom kattı okuy baştaganda zaldagılar tım - tırs bolup tıñşap kalıştı.*” –B.Elebesov. Komiser mektubu okumaya başladığında salondakiler onu çıt çıkarmadan dinlediler (Toktonaliyev, vd., 2010:304). Sözcük iki sözcüğün kısaltmasından oluşmaktadır. Sözcük военный комиссар-voyennyy komissar “askeri komiser” anlamına gelen sözcük dizisidir. ([https://www.multitran.com/m.exe/военный комиссар](https://www.multitran.com/m.exe/военный_комиссар) 16 Nisan 2023).

Y

Yeger (Егеръ), 1. Profesyonel avcı. 2. Avcılıkla görevli özel askeri birlik üyesi (Toktonaliyev, vd., 2010:374). Sözcük Almanca jäger “avcı” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (<https://www.dictionary.com/browse/jaeger> 16 Nisan 2023).

Yefreytor (Ефрейтор) Onbaşı (Toktonaliyev, vd., 2010:374). Sözcüğün kökeni Almanca gefreiter “onbaşı, en düşük askeri rütbe” anlamına gelen sözcüktür (<https://tureng.com/tr/almanca-ingilizce/gefreiter>16.04.2023), (<https://www.multitran.com/m.exe?s=gefreyter&l1=1&l2=2> 16 Nisan 2023).

Z

Zenitçik (Зенитчик), Zenit topçularını kullanan kişi, topçu (Toktonaliyev, vd., 2010:531).

Sözcüğün kökeni Fransızca zénith “gökyüzünün en yüksek noktası, başucu” anlamına gelen sözcük, Arapça samtu-r-ra’s “başucu, yukarı” sözcüğünden alıntılanarak türetilmiştir

(<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/zenit>12Mart2023),

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/zenit> 12 Mart 2023).

Zenittik (Зениттик), Gök yüzüne top atan, topçu (Toktonaliyev, vd., 2010:531).

Sözcüğün kökeni Fransızca zénith “gökyüzünün en yüksek noktası, başucu” anlamına gelen sözcük, Arapça samtu-r-ra’s “başucu, yukarı” sözcüğünden alıntılanarak türetilmiştir. Sözcüğe gelen ve Türkçe bir ek olan /+L³I⁴k/ addan ad yapım eki eklenerek sözcük türetilmiştir. Sözcüğün morfolojik görünümü; zenit+tik şeklindedir

(<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/zenit>12Mart2023),

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/zenit> 12 Mart 2023).

Zvenovoy (Звеновой), Köy yöneticisi, muhtar. Birkaç birim filo, donanma gemilerinin belli gruplara ayrılması (Toktonaliyev, v.d., 2010:530). Sözcüğün kökeni Rusça звено “zbeno; takım, eleman, mürettebat” anlamlarına gelen sözcükten geldiği düşünülmektedir. Kısaca bir grup insanın ya da askeri birliğin yöneticisidir (<https://www.multitran.com/m.exe/звеновой> 12 Mart 2023).

2.2.6. DİĞER DİL KÖKENLİ ASKERİ ÜNVANLAR

Bu bölümde genellikle Çin dilinden ve diğer dillerden alıntılanmış askeri ünvanlar verilmiştir.

C

Cañcuŋ (Жаңжуң), Genellikle destanlarda: il yöneticisi, vali anlamlarında kullanılmıştır (Yudahin, 1998:175). Cañcuŋ general, vali. tszyan “kumandanlık, general” tszyun “asker” (Karasayev, 1996:285).

D

Du-Du (Ду-Ду) Komutan (Toktonaliyev, vd., 2010:362). Yönetici, komutan; Du “büyük alan”, du “yönetme” (Karasayev, 1996:262). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir. Askeri bir ünvan olan Tudun sözcüğü ile bağlantılı olabileceğini düşünmekteyiz.

G

Gaŋgüŋ (Гаңгүң), Bahadır, er, gözüpek korkusuz (Karasayev, 1996:215). Sözcüğün Çin dilinden alıntılandığı düşünülmektedir.

Gusar (Гусар), Askeri forma giymiş atlı askerdir (Toktonaliyev, vd., 2010:317-318). Sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

L

Loyo, Loyu (Лойо, Лойа), Bir askeri bölüğün komutanı (Karasayev, 1996:827). Çince< laoe “ yönetici, efendi, mirza” (Karasayev, 1996:495). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir.

Luŋtuŋ (Луңтуң), Bölge valisi, asker komutanı. Çince< dutun, du “büyük ilçe, bölge” tun “yönetici” (Karasayev, 1996:496). Karasayev Kamus Naama adlı sözlüğünde sözcüğün Çince olduğunu kaydetmiştir. Luŋtuŋ <Çin. du-tu (Akın, 2010:525).

T

Tufi (Туфи), Haydut (Karasayev, 1996:731) Karasayev eserinde sözcüğün Çin dilinden olduğunu kaydetmiştir.

SONUÇ

Kırgız Türkleri de diğer Türk boyları gibi konar-göçer kültüründen gelmiş ve tarihleri boyunca sürekli yer değiştirmiş ve farklı devlet ve boyların himayeleri altında bulunmuşlardır. Bu durum her medeniyette olduğu gibi bazen akrabağa dillerdeki bazen de yabancı dillerdeki birçok sözcüğün dile alıntılanmasına yol açmıştır.

Tezimizin konusu olan Kırgız Türkçesindeki İdari /Askeri Unvan ve Terimlerin içinde Türkçe kökenli olanların yanı sıra Moğolca, Arapça, Farsça, Rusça ve diğer dillerden alıntılanmış sözcükler tespit edilerek önce anlamları verilmiş, daha sonra etimolojik açıklamalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak ise morfolojik görünümleri üzerinde durulmuştur.

Tezimizi hazırlarken kullandığımız yöntem metin ve sözlük tarama olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda birçok yeni ve eski sözlüğün ve eserlerin taranması, sözcüklerin etimolojik açıklamalarının verilmesi ve etimolojik sözlüklerden yararlanılarak köken bilgisinin ele alınması şeklinde özetlenebilir.

Tezimizde karşılaştığımız zorlukların başında Eski Türkçedeki idari/askeri unvanların ve terimlerin üzerine yapılmış çalışmalar çok olsa da Kırgız Türkçesinin idari/ askeri unvan ve terimler odaklı bu tip bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması gelmektedir. Sözlükler tek tek taranarak verilere ulaşılmış ve sözlüklerde bulunan kavramlar üzerinden çalışmamız yürütülmüştür. Bulunan bazı kavramların etimolojik neticelerine ulaşamamıştır. Çalışmamızda yer alan sözlüklerin birçoğunun Kırgız Türkçesi olması ve Türkiye Türkçesine aktarılmamış olması bir diğer zorluktur.

Tezimizde yer alan başlıklar ve bölümler esas alınarak öncelikle Kırgız Türkçesindeki İdari terim ve ünvanlardan tespit edilmiş olup; bu tespitler neticesinde görülmüştür ki Kırgız Türkçesine ait sözcüklerin birçoğu Eski Türkçedeki şekilleri ve anlamları ile korunmuş, hatta bu sözcüklerin birçok Türk lehçesinde ortak bir şekilde yaşamakta olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde her ne kadar Türkçe terim ve ünvanların bırakılıp alıntılanmış olan sözcüklerin kullanılmasına karşın, Kırgız Türkçesinde ve sözlüklerinde yer almış ve yaşatılmaya devam ediliyor olması Ortak Türk kültür ve mirası açısından önem arz etmektedir. Belirtmek gerekir ki özellikle idari ve askeri alanda türetilmiş terim ve ünvanların net bir şekilde birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bunun nedenleri arasında Türk medeniyetinin ordu-halk, ordu-devlet anlayışları ve Türk devletlerinde birçok idarî yetkili aynı zamanda askerî yetkileri de almış olması gelmektedir. Bu durum bazı terim ve ünvanların birbiri yerine kullanılmasına ve açık bir ayırımın yapılmasında zorluklar meydana getirmiştir.

Türk dillerinde ortak olarak kullanılan eski ve yeni terimlerin en dikkat çekici olanları; Ak Kiyizge Saluu “Ak halıya çıkarma, bindirme” Türk-Moğol ellerinde Han çıkarma, yükseltme, tahta çıkarma töreni. Boy beylerinin, aksakallılarının iyi dileklerini söyleyip, iyi dileklerin bir sembolü olarak beyaz renkte bir keçeden yapılmış halının üzerine Han’ı çıkarıp, başlarından yukarıya kaldırıp obayı yedi kez dolaştırıp herkese Hanın kim olduğunu gösterme, baş eğdirme törenidir. Bu deyim doğrudan Türk idari kültürünü yansıtmakta ve bilgi vermektedir.

Bir diğer dikkat çekici terim ise; At Sırtında, Üstündö “At üstünde” ifadesidir. Yöneticilik anlamına gelen deyim yine Türk kültürene dair izler taşımakta ve gelecek kuşaklara Kırgız konar-göçer idari yaşamı hakkında bilgi sunmaktadır. Kâşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lugâti’t-Türk adlı eserinde “At Türkün kanadıdır” sözünden anlaşılacağı üzere ister sosyal ister idari ve askeri alanda olsun atların ve atlı kültürün önemini vurgulaması açısından önem arz etmektedir.

Eski Türkçeden beri var olan ve halen Kırgız Türkçesinde yaşamaya devam eden önemli ünvan niteliğine de sahip olan *baga* ve *boyla* sözcüğü dışında Kırgız Türkçesindeki idari terimler genel hatlarıyla sıralandığında; biylik, buduñ, baş

“yönetici” anlamı kazanmış sözcükle türetilen terimler ve unvanlar; bayrak, çetekçilik, curt “yurt”, el “ülke, halk”, kaganlık, kanlık, keşeş, kurultay, orda, örgöö “çadır, yönetici karagahı”, salık, sorpo, inal ve tamga, törö, ulut gibi sözcüklerin yanı sıra /+çI⁴, +L³I²k, +L³U²k, +I³UU², +mA⁴, +kA⁸r/ gibi yapım ekleri getirilerek türetilmiş toplam yetmiş terim verilmiştir. Bu terimler arasında dikkat çeken bir diğer terim ise karamak “İdare, yönetme, yönetim, çekip çevirme” ifadesidir. Söz konusu sözcük, Kırgız Türkçesinde çok sık rastlanmayan fiilden ad yapan /-mA²k, -mO²k/ eki getirilerek türetilmiş olan muhtemel arkaik sözcüklerden biridir.

Alıntılanmış dillerdeki idari terimlerden Moğolca olanlara bakılacak olursa, Öncelikle Moğol dili ve halkı ile komşu olan Kırgız Türklerinin tarihi bir geçmişi bulunmaktadır. Moğol egemenliği şüphesiz Kırgız Türklerinin tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Bu dönemde birçok sözcük karşılıklı olarak alıntılanmıştır. Kırgızlar, Yarkent Hanlığı döneminde hanlığın güvenliğinden sorumlu olmuşlardır. Bu durum Kırgız Türklerinin özellikle askeri alandaki sözcüklerin karşılıklı alıntılanmasına sebebiyet vermiştir. Kırgız Türklerinin Cungarlarla mücadeleleri Türk ve dünya kültür tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Manas destanında da geçmektedir. Bu bilgiler ışığında özellikle Manas destanında geçen birçok idari/askeri terim ve ünvanların kaynağı bu tarihi süreç olduğu açıktır. Moğolca idari terimler toplam olarak beş sözcük ve açıklamadan oluşmaktadır. Bu terimler arasında en dikkat çekici olanı Otogo, rütbeyi göstermek için başlığa takılan değerli taş, tuğ veya kuş tüyü anlamlarına gelmektedir. 2. Baykuş tüyü ile süslenmiş kunduz başlık. Bu durum günümüzde dünya genelinde kullanılan ordudaki rütbeyi göstermek amacıyla kullanılan sembollerin ilk varyantlarından olmalıdır.

Bir diğer başlığımız olan Arapça kökenli idari terimlerin özellikleri ve bulgularına geçmeden önce, Kırgız Türkleri ve Arapların tarihi süreçteki ilişkilerine değinmek yerinde olacaktır. Hokant Hanlığı döneminde Kırgız Türkleri içinde İslamiyetin yayılması sonucu özellikle de dini alanlarda sözcüklerin alıntılandığı görülmüştür. İdari ve askeri terim ve unvanların alınışı ise yaygınlaşan İslam üzerine Müslüman-Türk devletlerinin kurulmaya başlanması gösterilebilir. Arapça ve Farsçadan alıntılanmış sözcüklere Kırgız Türkçesinin muntazam seviyede olan kalınlık ve incelik uyumu eşlik etmiştir. Bu yüzden Arapça ve Farsça sözcükleri bazen ayırt etmek güçleşmiştir.

Bu başlık altında toplam otuz altı Arapça idari terim verilmiştir. Bu bölümde yer alan terimlerin birçoğu yine günümüzde de yaşamaya devam edilip diğer Türk lehçelerinin birçoğunda ortak anlamlı olarak kullanılmaktadır. Özellikle birkaç anlam kaymasına uğrayan sözcük vardır. Bunlar; Kasaba 1.Sarp uçurum 2. Sancak. Sözcük Arapça aşāba “kapı eşiği” anlamına gelen sözcüktür. Ancak Kırgız Türkçesinde sancak, bayrak anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün Asaba şekli de mevcuttur.

Bir diğer başlığımız olan Farsça’dan alıntılanmış idari terimler üzerinedir. Kırgız Türkleri ve Farsların tarih boyunca doğrudan bir bağlantısı olmamıştır. Farsçanın Kırgız Türkçesine etkisi büyük ihtimalle Çağatay yazı dili yoluyla gerçekleşmiştir. Kırgız okur-yazar çevrede kullanılan bu yazı diline geçmiş Farsça kelimelerin zamanla Kırgız Türkçesine yerleştiği akla en uygun sebep olarak gösterilebilir. Bu bölümde dikkat çekici bir sözcük olan caran “vatandaş, yurttaş” anlamında kullanılan sözcük Farsça yārān “yaren, dost, arkadaşı” anlamına gelen sözcüktür. Bu bölümde toplam on terim açıklamalarıyla birlikte verilmiştir.

Bir diğer başlığımız olan Rusça’dan alıntılanmış idari terimler üzerinedir. Öncelikle Kırgız Türkleri ve Rusların tarihi münasebetleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Kırgız-Rus ilişkileri Çarlık döneminde yoğunlaşıp 1990 yılı Sovyetlerin çöküşüne kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ne yazık ki günümüzde de bu yoğun etki kendisini göstermektedir. Özellikle idari ve askeri alanda oluşturulan terminolojide Rus dilinin kullanılması buna kanıt oluşturmaktadır. Bu bölümde toplam kırk dokuz idari terim bulunmaktadır. Bu bölümdeki bulgularımız Sözlüklerde Rusça olarak verilen sözcüklerin büyük bir kısmının da Rus diline başka dillerden alıntılandığını görmek olmuştur. Etimolojik inceleme tezimize bu bölümde farklı bir ivme katmıştır. Bu bölümde tespit ettiğimiz bir sözcük diğerlerinden ayrılmaktadır. Orden “Nişan, devlet nişanı” anlamında kullanılan sözcüğün kökeni Latince ordo, ordin “emir, düzen, nizam, ödeme emri” anlamlarıyla aynı anlama gelen İtalyanca ordine sözcüğünden alıntıdır. Ancak görüşümüze göre Türk tarihinin çok eski dönemlerinde ordo, ordu sözcüğünün bu dillere alıntılandığı yönündedir. Ancak bu bir sinonim de olabilir.

Bir diğ er vurgulamak istediğ imiz nokta ise son yü zyıl içinde gerç ekleş en İk inci Dü nya Savaşı 'dır. Sovyetler birliğı ve Almanya arasında sert savaş ların ve sıkıntıların yaş andığı bu dönemde Alman askeri terminolojisi ve idari terminolojiden birçok sözcük Kırgız Türkçesine geç miş olması muhtemel gözük mektedir.

İdari terimleri oluşturan birinci bölümün son baş lığı ise diğ er dillerden alıntılanmış idari terimlerdir. Bu bölümde iki sözcük dikkat ç ekicidir. Bunlardan ilki Oogan "Yüksek makam sahibinin uş ağı" anlamına gelen sözcüktür ki bu sözcük Manas destanında birçok yerde geç mektedir. Sözcük Manas destanında Oogan "Afgan" şeklinde aktarılmıştır. Sözcüğün etimolojik açıklaması ve kökeni net değildir. Bir diğ er önemli terim ise Acoluk "hanlık, padişahlık" anlamına gelen sözcüktür ki bu sözcük, Kırgız Türklerinin yöneticileri aco olarak adlandırılmış tır. Bu ünvan ve terim hakkında yeterli ç alışma ve kaynak mevcut değildir. Ancak Kırgız eski siyasi tarihinin aydınlatılması açısından bu konunun daha derinden araştırılması önem arz etmektedir. Birinci bölümün ikinci baş lığı ve alt baş lıklarından elde edilen bulgular; Kırgız Türkçesinde bulunan idari ünvanlar, terimlerde görüldüğü üzere eski ve yeni olanlarla birlikte verilmiştir. Bu bölümde özellikle dikkat ç eken birkaç ünvan üzerinde durmak gerekirse ilki Ak Söök "Aristokrat, soylu" anlamına gelen sözcüktür. Eski Türklerde gelenek olarak halk sınıflara ayrılırken kemik esasına göre ayrılırdı. Köktürk yazıtlarında da yer alan bu sınıflandırma biçimi Türk kültürünü anlama ve aydınlatma açısından son derece önem arz etmektedir.

Eski Türkçeden beri var olan ve halen Kırgız Türkçesinde yaşamaya devam eden önemli ünvanlar vardır. Bunlar aksakal, ak söök, ataman, atalık, baş bilgi, biy, cabuu, colbaşçı, darkan, kan, kağan, kündö, otbaşı, törö ve yabgu ünvanları olup söz konusu ünvanlar eski Türkçe ile ortaktır. Bu ünvanların yanısıra /+çI⁴, +L³I²k, +L³U²k, +I³UU², +mA⁴, +kA⁸r/ gibi yapım ekleri getirilerek türetilmiş toplam elli dört ünvan verilmiştir.

Moğol dilinden alıntılanmış idari ünvanlar içinde en dikkat ç ekici olanı ise Ogoco "yönetici" kavramdır. Kavramın anlamı doğrudan "dayanak, direk, destek veren kimse" olarak verilmiştir. Biz bu sözcüğü aga-aco olarak iki kökten birleşmiş bir sözcük olduğunu tahmin etmekteyiz. Aga "ağabay", aco. "Kırgız hakanlarının Çin

kaynaklarında geçen rütbesi, unvanı. 2. Han, padişah” anlamına gelen sözcüktür. Daha önce belirtildiği üzere henüz üzerinde yeterli çalışma bulunmayan bu unvan son derece önemlidir.

Arapça ve Farsça’dan alıntılanmış idari ünvanların birçoğu diğer Türk dillerindeki anlamları ile aynı kalacak şekilde alıntılanmıştır.

Diğer dil kökenli idari ünvanlar, genellikle Çin ve Kalmuk dilinden alıntılanmış sözcükler mevcuttur. Bu sözcüklerin pek çoğu günlük hayatta kullanılmamaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan başlıklara bakıldığında Türkçe kökenli askeri terimlerin ve ünvanların tespit edilip incelenmesi ve ortaklıkların bulunması Türk dünyası için son derece önem arz etmektedir. Bu bölümde yer alan terimler Türk dilinin en eski dönemlerinden beri var olan bazı terim ve ünvanları açısından faydalı olmuştur. Kırgız Türkçesinde görülen askeri terimler ana hatlarıyla verildiğinde; agın, akkelte, akkübö, alaman, aldas uruu, almabaş, almak-salmak “nöbet”, ataka, attan-, aybalta, aykaş, badana, bakanoozduk, barskan, borborduk, bölük, bukturma, buyruk, buldursun, caa, cabdık, cabıt, cançar, capırık, carak, casak, cookerçilik, çabuul, çerik, çerüü, türkün, kamool, kara mılık, karool, kezek, kılıç, kiriç, koşuun “asker”. Kural “silah”, küzöt, ordoluk, sabaş, sakçılık, sayış-, soguş, süngü, tuu, soot gibi sözcükler verilebilir. Bu bölümde yüze yakın terim ve terim anlamlı ünvan kaydedilmiştir.

Moğolcadan alıntılanmış askeri terimler başlığı içerisinde Kalmuk diline ait bazı sözcükler de verilmiştir. Bu bölümde tespit ettiğimiz önemli sözcüklerden biri Kayguul “1. Keşif, gizli olan bir şey hakkında geniş bilgi edinme 2. Keşif kolu veya keşif kolu askeri: 3. Devriye, kolluk. Karasayev’in eserinde Moğolca olarak verilmiştir. Moğolca xayguul “istihbarat” xayguulç “istihbaratçı” anlamlarına gelen sözcüktür. Ancak sözcüğün kökeni hakkında birbirinden farklı görüşler mevcut olsa da sözcüğün Türk dillerinin ve Moğol dilinin ortak sözcüğü olduğu düşüncesindeyiz. Arapça ve Farsçadan alıntılanmış askeri terimlerin birçoğu diğer Türk dillerindeki anlamları ile aynı kalacak şekilde Kırgız Türkçesi özellikleri dâhilinde alıntılanmıştır.

Diğer dil kökenli askeri terimler genellikle Çin ve Kalmuk dilinden alıntılanmış sözcüklerdir. Bu sözcüklerin pek çoğu günlük hayatta kullanılmamaktadır. Birçoğu sadece destanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak incelenen askeri unvanlar, çalışmamızın önemli bir noktasını oluşturmaktadır. Özellikle Türk dilinin diğer Türk dilleriyle ortaklığını göstermek ve günümüze kadar çok az değişikliğe uğrayarak geldiğini göstermek açısından bu sözcükler önemlidir. Eski Türk askeri unvanları üzerine fazla sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bölümde yer alan birçok unvan günümüzde Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Ancak Kırgız Türkçesinde bu unvanların anlamları bilinmesine ve sözlüklerde yer almasına karşın özellikle Rus dilinden alıntılanmış olan unvanlar kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde Eski Türkçeden bu yana kullanılan bazı askeri unvalar; alp, atarman, atçan, atkıç, aybaalı, baatır, бага, boyla, caaçı, caloon, camanooz, carakçan, caraktuu, casak, casool, cesek, cigit, cokçu, colbaşçı, coro, cökör, çalgınçı, çerüü, çoro, elüü başı, kalça, karool, kayguulçu, cüzbaşı, kolbaşçı, korbaşı, miñbaşı, onbaşı, tıñçı, otbaşı, tuubaşı örnek verilebilir. Özellikle Türkiye Türkçesi askeri terminolojide halen kullanılmakta olanlar; Cüzbaşı “Yüzbaşı”, Kolbaşı “Kolordu Komutanı”, Korbaşı “Korgeneral ya da Koramiral”, Miñbaşı “Binbaşı”, Onbaşı “Onbaşı”, Tuubaşı “Tuğgeneral” şeklindedir. Türk dilinde terim ve meslek türetmede en çok kullanılan ekler yine bu başlık altında bulunan unvanlarda da kullanılmıştır

Sonuç olarak, çalışmamızın temel amacı Türk dillerindeki ortak köklerin ortaya çıkarılması, etimolojik ve morfolojik görünümlerinin tespit edilmeye çalışılması ve dillerimize alıntılanmış yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarının verilmesi amaçlanmıştır. Türk dillerinde özellikle idari ve askeri alanda gösterilmeye çalışılan ortaklık Türk dünyası için son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABDULDAEV, E, İSAYEV D. (1984), Kırgız Tilinin Tüshündürmö Sözdüğü, Mektep Baspası, Frunze.
- ABDUVALİYEV, İ. (2005), Kırgız Tilinin Kesiptik Leksikasına Salıştırma-Tipologiyalık İlik “ Köçmen Turmuş Cana Cookerçilik Önör Sözdördün Misalında, Calalabat Mamlekettik Universiteti, Bişkek.
- ABDUVALİYEV, İ. (2003), Kırgız Tili: Morfologiya Boyunça Leksiyalar, Bişkek.
- ABDUVALİYEV, İ., (2008), Kırgız Tilinin Morfologiyası, Bişkek.
- ACAR, Ö. (2017), Kırgız Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelimeler, Bilig Dergisi, S. 82, s. 217-248.
- ACAR, Ö. (2015), Kırgız Türkçesi İle Türkiye Türkçesindeki Ortak Arapça Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri, Turkish Studies, S.10, s. 273-298.
- AKIN, C. (2010), “Hüseyin Karasayev'in "Kamus Naama" Adlı Eseri ve Çağdaş Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- AKSAN, D. (1998), Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Engin Yayınevi, Ankara.
- ALİMOV, R. (2011), Kırgızca'nın İçkilik Ağızlar Grubu Üzerine, Yayınevi ve yayın yeri eksik
- ALTHEİM, F. (1959-1960), Geschichte der Hunnen, I-LL, Berlin.
- ARIKOĞLU E., ALİMOVA C., ASKAROVA R., SELÇUK, B. K. (2018), Kırgızca-Türkçe Sözlük I (A-J), Kırgızistan-Türkiye “Manas” Üniversitesi Yayınları, S.22, Bişkek.
- ARIKOĞLU E., ALİMOVA C., ASKAROVA R., SELÇUK, B. K. (2018), Kırgızca-Türkçe Sözlük I (A-J), Bengü Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU E., ALİMOVA C., ASKAROVA R., SELÇUK, B. K. (2018), Kırgızca-Türkçe Sözlük II (K-Z), Bengü Yayınları, Ankara.
- BAKAYEV, K., SADABAYEV, A. (1958), Kırgız Tili Cana Adabiyatı, 8-9-klass, Frunze, ‘Kırgızokuupedmambas’.
- BARTHOLD, V.V. (2002), Kırgızlar, çev. Ufuk Deniz Aşçı, Yayınevi Konya.
- BAŞDAŞ, C. KUTLU, A., (2016), Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi, Paradigma Akademi, İstanbul.

- BAŞTUĞ, M. (1996), Eski Türk Vesikalarına Göre Eski Türk Devletlerinde Unvanlar, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- BAYTOK, A. (2016), “Tarihten Günümüze Kırgız Edebiyatı”, Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat Dergisi s. 208-250.
- BELEK, K. (2015), “Eski Türklerde At ve At Kültürü (Dünden Bugüne Kırgız Kültürel Hayatı Örneği)”, Gazi Türkiyat, S.16, s. 111-128.
- BUDAK, F. (1997), Kırgızistan, Dünü, Bugünü, Yarını, Ocak Yayınları, Ankara.
- BURAN, A., ALKAYA, E. (2007), Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, A. (1968), "Eski Uygur Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- CLAUSON, A. G. (1957), Propos Du Manuscrit Pelliot Tibetain 1283, Publisher, Imprimerie Nationale, s.24.
- COLDOŞEV, N. C., (2014), "Burut Etnik Adı Üzerine", Siberian Studies, C. 2, S. 5, s. 25-36.
- CUMANUKOVA, G. (2008), “Kırgız Türkçesinde Arapça’dan Alıntı Kelimeler, Türkiyat Araştırmaları, Ankara.
- ÇANKAYA, S. (2014), Kırgız Sözdüğü Kırgızça-Türkçö, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- ÇERİBAŞ, M. (2007), Türklerde Demirciler ve Şamanlar, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 42, s.1-10.
- ÇERİBAŞ, M. (2011), Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ÇERİBAŞ M. (2012), Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ÇÖLOĞLU, R. (2022), “Manas Destanı’nda Kalmukça İfadeler”, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, BELGÜ, S. 6, s. 35-43.
- DIYKANBAYEVA, M. (2014), “1916 Yılındaki Kırgız Millî Mücadelesi: Ürkün”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 3/3 s. 112-126.
- DOBROVİTS, M. (2011), “Göktürk ve Uygurlarda Buyruk Terimi ve İdari Fonksiyonları”, Belleten, 11/1, s. 7-15.
- DONUK, A. (1988), “Eski Türk Devletlerinde İdari ve Askeri Unvan ve Terimler” TDAV Yayınları, İstanbul.

- DONUK, A. (1982), "Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları", TDA, S.17, s. 103-152.
- DONUK, A. (1981), "Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı", TED, S.10-11, s.29- 56.
- DONUK, A. (1988), Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- DURMUŞ, E. (2020), Eski Türklerde Askeri Yapı, Asya Araştırmaları Dergisi, C. 4, S.1/ISSN: 2667-6419, Ankara.
- EBERHARD, W. (1945). "Bir Kaç Eski Türk Unvanı Hakkında," Belleten 9/35, s. 319-340.
- EKER, S. (2006), Sü ve Sü ile Yapılan Tarihî Askerî Terimler Üzerine Disiplinler Arası Bir İnceleme, Türkbilig Dergisi, S.12, s.104-133.
- EKER, S.(2007), Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihi Askeri Terminoloji "Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları", Grafiker Yayınları, Ankara.
- ESİN, E. (1978), İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş, Türk Kültürü El Kitabı, C. II, 1/B'den ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- EREN, H. (1999), Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Dizgi Yayınevi, Ankara.
- ERGİN, M. (1992), "Türk Dilbilgisi", Bayrak Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, M, (1996), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- EYUBOĞLU, İ. Z. (1989), Türkçe Kökler Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- FASMER, M. (1964), Etimologičeskiy Slovar, Russkogo Yazıka, Progress Yayınları, Moskova.
- GEDİKLİ, Y. (2015), "Türkçenin Du+ Ocağından Türeyen Askerî Unvan, Rütbe, Makam Adlarının Köken ve Anlamları", Türk Dünyası Araştırmaları, Gümüşhane, s.219.
- Genelkurmay Başkanlığı, (1979), Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü (Taslak), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi,
- GÖMEÇ, S. (2000), Kök Türkçe Yazılı Belgelerde Yer Alan Unvanlar, Türk Kültürü Dergisi, 38-1 s. 929-945.
- GÖMEÇ, S. (2010), Boyla ve Baga Unvanı, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, s.79, Ordu.
- GÖMEÇ, S. (2002), Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÖMEÇ, S. (2012), Türk Kültürünün Ana Hatları, Berikan Yayınevi, Ankara.

- GÜLENSOY T. (2007), “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-Etimolojik Sözlük Denemesi I, (A-N), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, T. (1988), “Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Topçı'nın Türk Dili ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, TDAY-Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 26.
- GÜLENSOY, T. (2004), Kırgız Türkçesi Grameri (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- GÜLENSOY, T. (1974), “Eski ve Orta Türkçede Moğolca Kelimeler ve Moğolca-Türkçe Müşterek Kelimeler Üzerine Notlar,” Türkoloji Dergisi, C.VI/1. s. 235-259.
- GÜRSOY N. E. (1995), Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık, Resim Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (1980), “Eski Türklerde Devlet Meclisi (Toy)”, I. Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (1995), Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KALAFAT, Y. (2012), Türk Halk İnançlarında Renkler, Berikan Yayınları, Ankara.
- KALKAN M. (2006), Kazaklar ve Kırgızlar, Selenga Yayınları, İstanbul.
- K
- KALİYEVA, K. (2021), Kırgız Türkçesindeki Moğolca Alıntı Kelimeler (-A-Maddesi), Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, s.21-42.
- KARA, F. (2011), “1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün”, Turkish Studies, s. 537-546.
- KARAAĞAÇ, G. (2003), Moğolca-Türkçe Sözlük (Ferdinand, D. Lessing, Mongolian-English Dictionary, Bloomington, 1995'in çevirisi) Cilt I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, G. (2013), Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARASAYEV, H. (1996), Kamus Naama, Bişkek.
- KARASAYEV, H. (1983), Orfografiyalık Sözdük, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaksiyası, Frunze.
- KARASAYEV, H. (1986), Özdöştürülgön Sözdör, Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaksiyası, Frunze.
- KARASAYEV, H. (1982), Nakil Sözdör, Frunze.
- KARASAYEV, H. (2009), Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü, Bişkek.

- KARATAYEV, O. (2002), "Eski Türk Devrindeki Kırgız Etnik İsimleri", Türkler Ansiklopedisi, C. II, Yeni Türkiye Yayınları, s. 377-385.
- KARATAYEV, O. (2003), Kırgız Elinin Etnikalık Önüğüüsü, Bişkek, s. 23-36.
- KARATAYEV, O. (2001), Kırgız-Oguz Tarihîy-Etnikalık Baylanıştarı, KTMÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 175-185.
- KARAYEV, Ö. (2008), Türkler ve Kağanlıkları (Çev. Mustafa Kalkan), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, H. (2005), Kırgız Türkçesi Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, H. (1995), Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki Ortak Alınma Kelimeler, Türk Dili 521: 467-479.
- KAŞGARLI, M. (2013), Divanü Lûgat-it-Türk, (çev. Besim Atalay), TDK Yayınları, 1. Baskı, Cilt: 1-2-3, Ankara.
- KAŞGARLI, M. (2013), Divan-ü Lûgat-it-Türk, çev: Besim Atalay, TDK Yayınları, C.4, Ankara.
- KAYIPOV, S. (2002), Yüzyıllardır Devam Eden Söz Sanatı, Türkiye Dışındaki Türkler Antolojisi, Turizm Bakanlığı Yayınları C. 31, Ankara.
- KILDIROĞLU, M. (2013), Kırgızlar ve Kıpçaklar "IX. asrın ikinci yarısından XVI. asra kadar Kırgızlar ve Kıpçakların etno-siyasi ilişkileri", Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KOCA, S. (2002), Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Türkler Ansiklopedisi, C.3, s.15-37.
- KOCA, S., (2005), Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür, Berikan Yayınları, Ankara.
- KOÇ, S. (2003), Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç)" Romanının Dili ve Üslûbu", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı. 16, s.
- KÖPRÜLÜ, M.F., (1992), "Bayrak", İslam Ansiklopedisi, C. II., İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M.F., "Eski Türk Unvanlarına Ait Notlar", Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C. II, İstanbul, 1939, s.17-31.
- LESSING, F. D. (2003), Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z), çev. Günay Karaağaç, TDK Yayınları, Ankara.
- LESSING, F. D. (2003), Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z), çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları, 829/2, Ankara.

- LESSİNG, F. D. (2003), Moğolca-Türkçe Sözlük. (A-N), çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.1, 793.
- MESKHİDZE, M. (2006), Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde Renk İsimleri İçeren Deyimler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- MOKEYEV, A. (2019), Yenisey ve Altay Kırgızlarında Siyasi Ünvan Olarak Aco Ve İdi Terimlerinin Menşesi ve Anlamı, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 67 (Haziran), 27-38.
- NİŞANYAN, S. (2018), Nişanyan Sözlük, Çağdaş Türkçenin Sözlüğü, Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- ODABAŞI, Z. (2019), "Türk Devletlerinde Kullanılan İdari Ünvanlar", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, C.5, S.9, s.165-192.
- OSMONOV Ö. C. , ASANKANOV, A. A. (2003), Kırgızstan Tarihi (Entsiklopediya), Bişkek,
- ORKUN, H. N. (1987), Eski Türk Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, B. (1959),"Orta Asya Türk tarihi hakkında bazı yeni araştırmaların tenkidi", DTCF Dergisi XVII, s. 270.
- ÖGEL, B. (1984), İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖGEL, B. (1971), Türk Mitolojisi-I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ÖGEL, B. (1987), Türk Kültür Tarihine Giriş, C.9, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, B. (1993), Türk Kültürünün Gelişme Çağları II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖGEL, B. (1995), Türk Mitolojisi-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, B. (2000), Türk Kültür Tarihine Giriş-VI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖNER, M. (1998), Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- ÖZGEN, N. (2014), Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- P. PELLİOT, Histoire secrete des Mongols, restitution du texte Mongol et traduction française des chapitres VI, Paris, 1949, s.93.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (2003), Öz Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

- RADLOFF, W. (1994), Manas Destanı, çev. Emine Gürsoy, –Naskali, Türk Soy Yayınları, İstanbul.
- RAHİMİ, FARHAD (2018), Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü Sözlük (Metin)-İnceleme-Dizin, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÖMEÇ, S. (1999), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Yayınevi, Ankara, s.101.
- SABUNCUOĞLU, N. (2018), Ansiklopedik Askeri Terimler Sözlüğü, (İngilizce-Türkçe), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SARAY, M. (1993), Kırgız Türkleri Tarihi, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- ŞİRİN USER, H. (2006), Eski Türkçede Bazı Unvanların Yapısı Üzerine, Bilig Dergisi S.36, s. 219-238.
- ŞİRİN, U. H. (2012), Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler, Bilig Dergisi, S.60, s.257-272.
- ŞİRİN, U. H. (2015), Kül Tigin Yazıtı Notlar, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ŞİRİN, U.H. (2016), Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara.
- ŞİRİN, H. (2018), Sözcük Hikayeleri “Sözlerde Saklı Kültür”, Bilge Yayınları, Bornova-Şakran, s.119.
- TEKİN, T. (2001), Orhon Yazıtları, Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi I, İstanbul.
- TEKİN, T. (2016), Orhon Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- TEMİR A. (1994), “Moğolca ile Türkçe İlişkileri”, TDAY-Belleten 1989, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1994, s. 295.
- TEZCAN, M. (2012), “Yabgu Unvanı ve Kullanımı-Kuşanlardan İlk Müslüman Türk Devletlerine Kadar,” A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED, S. 48, s. 305-342.
- TIEZTZE, A. (2016), Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (A-B), Edt. Semih Tezcan, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- TİHONOV A. H. (1996), Morfemno-orfografiçeskiy slovar', Şkola-Press, Moskova.
- TOKOYEV, T. MIRZACANOVA G. (2015), “Manas Sözdüğü”, Biyiktik Plus Yayınları, Bişkek.
- TRUBAÇYOV, O. (2004), Etimologiçeskiy Clovar' Russkogo Yazıka, Astrel Yayınları, Moskova.

- TUNA, O. N. (1972), Osmanlıcada Moğolca Ödünçleme Kelimeler, Türkiyat Mecmuası, C. 17, s. 209, İstanbul.
- TURAN, F. (2018), Eski Türkçeden Orta Türkçeye Askeri Rütbe ve Unvanlar, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.58, s.155-173.
- TÜRK, O. (2020), Orhon Yazıtlarında Kişi Adı ve Unvan Üzerine, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, s. 48.
- UÇAR, E., Yener, M. L. (2007), Türkmencedeki Moğolca Alıntı Kelimeler Üzerine (Deneme), I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı V, Ankara.
- USEYEV, N. (2017), Köl Tigin Kişi Adı ve Manas'ın Ayköl Epiteti, Dil Araştırmaları Dergisi, S. 20, s. 147-156.
- UZUN, G. (2004), Kırgız Türkçesinde Yabancı Dillerden Alıntılanan Kelimelerde Ses Düşmeleri, M.S.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 3, s. 80-93.
- UZUN, G. (2011), Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinde Yer Alan Türkçe ve Moğolca Ortak Kelimeler Üzerine I, Turkish Studies 6/1, Muğla, s. 1899-1913.
- VLADİMİRSTOV B.Y (1950), Cengiz Han (çev. Hasan Ali Ediz), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, N. (1995), Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, S. (2018), Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasî Terimler ile Unvan Niteleyicilerin Özbek Türkçesindeki İzleri, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, C.4, S.7 s. 260-296.
- YUDAHİN K. K. (1988), Kırgız Sözlüğü, C. II, çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YUDAHİN, K. K. (1994), Kırgız Sözlüğü, C. I, çev. Abdullah Taymas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YUDAHİN, K. K. (2011), Kırgız Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YUNUSALİYEV, B. M. (2016), Kırgız Dili ve Dialektleri, çev. Erhan Taşbaş, Gazi Türkiyat, Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, s.165-192.

İNTERNET KAYNAKÇASI

(<https://www.dictionary.com/browse/>).

(<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/>)

(<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>)

(<https://ky.wikipedia.org>)

(<https://ru.wiktionary.org/wiki/>)

(<https://farsdili.emsile.com/node/148> 11 Mart 2023)

(<https://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/карюша> 30 Mart 2023).

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/nevbet> 18 Mayıs 2023).